

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ ΒΙΟΙ

ΣΟΛΩΝ
ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ
ΠΕΡΙΚΛΗΣ
ΦΩΚΙΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΜΙΧ. Χ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ
ΒΑΣ. Η. ΤΣΑΚΑΤΙΚΑ

Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ - ΑΘΗΝΑ 1980

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ ΒΙΟΙ

Με απόφαση τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τὰ δι-
δακτικά βιβλία τοῦ Δημοτικοῦ, Γυμνασίου καί Λυ-
κείου τυπώνονται ἀπό τόν Ὄργανισμό Ἐκδόσεως
Διδακτικῶν Βιβλίων καί μοιράζονται ΔΩΡΕΑΝ.

*Ἡ Εἰσαγωγή καί ἡ μετάφραση τῶν βίων τοῦ Θεμιστοκλῆ καί τοῦ Περικλῆ
ἔγιναν ἀπό τόν Μιχ. Οἰκονόμου. Οἱ βίοι τοῦ Σόλωνα καί τοῦ Φωκίωνα
ἀπό τόν Βασ. Τσακατίκα.*

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ ΒΙΟΙ

ΣΟΛΩΝ - ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ - ΠΕΡΙΚΛΗΣ - ΦΩΚΙΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ - ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

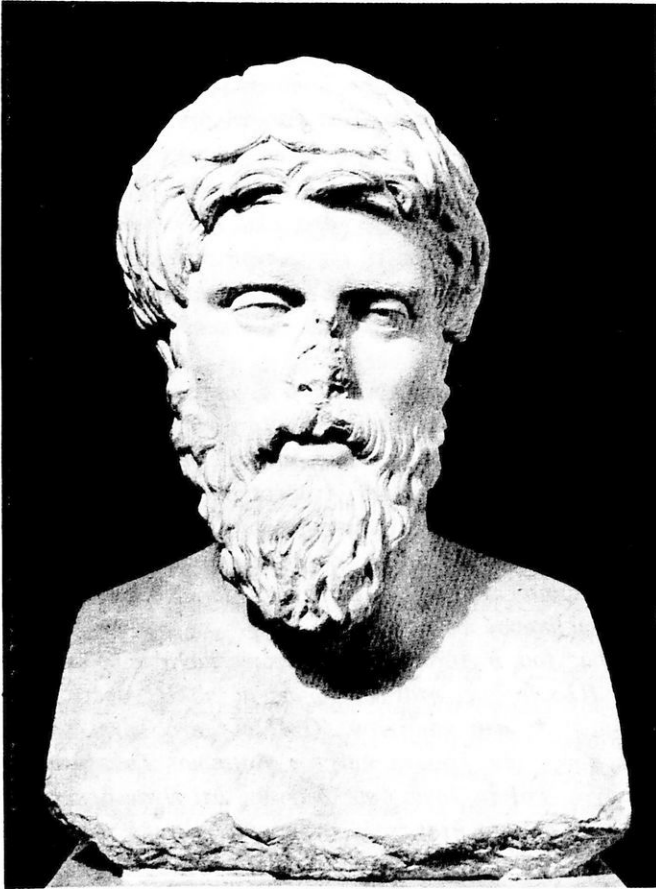
ΜΙΧ. Χ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΒΑΣ. Η. ΤΣΑΚΑΤΙΚΑ

Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑ 1981

*Προτομή πού πιστεύεται ὅτι εἰκονίζει τόν Πλούταρχο.
(Μουσεῖο Δελφῶν).*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ Χαιρώνεια ἦταν μιά μικρή πολιτεία στά σύνορα τῆς Βοιωτίας καί τῆς Φωκίδας, κοντά στόν ποταμό Κηφισό. Ἐκεῖ, ὅπως ξέρουμε ἀπό τήν ἱστορία, τό 338 π.Χ. ὁ βασιλιάς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος ὁ Β΄ νίκησε τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς Θηβαίους καί τοὺς ἄλλους Ἑλ-

*Καταγωγή
τοῦ Πλουτάρ-
χου. Τά παι-
δικά του χρό-
νια.*

ληνες, πού αναγκάστηκαν τότε νά δεχτοῦν τήν ἡγεμονία τῶν Μακεδόνων.

Ἀλλά ἡ Χαιρώνεια εἶναι σήμερα γνωστή ὄχι μόνο γιατί ἔχει συνδέσει τό ὄνομά της μέ τό ἱστορικό αὐτό γεγονός, μά καί γιατί ὑπῆρξε ἡ πατρίδα τοῦ Πλουτάρχου, τοῦ μεγάλου αὐτοῦ συγγραφέα, πού τά πολυάριθμα ἔργα του ἐπί αἰῶνες ἀπό τότε κυκλοφοροῦν σέ χιλιάδες ἐκδόσεις καί διαβάζονται μέ τή μεγαλύτερη εὐχαρίστηση σέ ὅλες τίς ἐποχές καί σέ ὅλο τόν κόσμον. Ἔτσι τό ὄνομα τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας του, πού πολύ εἶχε ἀγαπήσει, ἔχει κερδίσει μαζί μέ τό δικό του τήν ἀθανασία.

Ὁ Πλούταρχος γεννήθηκε τό 46 μ.Χ. ἀπό εὐπορους γονεῖς, πού εἶχαν μεγάλη ἐκτίμηση καί κοινωνική θέση στή μικρή πολιτεία ὅπου ζοῦσαν. Ὁ ἴδιος στά ἔργα του μᾶς δίνει πληροφορίες γιά τήν οἰκογένειά του καί γιά τή ζωή του. Ἀναφέρει τό ὄνομα τοῦ προπάππου του, τοῦ Νικάρχου, πού ἦταν εὐπορος καί εἶχε ἀρκετές φιλοσοφικές καί θεολογικές γνώσεις. Ἐπίσης συχνά μνημονεύει ὁ Πλούταρχος τό ὄνομα τοῦ παπποῦ του, τοῦ Λαμπρία, καί διηγεῖται πολλά εὐχάριστα ἀνέκδοτα πού ἄκουσε ἀπ' αὐτόν.

Ὁ πατέρας του, ὁ Αὐτόβουλος, σύμφωνα πάντοτε μέ ὅσα μᾶς λέει ὁ ἴδιος ὁ Πλούταρχος, ἦταν ἄνθρωπος μέ πολλές ἀρετές καί ἔδινε σοφές συμβουλές στό παιδί του. Ὁ Πλούταρχος εἶχε δύο μικρότερους ἀδερφούς, τόν Τίμωνα καί τόν Λαμπρία. Τούς ἀναφέρει καί αὐτούς συχνά, καί τά λόγια τους δείχνουν ὅτι εἶχαν ἀρκετή μόρφωση. Οἱ τρεῖς ἀδερφοί ἦταν πολύ ἀγαπημένοι μεταξύ τους, ὅπως καί ὅλα τά μέλη στήν οἰκογένειά τους.

Μέσα σ' αὐτή τήν οἰκογενειακή ἀτμόσφαιρα ἀνατράφηκε ὁ Πλούταρχος καί ἔζησε τά παιδικά καί τά πρῶτα νεανικά του χρόνια. Ἐκεῖ, στήν ἰδιαίτερη πατρίδα του, ἔλαβε τήν πρώτη του μόρφωση καί νωρίς ἔδειξε τήν ἀσυγκράτητη φιλομάθειά του. Ἡ μικρή ὅμως Χαιρώνεια δέν εἶχε ἀρκετές πηγές γιά τό πνεῦμα του, πού διψοῦσε γιά μάθηση. Ἔπρεπε νά εὐρύνει τή μόρφωσή του σέ μεγαλύτερα πνευματικά κέντρα.

¹ Ἡ ἐποχή του.

Κατά τούς χρόνους τοῦ Πλουτάρχου ἡ μορφή τοῦ κόσμου ἦταν πολύ διαφορετική ἀπό ἐκείνη πού εἶχε, ὅταν ἔζησαν οἱ πολύ ἀρχαιότεροι ἀπό αὐτόν Ἕλληνες συγγραφεῖς τῆς κλασικῆς ἐποχῆς τοῦ 5.

καί τοῦ 4. π.Χ. αἰώνα. Οἱ παλαιότεροι ἐκεῖνοι συγγραφεῖς (ὁ Θουκυδίδης, ὁ Ξενοφῶν, ὁ Πλάτων, ὁ Δημοσθένης, ὁ Λυσίας κ.ἄ.) εἶχαν τὴν εὐτυχία νὰ ζοῦν σέ μιὰ ἐλεύθερη πατρίδα. Ἔβλεπαν νὰ συναγωνίζονται οἱ ἑλληνικὲς πόλεις σέ προκοπή καί σέ δύναμη καί μέσα σ' αὐτές αἰσθάνονταν ὅτι ἀνάπνεαν τὸν ἀέρα τῆς ἐλευθερίας. Αὐτὴ τὴν εὐτυχία δὲν τὴν εἶχε ὁ Πλούταρχος. Δύο αἰῶνες πρὶν αὐτὸς γεννηθεῖ, ἡ Ἑλλάδα εἶχε ὑποταχθεῖ στοὺς Ρωμαίους (146 π.Χ.). Ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία εἶχε ἀπλωθεῖ σέ ὅλο τὸν τότε γνωστὸ κόσμον. Οἱ μεσογειακὲς χώρες τῆς Εὐρώπης, ἡ Μικρὰ Ἀσία, ἡ Συρία καί ἡ Βόρεια Ἀφρική ἀποτελοῦσαν ἓνα ἀπέραντο κράτος μέ πρωτεύουσα τὴ Ρώμη.

Καί ὁμως τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα δὲν ἔπαψε νὰ ζεῖ. Στὴν Ἑλλάδα, ὅπως καί στὴ Συρία καί στὴν Αἴγυπτο, διατηρήθηκε ἡ παράδοση τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καί ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐξακολουθοῦσε νὰ μένει ζωντανή στοὶ στόμα τοῦ λαοῦ μέ τὴ μορφή πού τὴ βλέπουμε γραμμένη στὰ ἱερά κείμενα τῆς «Καινῆς Διαθήκης». Ἔτσι, μέσα στοὶ ἀπέραντο ρωμαϊκὸ κράτος, ἐξακολουθοῦσε νὰ ζεῖ ὁ ἑλληνικὸς κόσμος μέ κέντρο ἀκτινοβόλο τὴν Ἀθήνα. Σ' αὐτὴν ἔρχονταν ἀπὸ ὅλα τὰ ἑλληνικὰ μέρη ὅσοι ἤθελαν νὰ τροφοδοτήσουν τὸ πνεῦμα τους καί νὰ μορφωθοῦν στὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία. Οἱ Ρωμαῖοι οἱ ἴδιοι θεωροῦσαν ἀπαραίτητο νὰ ἔρθουν στὴν Ἀθήνα, γιὰ νὰ συμπληρώσουν τὴ μόρφωσή τους καί νὰ διδαχτοῦν ἀπὸ ἐξοχούς ἄντρες. Καί, ἂν ἡ Ρώμη εἶχε γίνεῖ ἐξαιτίας τῶν κατακτήσεών της ἡ πολιτικὴ πρωτεύουσα τοῦ κόσμου, στὴν Ἀθήνα εἶχε ἀπομείνει τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη ὁ πιὸ ἔνδοξος καί πιὸ ἐπίζηλος τίτλος τῆς πρωτεύουσας τοῦ πνευματικοῦ κόσμου.

Ὁ Πλούταρχος, λοιπόν, ὅταν στὰ πρῶτα χρόνια τῆς νεανικῆς του ἡλικίας αἰσθάνθηκε τὴν ἀνάγκη νὰ λάβει ἀνώτερη μόρφωση, ἦρθε στὴν Ἀθήνα καί παρακολούθησε πολλοὺς δασκάλους καί πολλὰς ἐπιστῆμες. Τοῦ ἄρεσαν τὰ μαθηματικά, οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες, ἡ ἰατρικὴ, καί βλέπουμε στὰ ἔργα του ὅτι εἶχε ἀρκετὲς γνώσεις ἀπὸ τίς ἐπιστῆμες αὐτές. Ἐκεῖνο ὁμως πού ἰδιαίτερα τὸν τράβηξε, ἦταν ἡ φιλοσοφία.

Και εὐτόχῃσε νὰ ἔχει δάσκαλό του τὸν Ἀμμώνιο τὸν Ἀλεξανδρέα, πού τὸν ἐμύησε σέ ὅλα τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα, προπάν-

Ἡ μόρφωσή
του.

των όμως στις πλατωνικές θεωρίες. Για τό δάσκαλό του μιλεί συχνά στά ἔργα του μέ πολλή ἀγάπη καί ἐκτίμηση. Ἀλλά καί ὁ Ἀμμώνιος καί πολλοί ἄλλοι πνευματικοί ἄνθρωποι ἐπίσης ἐκτίμησαν τήν ἀξία καί τό χαρακτήρα τοῦ Πλουτάρχου, πού ἀνακηρύχτηκε ἐπίτιμος Ἀθηναῖος πολίτης.

Ἡ δίδωα του ὅμως γιά μόρφωση ἦταν πάντα ζοηρή καί ἀνικανοποίητη. Γι' αὐτό δέν περιορίστηκε στά ὅσα ἔμαθε στήν Ἀθήνα. Πήγε στήν Ἀλεξάνδρεια ὅπου ὑπῆρχαν λαμπρά ἀνώτερα ἐκπαιδευτήρια καί πλουσιότατη βιβλιοθήκη. Ἐκεῖ συμπλήρωσε τίς φιλοσοφικές σπουδές του καί παρακολούθησε καί μαθήματα φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Ἡ δράση του.

Ἀλλά καί τή μητρόπολη τοῦ τότε κόσμου, τή Ρώμη, ἐπισκέφτηκε ὁ Πλουτάρχος. Εἶχε συμπληρώσει πιά τόν κύκλο τῶν σπουδῶν του καί εἶχε γίνει ὁ ἴδιος δάσκαλος τῆς φιλοσοφίας. Ἡ φήμη του εἶχε διαδοθεῖ καί πολλές προσωπικότητες παρακολουθοῦσαν τά μαθήματά του καί ἔδειχναν τήν ἐκτίμησή τους στό σοφό Ἕλληνα. Συνδέθηκε στενά μέ σπουδαίους Ρωμαίους, ἀκόμα καί μέ τόν αυτοκράτορα Τραϊανό, καί ἀπόκτησε τά δικαιώματα τοῦ Ρωμαίου πολίτη.

Καμιά ὅμως ἀπό τίς μεγάλες πόλεις πού ἐπισκέφτηκε, οὔτε ἡ Ἀθήνα οὔτε ἡ Ἀλεξάνδρεια οὔτε ἡ Ρώμη, δέν πήρε στήν καρδιά του τή θέση πού εἶχε ἡ μικρή ἰδιαιτέρη πατρίδα του. Αὐτήν νοσταλγοῦσε σέ ὅλα του τά ταξίδια καί ἀπό καιρό σέ καιρό ἐκεῖ πήγαινε, γιά νά βρεθεῖ στά γνώριμά του μέρη καί στόν κύκλο τῶν συμπολιτῶν του πού τόν ἀγαποῦσαν καί τούς ἀγαποῦσε. Καί ἐκεῖ, στή Χαιρώνεια, ἐγκαταστάθηκε ὀριστικά πιά, γιά νά ἀρχίσει νά γράφει τά ἔργα πού εἶχε ἤδη σχεδιάσει. Ἐκεῖ νομφεύτηκε τήν ἐνάρετη συμπολιτισιά του Τιμοζένα καί ἀπόκτησε τέσσερις γιούς καί μία θυγατέρα πού πέθανε πολύ μικρή. Ἡ ἀνατροφή τῶν παιδιῶν του ὑπῆρξε γιά τόν Πλουτάρχο μιά ἀπό τίς μεγαλύτερες φροντίδες του καί ἀφιερώθηκε σ'αὐτή μαζί μέ τήν ἀφοσιωμένη σύζυγό του. Φιλοτάξιδος, ὅπως ἦταν, δέ σταμάτησε νά ταξιδεύει κατά καιρούς σέ διάφορες ἑλληνικές πόλεις, στήν Ἀθήνα, στούς Δελφούς, στήν Αἰδηψό, στήν Ἰσθμία, στήν Ὀλυμπία, καί γνωρίστηκε μέ σπουδαίους Ἕλληνες πού θαύμαζαν τήν ἀρετή καί τή σοφία του. Στόν τόπο ὅμως τῆς μόνιμης διαμονῆς του, στήν ἀγαπημένη του Χαιρώνεια, ἐνίωθε ὅλη τήν ἀνεση καί ἀνακτοῦσε τίς δυνάμεις του, γιά νά συνεχίζει τή συγγραφή τῶν

ἔργων του. Οἱ συμπολίτες του τόν τίμησαν μέ πολλά ἀξιώματα, πού αὐτός τά ἀναλάβαινε μέ προθυμία, ὄχι γιά νά ἱκανοποιήσει τή φιλοδοξία του, παρά γιά νά ἐξυπηρετήσει ὅσο μπορούσε τήν ἰδιαίτερη πατρίδα του.

Ὁ βίος του ὑπῆρξε πάντοτε σύμφωνος μέ τίς ἠθικές θεωρίες του, ἀπό τίς ὁποῖες ἡ πιό βασική ἦταν ἡ πίστη του στή θεία πρόνοια καί στήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς.

Σέ μεγάλη πιά ἡλικία ἀποσύρθηκε ἀπό τό δημόσιο βίο καί ἔγινε ἱερέας τοῦ Ἀπόλλωνα ὡς τό τέλος τῆς ζωῆς του, περίπου τό 126 μ.Χ.

Τά συγγράματα τοῦ Πλούταρχου εἶναι ἱστορικά καί φιλοσοφικά.

Τά ἔργα τοῦ
Πλούταρχου.

Τά ἱστορικά του ἔργα εἶναι γνωστά μέ τόν τίτλο «Παράλληλοι βίοι». Οἱ Βίοι αὐτοί εἶναι βιογραφίες σπουδαίων Ἑλλήνων καί Ρωμαίων καί ἀποτελοῦν 23 ζεύγη. Τό κάθε ζεύγος παρουσιάζει ἕναν Ἕλληνα καί ἕναν ἀντίστοιχο Ρωμαῖο, πού συγκρίνονται μεταξύ τους. Ἔτσι βιογραφοῦνται σοφοί νομοθέτες, ἔνδοξοι στρατηγοί, ἔξοχοι πολιτικοί καί ρήτορες, πού εἶναι σχεδόν ὅλοι πρότυπα καί παραδείγματα πρὸς μίμηση. Ἄν κοντά σ' αὐτούς τούς ἐνάρετους ἀνθρώπους παράθεσε καί μερικούς πού ὁ χαρακτήρας τους εἶναι ἀντίθετος, αὐτό τό ἔκαμε, ὅπως λέει ὁ ἴδιος, γιά νά διεγείρει, μέ αὐτή τήν ἀντίθεση, μεγαλύτερη ἀποστροφή πρὸς τό κακό καί μεγαλύτερη ἐκτίμηση γιά τήν ἀρετή.

Ἡ ἱστορία λοιπόν, ὅπως τή γράφει ὁ Πλούταρχος στούς «Βίους» του, δέν εἶναι ἡ ἐπιστημονική καί μεθοδική ἔκθεση γεγονότων καί καταστάσεων, ὅπως μᾶς τήν παρουσίασε ὁ Θουκυδίδης, ὁ Ξενοφῶν καί ἄλλοι ἱστορικοί. Εἶναι ἕνα μάθημα ἐμπρακτῆς ἠθικῆς μέ πλούσια παραδείγματα, γιά νά τά μιμηθοῦμε ἢ γιά νά τά ἀποφύγουμε. Ἀλλά τό μάθημα αὐτό πού δίνουν οἱ βιογραφίες τοῦ Πλούταρχου στούς ἀναγνώστες του γίνεται μέ τόν πιό εὐχάριστο τρόπο, γιατί εἶναι διανθισμένες ἀπό ἀνέκδοτα, διηγήσεις, λόγια καί πράξεις τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς αὐτῶν πού βιογραφοῦνται, ὥστε νά τούς γνωρίζουμε ὄχι μόνο ὡς ἱστορικά πρόσωπα, ἀλλά καί ὡς ἀνθρώπους μέσα στήν κοινωνία πού ἔζησαν.

Γιά νά γράφει τίς βιογραφίες αὐτές ὁ Πλούταρχος, χρησιμοποίησε ἀφθονες πηγές. Εἶχε μελετήσει ὅλους τούς συγγραφεῖς πού ἔγραψαν

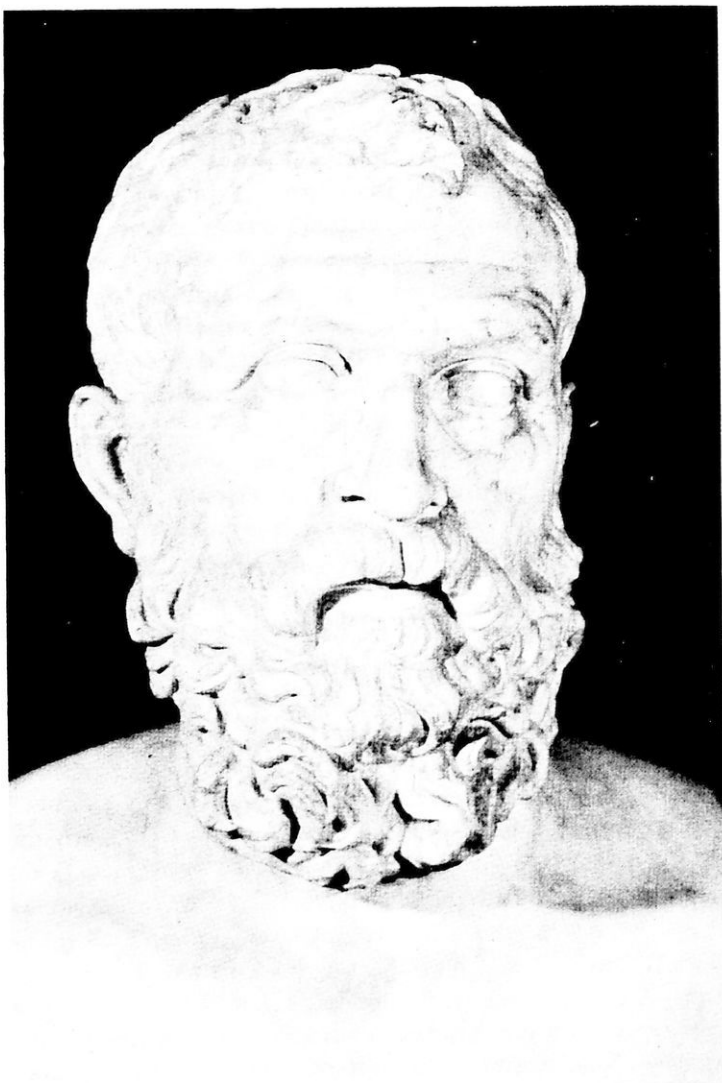
πρὶν ἀπὸ αὐτὸν καὶ μᾶς παραθέτει ὀνόματα, συγγράμματα καὶ πληροφορίες πού δέ θά γνωρίζαμε σήμερα, ἄν ἔλειπαν τὰ ἔργα τοῦ Πλουτάρχου.

Τὰ ἄλλα ἔργα τοῦ Πλουτάρχου, τὰ « Ἡθικά », ὅπως λέγονται, εἶναι συλλογή ἀπὸ 83 πραγματεῖες. Οἱ περισσότερες ἐξετάζουν ἠθικά ζητήματα. Περιέχονται ὁμως καὶ πολλές ἄλλες πού ἀσχολοῦνται μὲ διάφορα θέματα, θρησκευτικά, πολιτικά, φιλολογικά, κοινωνικά, ὅπως καὶ μὲ θέματα ἀπὸ τίς φυσικές ἐπιστήμες καὶ τὴν ὑγιεινή. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἔγραψε ὁ Πλούταρχος γιὰ τοὺς νέους τῆς ἐποχῆς του καὶ περιέχουν σοφές γνώμες, βαθυστόχαστες παρατηρήσεις ἀπὸ τὸν κοινωνικό καὶ ἰδιωτικό βίο τῶν ἀνθρώπων καὶ δίνουν ωφέλιμες ὑποδείξεις καὶ συμβουλές. Ἡ προσπάθειά του εἶναι πάντοτε καὶ στίς πραγματεῖες αὐτές, ὅπως καὶ στοὺς «Βίους» του, νά διδάξει τίς ἀρετές ἐκεῖνες πού ἐξυψώνουν τὸν ἄνθρωπο καὶ συντελοῦν στὴν ἀτομική εὐτυχία καὶ στὴν εὐτυχία τῶν κοινωνιῶν.

Γιὰ τοῦτο ὁ Πλούταρχος εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ ἀγαπητοὺς Ἑλληνες συγγραφεῖς. Σέ ὅλους τοὺς αἰῶνες πού πέρασαν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ του ὡς σήμερα τὰ ἔργα του διαβάζονται μὲ μεγάλη εὐχαρίστηση. Οἱ Βυζαντινοὶ εἶχαν τὰ κείμενα τοῦ Πλουτάρχου στὰ σχολεῖα τους καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τὰ μελετοῦσαν καὶ τὰ ἀγαποῦσαν πολὺ. Στούς χρόνους πού ἄρχισε στὴν Εὐρώπη ἡ Ἀναγέννηση καὶ ἡ μελέτη τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ὁ Πλούταρχος πῆρε τὴν πρώτη θέση καὶ ἀπὸ τότε τὰ ἔργα του μεταφράστηκαν σέ ὅλες τίς γλώσσες τοῦ πολιτισμένου κόσμου. Σοφοὶ συγγραφεῖς καὶ λογοτέχνες μιλοῦν γιὰ τὸν Πλούταρχο μὲ θαυμασμό καὶ ἀγάπη.

Στὸ βιβλίον τοῦτο παραθέτονται τέσσερις ἀπὸ τοὺς «Βίους» τοῦ Πλουτάρχου. Εἶναι οἱ βιογραφίες τοῦ Σόλωνα (639 - 559 π.Χ.), τοῦ Θεμιστοκλή (525 - 461 π.Χ.), τοῦ Περικλή (490 - 429 π.Χ.) καὶ τοῦ Φωκίωνα (402 - 318 π.Χ.) πού ἔζησαν πολὺ πρὶν ἀπὸ τὸν Πλούταρχο καὶ ἦταν γι' αὐτόν, ὅπως καὶ γιὰ μᾶς, ἑνδοξοὶ πρόγονοι. Οἱ τέσσερις αὐτοὶ Ἀθηναῖοι στάθηκαν πρωταγωνιστές σέ διαφορετικές ὥρες τῆς ἱστορίας τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματα, τὴν ὀρμητικὴν ἀνοδο καὶ τὴν ἀκμὴ τῆς ὡς τὰ ὀδυνῆρά χρόνια τῆς ἀδυναμίας τῆς, κι ἔτσι ἡ ζωὴ καὶ ἡ προσωπικότητά τους εἶναι ἀναπόσπαστο κομμάτι τῆς ἱστορικῆς πορείας τῶν Ἀθηνῶν.

1. ΣΟΛΩΝ

Σόλων (639-559 π.Χ.)
(Ρωμαϊκό αντίγραφο από προτομή του 3. αϊ. π.Χ. Νεάπολη, Έθνικό Μουσείο).

Στό παρακάτω ποίημα, ό Σόλων μιλάει ό ίδιος για τή νομοθεσία του, τή «σεισάχθεια»:

Σάν ποιό άφησα στή μέση άπ' όσα μ' έκαμαν
νά συγκαλέσω τό λαό σέ σύναξη;
Μπρός στοϋ Καιροϋ τό δικαστήριο μάρτυρα
άριστον έχω τήν τρανή μητέρα έγώ
των θεών του Όλύμπου, τούτη δώ τή μαύρη Γη,
πού πάνωθέ της πέτρες σήκωσα πολλές,
χρεών σημάδια· σκλάβια πρώτα αυτή 'τανε
καί τώρα λεύτερη είναι. Κι Άθηναίους πολλούς,
πού δίκια ή άδικα είχαν πουληθει μακριά,
στή θεόχτιστη πατρίδα τούς ξανάφερα·
άλλοι, πού χρέη άβάσταχτα τούς πιέζανε,
μόνοι είχαν φύγει καί, γυρνώντας δώ κι εκεί,
τήν άττική τους γλώσσα είχαν ξεχάσει πιά,
κι άπ' τής σκλαβιάς άλλοι ύποφέρον τήν ντροπή
έδω στον τόπο, μπρός στό άγρίεμα τρέμοντας
των άφεντάδων. Όλους τούς λευτέρωσα.
Καί βία μαζί καί δίκιο συνταιριάζοντας
τά 'φερα τούτα έγώ ως τήν άκρη, δυνατά,
έτσι όπως είχα τάξει. Νόμους όρισα
ιδίους για τούς μεγάλους καί για τούς μικρούς
τό δίκιο δρόμο στον καθένα δείχνοντας.
Άν τή βουκέντρα κάποιος άλλος έπιανε,
άνθρωπος φιλοχρήματος, κακόβουλος,
άντίς για μέ, τό λαό δέ θά τον δάμαζε·

γιατί ἄν παραδεχόμεν ὄσα θ' ἄρесе
 σ' αὐτούς ἐδῶ νά πάθουνε οἱ ἀντίπαλοι
 κι ὄσα γιά τούτους θάζαν οἱ ἄλλοι μέ τό νοῦ,
 ἡ πόλη ἀπ' ἄντρες πλῆθος θά 'μενε ὀρφανή.
 Γι' αὐτό ἄμυνα κρατοῦσα ἀπ' ὄλες τίς μεριές,
 λύκος ζωσμένος ἀπό σκυλολόι πυκνό.

.....

Καί στό λαό ἐγώ λέω, ἄν πρέπει νά τά πῶ
 ἔξω ἀπ' τά δόντια: αὐτά πού τώρα ἀπόχτησαν
 οὔτε στ' ὄνειρό τους δέ θά τά 'βλεπαν.

.....

Ὅσο γιά τούς μεγάλους καί τούς δυνατούς,
 πρέπει νά μέ δοξάζουν καί νά μ' ἀγαποῦν
 τ' ἀξίωμα τοῦτο ἄν κάποιος ἄλλος τό 'παιρνε,
 νά συγκρατήσει δέ θά μπόρειε τό λαό
 καί δέ θά σταματοῦσε, ὥσπου, ταραζόντας
 τό γάλα, θά 'βγαζε ὄλο τό καϊμάκι του·
 ἐγώ ὁμως μέσ στή μέση στάθηκα τῶν δυό
 μερίδων, σύνορό τους.

(Μετ. Θρ. Σταύρου)

Σ Ο Λ Ω Ν

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΣΟΛΩΝΑ. Ο ΣΟΛΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΑΛΛΟΙ ΣΟΦΟΙ

(Περίληψη κεφαλαίων 1 - 7)

Ὁ Σόλων ἦταν γιὸς τοῦ Ἐξηκεστίδη, πού ἡ γενιά του ἦταν ἀρχοντική καί ἔφτανε ὡς τόν Κόδρο, μά πού ἡ περιουσία του ἦταν μέτρια καί ὁ ἴδιος δέν ἀνήκε στους ἰσχυρούς. Γιά τή μητέρα τοῦ Σόλωνα ἀναφέρουν πώς ἦταν ἐξαδέρφη τῆς μητέρας τοῦ Πεισιστράτου. Καί μέ τόν ἴδιο τόν Πεισίστρατο λέει μιὰ παράδοση πώς ὁ Σόλων ἦταν στενός φίλος, γι' αὐτό καί ὅταν πῆραν διαφορετικό δρόμο στήν πολιτική δέ μίσησε σφοδρά ὁ ἕνας τόν ἄλλον. Ἐπειδή ὁ πατέρας του ἦταν γενναϊόδωρος καί εἶχε ξοδέψει τήν περιουσία του, ὁ Σόλων στράφηκε στό ἐμπόριο, γιατί, καθώς ἦταν ἀπό οἰκογένεια συνηθισμένη νά δίνει, δέν ἤθελε νά ἀρχίσει νά παίρνει ἀπό τούς ἄλλους. Ἔτσι ἄρχισε νά ταξιδεύει, ὄχι ὅμως μόνο γιά νά κερδίσει χρήματα, ἀλλά καί γιά νά μάθει τόν κόσμο καί νά ἀποκτήσει πείρα. Στήν πραγματικότητα, ἄλλωστε, ὁ Σόλων δέ θαύμαζε τόν πλοῦτο οὔτε ἤθελε τό περιττό, πίστευε ὅμως ὅτι τό ἀναγκαῖο πρέπει κανεῖς νά τό ἐπιδιώκει. Μέ τό ἐμπόριο μάλιστα στήν ἐποχή αὐτή ἀποκτοῦσε κανεῖς φήμη καί δημιουργοῦσε σπουδαῖες φιλικές σχέσεις. Ἡ ἀσχολία τοῦ Σόλωνα μέ τό ἐμπόριο ἴσως νά ἐπηρέασε καί τή ζωή του. Τοῦ ἄρεσε νά ξοδεύει χρήματα καί ἀγαποῦσε τήν καλοπέραση καί τίς χαρές τῆς ζωῆς, γιά τίς ὁποῖες μιλάει καί στά ποιήματά του. Σέ ποιήμά του ὠστόσο πάλι τοποθετεῖ τόν ἑαυτό του μέ τούς φτωχοῦς καί ὄχι μέ τούς πλουσίους. Μέ τήν ποίηση ἀσχολήθηκε στήν ἀρχή γιά διασκέδαση. Ἀργότερα ἔβαλε στους στίχους του φιλοσο-

φικές ιδέες και πολιτικά ζητήματα όχι για να μείνουν στη μνήμη των ανθρώπων, αλλά για να εκθέσει το έργο του και κάποτε για να συμβουλέψει ή να επιπλήξει τους Αθηναίους. Λένε πως και τους νόμους του προσπάθησε να διατυπώσει σε στίχους. Από τη φιλοσοφία του άρρεσαν τα ήθικα και τα πολιτικά θέματα, ενώ οι γνώσεις του για τη φύση ήταν άπλοϊκές.

Τήν εποχή εκείνη, ο κόσμος είχε σε μεγάλη υπόληψη τους σοφούς, πιο πολύ για την πολιτική τους πείρα. Κυκλοφορούσαν όμως και διάφορες ιστορίες, όπως εκείνη με το χρυσό τρίποδα, που γίνονταν αίτια να μεγαλώσει ή φήμη τους. Κάτι ψαράδες από την Κώ βρήκαν στα δίχτυα τους ένα χρυσό τρίποδα, που από διάφορα περιστατικά έγινε άφορμή μεγάλης διαμάχης ανάμεσα στην Κώ και στη Μίλητο. Η Πυθία, που της ζήτησαν να μεσολαθήσει, είπε να χαρίσουν τον τρίποδα στον πιο σοφό. Ο τρίποδας έπειτα από αυτό έκαμε τό γύρο όλων των σοφών, γιατί καθένας τους θεωρούσε άλλον σοφότερο από τον έναν του και του τον έστελνε. Τέλος από τη Μίλητο, όπου είχε καταλήξει, μεταφέρθηκε στη Θήβα και άφιερώθηκε στο ναό του Απόλλωνα.

Από τους σοφούς αυτούς ο Σόλων ήταν πιο πολύ φίλος με τον Ανάχαρη και με τον Θαλή, τον οποίο μάλιστα επισκέφτηκε και στη Μίλητο. Κάποτε που ο Ανάχαρης βρέθηκε στην Αθήνα και έμαθε ότι ο Σόλων καταζινόταν να συντάξει τους νόμους του, τον περιέλασε και του είπε ότι οι νόμοι του δε θα σταματήσουν τις άδικιες, γιατί μοιάζουν με τους ίστους της άραχνης: Θα συγκρατήσουν τους μικρούς και τους άνισχυρους, ενώ οι ισχυροί θα τους σπάσουν. Ο Σόλων όμως άπάντησε ότι οι άνθρωποι σέβονται τις συμφωνίες τους, όταν κανείς δεν έχει συμφέρον να τις παραβιάσει. Και αυτός θα έκανε νόμους, που οι πολίτες θα καταλάβαιναν πως είναι καλύτερο για όλους να τους τηρούν.

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ

(Κεφ. 8-10)

ΚΕΦ. 8
Ο Σόλων πα-
ρακινεί τους
Αθηναίους να

1

Κάποτε οι Αθηναίοι άποκαμωμένοι από έναν μακροχρόνιο και δύσκολο πόλεμο με τους Μεγαρείς για την κατοχή της Σαλαμίνας ψήφισαν νόμο που άπαγόρευε κάθε πρόταση, έγγραφη

ἡ προφορική, πού θά ζητοῦσε νά ξαναρχίσει ἡ πόλη τή διαμάχη γιά τή Σαλαμίνα. Ἄλλιως ποινή ἦταν ὁ θάνατος. Ὁ Σόλων δέν μπορούσε νά ὑποφέρει τήν ντροπή αὐτή, καί καθώς ἔβλεπε ὅτι πολλοί νέοι εἶχαν ζωηρή ἐπιθυμία νά ξαναρχίσει ὁ πόλεμος, οἱ ἴδιοι ὁμως δέν τολμοῦσαν νά δώσουν τήν ἀφορμή, ἐπειδή τό ἀπαγόρευε ὁ νόμος, προσποιήθηκε στήν ἀρχή πώς τρελάθηκε καί διαδόθηκε μάλιστα μέσα ἀπό τό σπίτι του ἡ φήμη στήν πόλη πώς τοῦ εἶχε σαλέψει τό μυαλό. Ἐπειτα ἔγραψε κρυφά μίαν ἐλεγεία, τή μελέτησε ὥστε νά τή λέει ἀπέξω καί ὄρμησε ξαφνικά στήν ἀγορά μ' ἓνα σκούφο στό κεφάλι. Ὅταν μαζεύτηκε πολὺς κόσμος, ὁ Σόλων ἀνέβηκε στό βῆμα τοῦ κήρυκα καί τραγουδῆσε ὀλόκληρη τήν ἐλεγεία πού ἄρχιζε ἔτσι:

Κήρυκας ἔρχομαι ἀπό τήν ποθητή Σαλαμίνα
κι ἀντί γιά λόγο τραγούδι θά πῶ.

Τό ποίημα αὐτό ἔχει τόν τίτλο «Σαλαμίνα», ἀποτελεῖται ἀπό ἑκατό στίχους καί εἶναι μέ πολλή τέχνη καμωμένο. Μόλις ὁ Σόλων τό τραγουδῆσε, οἱ φίλοι του ἄρχισαν νά ἐπιδοκιμᾶζουν, καί προπάντων ὁ Πεισίστρατος ἔδινε θάρρος στοὺς πολίτες καί τοὺς παρακινούσε νά ἀκούσουν αὐτόν πού τοὺς μιλοῦσε. Ἐτσι οἱ Ἀθηναῖοι κατάργησαν τό νόμο καί ξανάρχισαν τόν πόλεμο δίνοντας τήν ἀρχηγία στό Σόλωνα.

Ἡ λαϊκή παράδοση λέει ὅτι ὁ Σόλων ἔφτασε μέ τόν Πεισίστρατο ἀπό τή θάλασσα στό ἀκρωτήριο Κωλιάδα, ὅπου θρῆκε ὀλες τίς γυναῖκες τῆς πόλης νά κάνουν τήν πατροπαράδοτη θυσία στή Δήμητρα. Ἀπό κεῖ ἔστειλε ἓναν ἄνθρωπο ἐμπιστό του στή Σαλαμίνα, ὁ ὁποῖος προσποιήθηκε πώς εἶναι λιποτάκτης καί παρακινούσε τοὺς Μεγαρεῖς, ἂν θέλουν νά πιάσουν τίς γυναῖκες τῶν καλύτερων οἰκογενειῶν τῆς Ἀθήνας, νά τρέξουν μέ τό πλοῖο μαζί του στήν Κωλιάδα ὅσο γίνεται γρηγορότερα. Οἱ Μεγαρεῖς τόν πίστεψαν καί ἔστειλαν ἓνα ἔνοπλο τμήμα. Ὅταν ὁ Σόλων εἶδε πλοῖο νά κινεῖται ἀπό τό νησί, πρόσταξε τίς γυναῖκες νά φύγουν μακριά καί τοὺς πῖο νέους ἄντρες, ὅσους δέν εἶχαν θγάλει ἀκόμα γένια, τοὺς ἔβαλε νά μεταμφιεστοῦν μέ τά ρούχα, τίς κορδέλλες, καί τά σανδάλια τῶν γυναικῶν, νά πάρουν καί νά ἔχουν ἐπάνω τους κρυμμένα ἐγχειρίδια καί νά παίξουν

*πολεμήσουν γιά
τὴ Σαλαμίνα
(612 π.Χ.)*

- καί νά χορεύουν κοντά στή θάλασσα, ὥσπου νά βγουν έξω οἱ ἐχθροί καί νά θρεθεῖ τό πλοῖο στά χέρια τῶν Ἀθηναίων. Ἐνῶ γίνονταν αὐτά, ὅπως τά ὄρισε ὁ Σόλων, οἱ Μεγαρεῖς ξεγελασμένοι ἀπό ὅσα ἔβλεπαν, πλησίασαν κοντά, ἄρχισαν νά πηδοῦν ἐξωσάν νά ἔκαναν ἐπίθεση σέ γυναῖκες, καί συναγωνίζονταν ὁ ἕνας τόν ἄλλον. Ἔτσι κανεῖς τους δέν μπόρεσε νά ξεφύγει, ἀλλά σκοτώθηκαν ὅλοι καί οἱ Ἀθηναῖοι ἔσπευσαν ἀμέσως μέ τό πλοῖα καί κυρίευσαν τό νησί.

ΚΕΦ. 9

*Ἄλλες ἐκδόσεις
για τήν κατάληψη
τῆς Σαλαμίνας.*

- 1 Ἄλλοι πάλι λένε ὅτι ἡ κατάληψη τοῦ νησιοῦ δέν ἐγινε μέ τόν τρόπο αὐτό, ἀλλά ὅτι πρῶτα ὁ θεός τῶν Δελφῶν ἔδωσε στό Σόλωνα τόν ἀκόλουθο χρησμό:

Νά ἐξευμενίσεις μέ θυσίες τοὺς γενάρχεις
ἥρωες τῆς χώρας
πού μέσ στήν ἀγκαλιά της κρύβει ἡ Ἀσωπιάδα γῆ
καί νεκροί θωροῦν τή δύση τοῦ ἡλίου.

- Καί ὁ Σόλων, λένε, νύχτα πέρασε στό νησί καί θυσίασε σφάγια στοὺς ἥρωες *Περίφημο καί Κυχρέα*. Ἐπειτα πῆρε μαζί του πεντακόσιους Ἀθηναίους ἐθελοντές, ἀφοῦ προηγουμένως ἡ πόλι ἀποφάσισε ὅτι, ἂν καταλάβουν αὐτοί τό νησί, θά γίνουν κυβερνήτες του. Ἀνοίχτηκε στή θάλασσα μέ πολλά ψαροκάικα πού τά συνόδευε μία *τριακόντορος* καί ἄραξε κρυφά στή Σαλαμίνα κοντά σέ μία βραχώδη προεξοχή πού βλέπει πρὸς τή *Νίσαια*. Ὄταν οἱ Μεγαρεῖς, πού βρίσκονταν στή Σαλαμίνα, ἄκουσαν κάποια διάδοση ὄχι σίγουρη, ἔτρεξαν οἱ ἴδιοι θορυβημένοι νά πάρουν τά ὄπλα καί ἔστειλαν καί ἕνα πολεμικό πλοῖο νά κατασκοπεύσει τόν ἐχθρό. Μόλις αὐτό πλησίασε, ὁ Σόλων τό κυρίευσε καί αἰχμαλώτισε τοὺς Μεγαρεῖς. Ἔβαλε κατόπιν μέσα τοὺς πιό δυνατοὺς Ἀθηναίους καί ἔδωσε διαταγή νά πλεύσουν ἐναντίον τῆς πόλεως ὅσο μποροῦν πιό προφυλαγμένοι, ἐνῶ ὁ ἴδιος πῆρε τοὺς ἄλλους Ἀθηναίους καί συγκρούστηκε στή στεριά μέ τοὺς Μεγαρεῖς. Ὅσο κρατοῦσε ἀκόμα ἡ μάχη, ἐκεῖνοι πού εἶχαν σταλεῖ μέ τό πλοῖο πρόφτασαν καί κυρίευσαν τήν πόλι. Τό πράγμα αὐτό φαίνεται ὅτι μαρτυροῦν καί οἱ τελετές πού ἔκαναν οἱ Ἀθηναῖοι σέ ἀνάμνηση τῆς μάχης ἐκείνης. Ἐνα

δηλαδή αθηναϊκό πολεμικό πλοίο πλησίαζε ἀθόρυβα στην ἀρχή, ἔπειτα οἱ ναῦτες του ἐφορμοῦσαν μέ κραυγές καί ἀλαλαγμούς καί ἕνας πηδοῦσε ἔξω ὄπλισμένος καί ἔτρεχε φωνάζοντας κατά τό ἀκρωτήριο Σκιράδιο πρὸς τό μέρος ἐκείνων πού ἔρχονταν ἀπὸ τῆ στεριά. Ἐκεῖ κοντά εἶναι καί τό ἱερό τοῦ Ἐνναλίου πού ἔχτισε ὁ Σόλων, ἐπειδὴ νίκησε τοὺς Μεγαρεῖς. Τοὺς Μεγαρεῖς πού δέ σκοτώθηκαν, τοὺς ἄφησε ὅλους νά φύγουν μέ συνθήκη.

Οἱ Μεγαρεῖς ὥστόσο ἐξακολουθοῦσαν νά ἐπιμένουν στὸν πόλεμο καί οἱ δύο ἀντίπαλοι πολεμώντας προξενοῦσαν ἀλλὰ καί πάθαιναν πολλά κακά. Γι' αὐτό κάλεσαν τοὺς Λακεδαιμονίους ὡς μεσολαβητές καί δικαστές γιὰ τῆ διαφορά τους. Στὴν περίστασι αὐτῆ, λένε οἱ πιὸ πολλοί, ὁ Σόλων βρῆκε σύμμαχο τὴν αὐθεντία τοῦ Ὅμηρου. Πρόσθεσε δηλαδή μέσα στὸν κατάλογο τῶν πλοίων στίχους καί διάβασε τό κομμάτι στοὺς δικαστές:

Ὁ Αἴας πλοῖα δώδεκα τῆς Σαλαμίνας εἶχε
καί τὰ ἴσησε στίς φάλαγγες σιμὰ τῶν Ἀθηναίων.

Οἱ ἴδιοι πάντως οἱ Ἀθηναῖοι αὐτὰ τὰ θεωροῦν ἀνόητες φλυαρίες καί ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ Σόλων ἔδειξε μέ ἐπιχειρήματα στοὺς δικαστές ὅτι ὁ Φιλαῖος καί ὁ Εὐρυσάκης, οἱ γιοὶ τοῦ Αἴαντα, ἔγιναν πολῖτες Ἀθηναῖοι καί παρέδωσαν τό νησί στὴν Ἀθήνα καί ἐγκαταστάθηκαν ὁ ἕνας στὴ Βραυρῶνα τῆς Ἀττικῆς καί ὁ ἄλλος στὴ Μελίτη. Ὑπάρχει μάλιστα καί δῆμος ἀπὸ τό ὄνομα τοῦ Φιλαίου, ὁ δῆμος τῶν Φιλαϊδῶν, ἀπ' ὅπου ἦταν ὁ Πεισίστρατος. Θέλοντας μάλιστα ἀκόμα περισσότερο νά δείξει ὅτι οἱ Μεγαρεῖς εἶχαν ἄδικο, διαβεβαίωσε ὅτι καί τοὺς νεκροὺς τους οἱ Σαλαμῖνιοι δέν τοὺς ἐνταφιάζουν ὅπως οἱ Μεγαρεῖς, ἀλλὰ ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι. Οἱ Μεγαρεῖς δηλαδή θάβουν τοὺς νεκροὺς στραμμένους πρὸς τὴν ἀνατολή, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς τὴ δύση. (Μολαταῦτα ὁ Ἡρέας ἀπὸ τὰ Μέγαρα ἔχει ἀντίρρηση, καί λέει ὅτι καί οἱ Μεγαρεῖς τοποθετοῦν τὰ σώματα τῶν νεκρῶν στραμμένα πρὸς τὴ δύση). Ἀκόμα σπουδαιότερο ὅμως εἶναι, ὅτι κάθε Ἀθηναῖος ἔχει ξεχωριστό τάφο, ἐνῶ οἱ Μεγαρεῖς ἐνταφιάζονται τρεῖς καί τέσσερις μαζί. Ἀλλὰ καί παραπέρα λένε ὅτι τό Σόλωνα βοήθησαν καί κάποιοι χρησμοὶ τῆς Πυθίας, στοὺς

1 ΚΕΦ. 10
Οἱ Λακεδαιμό-
νιοι διαιτητές
2 στὴ διαφορά
Μεγαρέων—
Ἀθηναίων.

οποίους ὁ θεός εἶχε ὀνομάσει τῇ Σαλαμίνα *Ἰαονία*. Στὴ δίκη αὐτὴ δικαστές ἦταν πέντε Σπαρτιάτες: ὁ Κριτολαΐδας, ὁ Ἄμομφάρετος, ὁ Ὑψιχίδας, ὁ Ἀναξίλας καὶ ὁ Κλεομένης.

ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΠΡΟΤΟΥ Ο ΣΟΛΩΝ ΓΙΝΕΙ ΑΡΧΟΝΤΑΣ

(Κεφ. 11-13)

ΚΕΦ. 11

Ὁ ἱερός πόλεμος ἐναντίον τῶν κατοικῶν τῆς Κύπρου (596-585 π.Χ.)

- 1 Ἐπειτα ἀπὸ αὐτὰ ὁ Σόλων ἐγίνε πιά ἐνδοξος καὶ μεγάλος. Θαυμάστηκε ὁμως καὶ ἐξυμνήθηκε ἀκόμα πιο πολὺ ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες, ὅταν μίλησε γιὰ τὸ Δελφικὸ ἱερό καὶ εἶπε ὅτι ἔπρεπε νὰ τὸ βοηθήσουν καὶ νὰ μὴν ἀφήσουν τοὺς *Κιρραῖους* νὰ προσβάλλουν τὸ μαντεῖο, ἀλλὰ νὰ πᾶνε νὰ ὑπερασπιστοῦν τοὺς Δελφούς γιὰ χάρη τοῦ θεοῦ. Ἀπὸ ἐκεῖνον λοιπὸν πείστηκαν οἱ *Ἀμφικτίονες* καὶ ξεκίνησαν τὸν πόλεμο, ὅπως μαρτυροῦν καὶ πολλοὶ ἄλλοι καὶ κυρίως ὁ *Ἀριστοτέλης*, ὁ ὁποῖος στὴν *ἀναγραφή τῶν Πυθιονικῶν* ἀποδίδει τὴν πρόταση στό Σόλωνα. Πάντως
- 2 στὸν πόλεμο αὐτὸν ὁ *Σόλων* δὲν εἶχε ὀριστῆι στρατηγός ὅπως λέει, κατὰ τὸν *Ἑρμιππο*, ὁ *Εὐάνθης* ὁ *Σάμιος*. Τέτοιο πρᾶγμα οὐτε ὁ *ῥήτορας Αἰσχίνης* εἶπε, καὶ ἐξάλλου στὰ *ὑπομνήματα τῶν Δελφῶν* στρατηγός τῶν Ἀθηναίων ἀναγράφεται ὁ Ἀλκμέων καὶ ὄχι ὁ Σόλων.

ΚΕΦ. 12

Ὁ Σόλων καὶ τὸ Κυλώνειο ἄγος. Οἱ Ἀθηναῖοι καλοῦν ἀπὸ τὴν Κρήτη τὸν Ἐπιμενίδη.

- 1 Ἡ πόλη βρισκόταν ἀπὸ καιρὸ σὲ ἀναταραχὴ *μέ τὴν ὑπόθεση τοῦ Κυλώνειου ἄγους*, ἀπὸ τότε δηλαδὴ πού ὁ ἄρχοντας *Μεγακλῆς* ἔπεισε αὐτοὺς πού εἶχαν συνωμοτήσει *μέ τὸν Κύλωνα* καὶ εἶχαν καταφυγεῖ σάν ἰκέτες στὴ θεά Ἀθηνᾶ νὰ κατεβοῦν στὴν πόλη γιὰ νὰ δικαστοῦν. Ἐκεῖνοι τότε εἶχαν δέσει μία κλωστή ἀπὸ τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς καὶ τὴν κρατοῦσαν καθὼς κατέβαιναν ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη. Μόλις ἔφτασαν κοντὰ στό ἱερό τὸ ἀφιερωμένο *στὶς Σεμνές θεές*, ἡ κλωστή κόπηκε μόνη τῆς καὶ ὁ *Μεγακλῆς* καὶ οἱ συνάρχοντές του ἔτρεξαν νὰ τοὺς συλλάβουν, ἐπειδὴ *τάχα ἡ θεὰ δὲ δεχόταν τὴν ἰκεσία τους*. Ὅσους βρέθηκαν ἐξω ἀπὸ τὸ ἱερό τοὺς σκότωσαν *μέ λιθοβολισμό* καὶ ὅσους κατέφυγαν στοὺς βωμούς τοὺς ἔσφαξαν. Γλίτωσαν μόνο ἐκεῖνοι πού ἔτρεξαν ὡς
- 2 ἰκέτες *στὶς γυναῖκες τῶν ἀρχόντων*. Ὑστερα ἀπὸ αὐτὸ ἀποκα-

λοῦσαν «ἐναγεῖς» τοὺς ὄπαδούς τοῦ Μεγακλῆ καὶ τοὺς μισοῦσαν, ἐνῶ αὐτοὶ πού ἐπιζήσανε ἀπὸ τοὺς ὄπαδούς τοῦ Κύλωνα ἀποκτησαν πάλι δύναμη καὶ θρίσκονταν διαρκῶς σὲ διαμάχη με τοὺς ἀπογόνους τοῦ Μεγακλῆ. Τὸν καιρὸ αὐτὸ λοιπὸν ἡ διαμάχη εἶχε ἀποκορυφωθεῖ καὶ ὁ λαὸς ἦταν διχασμένος. Ὁ Σόλων, πού εἶχε πιά μεγάλη φήμη, μῆκε στή μέση μαζί με τοὺς πρώτους Ἀθηναίους καὶ με παρακλήσεις καὶ νοθεσίες ἔπεισε τοὺς λεγόμενους «ἐναγεῖς» νὰ δεχτοῦν νὰ δικαστοῦν καὶ νὰ κριθοῦν ἀπὸ τριακόσιους δικαστές διαλεγμένους μέσα ἀπὸ τοὺς πιὸ ἐκλεκτοὺς πολίτες. Κατηγορὸς στή δίκη ἦταν ὁ Μύρωνας ἀπὸ τὴ Φλυά, καὶ ἡ ἀπόφαση ὑπῆρξε καταδικαστική. Οἱ ζωντανοὶ ἐξορίστηκαν ἐνῶ οἱ νεκροὶ ξεθάφτηκαν καὶ τὰ λείψανά τους πετάχτηκαν ἐξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς χώρας. Μέσα στὶς ἀναταραχὲς αὐτὲς ἔκαμαν ἐπίθεση καὶ οἱ Μεγαρεῖς με ἀποτέλεσμα νὰ χάσουν οἱ Ἀθηναῖοι τὴ Νίσαια καὶ νὰ διωχτοῦν ξανά ἀπὸ τὴ Σαλαμίνα. Συγχρόνως κάποιοι φόβοι ἀπὸ δεισιδαιμονίες καὶ φαντάσματα ἀπλώθηκαν στήν πόλη καὶ οἱ μάντιες διαλαλοῦσαν ὅτι τὰ σφάγια τῶν θυσιῶν ἔδειχναν ἀνόσιες πράξεις καὶ ἱεροσυλίαι πού εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ καθαρμό. Ἔτσι λοιπὸν, προσκάλεσαν καὶ ἦρθε ἀπὸ τὴν Κρήτη ὁ Ἐπιμενίδης ἀπὸ τὴ Φαιστό, ὁ ὁποῖος συγκαταλέγεται μέσα στοὺς ἑφτά σοφοὺς ἑβδομος ἀπὸ ὄσους δὲν παραδέχονται τὸν Περίανδρο. Πίστευαν ὅτι ἦταν ἀγαπητὸς στοὺς θεοὺς καὶ ὅτι ἤξερε τὰ θεῖα καθὼς καὶ τὰ σχετικὰ με τὴ μαντική καὶ τίς τελετουργίες τῶν μυστηρίων. Γι' αὐτὸ οἱ ἄνθρωποι τοῦ καιροῦ του τὸν ἀποκαλοῦσαν παιδί τῆς νύμφης Βλάστης καὶ νέο *Κούρητα*. Ὁ Ἐπιμενίδης λοιπὸν ἦρθε στήν Ἀθήνα, ἐγινε φίλος με τὸ Σόλωνα καὶ σὲ πολλὰ προετοίμασε καὶ ἄνοιξε τὸ δρόμο γιὰ τὴ νομοθεσία ἐκείνου. Ἐκαμε δηλαδὴ τοὺς Ἀθηναίους πιὸ ἀπλούς στὶς θρησκευτικὲς τελετὲς, καὶ στὰ πένθη πιὸ μετρημένους, με τὸ νὰ ἀναμειξοῦν ἀμέσως κάποιες θυσιῆς στὶς κηδεῖες καὶ νὰ ἀφαιρέσει τὸ ὄμο καὶ θαρβαρικό στοιχείο, τὸ ὁποῖο ἐπικρατοῦσε πρωτύτερα στὶς ἐκδηλώσεις τῶν πιὸ πολλῶν γυναικῶν. Καὶ τὸ σπουδαιότερο ἀπ' ὅλα, με θυσιῆς, με καθαρμούς καὶ με ἱερά, πού ἴδρυσε, κανόνισε τίς τελετὲς τῶν μυστηρίων, ἐξάγνισε τὴν πόλη καὶ τὴν ἔκαμε ὑπάκουη στό δίκαιο καὶ πιὸ πρόθυμη νὰ μονοιάσει. Λένε ἀκόμα γιὰ τὸν Ἐπιμε-

- νίδη πώς, όταν αντίκρισε τή *Μουνυχία* καί τήν παρατήρησε για πολλή ώρα, εἶπε σέ ὄσους παρευρίσκονταν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τυφλός μπροστά στό μέλλον. Ἄν ἤξεραν δηλαδή ἀπό πρὶν οἱ Ἀθηναῖοι πόσες στενοχώριες ἔμελλε νά φέρει στήν πόλη ἢ τοποθεσία αὐτή, θά τήν ἔτρωγαν μέ τά ἴδια τους τά δόντια. Μιά παρόμοια πρόβλεψη λένε ὅτι εἶχε κάμει καί ὁ Θαλῆς. Ἐδῶσε ἐντολή νά τόν θάψουν, ὅταν πεθάνει, σέ μία ἀσήμαντη καί παραμελημένη περιοχή τῆς Μιλήτου προλέγοντας ὅτι τό μέρος αὐτό θά γίνει κάποτε ἡ ἀγορά τῶν Μιλησίων. Τόν Ἐπιμενίδη λοιπόν θαύμασαν πάρα πολύ οἱ Ἀθηναῖοι καί θέλησαν νά τοῦ προσφέρουν πολλά χρήματα καί μεγάλες τιμές. Ἐκεῖνος ὁμως ζήτησε καί πήρε μόνο ἓνα κλαδί τῆς ἱερῆς ἐλιάς καί κατόπιν ἔφυγε.

ΚΕΦ. 13

Ἡ κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε στήν Ἀθήνα πρὶν γίνει ἀρχοντας ὁ Σόλων.

- 1 Ὄταν κόπασε ἡ ἀναταραχὴ γιά τήν ὑπόθεση τοῦ Κύλωνα καί ἐξορίστηκαν, ὅπως εἶπαμε, οἱ «ἐναγείς», ξιναρχίσαν στήν Ἀθήνα οἱ παλιές πολιτικές διαμάχες καί ἡ πόλη χωρίστηκε σέ τόσες μερίδες ὅσες γεωγραφικές περιοχές εἶχε ὁ τόπος. Οἱ πιά δημοκρατικοί δηλαδή ἦταν οἱ *Διάκριοι* καί οἱ πιά ὀλιγαρχικοί οἱ *Πεδιεῖς*. Ἡ τρίτη μερίδα οἱ *Πάραλοι*, προτιμώντας ἓνα ἐνδιάμεσο καί ἀνάμεικτο τύπο πολιτεύματος, στέκονταν ἐμπόδιο καί
- 2 δέν ἄφηναν μήτε τόν ἓνα μήτε τὸν ἄλλο νά ἐπικρατήσει. Τήν ἐποχὴ αὐτὴ ἐπίσης ἡ ἀνισότητά ἀνάμεσα στοὺς πλουσίους καί στοὺς φτωχοὺς εἶχε φτάσει, θά ἔλεγε κανεῖς, στό κορύφωμά της. Ἡ πόλη βρισκόταν σέ πολύ δύσκολη θέση καί φαινόταν ὅτι ὁ
- 3 μόνος τρόπος νά σταθεροποιηθεῖ ἡ κατάσταση καί νά πάψουν οἱ ταραχές ἦταν νά ἐπιβληθεῖ τυραννικό πολίτευμα. Ὅλος ὁ λαός ἦταν χρεωμένος στοὺς πλουσίους. Εἶτε δηλαδή καλλιεργοῦσαν τή γῆ καί πλήρωναν σ' ἐκείνους τό ἓνα ἕκτο ἀπὸ τὰ εἰσοδήματά τους καί ὀνομάζονταν γι' αὐτό *ἐκτημόριοι* καί *θητες*, εἶτε ἔπαιρναν δάνεια μέ ἐγγύηση τό σῶμα τους καί γίνονταν ἔτσι ὑποχεῖριοι στοὺς δανειστὲς τους, πού μπορούσαν νά τοὺς κάνουν δούλους στὸν ἴδιο τους τὸν τόπο ἢ νά τοὺς πουλήσουν
- 4 σ' ἄλλους. Πολλοὶ μάλιστα ἀναγκάζονταν νά πουλοῦν καί τὰ ἴδια τους τὰ παιδιά —γιατί δέν τό ἐμπόδιζε ὁ νόμος— ἢ νά φεύγουν ἀπὸ τήν πόλη ἀναγκασμένοι ἀπὸ τὴ σκληρότητα τῶν δανει-

στῶν. Οἱ περισσότεροι τότε καί οἱ πιό δυνατοί ἄρχισαν νά ἐρ- 6
χονται σέ ἐπαφή καί νά παρακινοῦν ὁ ἓνας τόν ἄλλον νά μὴ
μείνουν πιά ἀδρανεῖς, ἀλλά, ἐκλέγοντας ἀρχηγό ἓναν ἄνθρωπο
τῆς ἐμπιστοσύνης τους, νά ἀπαλλάξουν ὅσους εἶχαν ἐκπρό-
θεσμα χρέη, νά κάμουν νέα διανομή τῆς γῆς καί νά ἀλλάξουν
ριζικά τό πολίτευμα.

ΤΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΣΟΛΩΝΑ

(Κεφ. 14-24)

Τότε λοιπόν οἱ πιό μυαλωμένοι Ἀθηναῖοι, βλέποντας ὅτι 1
μόνο ὁ Σόλων βρισκόταν πραγματικά ἐξω ἀπό τὰ ἁμαρτήματα
αὐτά καί ὅτι δέ συμμετεῖχε οὔτε στίς ἀδικίες τῶν πλουσίων οὔτε
πιεζόταν ἀπό τίς ἀνάγκες τῶν φτωχῶν, τόν παρακαλοῦσαν νά
ἀναλάβει τήν ἐξουσία καί νά δώσει τέλος στίς διαφορές. Ὡ- 2
στόσο ὁ *Φανίας ὁ Λέσβιος* ἀναφέρει ὅτι ὁ Σόλων γιά τή σωτηρία
τῆς πόλης παραπλάνησε καί τίς δύο παρατάξεις μέ τό νά ὑπο-
σχεθεῖ κρυφά στούς ἀπόρους ἀπό τή μιά μεριά, πώς θά μοιράσει
τῆ γῆ καί στούς πλουσίους ἀπό τήν ἄλλη, πώς θά ἐξασφαλίσει
τά χρήματα πού εἶχαν δανείσει. Ὁ ἴδιος ὅμως ὁ Σόλων λέει ὅτι 3
δίσταζε στήν ἀρχή νά καταπιυστεῖ μέ τίς ὑποθέσεις τῆς πολι-
τείας καί ὅτι φοβόταν τῆς μιᾶς μερίδας τῆ φιλοχρηματία καί
τῆς ἄλλης τήν ἀλαζονεία. Πάντως τόν ἐξέλεξαν ἄρχοντα μετά
τό Φιλόμβροτο καί ταυτόχρονα συμφιλιωτή καί νομοθέτη, ἀφοῦ
τόν δέχτηκαν μέ προθυμία οἱ πλούσιοι ὡς εὐπορο καί οἱ φτωχοί
ὡς ἐντιμο ἄνθρωπο. Λένε ἀκόμη ὅτι κυκλοφοροῦσε καί ἓνας 4
λόγος του, πού παλαιότερα εἶχε πει, ὅτι ἡ ἰσότητα δέ φέρνει
πόλεμο, καί ὅτι ἡ φράση αὐτή ἄρесе καί στούς πλουσίους καί
στούς φτωχοῦς, ἐπειδή οἱ πρῶτοι περιέμεναν ὅτι θά κερδί-
σουν τήν ἰσότητα μέ τήν ἀξία καί τήν ὑπεροχή τους καί οἱ ἄλ-
λοι μέ τήν ἀναλογία καί τόν ἀριθμό τους. Ἔτσι καί τά δύο μέρη
ἔτρεφαν μεγάλες ἐλπίδες καί οἱ ἡγέτες τους συμβούλευαν μέ ἐ-
πιμονή τό Σόλωνα νά δεχτεῖ τό ἀξίωμα τοῦ τυράννου καί προ-
σπαθοῦσαν νά τόν πείσουν νά κυβερνήσει τήν πόλη μέ τόλμη 5
τώρα πού θά γινόταν κύριος τῆς ἐξουσίας. Μά καί πολλοί ἀπό
τούς πολίτες πού δέν ἀνῆκαν σέ καμιά ἀπό τίς δύο αὐτές μερί-
δες, ἐπειδή ἔβλεπαν ὅτι ἡ ἀλλαγή στήν πολιτεία μέ τή λογική

ΚΕΦ. 14

*Ὁ Σόλων ἐ-
κλέγεται ἄρχον-
τα (594 π.Χ.)*

καί τό νόμο ἦταν ἔργο κοπιαστικό καί δύσκολο, δέν ἀπέκρουαν
 τήν ἀνάθεση τῆς ἐξουσίας σέ ἕναν, στόν πιό δίκαιο καί πιό
 6 μυαλωμένο. Μερικοί λένε μάλιστα ὅτι ὁ Σόλων πῆρε καί ἕναν
 τέτοιο χρησμό ἀπό τούς Δελφούς:

Στοῦ караbioῦ τή μέση κάθισε
 καί γίνου ὁ κυβερνήτης.

Οἱ Ἀθηναῖοι οἱ πιό πολλοί θεΐ νά ναι στό πλευρό σου.

7 Οἱ φίλοι του προπάντων τόν κάκιζαν, ἐπειδή ἀποδοκίμαζε τή
 μοναρχία μόνο ἀπό ἀντιπάθεια γιά τό ὄνομά της, σάν νά μήν
 τήν ἔκανε ἀμέσως νόμιμη βασιλεία μέ τήν ἀρετή του αὐτός πού
 ἔπαιρνε τό ἀξίωμα. Ἔτσι εἶχε γίνει παλαιότερα μέ τούς Εὐβοεῖς,
 πού διάλεξαν τύραννο τόν *Τυνώνδα* καί τώρα μέ τούς Μυτι-
 ληναίους, πού διάλεξαν τόν *Πιττακό*. Τίποτε ὁμως ἀπό αὐτά δέν
 8 ἄλλαξε τήν ἀπόφαση τοῦ Σόλωνα. Εἶπε, λένε, στούς φίλους του
 ὅτι ἡ τυραννίδα εἶναι ἕνας ὠραῖος τόπος, πού δέν ἔχει ὁμως
 ἔξοδο. Καί στά ποιήματά του ἔγραψε ἀπαντώντας στόν Φῶκο:

Τή γῆ μου τήν πατρίδα ἄν πόνεσα,
 στήν τυραννία, στή βία τήν ἄσπλαχνη ἄν δέν ἄπλωσα
 τό χέρι-μόλυσμα καί ντρόπιασμα στό κλέος μου,
 δέ μετανιώνω. Ἐγώ μιὰ μέρα θά ἐπιπλεύσω
 στούς ἀνθρώπους.

Ἀπό αὐτά εἶναι φανερό ὅτι εἶχε μεγάλη φήμη καί πρὶν συν-
 9 τάξει τούς νόμους του. Γιά ὅσα ἐξάλλου ἔλεγαν πολλοί περιγε-
 λώντας τον, ἐπειδή ἀπέφυγε νά γίνει τύραννος, ἔγραψε:

«Ὁ Σόλων ἄντρας γνωστικός, μέ νοῦ δέν εἶναι,
 Τοῦ ὄδωσε ἡ τύχη τά καλά, τ' ἀπόδωξε.
 Ψάρεψε λεία, δέν ἀποτράβηξε τό δίχτυ,
 θαμπώθηκε ὁ λιγόψυχος, ὁ ἄμυαλος».
 Τί θέλαν, θεέ μου: νά ἐξουσιάσω, νά σφωρέσω πλούτη,
 μιὰ μέρα τύραννος ν' ἀνέβω στήν Ἀθήνα,
 κι ἄσκόσ κατόπι νά χαθῶ, ἡ γενιά μου θρύψαλα.

ΚΕΦ. 15

Ἡ πολιτική
 τοῦ Σόλωνα.

1 Αὐτά τά λόγια ἔβαλε στό ποίημά του ὁ Σόλων νά λένε γιά
 τόν ἴδιο οἱ πολλοί καί οἱ ἀνάξιοι. Αὐτός ὠστόσο, μολονότι ἀρ-

νήθηκε νά γίνει τύραννος, ἄσκησε τήν ἐξουσία χωρίς νά φανεῖ ὑπερβολικά μαλακός καί συνέταξε τούς νόμους του χωρίς νά δείξει ἀδυναμία οὔτε ὑποχωρητικότητα στούς ἰσχυρούς, οὔτε ἀκόμη καί γιά νά εὐχαριστήσῃ αὐτούς πού τόν εἶχαν ἐκλέξει. Γιά ὅσα πράγματα ὁμως δέν ἦταν σίγουρος, δέν ἐφάρμοζε θεραπεία οὔτε ἔκανε καινοτομίες, ἐπειδὴ φοβόταν μήπως, προκαλώντας μεγάλη ἀναστάτωση καί ταραχή, δέ θά εἶχε ὕστερα τή δύναμη νά ξαναβάλῃ σέ τάξη τήν πόλη καί νά τήν ἀνασυγκροτήσῃ καλύτερα. Ὅσα πάλι ἔλπιζε ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι θά τά δέχονταν, ἄν τούς τά πρᾶτεινε ἢ θά τά ὑπόμεναν, ἄν τούς ἐξανήγκαζε, αὐτά τά ἔκανε, ὅπως λέει ὁ ἴδιος,

καί βία μαζί καί δίκιο συνταιριάζοντας.

Γι' αὐτό, ὅταν ἀργότερα τόν ρώτησαν ἄν ἔδωσε τούς καλύτερους νόμους στούς Ἀθηναίους, εἶπε: «Τούς καλύτερους πού θά μπορούσαν νά δεχτοῦν.» 2

Οἱ νεώτεροι συγγραφεῖς λένε ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι χρησιμοποιοῦσαν μέ κομψό τρόπο ἤπιες ἐκφράσεις γιά νά σκεπάζουν μέ ὠραίες καί εὐγενικές λέξεις τά δυσάρεστα πράγματα. Ἔτσι ἔλεγαν τούς φόρους συνεισφορές, τίς φρουρές, πού ἔβαζαν στίς πόλεις, προστασία, τίς φυλακές οἰκήματα. Καί αὐτό ἦταν ἐπινόηση τοῦ Σόλωνα, πού πρῶτος, ὅπως φαίνεται, ὀνόμασε τή διαγραφή τῶν χρεῶν *σεισάχθεια*. Αὐτό ἦταν καί τό πρῶτο νομοθετικό του μέτρο: ὅρισε νά διαγραφοῦν τά χρέη πού ὑπῆρχαν ὡς τότε καί στό μέλλον νά μή δίνονται δάνεια μέ ἐνέχυρο τό ἀνθρώπινο σῶμα. Παρ' ὅλα αὐτά μερικοί συγγραφεῖς, ὅπως ὁ Ἄνδρῶτιων, 3 ἔγραψαν ὅτι οἱ φτωχοί ἔμειναν εὐχαριστημένοι, ἐπειδὴ ἀνακουφίστηκαν ὄχι ἀπό τήν ὀλοκλήρωτική διαγραφή τῶν χρεῶν, ἀλλά ἀπό τήν ἐλάττωση τῶν τόκων καί ὀνόμασαν *σεισάχθεια* καί τό εὐεργέτημα αὐτό, καί τήν αὐξηση πού ἔγινε παράλληλα στίς μονάδες θάρους καί στήν τιμή τοῦ νομίσματος. Ἔδωσε δηλαδή ὁ Σόλων στή μνά ἀξία ἑκατό δραχμῶν, ἐνῶ προηγουμένως εἶχε ἑβδομήντα τρεῖς. 4 Μέ τόν τρόπο αὐτό ἐκεῖνοι πού ξεπλήρωναν τά χρέη τους, ἔδιναν πίσω τό ἴδιο ποσό ἀριθμητικά, μικρότερο ὁμως σέ ἀξία, καί ἔτσι εἶχαν μεγάλη ὠφέλεια χωρίς νά ζημιώνονται ἐκεῖνοι πού ἔπαιρναν πίσω τά χρήματά τους.

- 5 Οί πίο πολλοί όμως συγγραφείς λένε ότι ή σεισάχθεια ήταν ή
 διαγραφή όλων τών χρεών και τά ποιήματα του Σόλωνα συμφω-
 6 νοούν πίο πολύ μέ τή μαρτυρία αυτή. Ὑπερφηανεύεται δηλαδή σ'
 αυτά ότι από τή γή που ήταν ύποθηκευμένη.

*πάνωθι της πέτρες σήκωσε πολλές
 τών χρεών σημάδια. Σκλάβια πρώτα αυτή 'τανε
 και τώρα λεύτερη είναι*

και από τούς πολίτες, όσοι είχαν γίνει φυγόδικοι, επειδή χρω-
 στούσαν, άλλους ξανάφερε από τά ξένα, όπου

*γυρνώντας δώ κι εκεί
 τήν άττική τή γλώσσα είχαν ξεχάσει πιά
 κι άλλους που άπ' τής σκλαβιάς ύποφέραν τήν ντροπή
 έδω στον τόπο,*

- 7 τούς έδωσε έλευθερία. Του συνέβη όμως, λένε, και κάτι πάρα
 πολύ άδυνηρό από τήν πράξη του εκείνη. Καθώς ξεκίνησε να
 ξεγράψει τά χρέη και ζητούσε να θρει τά κατάλληλα επιχειρή-
 ματα και τή σωστή άρχή, έκαμε γνωστό στους πίο έμπιστους
 και στενούς φίλους του, στον όμιλο δηλαδή του Κόνωνα, του
 Κλεινία και του Ίππονίκου, ότι δέν πρόκειται να θίξει τή γή,
 8 σκοπεύει όμως να καταργήσει τά χρέη. Αυτοί, προτου εξαγγελ-
 θει τό μέτρο, έτρεξαν και δανείστηκαν πολλά χρήματα από τούς
 πλουσίους και άγόρασαν μεγάλες εκτάσεις. Ἐπειτα, όταν δημο-
 σιεύτηκε ό νόμος, εκείνοι εξακολούθησαν να καρπώνονται τά
 κτήματα, ενώ δέν έδωσαν πίσω τά χρήματα στους δανειστές
 τους και έγιναν αιτία να δεχτεί ό Σόλων πολλές κατηγορίες και
 9 συκοφαντίες, σάν να μήν ήταν και ό ίδιος ένας από αυτούς που
 άδικήθηκαν, αλλά από αυτούς που άδίκησαν. Ἡ κατηγορία
 όμως αυτή εξανεμίστηκε άμέσως από τήν ύπόθεση τών πέντε
 ταλάντων. Βρέθηκε δηλαδή να έχει δανείσει και ό ίδιος πέντε
 τάλαντα, τά όποια πρώτος, κατά τό νόμο, τά χάρισε. Ἄλλοι
 μάλιστα, όπως ό *Πολύζηλος* ό *Ρόδιος*, λένε πως τά τάλαντα ήταν
 δεκαπέντε. Οί φίλοι του πάντως ονομάστηκαν από τότε «*χρεο-
 κοπίδες*».

Δέν ἱκανοποίησε ὥστόσο ὁ Σόλων κανέναν, ἀλλά δυσaráστη-
 σε καί τοὺς πλουσίους μέ τή διαγραφή τῶν χρεῶν καί πιά πολὺ
 ἀκόμα τοὺς φτωχοὺς, ἐπειδὴ δέν ξαναμοίρασε τή γῆ, ὅπως εἶχαν
 ἐλπίζει, οὔτε ἔφερε τήν ἀπόλυτη ἰσότητα στίς περιουσίες, ὅπως
 εἶχε κάνει ὁ *Λυκοῦργος*. Ἐκεῖνος ὁμως ἦταν ἐνδέκατος ἀπόγονος
 τοῦ Ἡρακλῆ, ἦταν βασιλιάς πολλά χρόνια στή Λακεδαίμονα
 καί εἶχε μεγάλο κύρος, φίλους καί δύναμη, πού τόν βοηθοῦσε
 νά πραγματοποιήσει τά σωστά σχέδιά του γιά τό πολίτευμα.
 Καί χρησιμοποιώντας πιά πολὺ τή βία παρα τήν πειθῶ —σέ ση-
 μεῖο *μάλιστα νά τοῦ βγάλουν τό μάτι*— κατόρθωσε τό πιά
 σπουδαῖο γιά τή σωτηρία καί τήν ὁμόνοια μιῶς πόλης, νά μήν
 ὑπάρχουν δηλαδή πλούσιοι καί φτωχοί πολίτες. Τέτοιο πράγμα
 ὁ Σόλων δέν μπόρεσε νά πετύχει, γιατί ἦταν ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ
 καί δέν εἶχε μεγάλη περιουσία. Καί πάλι ὁμως δέν ἔκαμε λιγό-
 τερα ἀπό τή δύναμη πού διέθετε, ἔχοντας στήριγμα μόνο τήν
 κρίση του καί τήν ἐμπιστοσύνη τῶν πολιτῶν. Ὅτι δυσaráστησε
 τοὺς πολλοὺς πού εἶχαν ἐλπίζει ἄλλα, τό λέει καί ὁ ἴδιος:

Ἄνόητα τότε συλλογίστηκαν καί τώρα χολιασμένοι
 λοξά μέ βλέπουν ὅλοι σάν ἐχθρό.

Λέει ὁμως καί ὅτι ἄν ἄλλος στή θέση του ἐπαιρνε τήν ἴδια
 δύναμη,

νά συγκρατήσει δέ θά μπόρειε τό λαό
 καί δέ θά σταματοῦσε, ὥσπου, ταράζοντας
 τό γάλα, θά βγαζε ὄλο τό καϊμάκι του.

Γρήγορα ὁμως οἱ πολίτες ἀναγνωρίζοντας τό συμφέρον τους
 καί ἀφήνοντας κατά μέρος τά παράπονα ἔκαμαν μιά θυσία ὅλοι
 μαζί πού τήν ὀνόμασαν *θυσία τῆς Σεισάχθειας*. Ἐπειτα ὄρισαν τό
 Σόλωνα ἀναμορφωτή καί νομοθέτη τοῦ κράτους μέ ἀπεριορίστη
 δικαιοδοσία γιά ὅλα: ἀρχές, ἐκκλησίες, δικαστήρια, βουλές καί
 μέ τό δικαίωμα νά ὀρίσει αὐτός τί περιουσία ἔπρεπε κανεῖς νά
 ἔχει γιά τά ἀξιώματα αὐτά, νά ὀρίσει καί τόν ἀριθμό τῶν μελῶν
 τους, τή διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τους, καί ἀκόμα νά καταργή-
 σει ἢ νά διατηρήσει ὁ,τι νόμιζε ἀπό τοὺς θεσμούς πού ὑπῆρχαν
 καί ἴσχυαν.

1 ΚΕΦ. 16

*Ἀρχική δυσ-
 ἀρεσκεία τῶν
 Ἀθηναίων ἀπό
 2 τά μέτρα τοῦ
 Σόλωνα. Συγ-
 κριση μέ τή νο-
 μοθεσία τοῦ
 Λυκοῦργου.*

3

4

5

ΚΕΦ. 17

Κατάργηση τῶν νόμων τοῦ Δράκοντα.

1 Πρῶτα-πρῶτα λοιπόν ὁ Σόλων κατάργησε τοὺς νόμους τοῦ Δράκοντα —ἐκτός ἀπὸ τοὺς σχετικούς μὲ τὴν ἀνθρωποκτονία—
 2 ἐπειδὴ ἦταν αὐστηροὶ καὶ πρόβλεπαν βαριεὲς ποινές. Ὑπῆρχε μιά ποινὴ σχεδὸν γιὰ ὅλους τοὺς ἐνόχους, ὁ θάνατος, ὥστε καὶ ὅσοι καταδικάζονταν γιὰ ὀκνηρία νὰ θανατώνονται, καὶ αὐτοὶ
 3 πού ἐκλεψαν λαχανικά ἢ φρούτα νὰ τιμωροῦνται τὸ ἴδιο ὅπως οἱ ἱερόσυλοι καὶ οἱ δολοφόνοι. Γι' αὐτὸ ἔμεινε ἀργότερα περίφημη ἡ φράση τοῦ Δημόδη, πού εἶπε ὅτι ὁ Δράκων ἔγραψε τοὺς
 4 νόμους του μὲ αἷμα καὶ ὄχι μὲ μελάνι. Ὁ ἴδιος ὁ Δράκων, ὅπως λένε, ὅταν ρωτήθηκε, γιατί θέσπισε τὴν ποινὴ τοῦ θανάτου γιὰ τὰ πιο πολλὰ ἀδικήματα, ἀποκρίθηκε ὅτι στὰ μικρά νόμιζε πὼς ἄξιζε αὐτὴ ἡ τιμωρία, ἐνῶ γιὰ τὰ μεγάλα δὲν ἔμενε μεγαλύτερη.

ΚΕΦ. 18

Χωρισμός τῶν πολιτῶν σὲ τάξεις. Μέτρα προστασίας τοῦ λαοῦ.

1 Ἐπειτα ὁ Σόλων θέλοντας νὰ ἀφήσει στοὺς πλουσίους ὅλα τὰ ἀξιώματα πού εἶχαν, ἀλλὰ στὰ ὑπόλοιπα νὰ πάρει μέρος καὶ ὁ λαός πού ὡς τότε ἦταν ἀμέτοχος, διαχώρισε τοὺς πολίτες μὲ βάση τὰ εἰσοδήματά τους. Ἔτσι ὅσους εἶχαν ἐτήσιο εἰσόδημα, σὲ ξηρά καὶ ὑγρὰ προϊόντα μαζί, πεντακόσια μέτρα τοὺς τοποθέτησε στὴν πρώτη κατηγορία καὶ τοὺς ὀνόμασε πεντακοσιομέδιμους. Στὴ δεύτερη κατηγορία ἔβαλε αὐτοὺς πού εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ συντηροῦν ἄλογο ἢ εἶχαν εἰσόδημα τριακόσια μέτρα· αὐτοὺς τοὺς ὀνόμαζαν ἰππεῖς. Ζευγίτες ὀνομάστηκαν ὅσοι ἀνήκαν στὴν τρίτη κατηγορία καὶ ἦταν αὐτοὶ πού εἶχαν εἰσόδημα
 2 διακόσια μέτρα καὶ ἀπὸ τὰ δύο εἶδη προϊόντων. Ὅλοι οἱ ὑπόλοιποι πολίτες ὀνομάστηκαν θῆτες· σ' αὐτοὺς δὲν ἔδωσε κανένα ἀξίωμα, ἀλλὰ ἔπαιρναν μέρος στὴ διοίκηση τῆς πολιτείας μὲ τὸ νὰ συμμετέχουν στὴν ἐκκλησία τοῦ δήμου καὶ στὰ δικαστήρια.
 3 Στὴν ἀρχὴ τὸ δικαίωμα αὐτὸ φάνηκε πὼς δὲν ἦταν τίποτε, ἀργότερα ὅμως ἀποδείχτηκε ὅτι εἶχε πολὺ μεγάλη σπουδαιότητα, ἀφοῦ οἱ πιο πολλές διαφορὲς κατέληγαν στοὺς δικαστές. Ἀλλὰ καὶ γιὰ τίς διαφορὲς ἐκεῖνες πού ὄρισε νὰ τίς κρίνουν οἱ ἄρχοντες ἔδωσε τὴ δυνατότητα νὰ κάνουν ἔφεση στὸ δικαστήριο, ὅσοι ἠθέ-
 4 λαν. Λένε ἀκόμη, ὅτι μὲ τὸ νὰ γράφει τοὺς νόμους του μὲ ἀσάφεια καὶ μὲ τρόπο πού νὰ ἐπιδέχονται πολλὲς ἀμφισβητήσεις, ἔδωσε πιο πολλὴ δύναμη στὰ δικαστήρια. Μὴ μπορώντας δηλα-

δὴ οἱ πολῖτες νά λύσουν τίς διαφορές τους μέ τή βοήθεια τοῦ νόμου, συνέβαινε νά ἔχουν ἀδιάκοπα ἀνάγκη ἀπό δικαστές, νά προσφεύγουν σ' αὐτούς γιά κάθε ἀμφισβητούμενο ζήτημα καί νά γίνουν κατά κάποιο τρόπο οἱ δικαστές κύριοι τοῦ νόμου. Ἐπαινεῖ μάλιστα ὁ ἴδιος τόν ἑαυτό του γιά τά μέτρα πού πήρε μέ τούς στίχους:

Ἔσο χρειάζεται εἰδωκα δικαίωμα στούς πολῖτες
καί δέν ἀφαίρεσα τιμές ἢ ἐμοίρασα ἄλλες σ' ἄλλους·
καί σ' ὅσους ἦταν δυνατοί καί θαυμαστοί στά πλοῦτι
τούς εἶπα χρήματ' ἄνομα ποτές τους νά μὴν ἔχουν·
καί μπῆκα ἀνάμεσα στούς δυό δίκαιος κριτῆς κι ἀσιπῖδα,
κι ἄδικη νίκη ἐγώ ποτέ δέν ἄφησα νά γίνει.

Πιστεύοντας ἀκόμα ὅτι ἔπρεπε νά προστατέψει πιο πολύ τόν ἀδύναμο λαό, ἔδωσε τό δικαίωμα σέ κάθε πολίτη νά καταφύγει στά δικαστήρια γιά νά ὑπερασπίσει τόν ἀδικημένο. Ἄν δηλαδή κάποιος τύχαινε νά χτυπηθεῖ ἢ νά ὑποστῆ βία ἢ ὅποιαδήποτε ζημιά, ἐπιτρεπόταν, ὅποιοσδήποτε πολίτης μπορούσε καί ἤθελε, νά καταγγεῖλει καί νά φέρεי στά δικαστήρια τό δρᾶστη. Μέ τόν τρόπο αὐτό σωστά ὁ νομοθέτης συνήθιζε τούς πολῖτες νά συναισθάνονται σάν μέλη τοῦ ἴδιου σώματος καί νά συμπάσχουν. Ἄναφέρουν μάλιστα καί κάποια λόγια του πού συμφωνοῦν μέ αὐτόν τό νόμο. Κάποτε δηλαδή πού τόν ρώτησαν ποιά εἶναι ἡ πόλη μέ τήν καλύτερη διοίκηση, ἀπάντησε: «Ἐκείνη στήν ὅποια οἱ πολῖτες πού δέν ἔχουν ἀδικηθεῖ οἱ ἴδιοι καταγγέλλουν καί τιμωροῦν τούς ἐνόχους τῆς ἀδικίας μέ τόσο ζήλο, ὅσο καί οἱ ἀδικημένοι.»

Ὁ Σόλων συγκρότησε καί τή *Βουλή τοῦ Ἀρείου Πάγου* πού τήν ἀποτελοῦσαν ὅσοι εἶχαν προηγουμένως γίνει ἕνα ἔτος ἄρχοντες γι' αὐτό ἦταν καί ὁ ἴδιος μέλος της, ἀφοῦ εἶχε διατελέσει ἄρχοντας. Ἐπειδὴ ἐξᾴλλου ἐβλεπε τό λαό νά τό παίρνει ἐπάνω του καί νά ἀποθρασύνεται μέ τή διαγραφὴ τῶν χρεῶν, ἴδρυσε καί μιά δευτέρη βουλή μέ ἑκατό ἄντρες ἀπό καθεμίᾳ ἀπό τίς τέσσερις φυλές πού εἶχε ἡ πόλη. Αὐτούς τούς ἔβαλε νά ἐξετάζουν κάθε θέμα πρὶν ἀπό τό λαό καί νά μὴν ἀφήνουν καμιά

1 ΚΕΦ. 19

Ἡ Βουλή τοῦ
Ἀρείου Πάγου.

- 2 ὑπόθεση νά πηγαίνει στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου, χωρίς νά τήν ἔχουν κρίνει ἀπό πρίν. Τή βουλή τοῦ Ἀρείου Πάγου τήν ὄρισε ἐπιτηρητή σέ ὄλα καί φύλακα τῶν νόμων, πιστευόντας πῶς ἡ πόλη μέ τίς δύο βουλές, σάν πλοῖο πού ἔχει ρίξει δύο ἄγκυρες, θά κλυδωνιζόταν λιγότερο καί ὁ λαός θά ἔμενε πιό ἡρεμος.

Περίληψη παρ. 3-5

Οἱ περισσότεροι συγγραφεῖς λένε πῶς ἡ Βουλή τοῦ Ἀρείου Πάγου ἰδρύθηκε ἀπό τό Σόλωνα μέ τόν τρόπο πού εἰπώθηκε παραπάνω. Ἔχουμε ὅμως καί μαρτυρία ὅτι ὑπῆρχε καί πρίν ἀπό τό Σόλωνα καί τή νομοθεσία του. Ὁ ἀναγνώστης καλεῖται νά ἐξετάσει καί νά κρίνει καί ὁ ἴδιος τό θέμα.

ΚΕΦ. 20

*Ὁ νόμος γιά ὁ-
σους ἔμεναν ἀ-
διαφοροί γιά τὰ
πολιτικά ζητή-
ματα.*

- 1 Ἀπό τούς ἄλλους νόμους τοῦ Σόλωνα ἰδιαίτερα χαρακτηρι-
στικός καί παράξενος εἶναι ἐκεῖνος πού ὀρίζει ὅτι χάνει τὰ πο-
λιτικά του δικαιώματα ὁποῖος μένει οὐδέτερος σέ περίπτωση
πού θά ξεσποῦσε ἐμφύλια διαμάχη στήν πόλη. Ἦθελε, ὅπως
φαίνεται, ὁ Σόλων κανένας πολίτης νά μὴ μένει ἀδιάφορος καί
ἀσυγκίνητος γιά τὰ δημόσια ζητήματα κοιτάζοντας μόνο πῶς νά
ἐξασφαλίσει τὰ δικά του συμφέροντα, οὔτε νά καυχίεται πῶς
δέν πονᾷ κι αὐτός καί δέν πάσχει μέ τὰ δεινά τῆς πατρίδας
του. Ἀντίθετα, ἔπρεπε ὁ πολίτης ἀπό τήν ἀρχή νά παίρνει θέση
πλάι σ'αὐτούς πού ἐνεργοῦν πιό σωστά καί πιό δίκαια καί νά
κινδυνεύει μαζί τους καί νά τούς βοηθᾷ, ἀντί νά περιμένει ἀκί-
νδυνα νά δεῖ ποιός θά νικήσει.

Περίληψη κεφ. 20, 2-8, κεφ. 21-24

*Ἡ νομοθεσία τοῦ Σόλωνα μέ ἄλλες λεπτομερειακές διατάξεις τῆς
ρύθμιζε καί θέματα σχετικά μέ τή ζωή καί μέ τό γάμο τῶν γυναι-
κῶν, καταργοῦσε τήν προίκα καί ἔπαιρνε διάφορα μέτρα, ὥστε οἱ
γάμοι τῶν πολιτῶν νά εἶναι ταιριαστοί. Ἄλλες διατάξεις ἀπαγόρευαν
νά κακολογεῖ κανεῖς τούς πεθαμένους, γιατί ἦταν ἱεροί, ἀλλά καί γιά
νά μὴ διαιωρίζονται οἱ ἐχθρες. Προβλέπονταν ἀκόμα καί μικρές ποι-
νές γιά τούς πολίτες πού ἔδειχναν ὑβριστική ἢ προσβλητική συμπερι-
φορά πρὸς τούς ἄλλους, ἰδίως σέ ὀρισμένους δημόσιους χώρους.*

Ἐπιτυχημένοι ἦταν καί ὁ νόμος τοῦ Σόλωνα γιά τίς διαθήκες, ὁ ὁποῖος ἄφηνε, μέ ὀρισμένους ὄρους, ἐλευθερία στόν πολίτη νά διαθέσει τήν περιουσία του ὅπως ἤθελε. Ἀκόμα καί γιά τά ταξίδια τῶν γυναικῶν καί γιά τίς πένθιμες ἢ ἑορταστικές ἐκδηλώσεις τους ἔκανε νόμο πού νά ἐμποδίζει τίς κάθε λογῆς ὑπερβολές.

Ὁ Σόλων, ἐπειδή ἔβλεπε τό ἄγονο ἔδαφος τῆς Ἀττικῆς, ἔστρεψε τούς Ἀθηναίους στά διάφορα τεχνικά ἐπαγγέλματα καί παράλληλα θέσπισε ποινές γιά ἐκείνους πού ἔμεναν ἄεργοι. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι μέ νόμο τοῦ Σόλωνα ὁ γιός δέν εἶχε ὑποχρέωση νά συντηρεῖ τόν πατέρα του, ἄν ἐκεῖνος δέν τόν ἔμαθε καμιά τέχνη. Ὑπῆρχαν ἀκόμη διατάξεις σχετικές μέ τήν ὑδρευση, τήν ἄρδευση τῶν ἀγρῶν καί τίς ἀποστάσεις ἀνάμεσα στίς φυτεῖες. Ἀπό τά προϊόντα τῆς Ἀττικῆς ἐπιτρεπόταν νά γίνεταί ἐξαγωγή μόνο στό λάδι.

Δικαίωμα νά πολιτογραφηθοῦν Ἀθηναῖοι εἶχαν μόνο ἐκεῖνοι οἱ ξένοι πού εἶχαν ἐξοριστεῖ ἰσόθια ἀπό τήν πατρίδα τους καί ἐκεῖνοι πού ἔρχονταν νά ἐγκατασταθοῦν μόνιμα στήν Ἀθήνα, γιά νά ἀσκήσουν ἓνα ἐπάγγελμα. Ἦταν δηλαδή δεκτοί μόνο ὅσοι εἶχαν προϋποθέσεις νά γίνουν ἀφοσιωμένοι καί κοινωνικά χρήσιμοι πολῖτες.

Γενικά ὁ Σόλων «προσάρμοζε μᾶλλον τούς νόμους στά πράγματα, παρά τά πράγματα στούς νόμους» (κεφ. 22,3).

ΟΙ «ΑΕΟΝΕΣ». ΤΑΞΙΔΙΑ ΤΟΥ ΣΟΛΩΝΑ

(Κεφ. 25-26)

Σέ ὅλους τούς νόμους του ὁ Σόλων ἔδωσε ἰσχύ γιά ἑκατό χρόνια. Γράφτηκαν ἐπάνω σέ ξύλινους πίνακες, περιστρεφόμενους μέσα σέ πλαίσια, πού κάτι λιγοστά λείψανά τους σώζονταν ἀκόμα στίς μέρες μας στό *Πρυτανεῖο*, καί ὀνομάστηκαν, ὅπως λέει ὁ Ἀριστοτέλης, «κύρβεις». Γι' αὐτές λέει κάπου καί ὁ κωμωδιογράφος *Κρατίνος*:

Στοῦ Σόλωνα καί Δράκοντα τ' ὄνομα παίρνομε ὄρκο
πού τώρα μέ τίς κύρβεις τους κριθάρι καβουρδίζουν.

Ὡστόσο μερικοί συγγραφεῖς ἰσχυρίζονται ὅτι «κύρβεις» ὀνομάστηκαν εἰδικά οἱ πίνακες πού περιεῖχαν τίς διατάξεις τίς σχε-

1 ΚΕΦ. 25

Τί ἦταν οἱ «ἄεονες». Τροποποίηση στό ἡμερολόγιο. Ὁ

2 Σόλων φεύγει ἀπό τήν Ἀθήνα

2 τικές μέ τις θρησκευτικές τελετές καί τις θυσίες, ἐνώ οἱ ἄλλοι
 3 ὀνομάστηκαν «ἄζονες». Κοινὸ λοιπὸν ἔδινε ὄρκο ἢ βουλή ὅτι θά
 τηρήσει σταθερά τοὺς νόμους τοῦ Σόλωνα καί καθένας χωριστὰ
 ἀπὸ τοὺς θεσμοθέτες στήν ἀγορά κοντὰ στήν «πέτρα», ὑποσχό-
 ταν ὅτι ἂν παραβεῖ κανένα ἀπὸ τρῦς νόμους του, θά ἀφιερῶσει
 στοὺς Δελφοὺς ἄγαλμα χρυσοῦ ἴσο μέ τό ἀνάστημά του.

4 Ὁ Σόλων ἐπίσης ἔχοντας παρατηρήσει ὅτι οἱ μῆνες δέν ἦταν
 κανονικοὶ καί ὅτι ἡ κίνηση τῆς σελήνης δέν ἦταν καθόλου σέ
 ἀρμονία οὔτε μέ τῆ δύση τοῦ ἡλίου, οὔτε μέ τήν ἀνατολή του,
 ἀλλά πολλές φορές τόν ἔφτανε καί τόν προσπερνοῦσε τήν ἴδια
 μέρα, ὄρισε νά ὀνομάζεται ἡ μέρα αὐτή «παλαιά καί νέα σελήνη».
 Θεωροῦσε ὅτι τό τμήμα τῆς ἡμέρας πρὶν ἀπὸ τῆ συνάντηση αὐτή
 ἀνῆκε στό μήνα πού τέλειωνε καί τό ὑπόλοιπο σ' ἐκεῖνον πού
 ἄρχιζε. Ἦταν, ὅπως φαίνεται, ὁ πρῶτος πού κατάλαβε σωστά τό
 στίχο τοῦ Ὁμήρου:

τοῦτος ὁ μήνας ἅμα θγεῖ, κι ἅμα πατήσει ὁ ἄλλος

5 καί ὀνόμασε τήν ἐπόμενη μέρα «νουμηνία» (νέα σελήνη). Τήν
ἀρίθμηση ἐξἄλλου τῶν ἡμερῶν ἀπὸ τήν εἰκοστή ὡς τήν τριακο-
 στή τοῦ μηνός δέν τήν ἔκανε προσθέτοντας, ἀλλά μετρώντας
 ἀντίστροφα καί ἀφαιρώντας, ὅπως ἔβλεπε νά λιγοστεύει καί τό
 φῶς τῆς σελήνης.

6 Ὅταν οἱ νόμοι ἀνακοινώθηκαν, ἄρχισαν διάφοροι νά πηγαί-
 νουν καθημερινά στό Σόλωνα καί τόν ἐπαινοῦσαν ἢ τόν κατη-
 γοροῦσαν ἢ τόν συμβούλευαν νά προσθέσει ἢ ν' ἀφαιρέσει κάτι.
 Πάρα πολλοὶ ἦταν καί αὐτοὶ πού ζητοῦσαν νά μάθουν καί ρω-
 τοῦσαν μέ ἐπιμονή καί τόν παρακαλοῦσαν νά τοὺς ἐξηγήσει καί
 νά τοὺς ξεκαθαρίσει τί ἦταν τό καθετί στοὺς νόμους του καί
 γιατί ἦταν βαλμένο ἔτσι. Αὐτός τότε βλέποντας ὅτι ἂν δέν ἔκα-
 νε αὐτό πού τοῦ ἔλεγαν, θά ἦταν ἀνάρμοστο καί ὅτι ἂν τό ἔκανε
 θά προκαλοῦσε ἐχθρότητες, καί θέλοντας νά γλιτώσει τελειωτι-
 κά ἀπὸ τίς δυσκολίες αὐτές καί νά ἀποφύγει τίς δυσარέσκειες
 καί τίς κατηγορίες τῶν πολιτῶν (γιατί «στά μεγάλα ἔργα, δύσ-
 κολο ν' ἀρέσεις σ' ὄλους», ὅπως εἶπε ὁ ἴδιος) βρῆκε πρόσχημα
 τὰ θαλασσινά ἐμπορικά ταξίδια, καί ἀφοῦ ζήτησε ἀπὸ τοὺς
 Ἀθηναίους νά λείπει ἀπὸ τήν πατρίδα του γιά δέκα χρόνια.

ἔφυγε. Ἐλπίζε ὅτι στό διάστημα αὐτό ὁ κόσμος θά συνήθιζε τούς νόμους του.

Στήν ἀρχή πῆγε στήν Αἴγυπτο καί ἔμεινε, ὅπως ἀναφέρει ὁ ἴδιος,

Πλάι στό γιαλό τοῦ Κάνωθου, πού χύνεται κι ὁ Νεῖλος.

Πέρασε λίγο καιρό φιλοσοφώντας μέ τούς γύρω ἀπό τόν Ψέ-
νωπη τόν Ἡλιοπολίτη καί τόν Σώγγη τόν Σαῖτη, πού ἦταν ἀπό
τούς πιό σοφούς ἱερεῖς. Ἀπό αὐτούς ἄκουσε, ὅπως λέει ὁ Πλά-
των, καί τή διήγηση γιά τήν Ἀτλαντίδα, πού ἐπιχείρησε νά τήν
κάμει γνωστή μέ ποιήμά του στούς Ἕλληνες. Ἐπειτα ταξίδεψε
στήν Κύπρο, ὅπου τόν δέχτηκε πολύ θερμά ὁ Φιλόκυπρος, κά-
ποιος ἀπό τούς βασιλιάδες τοῦ τόπου. πού κυβερνοῦσε μιά μικρή
πόλη, τήν ὁποία εἶχε χτίσει ὁ Δημοφώντας, γιός τοῦ Θεσέα·
βρισκόταν κοντά στόν Κλάριο ποταμό, σέ ὄχυρή τοποθεσία,
ἀλλά κατά τά ἄλλα ἦταν τόπος στενόχωρος καί φτωχός. Ὁ Σό-
λων ἔπεισε τό Φιλόκυπρο, μιά καί πιό κάτω ἀπλωνόταν ἕνας ὠ-
ραῖος κάμπος, νά μεταφέρει τήν πόλη του καί νά τή χτίσει πιό
εὐχάριστη καί πιό μεγάλη. Καί ὅσο διάστημα βρισκόταν ἐκεῖ,
φρόντισε γιά τήν ἵδρυση τῆς πόλης καί τήν ὀργάνωσε γιά νά
ζεῖ κανεῖς ἄνετα καί ἀσφαλισμένα, ἔτσι πού καί ἄλλοι ἦρθαν νά
κατοικήσουν στήν πόλη τοῦ Φιλόκυπρου καί οἱ ἄλλοι βασιλιά-
δες ζήλησαν. Γι' αὐτό καί ὁ βασιλιάς, γιά νά τιμήσει τό Σόλω-
να, ὀνόμασε τήν πόλη ἀπό τό ὄνομά του Σόλους, ἐνῶ προηγου-
μένως λεγόταν Αἰπεία. Ὁ ἴδιος ὁ Σόλων μνημονεῖ τό χτίσιμο
τῆς πόλης σέ μίαν ἀπό τίς ἐλεγείες του, πού ἀπευθύνεται στόν
Φιλόκυπρο καί λέει:

Τώρα στούς Σόλους βασιλιάς χρόνια πολλά νά μείνεις
μέσα στήν πολιτεία αὐτή καί σύ καί ἡ γενιά σου·
καί μένα μακριά ἀπ' αὐτό τ' ὀνομαστό νησί
ἄβλαθο ἡ Κύπρη ἡ ἰοστέφανη ἄς μέ πάρει
μέ πλοῖο γοργό· καί δόξα καί χάρη ἄς δώσει
στήν πόλη αὐτή, καί γυρισμό καλό γιά μένα στήν πατρίδα.

1 ΚΕΦ. 26

*Ταξίδι τοῦ Σό-
λων στήν Αἴ-
γυπτο καί τήν
Κύπρο.*

2

3

4

ΣΟΛΩΝ ΚΑΙ ΚΡΟΪΣΟΣ

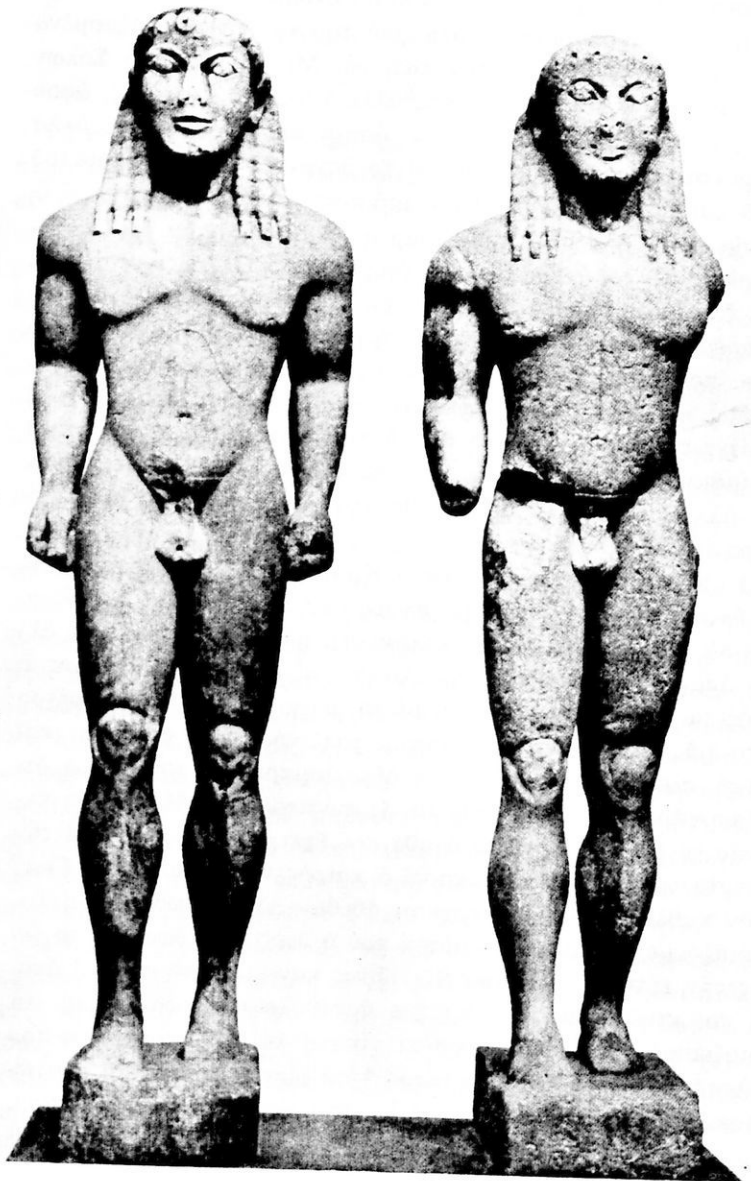
(Κεφ. 27-28)

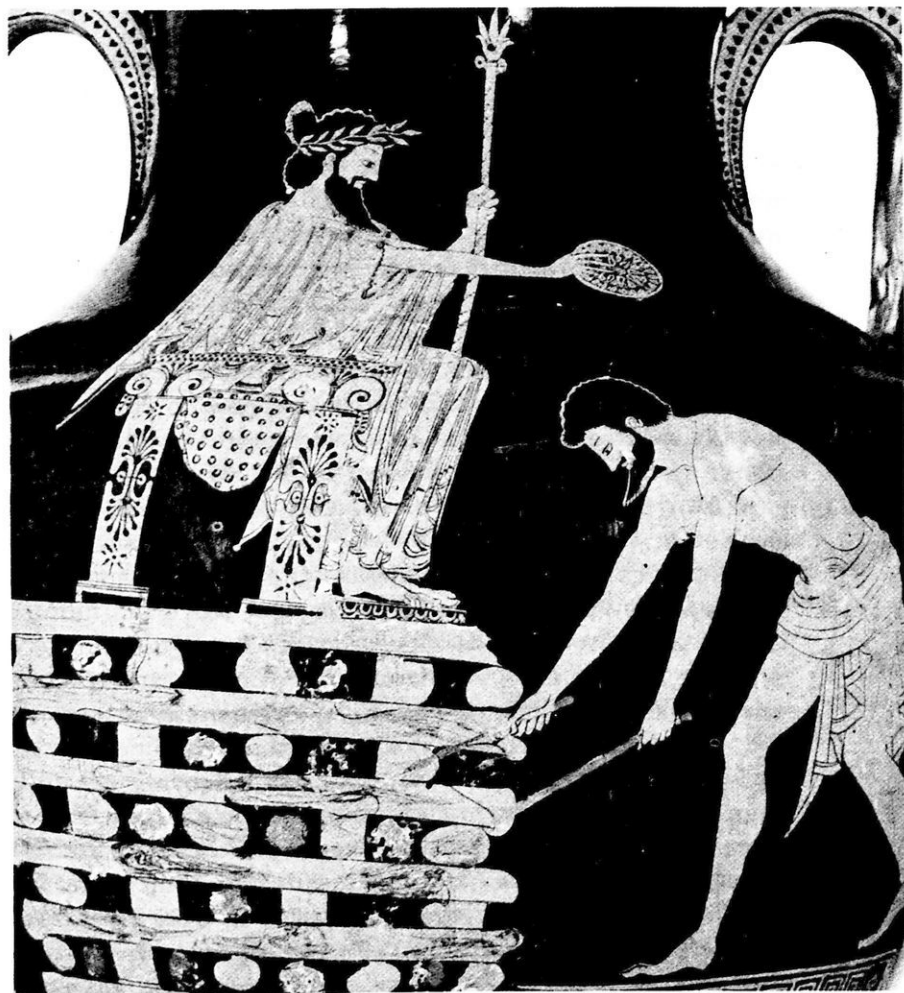
ΚΕΦ. 27 1
*Ὁ Σόλων στό
παλάτι τοῦ
Κροΐσου.*

- Τῆ συνάντηση τοῦ Σόλωνα μέ τόν Κροΐσο μερικοί τῆ θεωροῦν πλαστή *ἐλέγχοντας τίς χρονολογίες*. Ὅμως ἐγώ δέ νομίζω πώς πρέπει νά ἀπορρίψω μία ἱστορία τόσο ξακουστή, πού τήν βεβαιώνουν τόσες μαρτυρίες, καί τό κυριότερο τόσο ταιριαστή μέ τό χαρακτήρα τοῦ Σόλωνα καί τόσο ἀντάξια τῆς μεγαλοψυχίας καί τῆς σοφίας του, ἐπειδή τό θέλουν ἔτσι μερικοί χρονολογικοί, ὅπως λέγονται, πίνακες, πού ὡς σήμερα πάμπολλοι τοὺς διορθώνουν, χωρίς νά μποροῦν σέ κανένα σημεῖο νά συμβιβάσουν τίς ἀντιθέσεις τους. Λένε λοιπόν ὅτι, ὅταν ὁ Σόλων πῆγε στίς Σάρδεις καλεσμένος ἀπό τόν Κροΐσο, ἔπαθε κάτι παραπλήσιο μέ τόν στεριανό πού κατέβαινε πρώτη φορά στή θάλασσα καί πού βλέποντας τόν ἕνα ποταμό μετά τόν ἄλλο νόμιζε κάθε φορά πώς ἦταν ἡ θάλασσα. Ἔτσι καί ὁ Σόλων, καθώς διέσχισε τήν αὐλή τοῦ παλατιοῦ καί ἔβλεπε πολλοὺς ἀπό τοὺς αὐλικούς στολισμένους μέ πολυτέλεια νά βαδίζουν ὑπερήφανα ἀνάμεσα σέ πλῆθος ἀκολουθούς καί δορυφόρους, ἔπαιρνε τόν καθένα τους γιά τόν Κροΐσο. Ὡσπου τόν ἔφεραν μπροστά σ' ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος, γιά νά παρουσιάξει θέαμα μεγαλόπρεπο καί φανταχτερό, φοροῦσε ὅ,τι εἶχε πιό ἐξαιρετικό, σπάνιο καί ἄξιοζήλευτο ἀπό πολῦτιμα πετράδια, πολύχρωμα ροῦχα καί περίτεχνα χρυσά κοσμήματα.
- 4 Μόλις ὁ Σόλων στάθηκε μπροστά του, οὔτε ξαφνιασθηκε καθόλου, οὔτε εἶπε γιά ὅσα ἔβλεπε τίποτε ἀπό αὐτά πού περίμενε ὁ Κροΐσος καί μάλιστα ἦταν φανερό γιά κάθε μυαλωμένο ἄνθρωπο ὅτι περιφρονοῦσε αὐτή τήν ἀκαλαισθησία καί τή φτήνια.
- Ὁ Κροΐσος τότε πρόσταξε νά τοῦ ἀνοίξουν τά θησαυροφυλάκια καί νά τόν ὀδηγήσουν νά δεῖ ὅλα τά ἄλλα σκευή καί πολυτελῆ πράγματα, χωρίς νά ὑπάρχει καμιά ἀνάγκη, γιατί ἔφτανε ὁ ἴδιος ὁ Κροΐσος ὁ μόνος του, γιά νά δείξει ποιός εἶναι ὁ χαρακτήρας του.
- 6 Ὅταν λοιπόν ὁ Σόλων τά εἶδε ὅλα καί ξαναῆρθε μπροστά του, ὁ Κροΐσος τόν ρώτησε ἄν γνωρίζει ἄνθρωπο πιό εὐτυχημένο ἀπό αὐτόν. Ὁ Σόλων ἀπάντησε ὅτι ξέρει τόν συμπολίτη του Τέλλο. Καί διηγήθηκε ὅτι ὁ Τέλλος στάθηκε καλός

άνθρωπος, ὅτι ἄφησε παιδιά μέ καλό ὄνομα καί δέν τοῦ ἔλειψε τίποτε ἀπό τά ἀπαραίτητα στή ζωή του καί πέθανε δοξασμένα πολεμώντας γενναῖα γιά τήν πατρίδα. Μέ ὅλα αὐτά ὁ Σόλων φάνηκε στόν Κροῖσο ἄνθρωπος ἀλλόκοτος καί ἀγροῖκος, ἀφοῦ δέ μετροῦσε τήν εὐτυχία μέ τό ἀσήμι καί τό χρυσάφι, ἀλλά ἐκτιμοῦσε πιο πολύ τή ζωή καί τό θάνατο ἐνός ἀνθρώπου τοῦ λαοῦ καί ἄσημου πολίτη παρά μιά τόσο μεγάλη δύναμη καί ἐξουσία. Παρ' ὅλα αὐτά τόν ξαναρώτησε ἄν μετά τόν Τέλλο ἔχει γνωρίζσει ἄλλον ἄνθρωπο πιο εὐτυχισμένο. Ὁ Σόλων καί πάλι εἶπε ὅτι ξέρεי τόν Κλέοθη καί τόν Βίτωνα, πού ἦταν ἀγαπημένα ἀδέρφια καί πού ἀγαποῦσαν τή μητέρα τους τόσο, ὥστε μιά μέρα, πού τά βόδια εἶχαν ἀργήσει, μπήκαν αὐτοί στό ζυγό τῆς ἄμαξας καί ἔφεραν τή μητέρα τους στό ἱερό τῆς Ἥρας, ἐνῶ οἱ πολῖτες τή μακάριζαν κι ἡ ἴδια ἦταν γεμάτη χαρά· ἀφοῦ ἔπειτα θυσίασαν καί πῆραν μέρος στό συμπόσιο, δέν ξανασηκώθηκαν τήν ἄλλη μέρα, ἀλλά βρῆκαν θάνατο χωρίς πόνο καί λύπες, ὕστερα ἀπό τόση δόξα.

«Κι ἐμᾶς», εἶπε ὀργισμένος ὁ Κροῖσος, «δέ μᾶς λογαριάζεις πουθενά μέσα στούς εὐτυχισμένους ἀνθρώπους;» Καί ὁ Σόλων, πού δέν ἤθελε οὔτε νά τόν κολακέψει, οὔτε νά τόν ἐρεθίσει ἄλλο, ἀπάντησε: «Βασιλιά τῶν Λυδῶν, σ' ἐμᾶς τοὺς Ἕλληνας ὁ Θεός τά ἔδωσε ὅλα σύμφωνα μέ τό μέτρο καί μαζί μέ τό μέτρο αὐτό μᾶς χάρισε καί μιά σοφία ταπεινή, ὅπως φαίνεται, καί λαϊκή, πού δέν εἶναι βασιλική οὔτε λαμπρή, μά πού βλέπει ὅτι ἡ ζωή φέρνει συνεχῶς κάθε λογῆς συντυχίες καί δέν ἀφήνει κανέναν νά ξιπάζεται γιά τά ἀγαθά πού ἔχει, οὔτε νά θαυμάζει τήν εὐτυχία τοῦ ἄλλου, πού μπορεῖ ὁ καιρός νά τήν ἀλλάξει. Γιατί στόν καθένα τό μέλλον ἐρχεται ἀβέβαιο καί ἄγνωστο. Καί λογαριάζουμε εὐτυχισμένον αὐτόν πού ὁ θεός τοῦ ἔδωσε ὡς τό τέλος τήν εὐτυχία. Νά μακαρίζει ὅμως κανεῖς αὐτόν πού ζεῖ ἀκόμα καί κινδυνεύει εἶναι πράγμα ἀμφίβολο καί χωρίς ἀξία, καί μοιάζει μέ τό νά ἀνακηρύσσει νικητή καί νά στεφανώνει τόν ἀθλητή πού ἀγωνίζεται ἀκόμα.» Αὐτά εἶπε ὁ Σόλων καί ἀναχώρησε, ἀφοῦ δυσaráστησε τόν Κροῖσο χωρίς νά τόν συνετίσει.

Άριστερά : Κλέοθης και Βίτων (Άρχη 6. αιώνα. Μουσείο Δελφών).

Έπάνω : Ό Κροΐσος στην πυρά. Παράσταση σε άμφορέα του 500 π.Χ.
(Μουσείο Λούβρου).

ΚΕΦ. 28

Ὁ Σόλων διδάσκει δύο βασιλιάδες.

- 1 Ὁ μυθοποιός *Αἴσωπος*, πού ἔτυχε τότε νά βρίσκεται στίς Σάρδεις ὅπου τόν εἶχε καλέσει ὁ Κροῖσος γιά νά τόν τιμήσει, στενοχωρήθηκε γιά τό Σόλωνα πού δέν τοῦ ἔγινε καμιά περιποίηση καί τοῦ ἔδωσε μιά συμβουλή: «Σόλωνα, τοῦ εἶπε, τοὺς βασιλιάδες πρέπει κανεῖς ἢ νά τοὺς πλησιάζει ὅσο γίνεται λιγότερο, ἢ νά τοὺς εὐχαριστεῖ ὅσο μπορεῖ περισσότερο.» Καί ὁ Σόλων: «Ὅχι, γιά ὄνομα τοῦ Δία», εἶπε, «ἢ πρέπει νά τοὺς πλησιάζει κανεῖς ὅσο γίνεται λιγότερο, ἢ νά τοὺς λέει τό καλύτερο.»
- 2 Τότε λοιπόν ὁ Κροῖσος δέ λογάρισε τό Σόλωνα. Κάποτε ὁμως πολεμώντας μέ τόν *Κύρο* νικήθηκε, ἔχασε τό βασίλειό του καί αἰχμάλωτος ὁ ἴδιος ἐμελλε νά καεῖ ζωντανός. Μόλις ἐτοίμασαν τή φωτιά καί τόν ἀνέβασαν δεμένο, ἐνῶ παρακολουθοῦσαν ὅλοι οἱ Πέρσες καί ἦταν μπροστά καί ὁ Κύρος, ἐκεῖνος, ὑψώνοντας τή φωνή του ὥστε νά φτάσει ὅσο μπορούσε πιό μακριά, φώναξε τρεῖς φορές: «Σόλων!». Ὁ Κύρος ἀπόρησε καί ἔστειλε νά τόν ρωτήσουν ποιός ἄνθρωπος ἢ θεός εἶναι αὐτός ὁ
- 3 Σόλων, πού μόνο αὐτόν φωνάζει μέσα στή δυστυχία του. Καί ὁ Κροῖσος, χωρίς νά κρύψει τίποτε, εἶπε: «Ὁ ἄνθρωπος αὐτός ἦταν ἕνας ἀπό τοὺς σοφοὺς τῶν Ἑλλήνων, πού ἐγώ τόν κάλεσα ὄχι γιατί ἤθελα νά ἀκούσω ἢ νά μάθω κάτι ἀπό αὐτά πού εἶχα ἀνάγκη, ἀλλά γιά νά τόν κάμω νά δεῖ καί φεύγοντας νά μαρτυρήσει στοὺς ἀνθρώπους γιά τήν εὐτυχία μου ἐκεῖνη, πού νά τή χάσω ἦταν, ὅπως βλέπω, μεγάλο κακό, ἐνῶ νά τήν ἀποκτήσω
- 4 δέν ἦταν κανένα καλό. Ἡ εὐτυχία αὐτή, ὅσο διαρκοῦσε, δέν ἦταν παρά λόγια καί φαντασία, ἐνῶ τώρα οἱ ἀλλαγές τῆς μου ἔφεραν φοβερά παθήματα καί ἀληθινά ἀγιάτρευτες συμφορές. Ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ἀπό ὅσα ἔβλεπε τότε προβλέποντας τά τωρινά μέ συμβούλευε νά κοιτάζω τό τέλος τῆς ζωῆς μου, νά μήν ὑπερηφανεύομαι καί νά μή στηρίζομαι σέ ἀβέβαιες ὑποθέσεις.» Ὁταν ἀνάφεραν τὰ λόγια αὐτά στόν Κύρο, ἐκεῖνος, πιό γνωστικός ἀπό τόν Κροῖσο, καί βλέποντας ὅτι τά λόγια τοῦ Σόλωνα τά ἐπικύρωνε τό ἴδιο τό παράδειγμα, ὄχι μόνο ἐλευθέρωσε τόν Κροῖσο, ἀλλά καί ἐξακολούθησε νά τόν τιμᾷ, ὅσο ζοῦσε. Καί ὁ Σόλων κέρδισε τή φήμη ὅτι μέ μιά του γνώμη ἔσωσε τόν ἕνα βασιλιά καί δίδαξε τόν ἄλλον.

ΣΟΛΩΝ ΚΑΙ ΠΕΙΣΙΣΤΡΑΤΟΣ. ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΣΟΛΩΝΑ

(Κεφ. 29-32)

Τόν καιρό πού ἔλειπε ὁ Σόλων, ξανάρχισαν στήν Ἀθήνα οἱ διαμάχες ἀνάμεσα στίς πολιτικές μερίδες. Ἀρχηγός τῶν Πεδιέων ἦταν ὁ Λυκούργος, τῶν Παράλων ὁ Μεγακλῆς, ὁ γιός τοῦ Ἀλκμαίωνα, καί τῶν Διακρίων ὁ Πεισίστρατος· μέ αὐτούς ἦταν καί τό πλῆθος τῶν θητῶν, πού ἦταν οἱ περισσότερο δυσारेστημένοι μέ τούς πλουσίους. Οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνα ὥστόσο ἐξακολουθοῦσαν νά ἰσχύουν στήν πόλη, ὅλοι ὁμως περιέμεναν μιά ἐπαναστατική ἀλλαγὴ καί ποθοῦσαν νά ἔρθει μιά ἄλλη κατάσταση μέ τήν ἐλπίδα ὄχι νά κερδίσουν τήν ἰσότητα μέ τήν ἀλλαγὴ, ἀλλά νά ὑπερισχύσουν καί νά ὑποτάξουν ἐντελῶς τούς ἀντιπάλους τους. Ἔτσι εἶχαν τά πράγματα, ὅταν ὁ Σόλων γύρισε στήν Ἀθήνα, ὅπου τόν σέβονταν καί τόν τιμοῦσαν ὅλοι, μά ὁ ἴδιος δέν εἶχε πιά, ἀπό τά γηρατειά, τή δύναμη οὔτε τήν ὄρεξη νά μιλάει στό λαό καί νά δρᾷ. Σύναντοῦσε ὁμως ἰδιαίτερα τούς ἀρχηγούς τῶν πολιτικῶν μερίδων καί προσπαθοῦσε νά θέσει τέρμα στίς ἐχθρες τους καί νά τούς συμφιλιώσῃ. Τῇ μεγαλύτερη προσοχῇ φαινόταν νά τοῦ δίνει ὁ Πεισίστρατος. Αὐτός πραγματικά εἶχε στά λόγια του κάτι ἐλκυστικό καί εὐχάριστο, ἦταν πρόθυμος νά ὑποστηρίξει τούς φτωχοῦς καί στούς ἐχθρούς του ἔδειχνε συμβιβαστική διάθεση καί μετριοπάθεια. Μά καί τά χαρίσματα πού δέν τοῦ ἔδωσε ἡ φύση, ἐπειδὴ ἤξερε νά ὑποκρίνεται, πίστευαν ὅτι τά ἔχει περισσότερο ἀπό ὅσους τά εἶχαν πραγματικά καί ἔτσι περνοῦσε γιά ἐπιφυλακτικός, φρόνιμος καί προπάντων ἄνθρωπος πού ἀγαποῦσε τήν ἰσότητα καί πού δυσφοροῦσε μέ αὐτούς πού ἠθελαν ν' ἀλλάξουν τό καθεστῶς καί εἶχαν ὄρεξη γιά ριζικές καινοτομίες. Μέ αὐτά ἐξαπατοῦσε τό πλῆθος. Ὁ Σόλων γρήγορα κατάλαβε τό χαρακτήρα του καί πρῶτος διέκρινε τά σχέδιά του. Δέν ἔγινε ὁμως ἐχθρός του, ἀλλά προσπαθοῦσε νά τόν μαλακώσῃ καί νά τόν συμβουλέψῃ. Καί ἔλεγε σ' αὐτόν καί σέ ἄλλους ὅτι, ἂν θά μπορούσε κανεὶς νά βγάλει ἀπό τήν ψυχὴ τοῦ Πεισιστράτου τήν ἀγάπη του γιά τά πρωτεῖα καί νά γιαιτρέψῃ τόν πόθο του γιά τήν τυραννία, δέ θά ὑπῆρχε ἄλ-

1 ΚΕΦ. 29

*Γυρισμός τοῦ
Σόλωνα. Ἐμφανίζεται ὁ
Πεισίστρατος.
Σόλων καί
Θέσσης.*

2

3

4

5

λος κανείς μέ τόση προδιάθεση πρὸς τό καλό οὔτε πῖο ἐνάρετος πολίτης.

- 6 Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ὁ *Θέσπης* καὶ ἡ ὁμάδα του εἶχαν ἀρχίσει νά κάνουν ἀλλαγές στὴν τραγωδία καὶ τό πρᾶγμα, σάν καινούριο πού ἦταν, τραβοῦσε τό πλῆθος, παρ' ὄλο πού δέν εἶχαν ἀκόμα φτάσει νά ὀργανώνουν ἀγῶνες ποιητῶν. Ὁ Σόλων, πού ἀπὸ τὴ φύση του ἀγαποῦσε νά ἀκοῦει καὶ νά μαθαίνει καὶ πῖο πολὺ στὰ γηρατεῖά του εἶχε κλίση στὴ σχολὴ καὶ στὴ διασκέδαση καὶ στὰ συμπόσια, μά τό Δία, καὶ στὴ μουσική, πῆγε νά δεῖ τό *Θέσπη*,
7 πού ἔπαιξε ὁ ἴδιος τὰ ἔργα του, ὅπως συνήθιζαν οἱ παλαιοὶ. Μετά τὴν παράσταση τὸν φώναξε καὶ τὸν ρώτησε ἂν μπροστὰ σέ τόσον κόσμο δέν ντρέπεται νά λέει τόσο μεγάλα ψέματα. Ὁ *Θέσπης* ἀπάντησε ὅτι δέν εἶναι τόσο τρομερὸ γιὰ παιχνίδι νά λέει κανεῖς καὶ νά παριστάνει αὐτὰ τὰ πρᾶγματα. Τότε ὁ Σόλων, χτυπώντας δυνατὰ τὴ γῆ μέ τό ραβδί του, εἶπε: «Ἄν ἐπαινοῦμε καὶ τιμᾶμε ἔτσι αὐτὸ τό παιχνίδι, σύντομα θά τό βροῦμε μέσα στὰ συμβόλαιά μας.»

ΚΕΦ. 30 1
Ὁ Πεισίστρατος γίνεται τύραννος. Ὁ Σόλων ἀντιδρᾷ μόνος. (561-560 π.Χ.)

- Κάποια μέρα ὁ Πεισίστρατος, ἀφοῦ πληγώθηκε μόνος του, κατέφθασε στὴν ἀγορὰ ἐπάνω σ' ἓνα ἄμάξι καὶ ξεσηκῶνε τό λαὸ λέγοντας ὅτι οἱ ἐχθροὶ του τοῦ ἔστησαν παγίδα ἐξαιτίας τῆς πολιτικῆς του. Πολλοὶ τότε ἀγανάκτησαν καὶ ἀρχισαν νά φωνάζουν, ἐνῶ ὁ Σόλων πλησίασε, στάθηκε πλάι του καὶ τοῦ εἶπε: «Γιέ τοῦ Ἴπποκράτη, δέν παίζεις καλὰ τό ρόλο τοῦ Ὀμηρικοῦ Ὀδυσσεᾶ· γιατί αὐτὰ πού ἔκαμε ἐκεῖνος, πού τραυματίστηκε μόνος του γιὰ νά ἐξαπατήσει τὸν ἐχθρό, ἐσύ τὰ κάνεις γιὰ νά
2 παραπλανήσεις τοὺς πολίτες.» Τό πλῆθος ὕστερα ἀπὸ αὐτὰ ἦταν ἔτοιμο νά ὑπερασπιστεῖ τὸν Πεισίστρατο καὶ ὁ λαὸς συγκεντρώθηκε σέ συνέλευση.
3 Ἐκεῖ, ὅταν ὁ Ἀρίστων ἔκαμε πρόταση νά δοθοῦν στὸν Πεισίστρατο πενήντα *ροπαλοφόροι* γιὰ σωματοφυλακή, ὁ Σόλων σηκώθηκε καὶ ἀντιτάχτηκε. Εἶπε τότε πολλὰ, παρόμοια μέ αὐτὰ πού ἔχει γράψει καὶ στὰ ποιήματά του:

Τὴ γλῶσσα ἐσεῖς κοιτάζετε τοῦ πλανεροῦ τοῦ ἀνθρώπου...
ἴδια ἄλεπού πονηρὰ περπατᾷ ὁ καθένας σας χώρια,
μά ὄλοι σάν πᾶτε μαζί, τότε σᾶς πιάνει ἀμαζία.

Ἐπειδὴ ὁμως ὁ Σόλων ἐβλεπε ὅτι οἱ φτωχοὶ ἦταν ἀποφασισμέ- 4
 νοι νά εὐνοήσουν τόν Πεισίστρατο καί ἔκαναν θόρυβο, ἐνῶ οἱ
 πλούσιοι ἔφευγαν καί ἦταν φοβισμένοι, ἀπομακρύνθηκε λέγον-
 τας ὅτι εἶναι ἀπό τοὺς πρώτους πῖο μυαλωμένος καί ἀπό τοὺς
 δεύτερος πῖο γενναῖος. Πῖο μυαλωμένος ἀπὸ ἐκείνους πού δέν
 καταλάβαιναν αὐτὸ πού συνέβαινε, καί πῖο γενναῖος ἀπὸ αὐτοὺς
 πού καταλάβαιναν, ἀλλὰ δέν τολμοῦσαν νά ἀντισταθοῦν στήν 5
 τυραννία. Ὁ λαὸς ἐπικύρωσε τὸ ψήφισμα καί δέ μικρολόγησε μέ τόν
 Πεισίστρατο οὔτε καί γιὰ τόν ἀριθμὸ ἀκόμα τῶν ροπαλοφόρων,
 ἀλλὰ τὸν ἄφησε φανερά νά μαζεύει καί νά συντηρεῖ ὅσους ἠθε- 6
 λε, ὥσπου ἐκεῖνος κατέλαβε τὴν Ἀκρόπολη. Ὄταν ἐγινε αὐτὸ, ἡ
 πόλη συγκλονίστηκε καί ὁ Μεγακλῆς ἔφυγε ἀμέσως μέ τοὺς ἄλ-
 λους Ἀλκμεωνίδες, ὁ Σόλων ὁμως, ἂν καί ἦταν πιά πολὺ γέρος
 καί δέν εἶχε ἀνθρώπους νά τὸν ὑποστηρίξουν, πῆγε στήν ἀγορά
 καί συνομίλησε μέ τοὺς πολίτες κακίζοντας ἀπὸ τὴ μιά μεριά
 τὴν ἀσυλλογισιὰ καί τὴν ἀδυναμία τους καί παρακινώντας καί
 καλώνοντας ἀπὸ τὴν ἄλλη νά μὴν προδώσουν τὴν ἐλευθερία. Τότε
 εἶπε καί τὰ λόγια πού μνημονεύουν μερικές φορές, ὅτι δηλαδή
 προηγουμένως ἦταν εὐκολότερο γι' αὐτοὺς νά ἐμποδίσουν τὴν
 τυραννίδα, ἐνῶ προετοιμαζόταν, τώρα ὁμως πού ὀργανώθηκε καί
 μεγάλωσε εἶναι μεγαλύτερο καί λαμπρότερο κατόρθωμα νά τὴν
 ξεριζώσουν καί νά τὴν ἀφανίσουν. Μά ἐπειδὴ κανεῖς, ἀπὸ φόβο, 7
 δέν τοῦ ἔδινε προσοχή, ἔφυγε σπῖτι του, πῆρε τὰ ὄπλα του καί
 τὰ ἔστησε μπροστά στήν πόρτα του στό δρόμο. «Ἐγώ», εἶπε,
 «ὅσο μπορούσα βοήθησα τὴν πατρίδα μου καί τοὺς νόμους.»
 Ἀπὸ τότε ἔμενε ἡσυχος· καί στοὺς φίλους του πού τὸν συμβού- 8
 λευαν νά φύγει, δέν ἔδινε προσοχή, μόνο γράφοντας ποιήματα
 κατηγοροῦσε τοὺς Ἀθηναίους:

Ἄπο δίκη σας δειλία κι ἀμυαλιά σᾶς χτυποῦν οἱ φουρτοῦνες·
 ὄχι μομφές στοὺς θεοὺς· δέν εἶναι φταιχτες· ἐσεῖς
 οἱ ἴδιοι ἀρματώσατε τούτους ἐδῶ καί τρανέψανε τόσο·
 ἔτσι, ἀπ' αὐτά, στήν πικρὴ πέσατε τώρα σκλαβιά.

Γιὰ ὅλα αὐτὰ πολλοὶ τὸν συμβούλευαν νά προσέχει, γιατί ὁ
 τύραννος θά τὸν σκότωνε· καί κάποτε τὸν ρώτησαν σέ τί θασί-

1 ΚΕΦ. 31

(Ὁ Πεισίστρα-

τος τιμῆ τῷ
Σόλωνα. Τό
ἔργο τοῦ Σό-
λωνα γιά τήν
Ἀτλαντίδα.

- 2 ζεται καί δείχνει τόσο ἀσύνητη συμπεριφορά. «Στά γηρατειά»,
ἀπάντησε. Ὁ Πεισίστρατος ὥστόσο, ὅταν ἔγινε κύριος τῆς ἐξου-
σίας, ἔκαμε τόσες περιποιήσεις στό Σόλωνα τιμώντας τον,
3 δείχνοντάς του φιλική διάθεση καί καλώντας τον στό σπίτι του,
ὥστε ἐκεῖνος νά γίνει στό τέλος καί σύμβουλός του καί πολλές
4 ἀπό τίς πράξεις του νά τίς ἐπαινεῖ. Πραγματικά ὁ Πεισίστρατος
διατηροῦσε τούς πιό πολλούς νόμους τοῦ Σόλωνα πρώτος αὐτός
τηρώντας τους καί ἀναγκάζοντας καί τούς φίλους του. Ἔτσι, ὅ-
ταν τόν κάλεσαν κάποτε στόν Ἄρειο Πάγο νά δικαστεῖ γιά φό-
νο, ἐνῶ ἦταν ἤδη τύραννος, παρουσιάστηκε κανονικά γιά νά ἀ-
πολογηθεῖ, ἐκεῖνος ὅμως πού τόν κατηγοροῦσε δέν ἐμφανίστηκε.
Ὁ ἴδιος ἔκαμε καί ἄλλους νόμους, καί ἀνάμεσά τους καί αὐτόν
5 πού ὀρίζει νά συντηροῦνται μέ ἐξοδα τοῦ κράτους ὅσοι ἔγιναν
ἀνάπηροι στόν πόλεμο. Αὐτό, λέει ὁ Ἡρακλείδης, εἶχε καί προ-
ηγούμενως ψηφιστεῖ ἀπό τό Σόλωνα γιά τόν ἀνάπηρο Θέρσιππο
6 καί τό μιμήθηκε ὁ Πεισίστρατος. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Θεόφραστος,
καί τό νόμο κατά τῆς ἀργίας δέν τόν συνέταξε ὁ Σόλων, ἀλλά ὁ
Πεισίστρατος καί ἔτσι ἔκαμε καί τή χώρα πιό παραγωγική καί
7 τήν πόλη πιό ἥσυχη.
Ὁ Σόλων ἀκόμα ἄρχισε τό μεγάλο ἐκεῖνο ἔργο γιά τήν ἱστο-
ρία ἢ γιά τό μῦθο τῆς Ἀτλαντίδας, πού τόν εἶχε ἀκούσει ἀπό
τούς σοφοῦς τῆς Σάης καί πού εἶχε σχέση μέ τούς Ἀθηναίους.
Κουράστηκε ὅμως καί σταμάτησε ὄχι ἐπειδὴ εἶχε ἄλλη ἀσχο-
λία, ὅπως λέει ὁ Πλάτων, ἀλλά μάλλον ἀπό τά γηρατειά, γιατί
φοβήθηκε τό μέγεθος τοῦ ἔργου. Πῶς εἶχε καιρό ἄφθονο μαρτυ-
ροῦν λόγια σάν κι' αὐτά:

Ποτέ δέν παύω νά μαθαίνω ὅσο γερνάω
καί

Τά ἔργα τώρα ἐγώ ἀγαπῶ τῆς Κύπριας Ἀφροδίτης,
τοῦ Διόνυσου καί τῶν μουσῶν, πού εὐφραίνουν τούς
ἀνθρώπους.

ΚΕΦ. 32

Ὁ Πλάτων καί
ἡ Ἀτλαντίδα.

- 1 Ὁ Πλάτων εἶχε τή φιλοδοξία νά περιποιηθεῖ καί νά καλλωπίσει
τήν ἱστορία τῆς Ἀτλαντίδας σάν νά ἦταν ἓνα ὠραῖο κομμάτι
γῆς ἐγκαταλειμμένο, πού τοῦ ἀνῆκε κάπως ἀπό τούς συγγενεῖς

του. Στην αρχή έβαλε ολόγυρα μεγάλα προύλαια, περιτειχίσματα και αυλές τέτοια, πού δέν είχε ως τότε καμιά άλλη ιστορία, ούτε μύθος ούτε ποίημα. Άρχισε όμως άργά και πριν τελειώσει τό έργο τελείωσε ή ζωή του, έτσι πού όσο μάς εύφραίνουν αυτά πού έγραψε, άλλο τόσο μάς λυπούν αυτά πού δέν πρόφτασε νά γράψει. Καί όπως ή πόλη τής Άθήνας άφησε τό Όλυμπιείο άτέλειωτο, έτσι και ή σοφία του Πλάτωνα ανάμεσα σέ πολλά και ώραία έργα άφησε μόνο τή διήγηση γιά τήν Άτλαντίδα άσυμπλήρωτη.

Ό Σόλων, όπως αναφέρει ό Έρακλειδής ό Ποντικός, έζησε άρκετό διάστημα άφότου ό Πεισίστρατος έγινε τύραννος, ενώ ό Φανίας ό Λέσβιος λέει ότι έζησε λιγότερο από δύο χρόνια. Καί είναι έτσι γιατί ό Πεισίστρατος πήρε τήν έξουσία όταν άρχοντας ήταν ό Κωμέας και ό Σόλων πέθανε, σύμφωνα μέ τό Φανία, όταν ήταν άρχοντας ό Έγέστρατος, πού πήρε τό άξίωμα ύστερα από τόν Κωμέα. Η ιστορία ότι τό σώμα του κάηκε και ή τέφρα του διασκορπίστηκε στην περιοχή τής Σαλαμίνας, είναι μέ την παραδοξολογία της τελείως άπίθανη και μοιάζει μέ παραμύθι, τήν αναφέρουν όμως και άλλοι άξιόλογοι συγγραφείς και ακόμα ό φιλόσοφος Άριστοτέλης.

Βάση από προτομή του Σόωνα (Μουσείο Βατικανού)

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

Σελ. 17

ΚΕΦ. 8

έλεγεία: είδος λυρικού ποιήματος πού τό άποτελοῦσαν δί-
στιχα σέ δακτυλικό μέτρο. Στά άρχαιότερα χρόνια τό τραγου-
δοῦσαν μέ συνοδεία αὔλου. Ἐργότερα μπορούσε καί μόνο νά ά-
παγγέλλεται. Τό περιεχόμενο τής έλεγείας ήταν στήν άρχή πέν-
θιμο καί θρηνητικό, άργότερα όμως μπορούσε νά είναι καί έρω-
τικό, συμβουλευτικό ή, ὅπως στίς έλεγείες του Σόλωνα, πολε-
μικό ή πολιτικό.

ένα σκουφο: σκουφο φοροῦσαν οί άρρωστοί. Ὁ Σόλων τό
έκανε γιά νά δίνει τήν έντύπωση πώς δέν είναι στά καλά του
καί πώς έχει ξεφύγει από τήν επίβλεψη τῶν δικῶν του.

Τό ποίημα αυτό έχει τόν τίτλο Σαλαμίνα: από τούς έκατό
στίχους πού μᾶς άναφέρει ο Πλούταρχος έχουμε σήμερα συνολι-
κά ὀκτώ. Στούς υπόλοιπους έξι —έκτός από τούς δύο πού έχουμε
έδῶ— ο Σόλων κατηγορεῖ τούς Ἀθηναίους πού έγκατέλειψαν
τόν άγώνα γιά τή Σαλαμίνα καί τούς παρακινεῖ νά πολεμήσουν
ξανά.

Πεισίστρατος, ὁ Ἀθηναῖος τύραννος, γιά τόν ὁποῖο θά
γίνει λόγος καί πιό κάτω. Ὁ Σόλων γεννήθηκε τό 640/639 π.Χ.
καί ο Πεισίστρατος λίγο πρῖν από τό 600 π.Χ. Ἐπομένως τό πε-
ριστατικό πού άναφέρεται έδῶ είναι άπλῶς μιά παράδοση.

άκρωτήριο Κωλιάδα: άκρωτήριο τής Ἀττικής νοτιότερα
από τό Φάληρο, στή σημερινή παραλία του Ἁγίου Κοσμά.
Στήν Κωλιάδα υπήρχαν ιερά τής Ἀφροδίτης καί τής Δήμητρας
Θεσμοφόρου καί γίνονταν διάφορες γιορτές άποκλειστικά γυναι-
κεῖες. Μετά τή ναυμαχία τής Σαλαμίνας ή θάλασσα είχε ξεβρά-
σει στή θέση αυτή πολλά περσικά ναυάγια.

Σελ. 18

ΚΕΦ. 9

Ἄσωπιάδα, δηλ. κόρη του Ἄσωπου, είναι ή Σαλαμίνα.

Τό νησί κατά τό μύθο πήρε τό ὄνομά του ἀπό τή νύμφη Σαλαμίνα, κόρη τοῦ ποταμοῦ τῆς Αἴγινας Ἄσωποῦ.

Περίφημος. *Κυχρέας*: ἦρωες τῆς Σαλαμίνας. Ὁ *Κυχρέας* ἦταν γιός τῆς νύμφης Σαλαμίνας καί τοῦ Ποσειδῶνα. Ἐγινε βασιλιάς τῆς Σαλαμίνας, ἀφοῦ σκότωσε τόν δράκοντα πού λυμαινόταν τό νησί καί ἀργότερα ἄφησε τό βασιλεῖό του στόν *Τελαμώννα*.

τριακόντορος: πολεμικό πλοῖο μέ τριάντα κουπιά.

Νίσαια: τό ἐπίνειο τῶν Μεγάρων.

Σελ. 19

Τό ἀκρωτήριο Σκιράδιο, ἴσως στή Β. πλευρά τῆς Σαλαμίνας. *Σκιράς* ἦταν τό πρῶτο ὄνομα τῆς πρωτεύουσας τοῦ νησιοῦ, καθώς καί ἐπίθετο τῆς Ἀθηνᾶς πού λατρευόταν ἐκεῖ.

Ἐνυάλιος: συνηθισμένο ἐπίθετο τοῦ θεοῦ Ἄρη. Κάποτε ὁ Ἐνυάλιος ἐμφανίζεται καί ὡς ξεχωριστό πρόσωπο, γιός τοῦ Ἄρη ἢ τοῦ Κρόνου.

Κατάλογος τῶν πλοίων («κατάλογος τῶν νεῶν»): τό τμήμα στή δευτέρα ραψωδία τῆς Ἰλιάδας, ὅπου ἀπαριθμοῦνται τά πλοῖα καί ὁ στρατός τῶν Ἀχαιῶν στόν Τρωϊκό πόλεμο. (Ὁ Σόλων πρέπει νά πρόσθεσε τόν δεύτερο ἀπό τούς δύο στίχους πού μᾶς παραθέτει ὁ Πλούταρχος).

Αἴας, ὁ γιός τοῦ *Τελαμώννα*: ὁ βασιλιάς τῆς Σαλαμίνας, ἀπό τίς πιό ἥρωικές καί ἀγέρωχες μορφές τῆς Ἰλιάδας.

Βραυρώννα: πόλη τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς, στήν ἀνατολική της παραλία, ἀνάμεσα στό Μαραθῶνα καί στό Θωρικό, ὀνομαστή γιά τό ἱερό τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδας. (Ὁ σημερινός συνοικισμός Βραῶνα κοντά στό χωριό Μαρκόπουλο).

Μελίτη: ἕνας ἀπό τούς δήμους τῆς Ἀττικῆς, στό δυτικό μέρος τῆς Ἀθήνας πού περιλάβαινε τήν Πνύκα καί ὅλη τή γύρω περιοχῆ. Ἐκεῖ κοντά ἦταν τό βάραθρο (πρός τό σημερινό Ἀστεροσκοπεῖο), ὅπου οἱ ἀρχαῖοι κατακρήμνιζαν τούς καταδικασμένους σέ θάνατο· ὁ δῆμος τῆς Μελίτης ἀνῆκε στήν Κεκροπίδα φυλῆ.

ΚΕΦ. 10

ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς τὴ δύση παράβαλε τὸ σημεῖο αὐτὸ μὲ ὅσα εἶπε ὁ δελφικός χρησμός στὸ Σόλωνα. παραπάνω (κεφ. 9,1).

Ἡρέας ἀπὸ τὰ Μέγαρα: ἱστορικός τοῦ 3. αἰ. π.Χ., πού ἔγραψε τὸ χαμένο σήμερα ἔργο «Μεγαρικά». Ἀπὸ τὸ ἔργο του ἄντλησαν ἄλλοι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς.

Σελ. 20

Ἰαονία, δηλαδή Ἰωνία: μία ἀπὸ τίς ἀρχαῖες ὀνομασίες τῆς Ἀττικῆς, πού δόθηκε ἀπὸ τὸν Ἴωνα, γιὸ τοῦ ἥρωα Ξούθου καί μυθικό γενάρχη τῶν Ἰόνων. Βλ. καί τὴ σημείωση γιὰ τοὺς Ἴωνες στὸ κεφ. 9 τοῦ βίου τοῦ Θεμιστοκλῆ (σελ. 103).

ΚΕΦ. 11

τοὺς Κιρραῖους: δηλαδή τοὺς κατοίκους τῆς Κίρρας. Ἡ Κίρρα, παραλιακὴ πόλη τῆς Φωκίδας κοντὰ στὴ σημερινὴ Ἰτέα, ἦταν τὸ λιμάνι τῆς κοντινῆς πόλης Κρίσας καί τῶν Δελφῶν. Διάφορες προστριβές μὲ τοὺς Δελφοὺς προκάλεσαν τὸν λεγόμενο πρῶτο Ἱερό Πόλεμο (596 π.Χ.). πού κήρυξαν οἱ Ἀμφικτιόνες καί πού εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ὀλοκληρωτικὴ καταστροφὴ τῆς Κίρρας. Οἱ Ἀμφικτιόνες κατόπιν ἀφιέρωσαν τὴ γῆ τῶν Κιρραίων στὸν Ἀπόλλωνα.

Ἀμφικτιόνες: κάτοικοι γειτονικῶν ἑλληνικῶν πόλεων, πού εἶχαν θρησκευτικὸ κέντρο κάποιου ἱεροῦ, ὅπου σὲ ὀρισμένη μέρα τελοῦσαν ἐορτὴ τοῦ θεοῦ ὁ ὁποῖος λατρευόταν ἐκεῖ. Ὁ σύνδεσμος αὐτὸς λεγόταν ἀμφικτιονία καί πολὺ σύντομα διευρύνθηκε καί ἐξελίχθηκε, ἐκτός ἀπὸ θρησκευτικὸ καί σὲ ἰσχυρὸ πολιτικὸ θεσμό. Ἡ δελφικὴ ἀμφικτιονία ἰδιαίτερα εἶχε ἀποκτήσει μεγάλο κύρος καί μπορούσε νὰ συμβάλλει καί σὲ διακανονισμοὺς διαφορῶν ἀνάμεσα σὲ ἑλληνικὲς πόλεις.

Ἀριστοτέλης, ὁ μεγάλος ἀρχαῖος φιλόσοφος πού γεννήθηκε στὰ Στάγειρα τῆς Μακεδονίας τὸ 384 π.Χ., δάσκαλος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἰδρυτῆς περιώνυμης φιλοσοφικῆς σχολῆς στὴν Ἀθήνα (τῆς «περιπατητικῆς»). Πέθανε τὸ 322 π.Χ. στὴ Χαλκίδα. Ἐγραψε πολλὰ φιλοσοφικά καί ἐπιστημονικά συγγράμματα.

Πυθιονίκες: οἱ νικητὲς στοὺς Πυθικοὺς ἀγῶνες τῶν Δελφῶν.

Ἀναγραφή τῶν Πυθιονικῶν ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλη καί τοῦ ἀνεπιτοῦ τοῦ Καλλισθένη. Ὁ Καλλισθένης εἶχε γράψει καί τήν ἱστορία τοῦ πρώτου Ἰεροῦ πολέμου.

Ὁ Σόλων δέν εἶχε ὀριστεῖ στρατηγός: μιά ἄλλη ἀρχαία πηγὴ —ὁ περιηγητὴς Πausanias— ἀναφέρει ὅτι στὸν πόλεμο αὐτὸν ὁ Σόλων ἦταν σύμβουλος κοντὰ στὸ στρατηγὸ ὄλων τῶν Ἀμφικτιόνων, πού ἦταν ὁ Κλεισθένης, τύραννος τῆς Σικυώνας.

Ἑρμιππος: περιπατητικὸς φιλόσοφος τοῦ 3 αἰ. π.Χ. Ἐγραψε καί συλλογὲς βιογραφιῶν.

Εὐάνθης ὁ Σάμιος: γιὰ τὸν συγγραφέα αὐτὸν δέν ξέρουμε τίποτε βέβαιο.

Αἰσχίνης: ὀνομαστός Ἀθηναῖος ρήτορας (389-314 π.Χ.), ἀντίπαλος τοῦ Δημοσθένη. Μᾶς ἔχουν σωθεῖ τρεῖς ἀπὸ τοὺς λόγους του.

ὑπομνήματα τῶν Δελφῶν: τὰ ἀρχεῖα τῆς πόλης τῶν Δελφῶν.

μέ τὴν ὑπόθεση τοῦ Κυλώνειου ἄγους. Τὰ γεγονότα πού ἐννοεῖ ἐδῶ ὁ Πλούταρχος εἶναι ἡ ἀπόπειρα τοῦ εὐπατρίδη Κύλωνα νὰ καταλάβει τὴν Ἀκρόπολη καί νὰ γίνεи τύραννος τῆς Ἀθήνας. Ὁ Κύλων νικήθηκε καί δραπέτευσε, οἱ συνένοχοί του ὁμως κλείστηκαν στὴν Ἀκρόπολη καί μετὰ ἀπὸ λίγο ἀναγκάστηκαν νὰ καταφύγουν ὡς ἰκέτες στὸ βωμὸ τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς. (Γιὰ τὰ γεγονότα μιλάει καί ὁ Ἡρόδοτος 5,71 καθὼς καί ὁ Θουκυδίδης 1,126).

Μεγακλῆς: γενάρχης τῆς μεγάλης οἰκογένειας τῶν Ἀλκμεωνιδῶν, ἐπώνυμος ἄρχοντας, ὅταν ἐγίνεи ἡ στάση τοῦ Κύωνα. (Ὁ «ἐπώνυμος ἄρχων» ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐννέα ἄρχοντες τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας. Λεγόταν «ἐπώνυμος» γιατί ἀπὸ τὸ ὄνομά του ὀρίζαν τὸ ἔτος. Ἐλεγαν π.χ. «ἐπὶ Μεγακλέους ἄρχοντος»).

στὶς Σεμνές θεές: Σεμνές θεές ὀνομάζονται οἱ Ἐρινύες ἢ Εὐμενίδες, θεότητες πού μόνιμα καταδίωκαν καί τιμωροῦσαν ἰδίως τοὺς φονεῖς καί τοὺς ἐπιόρκους. Τὸ ἱερό τους θρισκόταν στοὺς πρόποδες τῆς Ἀκρόπολης κοντὰ στὸν Ἄρειο Πάγο.

ΚΕΦ. 12

Σελ. 21

ἐναγής: αὐτός πού θεωρεῖται μολυσμένος, καταραμένος, ἐπειδή διέπραξε φόνο ἢ ἀνόσια πράξη.

Φλυά: ἀρχαῖος δῆμος τῆς Ἀττικῆς, ὅπου περίπου τό σημερινό Χαλάντρι.

Ἐπιμενίδης: σοφός, ποιητής καί θαυματοποιός. Μέ τό ὄνομά του συνδέονταν διάφορες ἱστορίες, π.χ. ὅτι ἔζησε 157 ἢ 299 χρόνια, ὅτι κοιμήθηκε 57 χρόνια, κ.ἄ.

Κούρητα: οἱ Κούρητες ἦταν θεότητες πού προστάτευαν καί ἀνάθρεψαν τό Δία μικρό στήν Κρήτη. Πιστευόταν ὅτι εἶχαν βοηθήσει στόν ἐκπολιτισμό τῶν πρώτων κατοίκων τοῦ νησιοῦ.

Σελ. 22

Μουνυχία: λόφος στήν Πειραιϊκή χερσόνησο, ἡ σημερινή Καστέλλα, πού συνδέθηκε μέ διάφορα περιστατικά τῆς ἀθηναϊκῆς ἱστορίας. Ἡ στρατηγική θέση τῆς ἐξασφάλιζε καί τήν κατοχή τῆς Ἀθήνας, γι' αὐτό καί στό φρούριό τῆς ἐγκαταστάθηκε καί ἡ φρουρά τῶν Μακεδόνων πού κατέλαβαν τήν Ἀθήνα (322 π.Χ. καί μετέπειτα).

ΚΕΦ. 13

Διακριοί, οἱ Ὀρεινοί: κάτοικοι τῆς Διακρίας, τῶν ὀρεινῶν περιοχῶν τῆς Ἀττικῆς πού εἶχαν πολύ μικρή ἢ καθόλου ἰδιοκτησία καί ἦταν οἱ πιό φτωχοί. *Πεδιεῖς*: οἱ Πεδινοί, πού ἦταν κυρίως οἱ κτηματίες στήν εὐφορη πεδιάδα τῆς Ἀττικῆς. *Πάραλοι* ἢ *Παράλιοι*, οἱ ναυτικοί καί οἱ ἔμποροι. Ἡ διαίρεση αὐτή ἐξακολούθησε νά ὑπάρχει καί μετά τό Σόλωνα, ἄλλοι μάλιστα συγγραφεῖς τήν ἀναφέρουν γιά πρώτη φορά, ὅταν μιλοῦν γιά τά χρόνια τοῦ Πεισιστράτου.

ἐκτημόριοι: ἀκόμα καί τό ἕνα ἕκτο εἶναι βαρῦς φόρος, ὅταν ἡ γῆ εἶναι φτωχή καί μικροί οἱ καλλιεργητές.

θῆτες: βλ. παρακάτω κεφ. 18 καί σημ. σελ. 51.

Σελ. 23

ΚΕΦ. 14

Φανίας ἢ *Φαινίας*: μαθητής τοῦ Ἀριστοτέλη (4.αἰ. π.Χ.). Ἀσχολήθηκε πιό πολύ μέ ἱστορικά ἔργα, πού ἔχουν σχεδόν ὀλοκληρωτικά χαθεῖ.

Σελ. 24

Τυνώνδας: άγνωστος. *Πιττακός*: σοφός, πολιτικός και ποιητής, (περίπου 650-750 π.Χ.), ένας από τους έφτά σοφούς. Έγινε και αυτός νομοθέτης της πατρίδας του Μυτιλήνης. Στην πολιτική του είχε πολλά κοινά σημεία με τό Σόλωνα.

Τή γῆ μου κτλ. Το απόσπασμα αυτό, καθώς και τό επόμενο είναι μετάφραση του Γιάννη Δάλλα.

Σελ. 25

σεισάχθεια, δηλαδή άπαλλαγή από τό βάρος, άπόσειση του «άχθους».

ΚΕΦ. 15

Ανδροτίων: Άθηναίος ιστορικός και πολιτικός, μαθητής του Ίσοκράτη (4. αϊ. π.Χ.). Έγραψε «Άτθίδα», δηλαδή ιστορία της Άθήνας, από τά παλαιά χρόνια ως τήν εποχή του (346 π.Χ.).

Έδωσε στη μνά αξία έκατό δραχμών: ό Σόλων έκαμε δηλαδή αυτό που λέμε αναπροσαρμογή του νομίσματος. Η μνά δέν ήταν νόμισμα αλλά νομισματική μονάδα. Η ίδια ποσότητα σέ άργυρο, που προηγουμένως έδινε 73 δραχμές, έδινε στό έξής 100. Η δραχμή δηλαδή ύποτιμήθηκε. Φαίνεται ότι ό Σόλων αντικατάστησε τό αϊγινητικό σύστημα (σύμφωνα με τό όποιο ή μνά ζύγιζε 617 γραμμάρια) με τό εϋβοϊκό (σύμφωνα με τό όποιο ζύγιζε 436,6 γραμμάρια). Έτσι όσοι χρωστούσαν και είχαν δυνατότητα νά έξοφλήσουν τά χρέη τους, έδιναν πίσω τό ίδιο ποσό όνομαστικά, κέρδιζαν όμως ένα ποσοστό 27% από τό ποσό που όφειλαν.

Σελ. 26

πάνωθέ της κτλ. μετάφραση Θ. Σταύρου.

πέτρες σήκωσε: πέτρες (άρχ. *όροι*), πέτρινες πλάκες στημένες στά χωράφια με έπιγραφές που δήλωναν ότι αυτά ήταν ύποθηκευμένα.

Πολύζηλος ό Ρόδιος: ιστορικός που είχε γράψει τό χαμένο σήμερα έργο «Ροδιακά».

χρεοκοπίδες: δόλιοι χρεοκόποι. Γίνεται λογοπαίγνιο με τό Κεκροπίδες, (απόγονοι του Κέκροπα, πού ήταν όλοι οί 'Αθηναίοι).

Σελ. 27

ΚΕΦ. 16

Λυκούργος: ό θεμελιωτής τής σπαρτιατικής πολιτείας, σύμφωνα με τήν παράδοση. Οί άρχαιοί απέδιδαν στό Λυκούργο όλους τούς θεσμούς τής Σπάρτης, ύσχετα με τήν εποχή πού έμφανίστηκαν. 'Αθέβαιη είναι όχι μόνο ή χρονολογική τοποθέτηση του Λυκούργου (1100-600 π.Χ.), αλλά και ή ίδια ή ιστορική του ύπαρξη.

σε σημείο μάλιστα νά του βγάλουν τό μάτι: οί πλούσιοι Σπαρτιάτες είχαν ιδιαίτερα άγανακτήσει ανάμεσα στ' άλλα και από τή λιτή διατροφή πού τούς επέβαλε ό Λυκούργος. Γι' αυτό κάποτε ξεσηκώθηκαν έναντίον του, άρχισαν νά τόν κυνηγούν και κάποιος νεαρός μ' ένα ραβδί τόν χτύπησε στό μάτι και του τό έβγαλε (Πλουτάρχου Λυκούργος, 11).

θά 'βγαζε όλο τό καιμάκι κτλ. Θά άφηνε δηλαδή τό λαό νά κάνει ό,τι ήθελε και από τήν άναταραχή θά κοίταζε νά βγει κερδισμένος ό ίδιος. ('Η μετάφραση είναι του Θ. Σταύρου).

θυσία τής Σεισάχθειας: έγινε δηλαδή από τό λαό εύχαριστήρια θυσία για τή διαγραφή τών χρεών και τήν κατάργηση τών σωματικών καταναγκασμών.

Σελ. 28

ΚΕΦ. 17

νόμους του Δράκοντα: ήταν ή πρώτη γραπτή νομοθεσία στην 'Αθήνα (621 π.Χ.).

Δημάδης: 'Αθηναίος ρήτορας (ή άκμή του είναι ανάμεσα στα 350-319 π.Χ.). 'Ανήκε στη φιλομακεδονική μερίδα και είχε αναπτύξει ζωνήρη πολιτική δράση σε κρίσιμες στιγμές. 'Από τούς λόγους του δέν έχουν σωθει παρά μόνο φράσεις πού είχαν μείνει ιστορικές.

ΚΕΦ. 18

διαχώρισε τούς πολίτες: ή διαίρεση τών πολιτών σύμφωνα με τήν περιουσία τους ύπήρχε και πριν από τό Σόλωνα. 'Ο Σό-

λων ἀπλῶς τῇ δέχτηκε καί τῇ διαρρῦθμισε καλύτερα γιά τό κοινό συμφέρον.

μέτρα: ὁ *μέδιμνος* ἦταν μονάδα μετρήσεως στερεῶν καί ἰσοδυναμοῦσε μέ 51,84 σημερινά λίτρα. Γιά τὰ ὑγρά χρησιμοποιοῦσαν τό *μετρητή* πού ἰσοδυναμοῦσε μέ 38,88 λίτρα. Μέ τῇ γενική ὄνομασία μέτρο ἔννοοῦσαν τό μέδιμνο ἢ τό μετρητή.

Ζευγίτες: ζευγίτης λεγόταν αὐτός πού μποροῦσε νά ἀγοράσει καί νά συντηρήσει ἓνα ζευγάρι βόδια.

Θῆτες: ἡ λέξη σήμαινε τό εἶδος τῶν δουλοπάροικων πού καλλιεργοῦσαν τῇ γῆ τῶν πλουσίων, καί γενικά τοὺς μισθωτοὺς ἐργάτες τῆς γῆς.

νά κάνουν ἔφεση στό δικαστήριο: δηλαδή στό δικαστήριο τῆς Ἡλιαίας, πού εἶχε συγκροτηθεῖ ἀπό ὄλες τίς τάξεις. Στήν ἀρχή ἡ Ἡλιαία εἶχε ἀρμοδιότητα μόνο γιά τίς ἐφέσεις ἐναντίον τῶν ἀποφάσεων πού εἶχαν ἐκδώσει οἱ ἄρχοντες. Ἀργότερα ἐγινε ὁ ὑπέρτατος κριτής ὅλων τῶν διαφορῶν στήν Ἀθήνα.

μέ ἀσάφεια: δέν πρόκειται γιά ἀσάφεια, ὅπως παρατήρησε καί ὁ Ἀριστοτέλης στό ἔργο του *Ἀθηναίων Πολιτεία*. Οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνα ἔθεταν γιά πολλά πράγματα τοὺς γενικούς κανόνες, ὥστε μέ βάση αὐτοὺς νά ρυθμίζονται ἔπειτα οἱ λεπτομερειακές περιπτώσεις.

Σελ. 29

Ὅσο χρειάζεται κτλ., μετάφραση Γ.Α. Θωμόπουλου.

Ἡ Βουλὴ τοῦ Ἀρείου Πάγου εἶναι βέβαιο ὅτι ὑπῆρχε καί πρὶν ἀπὸ τό Σόλωνα. Διατήρησε καί μετὰ ἀπὸ αὐτόν πολλές ἀπὸ τίς παλιές τῆς δικαιοδοσίες: Ἀσκοῦσε ἐλεγκοὺς στά δημόσια ἤθη καί δίκασε ἐγκλήματα φόνου ἐκ προμελέτης. Οἱ πολιτικές καί διοικητικές ἐξουσίες τῆς ὅμως ἐλαττώθηκαν καί ἓνα μέρος τους τό πῆρε ἡ *Βουλὴ τῶν Τετρακοσίων*, πού εἶχε εὐρύτερη σύνθεση καί ἀντιπροσώπευε περισσότερο τό λαό. Ὅσο γιά τὴν *Ἐκκλησίαν τοῦ Δήμου*, αὐτὴ δέν εἶχε ἀκόμα τίς ἀποφασιστικές ἐξουσίες πού θά ἀποκοτοῦσε σέ λίγα χρόνια, ἡ νομοθεσία ὅμως τοῦ Σόλωνα βοήθησε σημαντικά καί σ' αὐτό.

ΚΕΦ. 19

«Ὁ Σόλων μέ ὄλη τήν προβλεπτικότητα τοῦ πολιτικοῦ καί μέ ὄλη τή φαντασία τοῦ ποιητῆ δέν μπορούσε ἀκόμα νά προβλέψει πόσο τεράστια εὐεργεσία θά πρόσφεραν οἱ μεταρρυθμίσεις του στήν Ἀθήνα καί στή Δημοκρατία», παρατηρεῖ ὁ Γάλλος ἱστορικός Γουσταῦος Γκλότς.

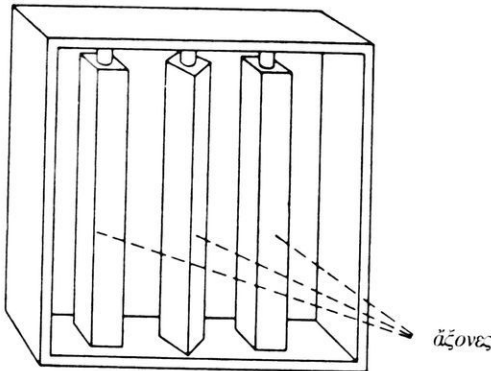
τέσσερις φυλές: παλιά διαίρεση τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς. Ὁ Κλεισθένης (508 π.Χ.) ἔκαμε νέα διαίρεση σέ ἑκατό δήμους καί δέκα φυλές.

Σελ. 31

ΚΕΦ. 25

Πρυτανεῖο. Στίς ἑλληνικές πόλεις τό πρυτανεῖο γενικά ἦταν ἓνα δημόσιο οἶκημα ἀφιερωμένο στή θεά Ἑστία. Στήν Ἀθήνα ὑπῆρχε τό ἀρχαῖο Πρυτανεῖο, πού ἦταν στούς πρόποδες τῆς Ἀκροπόλεως, καί ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Κλεισθένη καί ἓνα ἄλλο, ἡ λεγόμενη Θόλος (κυκλικό κτίριο στήν Ἀγορά τῆς Ἀθήνας). Τό παλαιότερο πρυτανεῖο παρέμενε θρησκευτικό κέντρο, ἐνῶ ἡ Θόλος ἐξυπηρετοῦσε ἀνάγκες τῆς διοικήσεως. Σ' αὐτήν ἔμεναν κυρίως καί συνεδρίαζαν οἱ πρυτάνεις. (*Πρυτάνεις*: οἱ βουλευτές πού ἦταν διαδοχικά προϊστάμενοι τῆς Βουλῆς τῶν Πεντακοσίων καί εἶχαν καί ὀρισμένες ἄλλες ἐκτελεστικές ἀρμοδιότητες).

Κρατίνος (περ. 484-419). Μαζί μέ τόν Ἀριστοφάνη καί τόν Εὐπόλη ἀποτελοῦν τήν τριάδα τῶν μεγάλων Ἀθηναίων κωμικῶν ποιητῶν. Ἐγράψε 21 κωμωδίες, ἀπό τίς ὁποῖες ἔχουμε μόνο ἀποσπάσματα.

κύρβεις— *ἄξονες*. Οἱ «ἄξονες» ἦταν περίπου ὅπως δείχνει τό σχέδιο. Οἱ συγγραφεῖς πού κάνουν διαχωρισμό ἀνάμεσα στούς «ἄξονες» καί τίς «κύρβεις» περιγράφουν τίς κύρβεις διαφορετικά, δηλαδή

σάν λίθινες πλάκες πού σχημάτιζαν τριγωνική πυραμίδα περιστροφόμενη. Στίς πλάκες ἐπάνω ἦταν χαραγμένοι οἱ νόμοι.

Σελ. 32

ἡ βουλή: πρόκειται ἐδῶ γιά τή Βουλή τοῦ Ἀρείου Πάγου καί ὄχι γιά τή Βουλή τῶν Τετρακοσίων.

θεσμοθέτες: ἔξι ἀπό τούς ἑννέα ἐτήσιους ἄρχοντες τῆς Ἀθήνας (μετά τόν βασιλέα, τόν πολέμαρχο, καί τόν ἐπώνυμο ἄρχοντα). Κυριότερο ἔργο τους ἦταν νά ἐποπτεύουν τήν τήρηση τῶν νόμων. Ἐδῶ μέ τή λέξη θεσμοθέτες ὁ Πλούταρχος πρέπει νά ἐννοεῖ καί τούς ἑννέα ἄρχοντες.

πέτρα: βωμός στήν Ἀγορά τῆς Ἀθήνας, ὅπου ὀρκίζονταν οἱ θεσμοθέτες, οἱ διαιτητές (=πολίτες διορισμένοι νά ἐπιλύουν ἰδιωτικές διαφορές) καί οἱ μάρτυρες.

οἱ μῆνες: ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικός μήνας ἦταν σεληνιακός καί ἀντιστοιχοῦσε στό διάστημα ἀνάμεσα σέ δύο καινούρια φεγγάρια. Ἡ κίνηση ὁμως τῆς σελήνης δέ συμβάδιζε μέ τόν ἥλιο, γιατί ὁ σεληνιακός μήνας ἔχει 29 ἡμέρες, 12 ὥρες, 44 λεπτά καί 2.8 δευτερόλεπτα. Γιά νά καλύψουν τή διαφορά, εἶχαν ἕνα μῆνα ἀπό 29 ἡμέρες καί ἕναν ἀπό 30 ἐναλλάξ. Ἔτσι ὁ χρόνος εἶχε 354 ἡμέρες· καί γιά νά καλυφθεῖ καί πάλι ἡ διαφορά πρόσθεταν σέ κάθε κύκλο ὀκτώ χρόνων, καί σέ ὀρισμένα διαστήματα μέσα σ' αὐτόν, τρεῖς ἀκόμα μῆνες συνολικά.

παλαιά καί νέα σελήνη (ἐνη καί νέα). Ἡ τελευταία ἡμέρα τοῦ σεληνιακοῦ μῆνα τῶν Ἀθηναίων. Ἡ πρώτη τοῦ μῆνα λεγόταν *νουμηνία* (νέα σελήνη).

τοῦτος ὁ μῆνας κλπ. Ὀδύσσεια ξ, 162, μετάφραση Ἀργ. Ἐφταλιώτη.

τὴν ἀρίθμηση ἐξάλλου κτλ. Ὁ ἀττικός μήνας εἶχε διαιρεθεῖ σέ τρεῖς δεκάδες. Ἡ πρώτη ἦταν ἡ δεκάδα «μηνός ἱσταμένου», ἡ δεύτερη «μηνός μεσοῦντος» καί ἡ τρίτη «μηνός φθίνοντος». Ἡ ἀρίθμηση εἰδικά τοῦ τρίτου δεκαήμερου γινόταν ἔτσι:

21η: δεκάτη φθίνοντος (δηλ. 10 ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὴν τριακοστή)

22α: ἐνάτη φθίνοντος
 29η: δευτέρα φθίνοντος
 30ή: ἔνη καί νέα

Σελ. 33

ΚΕΦ. 26

τοῦ *Κάνωβου*: πανάρχαιο αἰγυπτιακό ἐμπορικό καί θρησκευτικό κέντρο στίς ἐκβολές τοῦ Νείλου, πού ἔχει συνδεθεῖ μέ τήν ἑλληνική μυθολογία, καθὼς καί μέ τή ζωή τοῦ ἀρχαίου ἐλληνισμοῦ στήν Αἴγυπτο ὡς τίς τελευταῖες του μέρες.

Πλάτων, ὁ μέγας Ἀθηναῖος φιλόσοφος (428-347 π.Χ.), μαθητής τοῦ Σωκράτη. Ἐγραψε πολλά φιλοσοφικά ἔργα σέ μορφή διαλόγων.

Ἀτλαντίδα: θρυλική ἡπειρος στόν ὠκεανό πέρα ἀπό τίς Ἡράκλειες Στήλες (Γιβραλτάρ), πού καταποντίστηκε ὕστερα ἀπό σεισμό καί πλημμύρα. Κάτοικοί της, κατά τό μῦθο, ἦταν οἱ Ἀτλαντες, πού εἶχαν ἀναπτύξει σημαντικό πολιτισμό καί εἶχαν κατακτήσει μεγάλο μέρος τῆς Ἀφρικῆς καί τῆς Εὐρώπης. Κάποτε θέλησαν νά προχωρήσουν ὡς τήν Ἑλλάδα καί τήν Αἴγυπτο, ἀλλά οἱ Ἀθηναῖοι μῆκαν ἐπικεφαλῆς στήν ἄμυνα καί τοὺς ἀπόθησαν μέ τόν ἥρωισμό τους. Ὁ Πλάτων μιλάει γιά τό μῦθο τῆς Ἀτλαντίδας στήν ἀρχή τοῦ διαλόγου του *Τίμαιος*. Μέ τήν Ἀτλαντίδα ἀσχολήθηκε ἐπίσης καί στό μισοτελειωμένο ἔργο του *Κριτίας*. Γύρω ἀπό τήν ὑπαρξη τῆς ἡπείρου αὐτῆς ἐγιναν πολλές συζητήσεις σέ διάφορες ἐποχές.

Κύπρη: ἐπωνυμία τῆς Ἀφροδίτης. Ὁ Σόλων τήν ἐπικαλεῖται ἐδῶ, γιατί στήν Κύπρο, ὅπου καί γεννήθηκε, τή λάτρευαν ιδιαίτερα.

Σελ. 34

ΚΕΦ. 27

Κροῖσος: ὁ τελευταῖος βασιλιάς τῆς Λυδίας (περ. 560-546 π.Χ.), γιός τοῦ Ἀλυάττη. Στάθηκε δραστήριος κυβερνήτης καί δημιούργησε σχέσεις ἀνάμεσα στ' ἄλλα καί μέ τοὺς Ἕλληνας, ἢ ἀνάπτυξη ὁμως τῆς δυνάμεως τῶν Περσῶν σταμάτησε τό ἔργο του.

ἐλέγχοντας τίς χρονολογίες: ὁ Κροῖσος ἀνέβηκε στό θρόνο τήν ἐποχή πού ὁ Σόλων πέθαινε σέ βαθιά γεράματα.

Σελ. 35

ἔφεραν τὴ μητέρα τους στό ἱερό· ὅπου ἦταν ἰέρεια.

ὕστερα ἀπό τόση δόξα. Οἱ Ἄργεῖοι γιά νά τιμήσουν τά δύο ἀδέρφια ἔστησαν τά ἀγάλματά τους στούς Δελφούς. Καί τά δύο ἔχουν βρεθεῖ στίς ἀνασκαφές τοῦ ἱεροῦ καί σήμερα εἶναι στό ἐκεῖ μουσεῖο.

Σελ. 38

Αἴσωπος· πρόσωπο τῆς ἀρχαίας παραδόσεως, στό ὁποῖο ἀπό τόν 5. αἰ. π.Χ. καί πέρα ἀποδόθηκαν πολλοί λαϊκοί διδακτικοί μῦθοι καί ἀνέκδοτα. Τόν τοποθετοῦσαν στόν 6. αἰ. π.Χ.

ΚΕΦ. 28

Κύρος· ὁ θεμελιωτής τῆ περσικῆς αὐτοκρατορίας. Στάθηκε μεγάλος κατακτητής καί πολιτικός μέ ἐξαιρετική εὐφυΐα. Στίς ἀφηγήσεις τῶν Ἑλλήνων ὁ Κύρος ἔμεινε ὡς τό ὑπόδειγμα τοῦ δίκαιου μονάρχη.

καί δίδαξε τόν ἄλλον· βλ. τήν ἴδια ἀφήγηση καί στόν Ἡρόδοτο 1,30 κ.έ. καί 1,86 κ.έ.

Σελ. 39

Μεγακλῆς· ἐγγονός τοῦ Ἄλκμεωνίδη Μεγακλῆ, γιά τόν ὁποῖο ἔγινε λόγος παραπάνω. κεφ. 12, σημ. σελ. 47. Γιά τούς Πεδιαεῖς, Παράλους καί Διακρίους βλ. σημ. σελ. 48.

ΚΕΦ. 29

Σελ. 40

Θέσπης· θεωρεῖται ὁ δημιουργός τῆς τραγωδίας. Πρῶτος αὐτός ἐμφανίστηκε ὡς ἠθοποιός ξεχωριστός ἀπό τό χορό. Μιλώντας καί ἀπαντώντας σ' αὐτόν ἔδωσε ἔτσι στό δράμα τό διαλογικό του χαρακτήρα. Ἔτος πού βραβεύτηκε δράμα του ἀναφέρεται τό 534 π.Χ.

πού τραυματίστηκε ὁ μόνος του· βλ. Ὀδύσσεια δ, 242-258, ὅπου ἡ Ἑλένη διηγεῖται πῶς ὁ Ὀδυσσεύς ντύθηκε δοῦλος, αὐτοτραυματίστηκε καί μῆκε ἄγνωστος στήν Τροία.

ΚΕΦ. 30

ροπαλοφόροι (κορυνηφόροι)· σωματοφύλακες πού κρατοῦσαν «κορύνη» δηλ. μακρὺ ρόπαλο ντυμένο σέ μέταλλο.

σᾶς πιάνει ἀμυαλιά· τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ καὶ τὸ ἐπόμενο εἶναι μετάφραση τοῦ Θ. Σταύρου.

Σελ. 42

ΚΕΦ. 31

Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός (περ. 390-310 π.Χ.). Μαθητὴς τοῦ Πλάτωνα καὶ τοῦ Ἀριστοτέλη. Ἐγγραψε πολλὰ φιλοσοφικά, ἱστορικά καὶ ἄλλα ἔργα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἔχουν σωθεῖ μικρὰ ἀποσπάσματα.

Θεόφραστος, φιλόσοφος ἀπὸ τὴν Ἐρεσό τῆς Λέσβου (372-287 π.Χ.), μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλη. Ἐγγραψε πολλὰ συγγράμματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ πιὸ γνωστὸ εἶναι τὸ ἔργο του «Χαρακτῆρες».

Ἀτλαντίδας: βλ. παραπάνω σελ. 54.

πού εἶχε σχέση με τοὺς Ἀθηναίους: ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν νικήσει τοὺς Ἀτλαντες.

Σελ. 43

ΚΕΦ. 32

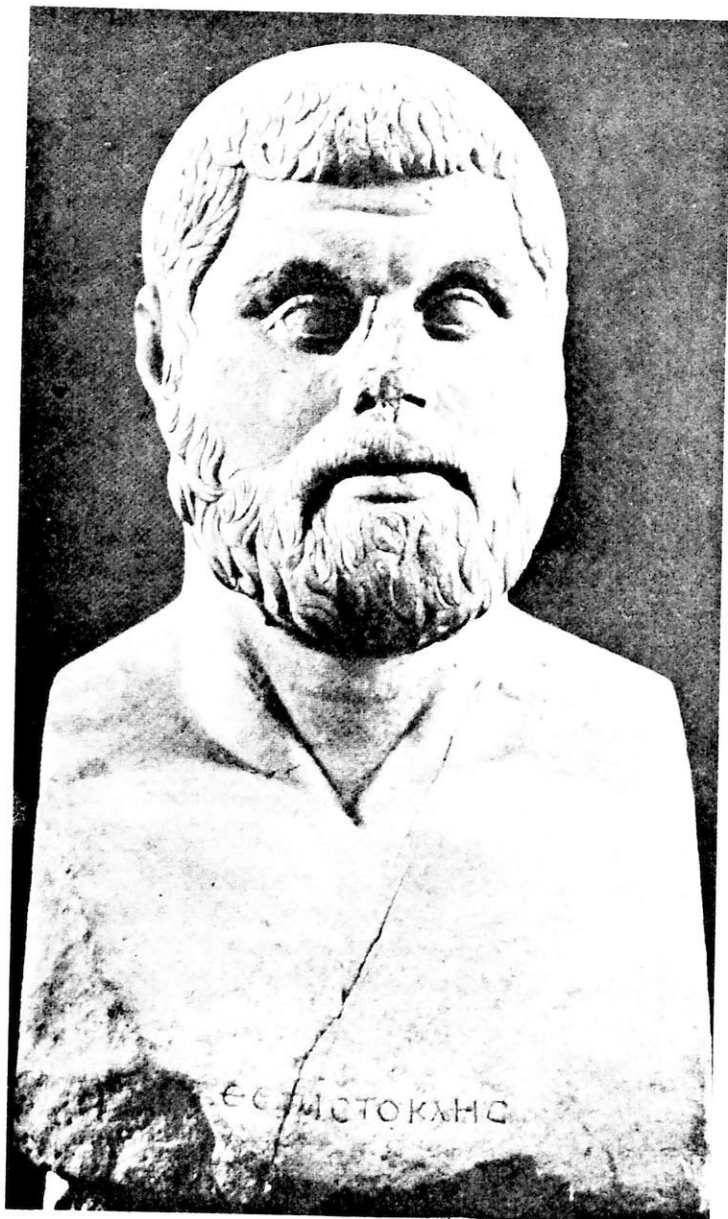
ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς του: ἡ μητέρα τοῦ Πλάτωνα Περικτιόνη καταγόταν ἀπὸ τὴ γενιά τοῦ Δροπίδη, ἀδερφοῦ τοῦ Σόλωνα.

αὐτὰ πού ἔγραψε: πρόκειται γιὰ τὸ μισοτελειωμένο διάλογο *Κριτίας* (βλ. καὶ παραπάνω κεφ. 26).

Ὀλυμπιῶν: ὁ ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἔρχισε νὰ χτίζεται ἀπὸ τὸν Πεισίστρατο τὸ 530 π.Χ., ἀλλὰ σταμάτησε. Τὸν ξανάρχισε τὸ 175 π.Χ. ὁ Ἀντίοχος Δ' ὁ Ἐπιφανῆς, βασιλιάς τῆς Συρίας καὶ τὸν τελείωσε ὁ αὐτοκράτορας Ἀδριανός (117-138 μ.Χ.). Ἐγκαινιάστηκε τὸ 132 μ.Χ., ὅταν ὁ Πλούταρχος εἶχε πεθάνει.

Ἀριστοτέλης: βλ. σημ. σελ. 46.

2. ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ

Θεμιστοκλής (525-461 π.Χ.)

(Μουσείο Όστιας)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ο ιστορικός Θουκυδίδης χαρακτηρίζει με τὰ ακόλουθα λόγια τήν προσωπικότητα τοῦ Θεμιστοκλή:

«Ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε δείξει ὀλοφάνερα ὅτι ἦταν προικισμένος μέ φυσική εὐφυΐα καί ἀπ' αὐτή τήν ἄποψη ἦταν περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλον ἐξαιρετικά ἀξιοθαύμαστος· γιατί μόνο μέ τήν ἔμφυτη σύνεσή του, χωρίς καθόλου νά ἔχει ἀνάγκη νά τήν ἐνισχύσει πρωτύτερα ἢ ἀργότερα μέ ιδιαίτερη διδασκαλία, μπορούσε μέ μιά γρήγορη σκέψη νά σχηματίζει τήν καλύτερη γνώμη γιά τά παρόντα καί νά προβλέπει μέ τή μεγαλύτερη ἀκρίβεια γιά ὅσα θά γίνουν στό πιά ἀπομακρυσμένο μέλλον. Καθετί πού ἐπιχειροῦσε ἦταν ἱκανός νά τό ἐξηγῆι καί στούς ἄλλους, ἀλλά καί ἐκεῖνα γιά τά ὅποια δέν εἶχε προσωπική πείρα μπορούσε νά τά κρίνει ἀρκετά καλά. Πρόβλεπε καθαρότατα τήν καλή ἢ τήν κακή ἐκβαση μιᾶς ἐνέργειας, ἐνῶ τό ἀποτέλεσμά της ἦταν ἀκόμη ἀδηλο στούς ἄλλους. Μέ λίγα λόγια, ὁ ἄνθρωπος αὐτός μέ τή φυσική του ἰδιοφυΐα καί μέ ἐλάχιστη προπαρασκευή μπορούσε περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλον νά κρίνει ἀμέσως καί μέ ἐτοιμότητα τί ἔπρεπε νά γίνει κάθε φορά. (Θουκ. Α, 138, 3).

Θ Ε Μ Ι Σ Τ Ο Κ Λ Η Σ

ΚΑΤΑΓΩΓΗ, ΑΝΑΤΡΟΦΗ ΚΑΙ ΝΕΑΝΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ (Κεφ. 1-2)

Ἡ καταγωγή τοῦ Θεμιστοκλῆ δέν ἦταν τόσο σημαντική, ὥστε νά συντελέσει στή δόξα του. Ὁ πατέρας του ὁ Νεοκλῆς, ἕνας ἄσημος Ἀθηναῖος, ἀνήκε στό *δήμο τῶν Φρεαρρίων ἀπό τή Λεωντίδα φυλή*· ἐξάλλου ἀπό τή μητέρα του δέν ἦταν γνήσιος Ἀθηναῖος (γιατί ἡ καταγωγή της ἦταν ξένη), ὅπως μαρτυροῦν *κάποιοι στίχοι*:

«Εἶμαι ἢ Ἀθρότονον, ἐγώ, γυναῖκα ἀπό τή Θράκη,
μά στήν Ἑλλάδα τόν τρανό Θεμιστοκλῆ ἔχω δώσει.»

Ὁ Φανίας ὅμως γράφει ὅτι ἡ μητέρα τοῦ Θεμιστοκλῆ δέν ἦταν ἀπό τή Θράκη παρά ἀπό τήν *Καρία* καί δέ λεγόταν Ἀθρότονον παρά Εὐτέρπη. Ὁ *Νεάνθης* μάλιστα προσθέτει καί τή λεπτομέρεια ὅτι ἡ μητέρα τοῦ Θεμιστοκλῆ ἦταν ἀπό τήν πόλη *Ἀλικαρνασσό* τῆς *Καρίας*.

Ὅσοι Ἀθηναῖοι δέν ἦταν γνήσιοι πολῖτες μαζεύονταν γιά νά γυμνάζονται στό *Κυνόσαργες*, ἕνα γυμναστήριο ἐξω ἀπό *τίς πύλες*, ἀφιερωμένο στόν Ἡρακλῆ, γιατί καί ἐκεῖνος ἀνάμεσα στούς θεούς δέν ἦταν γνήσιος, ἀλλά εἶχε τό στίγμα τῆς νοθείας, ἐξαιτίας τῆς μητέρας του πού ἦταν θνητή. Ὁ Θεμιστοκλῆς ὅμως ἐπεισε μερικούς νέους ἀπό καλές καί γνήσιες ἀθηναϊκές οἰκογένειες νά κατεβαίνουν στό *Κυνόσαργες* καί νά γυμνάζονται μαζί του. Μέ αὐτό τόν τρόπο φαίνεται πῶς κατάφερε μέ πονηρία νά ἐξαλείψει τή διάκριση ἀνάμεσα σέ γνήσιους καί μὴ γνήσιους Ἀθηναῖους. Ὅτι ὅμως ὁ Θεμιστοκλῆς ἀνήκε στό *γένος τῶν Λυ-*

1 ΚΕΦ. 1
*Καταγωγή τοῦ
Θεμιστοκλῆ*

2

3

4

κομιδῶν εἶναι φανερό, γιατί, ὅταν τὸ τελεστήριο στῆ *Φλύα* πού ἦταν κοινή ιδιοκτησία τῶν Λυκομιδῶν πυρπολήθηκε ἀπὸ τοὺς βαρβάρους, αὐτὸς ἔδωσε τὰ ἐξοδα νὰ ἐπισκευαστεῖ καὶ νὰ στολιστεῖ μὲ ζωγραφιές, ὅπως ἀναφέρει ὁ *Σιμωνίδης*.

ΚΕΦ. 2

*Τὰ παιδικὰ καὶ
νεανικά του χρό-
νια.*

- 1 Λέγεται ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀπὸ παιδί ἀκόμη, ἦταν γεμάτος ὀρμητικότητα καὶ ὅτι ἀπὸ τῆ φύση εἶχε προικιστεῖ μὲ σύνεση, ἢ προαίρεσή του ὁμως τὸν ὠθοῦσε στὶς μεγάλες πράξεις καὶ στὴν πολιτική. Κατὰ τὶς ὥρες τῆς ἀργίας καὶ ὅταν ἦταν ἐλεύθερος ἀπὸ τὰ μαθήματά του, δὲν ἐπαιξε οὔτε ἔμνευε χωρὶς νὰ κάνει τίποτε, ὅπως τὰ περισσότερα παιδιά, παρὰ τὸν ἐβλεπαν νὰ μελετᾷ καὶ νὰ συνθέτει ρητορικούς λόγους πού τοὺς ἔλεγε στὸν ἑαυτό του. Καὶ εἶχαν οἱ λόγοι αὐτοὶ ὡς θέμα τὴν κατηγορία ἢ τὴν υπεράσπιση ἑνὸς ἀπὸ τὰ παιδιά. Γι' αὐτὸ συνήθιζε νὰ τοῦ λέει ὁ δάσκαλός του: «Ἐσύ, παιδί μου, δὲ θά γίνεις καθόλου κάτι μέτριο, παρὰ ἀσφαλῶς κάτι μεγάλο, ἢ καλὸ ἢ κακὸ.» Αὐτὸ φαινόταν καὶ ἀπὸ τὶς σπουδές του, γιατί ὅσα *μαθήματα* εἶναι ἀπλῶς ἠθοπλαστικά ἢ διδάσκονται γιὰ κάποια εὐχαρίστηση καὶ γιὰ νὰ προσδώσουν τὶς χάρες πού ἀρμόζουν στοὺς ἐλεύθερους πολίτες, αὐτὰ τὰ μάθαινε μὲ ὀκνηρία καὶ μὲ ἀπροθυμία, ἐνῶ ἀπεναντίας ἐκεῖνα πού συντελοῦν στὴ φρόνηση ἢ παρακινοῦν πρὸς δράση φαινόταν πὼς τὰ ἀγαποῦσε ὑπερβολικά παρὰ τὴν ἡλικία του,
- 2
- 3
- 4 γιατί πίστευε πὼς ταίριαζαν στὴ φύση του. Γι' αὐτὸ, ὅταν ἀργότερα στὶς ἀσχολίες πού ἀρμόζουν στοὺς ἐλεύθερους πολίτες καὶ στοὺς κατοίκους τῶν πόλεων, ἐκεῖνοι πού νομίζουν πὼς εἶναι μορφωμένοι τὸν χλεύαζαν σάν ἀδέξιο, ἀναγκαστόταν νὰ υπερασπίζει τὸν ἑαυτό του μὲ τρόπο ἀπότομο, λέγοντας πὼς βέβαια δὲν ἤξερε νὰ κουρδίζει *τὴ λύρα* καὶ νὰ παίζει τὴν κιθάρα, ἤξερε ὁμως πὼς μιά πόλη πού θά τὴν παραλάβει μικρὴ καὶ ἄδοξη νὰ τὴν κάμει ἐνδοξη καὶ μεγάλη.
- 5 Ὁ *Στησίμβροτος* ὁμως λέει πὼς ὁ Θεμιστοκλῆς παρακολούθησε τὰ μαθήματα τοῦ Ἀναξαγόρα καὶ πὼς ἦταν μαθητὴς τοῦ *Μελίσσου* τοῦ φυσικοῦ, ἀλλὰ δὲν ὑπολογίζει σωστά τὶς χρονολογίες· γιατί, ὅταν ὁ Περικλῆς, πού ἦταν πολὺ νεώτερος ἀπὸ τὸ Θεμιστοκλῆ, πολιορκοῦσε τοὺς Σαμίους, ὁ *Μελίσσος* ἦταν στρατηγὸς τῶν Σαμίων ἀντίπαλός του καὶ ὁ Ἀναξαγόρας ἦταν φίλος

τοῦ Περικλῆ. Περισσότερο μπορεῖ κανεῖς νά πιστεῦει ἐκείνους 6
 πού λένε ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς παρακολούθησε μέ ζῆλο τὸ *Μνησί-
 φιλο* τὸ Φρεάρριο, πού δέν ἦταν οὔτε ρήτορας οὔτε ἀπό τούς
 φιλοσόφους πού ὀνομάστηκαν *φυσικοί*, παρά εἶχε ὡς ἐπάγγελμα
 τὴν τότε λεγόμενη σοφία, πού ἦταν πράγματι πολιτικὴ ἰκανότη-
 τα καὶ ἐνεργητικὴ φρόνηση καὶ πού ὁ Μνησίφιλος τὴ διατήρη-
 σε ὡς φιλοσοφικὸ σύστημα κατὰ παράδοση ἀπὸ τὸ *Σόλων*: αὐ-
 τή τὴ σοφία τὴν ἀνακάτεψαν μέ τέχνες πού ἦταν χρήσιμες στὰ
 δικαστήρια καὶ ἔφεραν τὴν ἄσκησης τῆς ἀπὸ τὶς πράξεις στὰ λό- 7
 για οἱ ὑστερότεροι, πού γι' αὐτὸ ὀνομάστηκαν *σοφιστές*. Αὐτὸν
 ὁμως τὸν παρακολουθοῦσε ἀπὸ τότε πού ἄρχισε πιά ν' ἀνακατεῦ-
 εται στὴν πολιτικὴ.

Στὶς πρώτες ὁρμές τῶν νεανικῶν τοῦ χρόνων ἦταν παράφορος
 καὶ ἀσυγκράτητος, γιατί, χωρὶς νά ἔχει ὁδηγὸ τὴ λογικὴ καὶ
 τὴν πειθαρχία, ἀκολουθοῦσε μόνο τὴ φυσικὴ του παρόρμηση,
 πού ἔφερνε στὶς πράξεις του μεγάλες μεταπτώσεις ἀπὸ τὴ μιὰ ὑ-
 περβολὴ στὴν ἄλλη καὶ πολλές φορές τὸν παράσερνε στὸ κακὸ
 τοῦτο καὶ ὁ ἴδιος ὕστερα τὸ ὁμολογοῦσε, λέγοντας ὅτι καὶ τὰ ἄ- 8
 γρια πουλάρια γίνονται ἄριστα ἄλογα, ὅταν πάρουν τὴν ἀνατρο-
 φὴ καὶ τὴν ἐξάσκηση πού πρέπει. Ὅσα ὁμως περιέχονται σέ
 διάφορες διηγήσεις πού ἐξαιτίας τῆς διαγωγῆς τοῦ αὐτῆς πλά-
 θουν μερικοί, πὼς δηλαδὴ ὁ πατέρας τοῦ τὸν ἀποκήρυξε καὶ πὼς ἡ
 μητέρα τοῦ αὐτοκτόνησε περίλυπη γιὰ τὴ δυσφήμιση αὐτῆ τοῦ
 παιδιοῦ τῆς, φαίνεται ὅτι εἶναι ὀλότελα ψέματα. Ἀπεναντίας ὑ-
 πάρχουν ἄλλοι πού λένε ὅτι ὁ πατέρας τοῦ γιὰ νά τὸν ἀποτρέ-
 ψει ἀπὸ τὸ νά ἀνακατευτεῖ στὴν πολιτικὴ, τοῦ ἔδειχνε τὰ πα-
 λαιὰ πολεμικὰ πλοῖα πού ἦταν ριγμένα καὶ παραμελημένα στὴν
 παραλία, λέγοντας ὅτι ἔτσι φέρνεται ὁ λαὸς καὶ στοὺς πολιτι-
 κούς, ὅταν δέν τούς χρειάζεται πιά.

ΑΝΑΜΕΙΞΗ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

(Κεφ. 3-5)

Ἄλλὰ φαίνεται ὅτι ἡ πολιτικὴ δράση γρήγορα καὶ ζωηρά
 τράβηξε τὸ Θεμιστοκλῆ καὶ τὸν κυρίεψε σφοδρὸς πόθος γιὰ τὴ
 δόξα. Γι' αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἐπιθυμοῦσε νά εἶναι πρῶτος καὶ

1 ΚΕΦ. 3

Ἄποδος γιὰ
 τὴ δόξα.

άντιμετώπιζε με άποτομο τρόπο τούς έχθρους του εκείνους πού είχαν τή δύναμη και τά πρωτεία στην πολιτεία, και προπάντων τόν Ἀριστείδη, τό γιό του Λυσιμάχου, πού βάδιζε πάντα σέ δρόμο αντίθετο από τό δικό του.

- 3 Ἀλλά και ἡ άνομοιότητα στη ζωή και στους τρόπους τους φαίνεται ότι μεγάλωσε τή μεταξύ τους αντίθεση. Γιατί ὁ Ἀριστείδης ἦταν από φύση μαλακός και άκέραιος στό χαρακτήρα και σάν πολιτικός δέν έπιζητούσε νά γίνει άρεστός ούτε νά δοξαστεί, παρά είχε στό νοῦ του πάντα εκείνο πού θεωρούσε καλύτερο για τό λαό και τό έπιζητούσε μαζί μέ τήν ασφάλεια και τή δικαιοσύνη. Ἔτσι, επειδή ὁ Θεμιστοκλῆς ὠθοῦσε τό λαό σέ πολλές τολμηρές ένέργειες και έπιζητούσε μεγάλες καινοτομίες, ὁ Ἀριστείδης βρισκόταν συχνά στην άνάγκη νά του έναντιωθεί, για νά έμποδίσει τήν αύξηση τῆς πολιτικῆς του δύναμης.
- 4 Λέγεται μάλιστα ότι ὁ Θεμιστοκλῆς είχε τόση μανία νά άποκτήσει δόξα και από τή φιλοδοξία του λαχταροῦσε τόσο πολύ τά μεγάλα κατορθώματα, ὥστε, νέος άκόμη, όταν έγινε στό *Μαραθώνα* ἡ μάχη μέ τούς βαρβάρους και διαφημίστηκε ἡ στρατηγία του Μιλτιάδη, αὐτός φαινόταν πολύ σκεπτικός, τίς νύχτες έμμενε άυπνος, παράτησε τά συνηθισμένα συμπόσια και σέ εκείνους πού τόν ρωτοῦσαν μέ άπορία για τήν άποτομη αὐτή μεταβολή τῆς ζωῆς του έλεγε: «Δέ μ' αφήνει νά κοιμηθῶ τό τρόπαιο του Μιλτιάδη!».
- 5 Τότε οί άλλοι νόμιζαν ότι ἡ συντριβή τῶν βαρβάρων στό Μαραθώνα ἦταν τό τέλος του πολέμου, ενώ ὁ Θεμιστοκλῆς είχε τή γνώμη ότι ἦταν ἡ άρχή μεγαλύτερων άγώνων, για τούς οποίους προετοίμαζε τόν έαυτό του και άσκούσε τούς πολίτες, για νά ύπερασπιστοῦν ὁλόκληρη τήν Ἑλλάδα, γιατί από μακριά πρόβλεπε τό μέλλον.

ΚΕΦ. 4

Ὁ Θεμιστοκλῆς
για τή ναυτική
δύναμη τῶν
Ἀθηναίων.

1 Καί πρώτα πρώτα, ενώ οί Ἀθηναῖοι είχαν τή συνήθεια νά μοιράζονται μεταξύ τους τήν πρόσοδο από τά *ἀργυρωρυχεῖα* του *Λαυρείου*, μόνος ὁ Θεμιστοκλῆς τόλμησε νά παρουσιαστεί στην έκκλησία του δήμου και νά πεί, ότι πρέπει νά αφήσουν τή διανομή και μέ τά χρήματα αὐτά νά κατασκευάσουν πλοῖα, για νά τά χρησιμοποιήσουν στον πόλεμο πού είχαν μέ τούς Αἰγινῆτες.

Γιατί ὁ πόλεμος αὐτός βρισκόταν τότε σέ μεγάλη ἔνταση στήν Ἑλλάδα καί οἱ Αἰγινήτες μέ τό πλῆθος τῶν πλοίων τους κυρι-
αρχοῦσαν στή θάλασσα.

Γιά τοῦτο ὁ Θεμιστοκλῆς πολύ πιά εὐκόλα ἔπεισε τοὺς Ἀθη-
ναίους νά συμφωνήσουν μέ τή γνώμη του, καί δέν τοὺς παρου-
σίασε σάν ἀπειλή οὔτε τό *Δαρειό* οὔτε τοὺς Πέρσες (γιατί αὐτοί
ἦταν μακριά καί δέν ὑπῆρχε πολύ βέβαιος φόβος πῶς θά φτά-
σουν στήν Ἑλλάδα), παρά ἐκμεταλλεύτηκε τήν ὀργή τῶν Ἀθη-
ναίων καί τήν ἀντιζηλία τους μέ τοὺς *Αἰγινήτες*, γιά νά τοὺς πα-
ρακινήσει σέ πολεμική προετοιμασία. Καί ἀπό τά χρήματα ἐκεῖ-
να κατασκευάστηκαν ἑκατό πολεμικά πλοῖα, πού οἱ Ἀθηναῖοι ἔ-
πειτα τά χρησιμοποίησαν γιά νά πολεμήσουν τόν *Ξέρξη*.

Ἀπό τότε σιγά σιγά παράσυρε τοὺς συμπολίτες του καί τοὺς
ἔπεισε νά κατεβοῦν πρὸς τή θάλασσα, γιατί εἶχε τή γνώμη ὅτι
μέ τόν πεζικό τους στρατό οὔτε μέ τοὺς γείτονες δέν ἦταν ἱκα-
νοί νά μάχονται, ἐνῶ μέ τή ναυτική τους δύναμη μπορούσαν καί
τοὺς βαρβάρους νά ἀποκρούσουν καί νά ἀποκτήσουν τήν ἡγε-
μονία στήν Ἑλλάδα. Γι' αὐτό τοὺς Ἀθηναίους πού ἦταν ὡς τό-
τε *μόνιμοι ὀπλίτες* τοὺς ἔκαμε, καθὼς λέει ὁ *Πλάτων*, ναυτικούς
καί θαλασσινοὺς καί ἔδωσε ἀφορμή νά τόν κατηγορήσουν πῶς
τάχα ὁ Θεμιστοκλῆς ἀφαίρεσε τό δόρυ καί τήν ἀσπίδα ἀπό τοὺς
συμπολίτες του καί περιόρισε τό δῆμο τῶν Ἀθηναίων στόν πάγ-
κο τοῦ ναυτη καί στό κουπί. Καί τά κατάφερε αὐτά κατανικῶν-
τας τίς ἀντιρρήσεις τοῦ *Μιλτιάδη*, ὅπως βεβαιώνει ὁ *Στησίμβρο-
τος*. Τώρα, ἂν μέ αὐτά πού ἔκαμε, ἔβλαψε ἢ ὄχι τήν τελειότητα
καί τή γνησιότητα τοῦ *δημοκρατικοῦ πολιτεύματος*, αὐτό ἄς τό ἐ-
ξετάσουν οἱ φιλόσοφοι. Ἀλλά ὅτι ἡ σωτηρία τότε τῶν Ἑλλή-
νων ὀφείλεται στή θάλασσα, καί τά πολεμικά ἐκεῖνα πλοῖα ἀν-
όρθωσαν πάλι τήν πόλη τῶν Ἀθηναίων, αὐτό καί πολλὰ ἄλλα
τό μαρτυροῦν, ἀλλά καί ὁ ἴδιος ὁ *Ξέρξης* τό ἐπιβεβαίωσε. Γιατί,
μολονότι ἡ πεζική του δύναμη ἔμενε ἀκόμη ἀνέπαφη, αὐτός ἔ-
φυγε μετά τήν καταστροφή τῶν πλοίων του, βλέποντας ὅτι δέν
εἶναι πιά ἱκανός νά πολεμήσει, καί κατά τή γνώμη μου ἄφησε
τό *Μαρδόνιο* στήν Ἑλλάδα, περισσότερο γιά νά ἐμποδίσει τοὺς
Ἑλλήνες νά τόν καταδιώξουν, παρά γιά νά τοὺς ὑποδουλώσει.

ΚΕΦ. 5

Χαρακτηριστι-
κα ανέκδοτα.

- 1 Μερικοί ισχυρίζονται ότι ο Θεμιστοκλής ζητούσε με έπιμονή να μαζεύει χρήματα, γιατί ήθελε να ξοδεύει γενναιόδωρα· και πράγματι, έπειδή πολύ του άρεσε να προσφέρει *πλούσιες θυσίες* και αγαπούσε τή μεγαλοπρέπεια όταν δαπανούσε για τους ξένους, είχε ανάγκη από άφθονα μέσα. Άλλοι όμως, αντίθετα, τον κατηγορούν για φιλαργυρία και μικροπρέπεια και λένε πώς έφτανε
- 2 για δώρα. Άναφέρουν μάλιστα πώς, όταν ο Διφιλίδης, ο ίπποτρόφος, δέν του έδωσε ένα πουλάρι πού του ζήτησε, ο Θεμιστοκλής τον άπειλησε ότι γρήγορα θά κάμει τό σπίτι του «*δούρειον ίππον*», κάνοντας έτσι τον ύπαινιγμό ότι θά ξεσηκώσει έναντίον του κατηγορίες συγγενών του και δικες με ανθρώπους του σπιτιού του.
- 3 Στή φιλοδοξία όλους τούς ξεπέρασε. Όταν ήταν άκόμη νέος και άσσημος, παρακάλεσε θερμά τον Έπικλή από τήν Έρμιόνη, πού δίδασκε μουσική και πολύ τον έκτιμούσαν οι Άθηναίοι, να δίνει τά μαθήματά του στο σπίτι του, γιατί είχε τή φιλοδοξία να
- 4 ζητούν τό σπίτι του πολλοί και να συχνάζουν σ' αυτόν. Επίσης λένε πώς ο Θεμιστοκλής, όταν ήρθε κάποτε στήν *Όλυμπία* και θάλθηκε να ξεπεράσει τον Κίμωνα στήν πολυτέλεια τών δειπνων και τών σκηνών και στήν άλλη λαμπρότητα και επίδειξη, προκάλεσε τή δυσaréσκεια τών Έλλήνων. Γιατί *στόν Κίμωνα* πού ήταν νέος και από μεγάλο σπίτι, νόμιζαν ότι έπρεπε να του συγχωρούν τέτοιες πολυτέλειες· αλλά ο Θεμιστοκλής πού δέν είχε γίνει άκόμη γνωστός και φαινόταν να περηφανεύεται για
- 5 του, κατακρίθηκε για άλαζονεία. Επίσης κέρδισε τή νίκη ως χορηγός σέ μία παράσταση τραγωδίας τότε πού ο διαγωνισμός τών τραγωδιών είχε πιά μεγάλη σημασία και καθένas φιλοδοξούσε να νικήσει. Αφιέρωσε μάλιστα και μία εικόνα γι' άνάμνηση τής νίκης του με τέτοια έπιγραφή: «*Ο Θεμιστοκλής ο Φρεάρριος ήταν ο χορηγός, Φρύνιχος ήταν ο ποιητής, Αδείμαντας ο έπώνυμος άρχοντας*».
- 6 Και όμως άρεσε στόν πολύν κόσμο, γιατί και του καθενός άπό τούς συμπολίτες του θυμόταν τό όνομά του και τον προσφω-

νουσε με αυτό και ακόμη γιατί φαινόταν κριτής άμερόληπτος στις ιδιωτικές τους διαφορές. Έτσι κάποτε και στο Σιμωνίδη από την Κέα, που ζητούσε από το Θεμιστοκλή, όταν ήταν στρατηγός, κάτι όχι σωστό, λέγεται πώς του είπε: «Οὐτ' ἐσύ θά ἦσουν καλὸς ποιητής, ἂν τραγουδοῦσες παράφωνα, οὐτ' ἐγὼ ἄξιος ἄρχοντας, ἂν ἔκανα χατίρια παράνομα». Και άλλη φορά πάλι περιπαιζοντας το Σιμωνίδη του ἔλεγε πώς δέν ἔχει μυαλό νά κακολογεῖ τοὺς Κορινθίους πού ἔχουν μία μεγάλη πόλη καί νά βάζει νά του κάνουν τίς εἰκόνες του, ἐνῶ εἶναι τόσο ἄσχημος.

Τέλος, ὅταν μεγάλωσε ἡ πολιτική του δύναμη καί κέρδισε τήν εὐνοια τοῦ λαοῦ, κατόρθωσε νά ἐπικρατήσῃ τό κόμμα του καί ἀπομάκρυνε τόν Ἄριστείδη μέ τό νόμο τοῦ ἔξοστρακισμού.

ΣΤΟ ΑΡΤΕΜΙΣΙΟ

(Κεφ. 6-8)

Όταν οἱ Μῆδοι κατέβαιναν πιά γιά νά χτυπήσουν τήν Ἑλλάδα καί οἱ Ἀθηναῖοι σκέφτονταν ποιόν νά ὀρίσουν στρατηγό, λένε πώς ὅλοι οἱ ἄλλοι μόνοι τους παραιτήθηκαν ἀπό τή στρατηγία, γιατί εἶχαν τρομάξει μπροστά στόν κίνδυνο, καί μόνο ὁ Ἐπικύδης, ὁ γιός τοῦ Εὐφημίδη, πού ἦταν πολιτικός ἱκανός στή ρητορική, μά λιγόψυχος καί εὐκόλα μπορούσε νά ἐξαγοραστεῖ μέ χρήμα, ἐπιθυμοῦσε νά ἀναλάβῃ τήν ἀρχηγία καί εἶχε τήν πιθανότητα νά ἐπικρατήσῃ κατά τήν ἐκλογή. Τότε ὁ Θεμιστοκλῆς φοβήθηκε ὀλοκληρωτική καταστροφή, ἂν ἡ ἀρχηγία ἀνατεθεῖ σ' ἐκεῖνον καί λένε ὅτι μπροστά σ' αὐτό τόν κίνδυνο ἀγόρασε μέ χρήματα ἀπό τόν Ἐπικύδη τή φιλοδοξία του (γιά τή στρατηγία).

Πολλοί ἐπαινοῦν καί αὐτό πού ἔκαμε στό διερμηνέα πού ἦταν μαζί μ' ἐκεῖνους τοὺς ὁποίους ἔστειλε ὁ βασιλιάς, γιά νά ζητήσουν «χῶμα καί νερό». Δηλαδή, ἔπιασε τόν διερμηνέα καί μέ ψήφισμα τόν καταδίκασε σέ θάνατο, γιατί τόλμησε νά δανείσῃ τήν ἑλληνική γλώσσα σέ βαρβαρικές προσταγές. Ἄκόμη ἐπαινοῦν καί αὐτό πού ἔκαμε στόν Ἄρθμιο τό Ζελεῖτη μέ πρόταση τοῦ Θεμιστοκλῆ καί αὐτόν καί τά παιδιά του καί τοὺς ἀπογόνους του τοὺς ἔγραψαν στόν κατάλογο τῶν «ἀτίμασμένων» πολιτῶν, γιατί ἔφερε χρυσάφι ἀπό τοὺς Μήδους στους Ἕλληνες.

1 ΚΕΦ. 6

Μπροστα στον κίνδυνο τῶν Μήδων.

2

3

4

- 5 Ἄλλὰ τό πίο ἀξιόλογο ἀπό ὄλα τά ἔργα τοῦ Θεμιστοκλή εἶναι ὅτι κατάργησε τούς ἑλληνικούς πολέμους καί συμφιλίωσε τίς πόλεις μεταξύ τους, πείθοντας τούς Ἕλληνας νά ἀναβάλουν τίς ἐχθρες τους ἐξαιτίας τοῦ πολέμου τῶν Περσῶν. Σ' αὐτό λένε ὅτι πολύ τόν βοήθησε καί ὁ Χεΐλεος ἀπό τήν Ἀρκαδία.

Περίληψη Κεφ. 7-8

Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐβλεπε τόν κίνδυνο πού ἐρχόταν ἀπό τήν ἐπιδρομή τῶν Περσῶν. Προσπαθοῦσε νά πείσει τούς Ἕλληνας ν' ἀντιμετωπίσουν ἐνωμένοι τούς βαρβάρους στό πίο κατάλληλο μέρος. Οἱ προσπάθειές του ὁμως συναντοῦσαν πολλά ἐμπόδια. Πρῶτα οἱ Θεσσαλοὶ προσχώρησαν στό βασιλιά τῶν Περσῶν κι ἔτσι ναυάγησε τό ἀρχικό σχέδιο τοῦ Θεμιστοκλή νά πολεμήσουν στά Τέμπε. Ἐπειτα ὅλες οἱ πόλεις ὡς τή Βοιωτία πῆγαν μέ τό μέρος τῶν ἐχθρῶν. Τότε οἱ Ἕλληνας συγκεντρώνουν τό στόλο τους στό Ἀρτεμισιο, γιά νά φυλάξουν ἐκεῖ τά στενά μεταξύ τῆς Εὐβοίας καί τῆς ἀπέναντι Μαγνησίας. Ἐκεῖ ὁ Θεμιστοκλῆς δείχνει ὅλες τίς ἀρετές του. Ὑποχωρεῖ στίς ἀξιώσεις τῶν Λακεδαιμονίων καί ἀναγνωρίζει ὡς ἀρχηγό τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου τό Σπαρτιάτη Εὐρυβιάδη. Ἀλλά συγχρόνως ἀγρυπνεῖ, ἐξουδετερώνει ὅλες τίς ἀντιδράσεις τῶν ἀντιζήλων του, συγκρατεῖ τούς Ἕλληνας ἐνωμένους καί οὐσιαστικά εἶναι αὐτός ὁ ἀρχηγός τους. Καί ἔτσι, ὅταν ὁ Περσικός στόλος μέ τό πλῆθος τῶν πλοίων τους ἔρχεται στό Ἀρτεμισιο, συναντᾷ ἡρωική ἀντίσταση καί οἱ Ἕλληνας κερδίζουν ὑπέροχη νίκη.

ΜΕΤΑ ΤΟ ΑΡΤΕΜΙΣΙΟ (Κεφ. 9-10)

ΚΕΦ. 9

Ἡ ἀναχώρηση τῶν Ἑλλήνων ἀπο τό Ἀρτεμισιο.

- 1 Ὅταν ὁμως οἱ Ἕλληνας πού ἦταν στό Ἀρτεμισιο ἔμαθαν ἀπό ἀγγελιοφόρους ὅσα ἐγιναν στίς Θερμοπύλες, ὅτι δηλαδή ὁ Λεωνίδαξ ἔπεσε καί ὅτι ὁ Ξέρξης εἶχε κυριέψει τίς διαβάσεις στήν ξηρά, ἔφυγαν γιά νά γυρίσουν στήν ἠπειρωτική Ἑλλάδα, καί οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν πάρει ἐξαιτίας τῆς ἀντρείας τους θέση σάν ὀπισθοφυλακή ὄλου τοῦ στόλου, περήφανοι γιά τά κατορθώματά τους. Ὁ Θεμιστοκλῆς περνώντας μέ τό στόλο του κοντά στή στεριά σέ ὅσα μέρη ἐβλεπε ὅπου χωρίς ἄλλο θά ἀγκυροβολοῦσαν
- 2

οὐκ ἔχθροὶ ἢ θά πηγαινάν νά κρυφτοῦν, ἔβαζε νά σκαλίζουν ἐπάνω
 στὶς πέτρες ἐπιγραφές πού νά τίς βλέπουν ὅλοι· καί ἄλλες ἀπό
 τίς πέτρες αὐτές ἔτυχε νά βρίσκονται ἐκεῖ σέ κατάλληλη θέση,
 ἄλλες ὁ ἴδιος τίς ἔστηνε ὀλόγουρα στοὺς ὄρους καί σέ τοποθε-
 σίες μέ πηγές νεροῦ. Μέ τίς ἐπιγραφές αὐτές ἐξόρκιζε τοὺς Ἰω-
 νες πού ἦταν στό στρατό τῶν Περσῶν, ἄν μπορούσαν, νά αὐτο-
 μολήσουν σ' αὐτούς, πού ἦταν πατέρες τους καί κινδυνεύουν γιά
 τήν ἐλευθερία ἐκείνων, εἰδάλλως νά προξενοῦν βλάβη καί ἀνα-
 ταραχή στό βαρβαρικό στράτευμα κατά τή διάρκεια τῶν μαχῶν.
 Καί εἶχε τήν ἐλπίδα πῶς αὐτά ἢ θά κάμουν τοὺς Ἰωνες νά πᾶνε
 μέ τό μέρος τους ἢ θά φέρουν ταραχή στοὺς βαρβάρους, γιατί
 θά τοὺς γεννοῦσαν ὑποψίες.

Καί, ὅταν ὁ Ξέρξης περνώντας τή Δωρίδα μῆκε ἀπό τό πάνω 3
 μέρος στή Φωκίδα καί πυρπολοῦσε τίς πόλεις τῆς χώρας αὐτῆς,
 οἱ Ἕλληνες δέν ἤρθαν νά βοηθήσουν, ἄν καί οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς
 παρακαλοῦσαν νά τρέξουν στή Βοιωτία καί νά συναντήσουν
 τοὺς βαρβάρους ἐκεῖ, προασπίζοντας τήν Ἀττική, ὅπως αὐτοί 4
 τοὺς βοήθησαν κατά θάλασσα στό Ἀρτεμίσιο. Κανείς ὁμως δέν
 ἄκουε τίς παρακλήσεις τῶν Ἀθηναίων, παρά ὅλοι εἶχαν προσ-
 κολληθεῖ στήν Πελοπόννησο· διάζονταν νά συναθροίσουν ὅλη
 τή δύναμή τους μέσα στόν Ἰσθμό καί ἐχτιζαν ἐκεῖ τεῖχος ἀπό τή 5
 μία θάλασσα στήν ἄλλη. Ἡ προδοσία αὐτή τῶν Ἑλλήνων ἐξόργι-
 σε τοὺς Ἀθηναίους καί τοὺς ἔπιασε λύπη καί μελαγχολία, γιατί
 εἶχαν μείνει μόνοι. Βέβαια, δέν μπορούσαν οὔτε νά τό διανοη-
 θοῦν πές θά πολεμοῦσαν μέ τόσες μυριάδες στρατοῦ. Ἐκεῖνο
 μόνο πού κατ' ἀνάγκη ἔπρεπε νά κάμουν σ' αὐτή τήν περίσταση
 ἦταν νά ἀφήσουν τήν πόλη τους καί νά μείνουν προσκολλημέ-
 νοι στά πλοῖα τους. Ἀλλά τό πλῆθος τῶν Ἀθηναίων τό ἄκουε
 αὐτό μέ ἀγανάκτηση, γιατί οὔτε τή νίκη θά τή χρειάζονταν οὔτε
 τή σωτηρία θά τήν καταλάβαιναν, ἄν παρατοῦσαν τοὺς ναοὺς
 τῶν θεῶν καί τοὺς τάφους τῶν πατέρων.

Τότε ὁ Θεμιστοκλῆς, ἐπειδὴ δέν μπορούσε μέ ἀνθρώπινους 1 ΚΕΦ. 10
 συλλογισμούς νά φέρει μέ τό μέρος του τό πλῆθος, ἔβγαλε στή
 μέση ἓνα τέχνασμα, ὅπως γίνεται σέ παράσταση τραγωδίας· σκέ-
Οἱ Ἀθηναῖοι ἀ-
 φηνοῦν τὴν πόλη.

- φτηκε δηλαδή να τους παρουσιάσει σημεία από τους θεούς και μαντείες. Πήρε για θεϊκό σημάδι αυτό που έγινε τις μέρες εκείνες με το δράκοντα, πού, όπως λένε, εξαφανίστηκε από το ναό.
- 2 Καί, επειδή τις προσφορές πού του παράθεταν κάθε μέρα τις έβρισκαν άθικτες, οί ιερείς τό ανακοίνωναν στό λαό, καί ό Θεμιστοκλής έδινε τήν εξήγηση, πώς ή θεά παράτησε τήν Άθήνα καί έτσι έδειχνε στους Άθηναίους τό δρόμο πρós τή θάλασσα.
- 3 Έπίσης καί μέ τό χρησμό προσπαθούσε να τραβήξει τό λαό, λέγοντας πώς τό «ξύλινο τείχος» δέ φανέρωνε τίποτε άλλο παρά τά πλοία. Για τούτο καί τή Σαλαμίνα ό θεός στό χρησμό του τήν ονομάζει «εὐλογημένη» καί όχι φοβερή ούτε καταραμένη, γιατί έμελλε να δώσει τό όνομά της σε μία μεγάλη ευτυχία τών Έλλήνων.
- 4 Καί όταν υπερίσχυσε ή γνώμη του, υποβάλλει στήν εκκλησία του δήμου τήν πρόταση: να εμπιστευτούν τήν πόλη στήν Άθηνά πού είναι προστάτισσά της, καί όλοι όσοι έχουν τή στρατεύσιμη ηλικία να μπουν στα πλοία καί να προσπαθει ό καθένας με όποιον τρόπο μπορεί να διασώσει τά παιδιά, τις γυναίκες καί
- 5 τούς δούλους. Όταν ή πρόταση αυτή εγκρίθηκε, οί περισσότεροι από τούς Άθηναίους έφεραν γι' ασφάλεια τά παιδιά καί τις γυναίκες τους στήν Τροιζήνα, όπου γίνονταν δεκτοί από τούς κατοίκους με μεγάλη προθυμία. Αποφάσισαν μάλιστα να αναλάβουν τή διατροφή τους με δημόσια έξοδα, δίνοντας κάθε μέρα δύο οβολούς στόν καθένα καί να επιτρέπουν στα παιδιά να παίρνουν όπωρικά από παντού, καί ακόμη να πληρώνουν γι' αυτά μισθούς σε δασκάλους. Τήν πρόταση αυτή τήν είχε κάμει ό Νικαγόρας. Καί επειδή τό δημόσιο ταμείο τών Άθηναίων δέν είχε χρήματα, ή βουλή του Άρείου Πάγου, καθώς λέει ό Άριστοτέλης, έδωσε σε κάθε στρατευμένο πολίτη όκτώ δραχμές: αυτό έγινε ή κυριότερη άφορμή να γεμίσουν με πληρώματα τά πλοία. Ό
- 6 Κλειόδημος όμως νομίζει πώς καί τούτο ήταν τέχνασμα του Θεμιστοκλή. Λέει δηλαδή ότι, όταν οί Άθηναίοι κατέβαιναν στόν Πειραιά, χάθηκε τό κεφάλι της Γοργόνας από τό άγαλμα της θεάς Άθηνάς: ό Θεμιστοκλής τότε κάνοντας πώς τό αναζητεί καί ψάχνοντας με επιμονή όλα, βρίσκει μέσα στις άποσκευές πολλά χρήματα κρυμμένα, πού δόθηκαν σε κοινή χρήση καί έτσι όσοι

μπήκαν στά πλοῖα εἶχαν ἄφθονα ἐφόδια.

Τό θέαμα τῶν πολιτῶν πού ἔμπαιναν στά καράβια καί ἐφευ- 8
 γαν, σέ ἄλλους προκαλοῦσε θλίψη καί σέ ἄλλους θαυμασμό γιά
 τήν τόλμη τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, πού ἔστελναν κατευοδώνοντας
 τίς οἰκογένειές τους μακριά, σέ ἄλλο μέρος, ἐνῶ αὐτοί, ἄκαμ-
 πτοι στίς οἰμωγές καί τά δάκρυα καί τά ἀγκαλιάσματα τῶν γο- 9
 νιῶν τους, τραβοῦσαν ἀντίκρυ, *πρός τό νησί*. Ὅμως καί οἱ πολί-
 τες πού ἐξαιτίας τῶν γηρατειῶν τους ἀπόμεναν στήν πόλη προ-
 καλοῦσαν λύπη μεγάλη. Ἀκόμη μιά γλυκιά συμπάθεια πού ρά-
 γιζε τήν καρδιά ἐνιωθε κανεῖς γιά τά ἡμερα σπιτικά ζῶα, πού μέ
 φωνές καί μέ λαχτάρα ἔτρεχαν ἀκολουθώντας τά ἀφεντικά τους
 σάν ἔμπαιναν στά πλοῖα. Ἀνάμεσα σ' αὐτά ἀναφέρεται στίς διη- 10
 γήσεις καί ὁ σκύλος πού εἶχε *ὁ Ξάνθιππος*, ὁ πατέρας τοῦ Περι-
 κλῆ, πού μή βαστώντας νά χωριστεῖ ἀπ' αὐτόν πήδησε μέσα
 στή θάλασσα καί κολυμπώντας πλάϊ στό πλοῖο βγήκε ἔξω στή
 Σαλαμίνα καί μ' ἐξαντλημένες τίς δυνάμεις του ξεψύχησε ἀμέ-
 σως· τάφος δικός του λένε πῶς εἶναι ἐκεῖνο πού δείχνεται ὡς
 σήμερα καί ὀνομάζεται «*Κυνός σῆμα*».

ΣΤΗ ΣΑΛΑΜΙΝΑ

(Κεφ. 11-15)

Βέβαια, αὐτές οἱ πράξεις τοῦ Θεμιστοκλῆ εἶναι μεγάλες. Ἄλ-
 λά εἶναι καί ἄλλες ἀκόμη. Ἐπειδή κατάλαβε ὅτι οἱ πολῖτες ἤθε-
 λαν ἐπίμονα τόν Ἄριστείδη καί εἶχαν τό φόβο μήπως αὐτός ἐ-
 ρεθισμένος ἀπό τήν ὀργή του προσχωρήσει στούς βαρβάρους
 καί βλάψει τά ἑλληνικά συμφέροντα (γιατί, ὅπως εἶπαμε, *εἶχε ἐ-
 ξοστρακιστεῖ πρὶν ἀπό τόν πόλεμο*, κυνηγημένος γιά κομματικούς
 λόγους ἀπό τό Θεμιστοκλῆ) ὑποβάλλει ἐγγραφή πρόταση στήν
 ἐκκλησία τοῦ δήμου νά ἐπιτραπεῖ σέ ὄσους ἔχουν ἀπομακρυνθεῖ
 γιά *ὀρισμένο χρόνο*, νά ἐπιστρέψουν, γιά νά πράττουν καί νά
 συμβουλευοῦν καί αὐτοί μαζί μέ τούς ἄλλους πολῖτες ὅ,τι κρί-
 νουν καλύτερο γιά τήν Ἑλλάδα.

Ὅταν ὁ *Εὐρυθιάδης*, πού χάρη στό μεγάλο κύρος τῆς Σπάρτης 2
 εἶχε τήν ἀρχηγία τοῦ στόλου, πού ἦταν ὅμως ἀνθρώπος ἀτολμος
 μπροστά στόν κίνδυνο, ἤθελε νά ξεκινήσουν καί νά τραθῆξουν

1 ΚΕΦ. 11

*Πολεμικό συμ-
 βούλιο τῶν Ἑλ-
 λήνων.*

πρός τόν Ἴσθμό, ὅπου εἶχε συγκεντρωθεῖ καί τό πεζικό τῶν Πελοποννησίων, ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε ἀντίρρηση. Καί τότε λένε πῶς εἰπώθησαν τά *περίφημα ἐκεῖνα λόγια* πού μνημονεύονται ὡς

3 σήμερα. Δηλαδή, ὅταν ὁ Εὐρυβιάδης τοῦ εἶπε «Θεμιστοκλῆ, στούς ἀγῶνες, ὅσους ξεκινοῦν πρὶν ἀπό τήν ὥρα τοὺς τοὺς ραβδιζοῦν», «ναί» ἀποκρίθηκε ὁ Θεμιστοκλῆς, «ἀλλά ὅσους μένουں πίσω δέν τοὺς στεφανώνουν» καί μόλις ἐκεῖνος σήκωσε τό ραβδί του γιά νά τόν χτυπήσει, ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ λέει: «Χτύπησέ

4 με, μά ἄκουσέ με!». Καί ὅταν ὁ Εὐρυβιάδης θαυμάζοντας τήν ἀταραξία τοῦ Θεμιστοκλῆ, τοῦ ἔδωσε τήν ἄδεια νά μιλήσει, αὐτός προσπάθησε πάλι νά τόν φέρει στήν ἄποψή του. Ἀλλά κάποιος εἶπε τότε πῶς ἓνας *ἄνθρωπος χωρίς πατρίδα* δέν εἶναι σωστό νά συμβουλευεῖ ἐκείνους πού ἔχουν πατρίδες νά τίς ἐγκαταλείψουν καί νά ἀδιαφορήσουν γι' αὐτές. Σ' αὐτόν ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀντιστρέφοντας τό συλλογισμό, ἀποκρίθηκε: «Ἐμεῖς θέβαια, καημένε, τά σπίτια μας καί τά τείχη μας τά ἔχουμε ἀφήσει, γιατί θαρροῦμε πῶς δέν ἀξίζει νά γίνουμε δοῦλοι γι' ἄψυχα πράγματα· πάντως ὁμως ἐμεῖς ἔχουμε τήν πιό μεγάλη ἀπ' ὅλες τίς ἑλληνικές πατρίδες: *τά διακόσια πολεμικά πλοῖα* πού βρίσκονται ἐδῶ ἔτοιμα νά σᾶς βοηθήσουν, ἂν θέλετε νά σωθεῖτε μέ

5 αὐτά· μά, ἂν μᾶς *προδώσετε γιά δεύτερη φορά* καί φύγετε ἀπ' ἐδῶ, ἀμέσως θά μάθει ὁ κάθε Ἕλληνας ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἔχουν καί πατρίδα ἐλεύθερη καί χώρα ὄχι κατώτερη ἀπό ἐκείνη πού ἔχασαν». Τά λόγια αὐτά τοῦ Θεμιστοκλῆ ἔβαλαν σ' ἔγνοια καί τρομαζαν τόν Εὐρυβιάδη, μήπως οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς ἀφήσουν καί φύγουν. Καί, σάν ὁ στρατηγός τῶν Ἐρετριέων δοκίμασε κάτι νά

6 πεῖ, ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ λέει: «Πῶς; μιλάτε γιά πόλεμο κι ἐσεῖς πού, σάν *τά καλαμάρια*, μαχαίρι ἔχετε, μά καρδιά δέν ἔχετε.»

Περίληψη Κεφ. 12

Ὅταν ὁ στόλος τῶν ἐχθρῶν φάνηκε πλέοντας πρὸς τό Φάληρο καί ὁ Ξέρξης κατέβαινε πρὸς τή θάλασσα μέ τό πεζικό του συγκεντρωμένο, οἱ Ἕλληνες κλονίστηκαν. Πρῶτοι οἱ Πελοποννήσιοι ἐτοιμάζονταν νά φύγουν. Ὁ κίνδυνος νά διαλυθοῦν οἱ Ἕλληνες ἦταν ἀμέσως. Τότε ὁ Θεμιστοκλῆς στέλνει ἓναν ἐμπιστό του ἄνθρωπο, τόν

Σίκινο, καί είδοποιεῖ τόν Ξέρξη ὅτι οἱ Ἕλληνες σκέφτονται νά φύγουν καί τώρα πού βρίσκονται σέ ἀταξία τόν συμβουλεύει νά ἐπιτεθεῖ. Ὁ Ξέρξης ἔδωσε διαταγή νά περικυκλώσουν ἀμέσως τό στενό ἀνάμεσα στή Σαλαμίνα καί τήν Ἀττική. Τήν ὥρα ἐκείνη ἔρχεται καί ὁ ἐξόριστος Ἀριστείδης πού ἐνισχύει τό Θεμιστοκλή. Τέλος, φάνηκε ἔξαφνα ἓνα πολεμικό πλοῖο πού αὐτομολοῦσε ἀπό τούς Πέρσες καί ἔφερε τήν εἶδηση ὅτι οἱ Ἕλληνες βρίσκονται κυκλωμένοι. Τό σχέδιο τοῦ Θεμιστοκλή πέτυχε καί οἱ Ἕλληνες ἀναγκάστηκαν νά ριχτοῦν ὀλόψυχα στόν ἀγώνα.

Μόλις ξημέρωσε, ὁ Ξέρξης κάθησε πάνω σ' ἓνα ὕψωμα, γιά νά ἐπιβλέπει τό στόλο καί τήν παράταξή του. Αὐτό τό ὕψωμα, ὅπως λέει ὁ Φανόδημος, βρισκόταν πιό πάνω ἀπό τό ναό τοῦ Ἡρακλή, ἐκεῖ ὅπου τό νησί τῆς Σαλαμίνας χωρίζεται μ' ἓνα μικρό πέραμα ἀπό τήν Ἀττική· ὁ Ἀκεστόδωρος ὁμοῦ νομίζει πῶς ἦταν στά μεθόρια τῆς Μεγαρίδας, πιό πάνω ἀπό τήν τοποθεσία πού λέγεται «Κέρατα». Ἐκεῖ ὁ Ξέρξης ἔστησε ἓνα χρυσό θρόνο γιά νά κάθεται καί τοποθέτησε κοντά του πολλούς γραμματικούς, γιά νά καταγράφουν ὅσα θά γίνονταν κατά τή ναυμαχία.

1 ΚΕΦ. 13

*Προτοιμασίες
γιά τή ναυμα-
χία.*

Γιά τό πλῆθος τῶν βαρβαρικῶν πλοίων ὁ Αἰσχύλος ὁ ποιητής, σάν ἄνθρωπος πού ξέρει καί μπορεῖ νά μιλεῖ μέ βεβαιότητα, λέει στους «Πέρσες», τήν περίφημη τραγωδία του, αὐτά:

1 ΚΕΦ. 14

*Ἡ ναυμαχία
ἀρχίζει.*

«Χίλια ἦταν τά καράβια πού ὀδηγοῦσε ὁ Ξέρξης·
αὐτό καλά τό ξέρω· τά γοργόδρομά του
ἦταν διακόσια ἑφτά· νά αὐτή εἶν' ἡ ἀναλογία».

Τά πλοῖα τῶν Ἀθηναίων ἦταν ὄλο ὄλο ἑκατόν ὀγδόντα καί κα- 2
θένα εἶχε δεκαοχτώ πολεμιστές τοῦ καταστρώματος· ἀπ' αὐτούς
τέσσερις ἦταν τοξότες καί οἱ ἄλλοι ὀπλίτες.

Φαίνεται πῶς ὁ Θεμιστοκλῆς ἔλαβε ὑπόψη του καί τήν κατάλ- 3
ληλη ὥρα, ὄχι μόνο τόν κατάλληλο τόπο τῆς μάχης· γι' αὐτό
καιροφυλάχτησε καί δέν τοποθέτησε τά ἑλληνικά πλοῖα ἀντιμέ-
τωπα στά βαρβαρικά, πρὶν ἔρθει ἡ συνηθισμένη ὥρα πού φυσάει
πάντα ἀπό τό πέλαγος σφοδρός ἄνεμος πού περνώντας ἀπό τά
στενά ξεσηκώνει τά κύματα. Ὁ δυνατός αὐτός ἄνεμος τά ἑλλη-

νικά πλοία δέν τά πείραζε, γιατί ήταν χαμηλά καί μικρότερα, τά βαρβαρικά όμως πού είχαν τίς πρύμνες σηκωμένες καί ψηλά τά καταστρώματα καί από τό βάρος τους δύσκολα μπορούσαν νά κινηθοῦν, τά ξεμάκραιναι από τό δρόμο τους, ὅπως ἔπεφτε πάνω τους, καί τά ἔφερνε στά πλευρά τῶν Ἑλλήνων, πού ὀρμούσαν μέ δύναμη καί ἔστρεφαν ὄλη τήν προσοχή τους στό Θεμιστοκλή, γιατί ἤξεραν ὅτι αὐτός περισσότερο ἀπ' ὅλους βλέπει ποῖο εἶναι τό συμφέρο τῶν Ἑλλήνων. Ἄλλωστε ἀπέναντι ἀκριβῶς ἀπό τό Θεμιστοκλή ὁ ναύαρχος τοῦ Ξέρξη Ἀριαμένης ἀπό τό μεγάλο πλοῖο του τόξευε καί ἀκόντιζε σάν ἀπό κανένα τεῖχος· αὐτός ὁ Ἀριαμένης ήταν ἄντρας γενναῖος καί ἀπό τοῦς ἀδέρφους 4 τοῦ βασιλιᾶ ὁ πιό δυνατός καί ὁ πιό δίκαιος. Ἐπάνω σ' αὐτόν ὀρμοῦν ὁ Ἀμεινίας ἀπό τή Δεκέλεια καί ὁ Σωκλῆς ἀπό τήν Παλλήνη πού ἔπλεαν μαζί στό ἴδιο πλοῖο καί χτυποῦν τό πλοῖο τοῦ Ἀριαμένη. Καί ὅπως τά δύο πλοῖα ἔπεφταν πλώρη μέ πλώρη τό ἓνα πάνω στό ἄλλο, συγκρούστηκαν, καί βρέθηκαν μπλεγμένα τά χάλκινα ἔμβολά τους. Τότε ὁ Ἀριαμένης προσπαθεῖ νά κατεβεῖ στό πλοῖο τους, ἀλλά ἐκεῖνοι τοῦ ἀντιτάχτηκαν καί χτυπώντας μέ τά δόρατα τόν ἔριξαν στή θάλασσα· καί τό σῶμα του πού τό παράσερναν τά κύματα ἐδῶ καί ἐκεῖ μαζί μέ τά ἄλλα ναύαγια τό ἀναγνώρισε ἡ Ἀρτεμισία καί τό ἀνέβασε στόν Ξέρξη.

ΚΕΦ. 15

Ὁ θριαμβός.

- 1 Σ' αὐτή τή στιγμή τῆς ναυμαχίας λάμψη μεγάλη λένε πῶς ἄστραψε ἀπό τό μέρος τῆς Ἐλευσίνας καί ἦχος καί φωνή γέμισε τό Θριάσιο κάμπο ὡς τή θάλασσα, σάν ἄνθρωποι πολλοί μαζί νά συνόδευαν σέ λιτανεῖα τόν μυστικό Ἰακχο. Καί ἀπό τό πλῆθος τῶν ἀνθρώπων πού φώναζαν φάνηκε νά σηκώνεται λίγο λίγο ἀπό τή γῆ πρὸς τά πάνω ἓνα σύννεφο σκόνη, νά γυρίζει ἔπειτα 2 στή θάλασσα καί νά πέφτει ἀπότομα πάνω στά πλοῖα. Ἄλλοι θαρροῦσαν πῶς ἔβλεπαν καθαρά φαντάσματα καί εἰδῶλα ἀντρῶν ὀπλισμένων ἀπό τό μέρος τῆς Αἰγίνας, πού ὕψωναν τά χέρια ἐμπρός ἀπό τά ἑλληνικά πλοῖα. Καί συμπέραιναν πῶς αὐτοί ήταν οἱ Αἰακίδες, πού τοῦς εἶχαν παρακαλέσει μ' εὐχές πρὶν ἀπό τή ναυμαχία νά ἔρθουν βοηθοί.
- 3 Πρῶτος ὁ Λυκομήδης ὁ Ἀθηναῖος τριήραρχος, κυριεύει ἐχ-

θρικό πλοίο καί, ἀφοῦ ἔκοψε τὰ ἐμβλήματα του, τὰ ἀφιέρωσε
 στό δαφνηφόρο Ἀπόλλωνα στή Φλυά. Τέλος οἱ ἄλλοι Ἕλληνες
 πού πολεμοῦσαν μέ ἴσες πάντοτε δυνάμεις –γιατί οἱ θάρβαροι
 ἐξαιτίας τοῦ στενοῦ ἔρχονταν λίγοι λίγοι κάθε φορά καί χτυ-
 πιόνταν μεταξύ τους– κατόρθωσαν νά τρέψουν σέ φυγή τὰ περ-
 σικά πλοῖα πού ἀντιστάθηκαν ὡς τό βράδυ. Ἔτσι, ὅπως λέει ὁ
 Σιμωνίδης, οἱ Ἕλληνες κέρδισαν τήν ὠραία καί περιφημη ἐκεί-
 νη νίκη, πού λαμπρότερο ἀπ' αὐτήν κανένα ἄλλο κατόρθωμα
 στή θάλασσα δέν ἔχει γίνει οὔτε ἀπό τοὺς Ἕλληνες οὔτε ἀπό
 τοὺς βαρβάρους. Καί τή νίκη αὐτή τήν κέρδισαν μέ τήν ἀντρεία
 καί τήν κοινή προθυμία ὄλων τῶν Ἑλλήνων πού πῆραν μέρος
 στή ναυμαχία, ἀλλά καί μέ τήν πρωτοβουλία καί τήν ἱκανότητα
 τοῦ Θεμιστοκλή.

ΜΕΤΑ ΤΗ ΣΑΛΑΜΙΝΑ

(Κεφ.16-20)

Μετά τή ναυμαχία ὁ Ξέρξης, ἐνῶ ἀκόμη ἔβραζε ἀπό θυμό γιά
 τήν ἀποτυχία του, σκέφτηκε νά γεμίσει μέ χῶματα καί νά φρά-
 ξει τό ἐνδιάμεσο στενό, γιά νά ὀδηγήσει τό περσικό του στό Σαλα-
 μίνα ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἀπό τό ἄλλο μέ-
 ρος θέλοντας νά δοκιμάσει τόν Ἀριστείδη, τοῦ ἔλεγε πῶς ἔχει
 τή γνώμη νά πᾶνε μέ τὰ πλοῖα τους στόν Ἑλλησποντο καί νά
 διαλύσουν τή γέφυρα πού εἶχε στήσει ἐκεῖ ὁ Ξέρξης, «γιά νά μπο-
 ρέσουμε ἔτσι», ἔλεγε, «νά πιάσουμε τήν Ἀσία μέσα στήν Εὐρώ-
 πη». Ἀλλά ὁ Ἀριστείδης ἀρνήθηκε νά δεχτεῖ τέτοια πρόταση
 καί τοῦ λέει: «Ὡς τώρα ἔχουμε πολεμήσει ἕνα θάρβαρο πού εἶ-
 χε ὄλες του τίς ἀνέσεις, μά, ἂν τόν ἀποκλείσουμε στήν Ἑλλάδα
 καί ἀπό τό φόβο τόν φέρουμε σέ κατάσταση ἀνάγκης, ἕναν ἄν-
 θρωπο πού εἶναι κύριος τόσο μεγάλων δυνάμεων, τότε δέ θά κά-
 θεται πιά κάτω ἀπό χρυσοῦφανη σκηνή νά βλέπει τή μάχη ἡσυ-
 χα, ἀλλά τολμώντας τὰ πάντα καί σέ ὅλα παρών ὁ ἴδιος ἐξαι-
 τίας τοῦ κινδύνου πού τόν ἀπειλεῖ, θά προσπαθῆσει νά ξανακερ-
 δίσει ὅλα τὰ χαμένα καί θά σκεφτεῖ νά κάμει ὅ,τι μπορεῖ καλύ-
 τερο πολεμώντας ὅλα γιά ὅλα.» Καί πρόσθεσε ὁ Ἀριστείδης:

1 ΚΕΦ. 16
 Ὁ Ξέρξης
 φωνεῖ.

2

3

4

«Λοιπόν, Θεμιστοκλή, ὄχι νά καταστρέψουμε τή γέφυρα πού ὑπάρχει, παρά καί ἄλλη ἀκόμη, ἂν μπορούμε, πρέπει ἔμεῖς νά κατασκευάσουμε, γιά νά διώξουμε τό γρηγορότερο αὐτό τόν ἄνθρωπο ἀπό τήν Εὐρώπη». «Λοιπόν», εἶπε ὁ Θεμιστοκλῆς, «ἂν νομίζεις πῶς αὐτά μᾶς συμφέρουν, εἶναι καιρός νά σκεφτοῦμε ὄλοι μας καί νά βροῦμε τόν τρόπο πῶς θά φύγει μιά ὥρα ἀρχύτερα ἀπό τήν Ἑλλάδα».

- 5 Ἄφου λοιπόν ἀποφάσισαν αὐτά, ὁ Θεμιστοκλῆς ἔστειλε ἕναν ἀπό τοὺς βασιλικούς ἀκολούθους πού τόν βρῆκαν ἀνάμεσα στοὺς αἰχμαλώτους, τόν Ἀρνάκη, ὅπως ὀνομαζόταν, καί τοῦ ἔδωσε διαταγή νά πει στό βασιλιά ὅτι οἱ Ἕλληνες πού ἔχουν νικήσει μέ τό ναυτικό τους ἀποφάσισαν νά τραβήξουν ἐπάνω, πρὸς τόν Ἑλλήσποντο, ἐκεῖ ὅπου ἔκαμε τή σύνδεση, καί νά διαλύσουν τή γέφυρα, ὁ Θεμιστοκλῆς ὁμως πού γνοιάζεται γιά τό βασιλιά, τόν συμβουλεύει νά πάρει γρήγορα δρόμο πρὸς τή δική του θάλασσα καί νά περάσει ἀπέναντι στήν Ἀσία, ἐνῶσω αὐτός θά ἔφερνε μέ τρόπο χρονοτριβῆς στοὺς συμμάχους καί θά ἀργοποροῦσε τήν καταδίωξη. Ὅταν ἄκουσε αὐτά ὁ Ξέρξης, φοβήθηκε πολὺ καί ἐτοιμάστηκε γρήγορα νά φύγει.

6 Καί ἡ φρόνηση τοῦ Θεμιστοκλῆ καί τοῦ Ἀριστείδη ἀποδείχτηκε στή μάχη μέ τὸ *Μαρδόνιο*, ὅπου οἱ Ἕλληνες, ἂν καί πολέμησαν μ' ἕνα ἐλάχιστο μέρος τῶν δυνάμεων τοῦ Ξέρξη στίς Πλαταιές, βρέθηκαν στὸν ἔσχατο κίνδυνο.

ΚΕΦ. 17

Τιμές στό Θεμιστοκλή.

- 1 Ἀπό τίς (ἐλληνικές) πόλεις, λέει ὁ Ἡρόδοτος, διακρίθηκε στήν ἀντρεία ἡ Αἴγινα, ἀλλά στό Θεμιστοκλή ὄλοι, ἂν καί ἀπό φθόνο δέν τὸ ἠθελαν, ἔδωσαν τήν πρώτη θέση. Ἔτσι, ὅταν πῆγαν στὸν Ἴσθμό καί ἐκεῖ ψήφισαν οἱ στρατηγοὶ παίρνοντας τήν ψήφο τους ἀπὸ τὸ *θεῶν*, πρῶτον ἀνακήρυττε καθένας τὸν ἑαυτό του στήν ἀντρεία, ἀλλὰ δεύτερον ἀμέσως ὕστερα τὸ Θεμιστοκλή. Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐπίσης, ὅταν τὸν ὑποδέχτηκαν στή Σπάρτη, ἔδωσαν στὸν Εὐρυβιάδη γιά τήν ἀντρεία του καί σ' ἐκεῖνον γιά τή σοφία του ὡς βραβεῖο στεφάνι ἀπὸ κλάδο ἐλιᾶς· καί τοῦ πρόσφεραν γιά δῶρο τὸ καλύτερο ἀπὸ τὰ ἄρματα πού ἦταν στήν πόλη καί ἔστειλαν μαζί του τριακόσιους νέους γιά

τιμητική συνοδεία ὡς τὰ σύνορα τῆς Λακωνίας.

Λέγεται ἀκόμη ὅτι *στούς ἀμέσως ἐπόμενους Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶ- 4*
νες, ὅταν μῆκε στό στάδιο ὁ Θεμιστοκλῆς, ὄλοι ὄσοι ἦταν ἐκεῖ
δέν πρόσεχαν πιά στούς ἀγωνιστές, παρά ὄλη τὴν ἡμέρα ἐκεῖ-
νον παρατηροῦσαν, τόν ἔδειχναν στούς ξένους καί μ' ἐπιδοκι-
μασίες θαυμασμοῦ τόν χειροκροτοῦσαν, τόσο πού καί ὁ ἴδιος
εὐχαριστημένος ὁμολόγησε στούς φίλους του ὅτι ἐκείνη τὴν ἡ-
μέρα ἀπολάβαινε τόν καρπό τῶν ἀγῶνων, του γιά τὴν Ἑλλάδα.

Ἄλῃθεια, ἦταν τό φυσικό του νά κυνηγᾷ *τῆ δόξα*, ἄν πρέπει 1 **ΚΕΦ. 18**
νά κρίνει κανεῖς ἀπό ὄσα μνημονεύονται γι' αὐτόν. Ὅταν, λό-
γου χάρη, ἡ πόλη τόν εἶχε ἐκλέξει *ναύαρχο*, καμιά ὑπόθεση οὔτε
ἰδιωτική οὔτε δημόσια δέν ἐνεργοῦσε τὴν καθεμιά στήν ὥρα
της, παρά κάθε δουλειά πού τύχαινε νά τοῦ παρουσιάζεται, τὴν
ἄφηνε μέ πολλές ἀναβολές γιά τὴν ἡμέρα ἐκείνη πού ἦταν νά
ταξιδέψει, καί τό ἔκανε αὐτό, γιά νά τόν βλέπουν τὴν τελευταία
στιγμὴ πῶς ἐνεργεῖ συγχρόνως πολλές ὑποθέσεις μαζί καί ἐρχε-
ται σ' ἐπαφή μέ λογῆς λογῆς ἀνθρώπους, ὥστε νά φαίνεται ὅτι
εἶναι σπουδαῖος καί ἔχει πολὺ μεγάλη δύναμη.

Ὅταν κάποτε παρατηροῦσε κοντά στή θάλασσα τούς νεκροὺς 2
πού τὰ κύματα τούς εἶχαν ρίξει ἐξῶ, καί τούς εἶδε νά φοροῦν
χρυσὰ βραχιόλια καί περιδέραια, ὁ ἴδιος προσπέρασε χωρὶς νά
δώσει σημασία, ἀλλά τὰ ἔδειξε στό φίλο του πού τόν ἀκολου-
θοῦσε καί τοῦ εἶπε: «Παρ' τα γιά σένα, γιατί ἐσύ δέν εἶσαι ὁ 4
Θεμιστοκλῆς.» Γιά τούς Ἀθηναίους πάλι ἔλεγε πῶς δέν τόν ἐκ-
τιμοῦν καί δέν τόν θαυμάζουν, παρά ὅπως σ' ἓνα πλατάνι σέ
στιγμὴ κακοκαιρίας καί κινδύνου προστρέχουν κάτω ἀπό τὰ
κλαδιά του, μά σάν γίνει καλὸς καιρὸς ὀλόγυρά τους, τό μαδοῦν 5
καί τό κόβουν. Σ' αὐτόν ἀπὸ τῆ *Σέριφο* πάλι πού τοῦ εἶπε κάποτε
πῶς δέν ἔχει ἀποκτήσει δόξα ἀπὸ προσωπική του ἀξία, παρά
χάρη στήν πόλη ἀπὸ τὴν ὁποία κατάγεται, ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ
ἀποκρίθηκε: «Ἄλῃθεια λές, μά οὔτ' ἐγὼ ἄν ἤμουν ἀπὸ τῆ Σέ-
ριφο θά γινόμουν ἐνδοξος οὔτ' ἐσύ ἄν ἤσουν Ἀθηναῖος».

Ἄκόμη λένε ὅτι, ὅταν ἓνας ἀπὸ τούς (νεώτερος) στρατηγούς, 6
νομίζοντας πῶς εἶχε προσφέρει κάποια χρήσιμη ὑπηρεσία στήν

πόλη, μίλησε μέ θρασύτητα στό Θεμιστοκλή καί σύγκρινε τίς δικές του πράξεις μέ τίς πράξεις εκείνου, ό Θεμιστοκλής του είπε ένα μύθο: «Κάποτε φιλονίκησε μέ τή γιορτή ή ακόλουθή της μέρα καί τής έλεγε «έσύ όταν έρχεσαι, μάς φέρνεις άναστάτωση καί κόπους, ενώ κατά τή διάρκεια τή δική μου οί άνθρωποι χαίρονται τά όσα έχουν έτοιμάσει καί ζούν ήσυχα...» Σ' αυτά ή γιορτή άπάντησε: «άλήθεια λές; μά, άν δέν είχα γίνει έγώ, έσύ δέ θά ύπήρχες...Καί λοιπόν, γιά νά έρθουμε καί στά δικά μας, 7 άν τότε δέν είχα γίνει έγώ, πού θά ήσαστε τώρα έσεις;» Καί γιά τό γιό του πού έκανε τή μητέρα του όπως ήθελε καί έξαιτίας εκείνης είχε πάρει τόν άέρα καί του ίδιου, άστειευόταν καί έλεγε ότι ό γιός του είχε περισσότερη δύναμη άπ' όλους τούς Έλληνας γιατί τούς Έλληνες τούς κυβερνούν οί Άθηναίοι, τούς Άθηναίους, αυτός, αυτόν ή γυναίκα του καί τή γυναίκα του ό 8 γιός τους. Καί πάλι, άπειδή ήθελε sé όλα νά ξεχωρίζει, όταν πουλούσε κανένα κτήμα, έδινε παραγγελία νά διαλάβησουν πώς 9 έκτός από τά άλλα έχει καί καλό γείτονα. Από αυτούς πού ζητούσαν τή θυγατέρα του sé γάμο προτίμησε τόν πιο φρόνιμο καί όχι τόν πιο πλούσιο καί έλεγε ότι ζητεί άνθρωπο πού έχει άνάγκη από χρήματα καί όχι χρήματα πού έχουν άνάγκη από άνθρωπο.

Τέτοιος ήταν ό Θεμιστοκλής, όπως δείχνεται σ' αυτά τά σοφά του λόγια.

ΚΕΦ. 19

Η άνοικοδομηση.

1 'Αμέσως έπειτα από εκείνα τά κατορθωμάτά του, ό Θεμιστοκλής άρχισε νά άνοικοδομεί καί νά περιτειχίζει τήν πόλη. Καί, όπως έξιστορεί ό Θεόπομπος, έπεισε μέ δωροδοκία τούς έφόρους τής Σπάρτης νά μήν εναντιωθούν στην άνοικοδόμηση καθώς όμως λένε οί περισσότεροι, τό πέτυχε αυτό, γιατί τούς παραπλάνησε. 2 'Ηρθε δηλαδή στή Σπάρτη μέ τόν τίτλο τάχα του πρεσβευτή καί, όταν οί Σπαρτιάτες του έκαναν παράπονα ότι οί Άθηναίοι περιτειχίζουν τήν πόλη τής Άθήνας, καί ό Πολύαρχος πού είχε έρθει έπίτηδες από τήν Αίγινα κατηγορούσε γι' αυτό τούς Άθηναίους, ό Θεμιστοκλής άρνήθηκε ότι γίνεται τέτοιο πράγμα καί τούς κάλεσε νά στείλουν στην Άθήνα ανθρώπους

πού θά βεβαιωθοῦν μέ τά ἴδια τους τά μάτια. Ἦθελε μέ αὐτό τόν τρόπο καί νά δώσει καιρό στόν περιτειχισμό καί νά κρατήσουν οἱ Ἀθηναῖοι τούς ἀποσταλμένους ὡς ὀμήρους, πού θά ἦταν ἐγγύηση γι' αὐτόν. Ἔτσι καί ἐγινε. Γιατί, ὅταν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔμαθαν τήν ἀλήθεια, δέν τόν πείραξαν, παρά ἔκρυσαν τή δυσ- 3
 ἀρέσκειά τους καί τόν ἄφησαν νά φύγει. Ἐπειτα ὁ Θεμιστοκλῆς ὀχύρωνε καί τόν Πειραιά, γιατί εἶχε καταλάβει τά φυσικά πλεονεκτήματα πού εἶχαν τά λιμάνια του καί ἤθελε νά προσκολληθεῖ ὀλόκληρη τήν πόλη μέ τήν θάλασσα, μέ κάποιο τρόπο δηλαδή εἶχε πολιτική ἀντίθετη ἀπό ἐκείνη πού εἶχαν οἱ παλαιοὶ βασι- 4
 λεῖς τῶν Ἀθηναίων. Ἐκεῖνοι, καθώς λέγεται, προσπαθοῦσαν νά ἀποσπάσουν τούς πολῖτες ἀπό τή θάλασσα καί νά τούς συνηθίσουν νά ζοῦν ὄχι σάν ναυτικοί παρά σάν ἀγρότες καί γι' αὐτό ἄφησαν νά διαδοθεῖ ὁ θρύλος γιά τήν Ἀθηνᾶ, πώς, ὅταν φιλονί- 5
 κησε μαζί της ὁ Ποσειδώνας, αὐτή παρουσίασε τήν ἱερή ἐλιά στούς δικαστές καί τόν νίκησε. Ἀντίθετα, ὁ Θεμιστοκλῆς δέν «ἐζύμωσε τόν Πειραιά» μέ τήν Ἀθήνα, καθώς λέει ὁ Ἀριστοφάνης ὁ κωμικός, παρά τήν Ἀθήνα τήν ἔδωσε μέ τόν Πειραιά καί τή στε- 6
 ριά μέ τή θάλασσα. Ἔτσι καί τά δικαιώματα τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ τά αὗξησε ἀπέναντι τῶν ἀριστοκρατικῶν, καί τούς γέμισε θάρρος, γιατί τήν πολιτική ἐξουσία τήν πήραν στά χέρια τους οἱ ναῦτες καί οἱ καπετάνιοι καί οἱ καραβοκῦρηδες. Γι' αὐτό καί τό θῆμα πού εἶχε στηθεῖ στήν Πνύκα ἔτσι, ὥστε νά βλέ- 6
 πει πρὸς τή θάλασσα, ἀργότερα οἱ τριάντα τύραννοι τό ἔστρεψαν πρὸς τήν ξηρά, γιατί νόμιζαν ὅτι ἡ θαλάσσια κυριαρχία εἶναι ἡ μάνα τῆς δημοκρατίας, ἐνῶ ἡ ὀλιγαρχία εἶναι λιγότερο δυσάρεστη στούς γεωργούς.

Περίληψη Κεφ. 20

Ὁ Θεμιστοκλῆς μέ κάθε τρόπο προσπαθεῖ νά ἐξασφαλίσει τήν ὑπεροχή τῶν Ἀθηναίων. Στόν ὑπερβολικό του ζήλο σκέφτηκε κάποτε νά ὠθήσει τούς Ἀθηναίους νά κάψουν τό στόλο τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. Τό σχέδιο αὐτό ὁ Ἀριστείδης τό ἔκρινε ἄδικο καί ἔτσι ματαιώθηκε. Ἐξάλλου ὁ Θεμιστοκλῆς ἐρχεται σέ σύγκρουση μέ τούς Λακεδαιμόνιους στό συνέδριο τῆς Ἀμφικτυονίας. Γι' αὐτό οἱ Λακεδαιμό-

νοι ἐχθρεύονται τό Θεμιστοκλή καί ἐπιδιώκουν νά προωθήσουν τόν Κίμωνα στήν ἐκτίμηση τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ.

ΕΞΟΣΤΡΑΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΙΩΣΗ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ

(Κεφ. 21-23)

ΚΕΦ. 21

Παράπονα καί
κατηγορίες.

- 1 Ἀλλά καί στούς συμμαχοὺς ἐγινε δυσάρεστος ὁ Θεμιστοκλῆς, γιατί περιόδευε τά νησιά καί ζητοῦσε ἀπ' αὐτά νά τοῦ δίνουν χρήματα. Ἔτσι, λόγου χάρη, καθὼς διηγεῖται ὁ Ἡρόδοτος, ὅταν ὁ Θεμιστοκλῆς πῆγε στήν Ἄνδρο νά ζητήσει καί ἀπό ἐκεῖ χρήματα, εἶπε καί ἄκουσε τά ἀκόλουθα. Εἶπε πὼς ἔρχεται φέρνοντας μαζί του δύο θεοὺς, τὴν Πειθῶ καί τὴ Βία· καί ἐκεῖνοι τοῦ ἀποκρίθηκαν ὅτι καί αὐτοὶ ἔχουν δύο μεγάλους θεοὺς, τὴν Πενία καί τὴν Ἀδυναμία, πού τοὺς ἐμποδίζουν νά τοῦ δώσουν χρήματα.
- 2 Καί ὁ Τιμοκρέων, ὁ λυρικός ποιητὴς ἀπὸ τῆ Ρόδο, σ' ἓνα του τραγούδι κατηγορεῖ μὲ πολλή πίκρα τὸ Θεμιστοκλή, γιατί τάχα ἄλλους ἐξορίστους μὲ δωροδοκίες τοὺς βοήθησε νά γυρίσουν στήν πατρίδα τους, ἐνῶ αὐτόν πού ἦταν γνώριμὸς του ἀπὸ φιλοξενία καί φίλος του, τόν ἄφηνε στήν ἐξορία χάρη στό χρήμα.
- 3 Καί λέει αὐτά:

«Τόν Πανσανία ἐσύ παινᾷς; Παινᾷς τόν Ξάνθιππο ἴσως;
Τό Λεωτυχίδη; Ἐγὼ παινῶ τόν Ἀριστείδη, πού ἄλλος
δέν ἦρθε ἐδῶ τόσο καλὸς ἀπ' τὴν ἱερὴν Ἀθήνα·
γιατί ἡ Λητώ πολὺ μισεῖ τόν ψεύτη, τόν προδότη,
τόν ἄδικο Θεμιστοκλή, πού ἄτιμο πῆρε χρήμα
κι ἔτσι τόν Τιμοκρέοντα, πού φίλος του ἦταν, πίσω
δέν ἔφερε στὸν τόπο του, τὴν Ἰάλυσο· ναί τρία
πῆρε ἀσημένια τάλαντα καί πάει μὲ τό καράβι,
πάει στά τσακίσματα· ἄδικα στὸν τόπο του ἄλλον πῆγε,
ἄλλον μακριὰ τόν ἔδιωξε καί σκότωσε ἄλλους πάλι.
Μέ τρόπο πού εἶναι νά γελάς, αὐτὸς γεμάτος χρήμα,
φίλευε κόσμον στὸν Ἴσθμό· τά κρέατα ἦταν κρύα
κι εὐχονταν ὅσοι τὰ τρωγαν· νά μὴν τόν βρεῖ ἄλλος χρόνος!»

- 5 Ἀλλά πολὺ πιὸ ἀσυγκράτητες καί πιὸ ἀνοιχτές βρισιές γιὰ τὸ Θεμιστοκλή μετὰ τὴν ἐξορία καί τὴν καταδίκη του μεταχειρίζε-

ται ὁ Τιμοκρέων. Εἶχε συνθέσει τότε ἓνα τραγούδι πού ἀρχίζει ἔτσι:

«*Μούσα, αὐτό τό τραγούδι μου κάμε
στήν Ἑλλάδα νά γίνει γνωστό,
ὅπως πρέπει, ὅπως εἶναι σωστό*». 6

Λέγεται ἀκόμη ὅτι ὁ Τιμοκρέων ἐξορίστηκε *μέ τήν κατηγορία τοῦ μηδισμού* καί ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς βοήθησε στήν καταδίκη του. Ὅταν ὁμως ἀργότερα κατηγορήθηκε καί ὁ Θεμιστοκλῆς πώς εἶναι μέ τό μέρος τῶν Μήδων, ἔγραψε γι' αὐτόν τούτους τούς στίχους: 7

«Ὁ Τιμοκρέοντας, λοιπόν, δέν εἶναι μόνος
πού πῆγε μέ τούς Μήδους,
τέτοιοι εἶναι κι ἄλλοι πονηροί·
δέν εἶμαι ἡ μόνη κοψονούρα ἐγώ,
εἶν' κι ἄλλες ἀλεπούδες».

Στό τέλος, ἐπειδή καί οἱ συμπολίτες του ἄρχισαν νά τόν φθονοῦν καί νά δέχονται εὐχάριστα τίς διαβολές ἐναντίον του, ὁ Θεμιστοκλῆς βρισκόταν στήν ἀνάγκη νά γίνεται ὀχληρός, ὑπενθυμίζοντας πολλές φορές δημόσια τά ὅσα ἔκαμε. Καί σ' ἐκείνους πού δυσφοροῦσαν γι' αὐτό εἶπε κάποτε: «Γιατί πειράζεστε πού σᾶς εὐεργετοῦν οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι πολλές φορές;» Ἀλλά στενοχώρησε τό λαό ἀκόμη καί ὅταν ἱδρυσε τό ναό τῆς Ἄρτεμης, πού τήν ὀνόμασε *Ἀριστοβούλη*, γιατί πίστευε πώς αὐτός ἔδωσε ἄριστες συμβουλές στήν πόλη καί στούς Ἑλληνας· καί ἔχτισε αὐτό τό ναό κοντά στό σπίτι του *στήν Μελίτη*, ἐκεῖ ὅπου σήμερα οἱ δῆμιοι ρίχνουν τά σώματα τῶν καταδικασμένων σέ θάνατο καί παίρνουν τά ἐνδύματα καί τά σκιοινιά τῶν κρεμασμένων, ὅταν τούς κατεβάζουν ἀπό τήν ἀγχόνη. Ὑπάρχει μάλιστα στό ναό τῆς Ἀριστοβούλης καί ἓνα μικρό ἄγαλμα τοῦ Θεμιστοκλῆ πού θρίσκειται ὡς σήμερα καί μᾶς δείχνει ἓναν ἄνθρωπο πού εἶχε ὄχι μόνο ψυχή παρά καί μορφή ἥρωϊκή. 2 3

Τόν ἐξοστρακισμό λοιπόν τοῦ Θεμιστοκλῆ τόν ἀποφάσισαν οἱ Ἀθηναῖοι, θέλοντας νά περιορίσουν τήν πολιτική δύναμη καί 4

- τήν ύπεροχή του, ὅπως συνήθιζαν νά κάνουν γιά ὄλους ἐκείνους πού νόμιζαν ὅτι ἀποκτοῦσαν δύναμη μεγάλη καί ἀσυμβίβαστη πρὸς τήν ἰσότητα πού ἀπαιτεῖ ἡ δημοκρατία. Γιατί ὁ ἐξοστρακισμός δέν ἦταν τιμωρία, παρά ἱκανοποίηση καί κατανασμός τοῦ φθόνου, πού βρίσκει εὐχαρίστηση νά ταπεινώνει τοὺς ξεχωριστοὺς καί ξεθυμαίνει μέ αὐτὴ τὴν ἀτίμωση.

ΚΕΦ. 23

Κατηγορία ἐσχάτης προδοσίας.

- 1 Ὅταν ἐξορίστηκε ἀπὸ τὴν πατρίδα του ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ τὸν καιρὸ πού ἔμενε στό Ἄργος, τὰ ὅσα ἐγίναν τότε μέ τὸν *Παυσανία* ἔδωσαν νέες ἀφορμές στοὺς ἐχθροὺς του νά τὸν κατηγορήσουν. Αὐτὸς πού τὸν κατάγγειλε γιά προδοσία ἦταν ὁ Λεωβῶτης, ὁ γιὸς τοῦ Ἀλκμαίωνα ἀπὸ τὸ δῆμο τῆς Ἀγρόλης, συγχρόνως ὅμως τὸν κατηγοροῦσαν καὶ οἱ Σπαρτιάτες. Γιατί ὁ Παυσανίας, ὅταν σχεδίαζε ἐκείνη τὴ γνωστὴ προδοσία του, στήν ἀρχὴ ἔκρυβε τὰ σχέδιά του ἀπὸ τὸ Θεμιστοκλῆ, ἂν καὶ ἦταν φίλος του. Ὅταν ὅμως τὸν εἶδε ἐξορισμένο ἀπὸ τὴν πόλη του καὶ ἀγαναχτισμένο, πῆρε τὸ θάρρος καὶ τοῦ πρότεινε νά συμπράξει καὶ αὐτὸς στὶς ἐνέργειές του. Τοῦ ἔδειξε μάλιστα καὶ ἔγγραφα τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν καὶ τὸν ἐξερέθιζε ἐναντίον
- 2 τῶν Ἑλλήνων, λέγοντας πὼς εἶναι κακοὶ καὶ ἀχάριστοι. Αὐτὸς ὅμως δέ δέχτηκε τὴν πρόταση τοῦ Παυσανία καὶ ἀρνήθηκε ὁλοτελῶς τὴ συμμετοχὴ του, μὰ σὲ κανέναν δὲ φανέρωνε ὅσα τοῦ εἶπε οὔτε κατάγγειλε τὴν πράξη, γιατί πίστευε ἢ πὼς ὁ Παυσανίας θά σταματήσει μόνος του κάθε ἄλλη ἐνέργειά του ἢ πὼς μέ ἄλλο τρόπο θά φανερωθεῖ, ἀφοῦ ἐπιζητοῦσε πράγματα παράδοξα καὶ ἐπικίνδυνα.
- 3 Ὅταν ὅμως ὕστερ' ἀπ' αὐτὰ ὁ Παυσανίας θανατώθηκε, βρέθηκαν μερικὲς ἐπιστολές καὶ ἔγγραφα σχετικὰ μέ τίς ἐνέργειές του αὐτές πού γεννοῦσαν ὑποψίες γιά τὸ Θεμιστοκλῆ. Καὶ φώναζαν ἐναντίον του οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ τὸν κατηγοροῦσαν ὅσοι συμπολίτες του τὸν φθονοῦσαν, ἐνῶ αὐτὸς δέν ἦταν παρὼν καὶ ἀναγκαζόταν νά ἀπολογεῖται μέ ἔγγραφες ἐκθέσεις μέ τίς ὁποῖες
- 4 ἀναιροῦσε προπάντων *τίς προηγούμενες κατηγορίες*. Καὶ ἔγραφε ὅτι, ἀφοῦ οἱ ἴδιοι οἱ ἀντίπαλοί του τὸν κατηγοροῦν πρὸς τοὺς συμπολίτες του πὼς πάντοτε ζητεῖ νά ἐξουσιάζει καὶ πὼς δέν εἶ-

ναι τό φυσικό του οὔτε καί θέλει νά βρίσκεται κάτω ἀπό τήν ἐξουσία ἄλλου, πῶς θά μπορούσε ποτέ νά πουλήσει τόν ἑαυτό του μαζί μέ ὄλη τήν Ἑλλάδα σέ βαρβάρους καί μάλιστα σ' ἐχθρούς; Μολαταῦτα ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου τελικά πείστηκε ἀπό τούς κατηγορούς καί ἔστειλε ἀνθρώπους μέ τήν ἐντολή νά τόν πιάσουν καί νά τόν φέρουν, γιά νά δικαστεῖ σέ κοινό συνέδριο τῶν Ἑλλήνων.

Ο ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΣΤΗΝ ΕΞΟΡΙΑ

(Κεφ. 24-25)

Ἐκεῖνος τό κατάλαβε καί πρόφτασε νά περάσει στήν Κέρκυρα, πού ἄλλοτε τήν εἶχε εὐεργετήσει. Γιατί, ὅταν ὀρίστηκε διαιτητής τῶν Κερκυραίων πού εἶχαν κάποια διαφορά μέ τούς Κορινθίους, κατάφερε νά διαλύσει τήν ἐχθρα τους μέ τήν κρίση πού ἔβγαλε νά πληρώσουν οἱ Κορίνθιοι *εἴκοσι τάλαντα* καί νά κυβερνοῦν ἀπό κοινου τή Λευκάδα, πού ἦταν ἀποικία καί τῶν δύο λαῶν. Ἄπ' ἐκεῖ πῆγε στήν Ἠπειροῦ καί, ἐπειδή οἱ Ἀθηναῖοι καί οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀρχισαν νά τόν καταδιώκουν, ρίχτηκε σέ προσπάθειες ἐπικίνδυνες καί ἀπελπιστικές. Σκέφτηκε νά καταφύγει στόν Ἄδμητο, τό βασιλιά τῶν Μολοσσῶν. Αὐτός ἄλλοτε εἶχε ζητήσει κάτι ἀπό τούς Ἀθηναίους καί ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ τό ἀρνήθηκε περιφρονητικά, ὅταν βρισκόταν στήν ἀκμή τῆς πολιτικῆς του δυνάμεις· γιά τοῦτο ὁ Ἄδμητος ἦταν πάντοτε ὀργισμένος ἐναντίον του καί ἦταν φανερό πῶς, ἂν τόν ἐπιανε, θά ἐπαιρνε ἐκδίκηση. Ἀλλά στή δύσκολη θέση πού ἔτυχε νά βρεθεῖ τότε ὁ Θεμιστοκλῆς, φοβήθηκε περισσότερο τόν πρόσφατο φθόνο τῶν συμπατριωτῶν του παρά τήν παλιά ὀργή τοῦ ξένου βασιλιᾶ καί παραδόθηκε στό ἔλεος του· *ἔγινε ἰκέτης του*, ἀλλά μ' ἓναν τρόπο ξεχωριστό καί ἀσυνήθιστο. Κρατώντας στήν ἀγκυλιά του τό γιό τοῦ βασιλιᾶ, πού ἦταν μικρό παιδί, γονάτισε μπροστά στήν ἑστία· καί αὐτό τό θεωροῦν οἱ Μολοσσοί σάν τήν πιό μεγάλη καί σχεδόν μόνη ἰκεσία πού δέν μπορεῖ κανεῖς νά τήν ἀρνηθεῖ. Μερικοί λένε πῶς ἡ Φθία, ἡ γυναίκα τοῦ βασιλιᾶ, ὑπόδειξε στό Θεμιστοκλῆ αὐτό τόν τρόπο τῆς ἰκεσίας καί πῶς ἔβαλε τό γιό της νά καθίσει μαζί του μπροστά στήν ἑστία. Ἄλλοι πάλι λένε πῶς ὁ ἴδιος ὁ Ἄδμητος, γιά

1 ΚΕΦ. 24
Στο βασιλιά
τῶν Μολοσσῶν.

- νά μπορέσει νά ἐπικαλεστεί ἀπέναντι ἐκείνων πού κυνηγοῦσαν τό Θεμιστοκλῆ θρησκευτικούς λόγους γιά τούς ὁποίους ἦταν ἀνάγκη νά μὴν τὸν παραδώσει, μηχανεύτηκε ἀπὸ πρὶν καί ἐπαίξε
- 6 μαζί του αὐτὴ τὴ σκηνὴ τῆς ἱκεσίας. Ἐκεῖ στὴν Ἥπειρο καί ὁ Ἐπικράτης ἀπὸ τὶς Ἀχαρνές ἔστειλε κρυφά ἀπὸ τὴν Ἀθήνα στοὺς Θεμιστοκλῆ τὴ γυναίκα του καί τὰ παιδιά του. Καί γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὁ Κίμων ἀργότερα τὸν καταγγεῖλε καί ἐγίνε αἰτία νά θανατωθεῖ, ὅπως ἰστορεῖ ὁ *Στησίμβροτος*. Ἐπειτα δὲν ξέρω πῶς, ξεχνώντας αὐτὰ πού ἔγραψε ἢ παριστάνοντας πῶς ὁ Θεμιστοκλῆς ξέχασε *ὄλους καὶ ὄλα*, γράφει πῶς τράθηξε γιά τὴ Σικελία καί ζήτησε ἀπὸ τὸν Ἰέρωνα τὸν τύραννο τῆ θυγατέρα του σὲ γάμο μὲ τὴν ὑπόσχεση νά φέρει τούς Ἕλληνες στὴν ἐξουσία του καί πῶς, ἐπειδὴ ὁ Ἰέρων ἀρνήθηκε, πέρασε πρὸς τὴν Ἀσία.

ΚΕΦ. 25

1 Ὁ Θεμιστοκλῆς
φεύγει ἀπὸ τὴν
Ἑλλάδα.

- 1 Ἀλλὰ ὄλα αὐτὰ δὲ φαίνεται νά ἐγιναν πράγματι ἔτσι. Γιατί ὁ *Θεόφραστος* στοὺς βιβλίους του «Περὶ βασιλείας» ἐξιστορεῖ ὅτι, ὅταν ὁ Ἰέρων ἔστειλε στὴν Ὀλυμπία ἄλογα ἐξασκημένα γιά τούς ἀγῶνες καί ἔστησε μιὰ σκηνὴ μὲ πολλὰ στολίδια, ὁ Θεμιστοκλῆς μίλησε στοὺς Ἕλληνες καί τούς εἶπε ὅτι πρέπει νά καταξেসκίσουν τὴ σκηνὴ τοῦ τυράννου καί νά ἐμποδίσουν τὰ ἄλογά του νά πάρουν μέρος στοὺς ἀγῶνες. Καί ὁ *Θουκυδίδης* λέει ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀφοῦ κατέθηκε στὴν ἄλλη θάλασσα, δηλαδὴ στοὺς Αἰγαῖο, ἐπλευσε ἀπὸ τὴν Πύδνα, χωρὶς κανεὶς ἀπὸ τούς συνταξιδιώτες του νά ξέρει ποιὸς εἶναι. Ἐπειτα ὁμοίως, ὅταν τὸ φορτηγὸ πλοῖο μὲ τὸ ὄποιο ταξίδευε τὸ ἔφερνε σφοδρὸς ἄνεμος πρὸς τὴ *Θάσο*, πού τότε τὴν πολιορκοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι, ἀναγκάστηκε ἀπὸ φόβο νά φανερώσει τὴν ταυτότητά του στοὺς ναυκλῆρο καί τὸν πλοίαρχο. Καί πρῶτα τούς παρακαλοῦσε, ἔπειτα τούς ἀπειλοῦσε καί τούς ἔλεγε ὅτι θὰ τούς κατηγορήσει καί θὰ πεῖ ψέματα στοὺς Ἀθηναίους πῶς τάχα ἐξαρχῆς τὸν πῆραν μαζί τους ὄχι γιατί δὲν ἤξεραν ποιὸς εἶναι παρά γιατί δωροδοκῆθηκαν. Ἔτσι τούς ἀνάγκασε νά παραπλεύσουν τὴ *Θάσο* καί νά φθάσουν στὴν Ἀσία. Ἀπὸ τὴν περιουσία του ἕνα μεγάλο μέρος τὸ ἔβγαλαν κρυφά οἱ φίλοι του γιά λογαριασμό του καί πῆγε στὴν Ἀσία· τὸ ἄλλο μέρος πού ἀνακαλύφθηκε καί μεταφέρθηκε στοὺς δημόσιο ταμεῖο ἦταν ἑκατὸ τάλαντα, ὅπως λέει ὁ *Θεόπομ-*

πος, ὀγδόντα, ὅπως λέει ὁ Θεόφραστος, ἐνῶ ὁ Θεμιστοκλῆς δὲν εἶχε περιουσία πού νά ἀξίζει οὔτε τρία τάλαντα, ὅταν ἄρχισε νά πολιτεύεται.

Ο ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΣΤΗΝ ΑΣΙΑ

(Κεφ. 26-29)

Ἵταν προσορμίστηκε καί βγήκε στήν *Κύμη* κατάλαβε ὅτι πολλοί ἀπό ἐκείνους πού βρίσκονταν στήν παραλία παραφύλαγαν νά τόν πιάσουν καί μάλιστα οἱ ἄνθρωποι τοῦ Ἑργοτέλη καί τοῦ Πυθόδωρου, γιατί αὐτό τό κυνήγι ἦταν ἄρκετά προσοδοφόρο γιά ἐκείνους πού ἀγαποῦν νά κερδίζουν μέ κάθε τρόπο, ἀφοῦ εἶχαν ὀριστεῖ ἀπό τό βασιλιᾶ διακόσια τάλαντα ὡς χρηματική ἀμοιβή γιά τή σύλληψή του. Γι' αὐτό ἔφυγε καί πῆγε στίς *Αἰγές*, μιά μικρή αἰολική πόλη, ὅπου κανένας δὲν τόν ἤξερε ἐκτός ἀπό τό Νικογένη, ἓνα φίλο του ἀπό παλιά φιλοξενία, πού ἦταν ὁ πῖο πλούσιος ἀπό ὄλους τούς Αἰολεῖς καί εἶχε πολλές γνωριμιές μέ τούς ἰσχυρούς τῶν ἐσωτερικῶν πόλεων τῆς Ἀσίας. Ἔμεινε κρυμμένος στό σπίτι του λίγες μέρες καί ἓνα βράδυ ὁ Ὀλβιος, ὁ παιδαγωγός τῶν παιδιῶν τοῦ Νικογένη, μετά τό γεῦμα πού τό ἀκολούθησε θυσιά, ἔγινε ἐξαλλος καί, σάν νά τοῦ ἤρθε θεία ἐμπνευση, φώναξε δυνατά αὐτά ἐδῶ τά λόγια σέ μέτρο βαλμένα:

«*Τῆς νύχτας ἄκου τή φωνή, τῆς νύχτας πάρε συμβουλή
κί ἡ νύχτα θά νικήσει.*»

Ἵστερ' ἀπ' αὐτό ὁ Θεμιστοκλῆς ἔπεσε νά κοιμηθεῖ καί θυσι- σμένος στόν ὕπνο εἶδε ἓνα ὄνειρο. Τοῦ φάνηκε πῶς ἔβλεπε ἓνα μεγάλο φίδι νά τυλίγεται γύρω ἀπό τήν κοιλιά του καί νά σέρνεται πρὸς τό λαιμό· ἔπειτα εἶδε πῶς τό φίδι, μόλις τοῦ ἄγγιξε τό πρόσωπο, ἔγινε *μειμᾶς ἀετός* πού τόν ἀγκάλιασε μέ τίς φτεροῦγες του, τόν σήκωσε, τόν ἔφερε μακριά· ἐκεῖ ἔξαφνα φάνηκε ἓνα *χρυσό ραβδί* σάν ἀπό ἐκεῖνα πού κρατοῦν οἱ κήρυκες, καί τόν ἔστησε σταθερά πάνω σ' αὐτό· τότε αἰσθάνθηκε πῶς λυτρώθηκε ἀπό τήν τρομερή ἀγωνία καί τήν ταραχή πού τόν εἶχαν κυριέψει.

Ἐπιτέλους ὁ Νικογένης τόν φυγαδεύει, ἀφοῦ μηχανεύτηκε

1 ΚΕΦ. 26
Στην *Κύμη* τῆς
Μ. Ἀσίας.

2

3

4

- τόν ἀκόλουθο τρόπο γιά τή σωτηρία του. Πολλοί ἀπό τούς βαρ-
 5 βαρικούς λαούς καί μάλιστα οἱ Πέρσες ἔχουν ἀπό φυσικό τους
 μιᾶ ζήλοτυπία γιά τίς γυναῖκες τους, ἄγρια καί ἀνυπόφορη· ὄχι
 μόνο τίς συζύγους τους παρά καί τίς δοῦλες τους τίς φυλάγουν
 αὐστηρά, ὥστε νά μήν τίς βλέπει κανεῖς ἀπό τούς ἔξω τοῦ σπι-
 6 τιοῦ, τίς ἀφήνουν νά ζοῦν διαρκῶς κλεισμένες μέσα στό σπίτι
 καί, ὅταν εἶναι νά ταξιδέψουν, τίς μεταφέρουν κάτω ἀπό σκηνές
 στημένες στά ἀμάξια καί περικλεισμένες ὀλόγυρα μέ παραπετά-
 σματα. Ἐνα τέτοιο ἀμάξι κατασκευάστηκε καί γιά τό Θεμιστο-
 κλή, πού χώθηκε μέσα, καί οἱ συνοδοί πού τόν πήγαιναν καί
 περιτριγύριζαν τό ἀμάξι, σέ ὅσους συναντοῦσαν στό δρόμο καί
 ρωτοῦσαν τί κουβαλοῦν, ἔλεγαν πῶς ὄδηγοῦν μιᾶ κοπέλα Ἑλλη-
 νίδα ἀπό τήν Ἰωνία πρός κάποιον αὐλικό τοῦ βασιλιᾶ.

ΚΕΦ. 27

Στή βασιλική
 αὐλή τῶν Περ-
 σῶν.

- 1 Ὁ Θεουκιδίδης καί ὁ Χάρων ἀπό τή Λάμψακο γράφουν στίς ἱ-
 στορίες τους ὅτι μετά τό θάνατο τοῦ Ξέρξη, ὅταν πιά βασιίλευε ὁ
 γιός του, σ' αὐτόν παρουσιάστηκε ὁ Θεμιστοκλής. Ἀλλά ὁ Ἐ-
 2 φορος, ὁ Δεῖνων, ὁ Κλείταρχος, ὁ Ἡρακλείδης καί πολλοί ἄλλοι
 ἀκόμη λένε πῶς ὁ Θεμιστοκλής πήγε στόν ἴδιο τόν Ξέρξη. Φαί-
 νεται ὁμως ὅτι ὁ Θεουκιδίδης συμφωνεῖ περισσότερο μέ τά ἐπί-
 3 σημα χρονικά, μολονότι καί αὐτά ἀκόμη δέ βρίσκονται σέ λίγη
 σύγχυση.

- Ὁ Θεμιστοκλής λοιπόν, ὅταν βρέθηκε κοντά στήν κρίσιμη ὥ-
 4 ρα τοῦ ταξιδιοῦ του, συναντᾷ πρῶτα τόν Ἀρτάβανο τό χιλιάρχο
 καί τοῦ λέει ὅτι εἶναι Ἕλληνας καί θέλει νά συναντηθεῖ μέ τό
 βασιλιά γιά σπουδαῖες ὑποθέσεις πού τόν ἐνδιαφέρουν ἐξαιρετι-
 3 κά. Αὐτός τοῦ ἀπαντᾷ: «Ξένε μου, οἱ συνήθειες τῶν ἀνθρώπων
 εἶναι διαφορετικές σέ κάθε τόπο. Ἄλλα νομίζουν καλά ἐδῶ καί
 4 ἄλλα ἄλλοῦ. Μά ὅλοι νομίζουν σωστό νά τιμοῦν καί νά διατη-
 ροῦν τίς δικές τους ἰδιαιτερες συνήθειες. Ἔσεῖς βέβαια λένε πῶς
 ἐκτιμᾶτε περισσότερο τήν ἐλευθερία καί τήν ἰσότητα· ἐμεῖς πάλι
 5 ἔχουμε πολλές καλές συνήθειες, μά καλύτερη ἀπ' ὄλες εἶναι αὐ-
 τή· νά τιμοῦμε καί νά προσκυνοῦμε τό βασιλιά, σάν εἰκόνα τοῦ
 Θεοῦ πού κυβερνᾷ τά πάντα. Ἄν λοιπόν ἀποδεχτεῖς τή δική μας
 συνήθεια καί προσκυνήσεις τό βασιλιά, τότε σοῦ ἐπιτρέπεται
 καί νά τόν δεῖς καί νά τοῦ μιλήσεις· ἄν ὁμως ἔχεις ἄλλα στό

νοῦ σου, θά πρέπει νά βρεῖς ἄλλους ἀγγελιοφόρους γιά νά ἐπι-
 κοιωνήσεις μέ αὐτόν. Γιατί εἶναι πατροπαράδοτος νόμος γιά τό
 βασιλιά νά μή δέχεται σέ ἀκρόαση ἄνθρωπο πού δέ θέλησε νά
 τόν προσκυνήσει.» "Όταν ἄκουσε αὐτά τά λόγια ὁ Θεμιστοκλῆς, 6
 τοῦ ἀπαντᾷ: «Μά ἐγώ, Ἄρτάβανε, ἦρθα ἐδῶ, γιά νά αὐξήσω τή
 δόξα καί τή δύναμη τοῦ βασιλιᾶ, ἐπομένως καί ἐγώ ὁ ἴδιος θά
 ὑπακούσω στό νόμο σας, ἀφοῦ ἔτσι τό θέλησε ὁ Θεός πού ἐξυ-
 ψώνει τοὺς Πέρσες, καί ἐξαιτίας μου θά προσκυνοῦν τό βασιλιά
 πολύ περισσότεροι ἀκόμη ἀπό ὅσους τώρα τόν προσκυνοῦν. "Ω-
 στε αὐτό ἄς μή γίνει καθόλου ἐμπόδιο στίς προτάσεις πού ἐπι-
 7
 θυμῶ νά κάμω σ' ἐκεῖνον.» «Καί ποιός Ἕλληνας», εἶπε ὁ Ἄρ-
 τάβανος, «θά πούμε στό βασιλιά ὅτι ἦρθε ἐδῶ; Γιατί, βέβαια,
 ἀπό τόν τρόπο πού φανερώνεις τίς σκέψεις σου δέ φαίνεσαι νά
 εἶσαι τυχαῖος ἄνθρωπος.» Καί ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ ἀποκρίθηκε:
 «Αὐτό, Ἄρτάβανε, δέ θά τό μάθει κανένας πρὶν ἀπό τό βασι-
 λιά.»

"Όλα αὐτά τά διηγεῖται ὁ Φανίας. Καί ὁ Ἐρατοσθένης στό βι- 8
 βλίο του «Περὶ πλοῦτου», προσθέτει ὅτι μιά γυναίκα πού εἶχε
 μαζί του ὁ χιλιάρχος καί πού ἦταν Ἑλληνίδα ἀπό τήν Ἐρέτρια,
 μεσολάβησε, γιά νά συναντηθεῖ καί συστηθεῖ μέ τόν Ἄρτάβανο
 ὁ Θεμιστοκλῆς.

Ἐπιτέλους ὁ Θεμιστοκλῆς ὀδηγήθηκε στά ἀνάκτορα καί πα- 1 ΚΕΦ. 28
 ρουσιάστηκε στό βασιλιά. Τόν προσκύνησε καί στάθηκε σιωπη-
 λός, ὡς τή στιγμή πού ὁ βασιλιάς ἔδωσε διαταγή στό διερμηνέα
 νά τόν ρωτήσῃ ποιός εἶναι· καί, ὅταν ὁ διερμηνέας τόν ρώτησε,
 ὁ Θεμιστοκλῆς εἶπε: «Ἐρχομαι σ' ἐσένα, βασιλιά, ἐγώ ὁ Θεμι- 2
 στοκλῆς ὁ Ἀθηναῖος, ἐξορισμένος καί διωγμένος ἀπό τοὺς Ἕλ-
 ληνες. Σ' ἐμένα χρωστοῦν οἱ Πέρσες πολλά κακά, μά περισσό-
 τερα καλά, γιατί ἐμπόδισα τήν καταδίωξή τους, ὅταν ἡ Ἑλλάδα
 εἶχε ἀποφύγει πιά τόν κίνδυνο καί ἡ σωτηρία τῆς πατρίδας μου
 μοῦ ἔδωσε τήν εὐκαιρία νά προσφέρω καί σ' ἐσᾶς κάποιαν ὑπη-
 3
 ρεσία. Τώρα λοιπόν πού βρίσκομαι σ' αὐτή τή δύσκολη περί-
 σταση ὅλα μοῦ ἐπιτρέπονται καί ἔρχομαι προετοιμασμένος νά
 δεχτῶ τήν εὐνοιά σου, ἂν θέλεις νά συμφιλιωθεῖς μαζί μου, ἢ νά

*Ἡ παρουσίαση
 στό βασιλιά
 τῶν Περσῶν.*

- κατευνάσω τήν ὀργή σου, ἄν θυμᾶσαι ἀκόμη τά κακά πού σοῦ
- 4 ἔκαμα. Ἄλλά ἐσύ, βασιλιά, τούς ἐχθρούς μου μπορεῖς νά τούς θεωρήσεις *σάν τούς καλύτερους μάρτυρες* τῶν εὐεργεσιῶν πού ἔχω προσφέρει στούς Πέρσες καί οἱ συμφορές μου τώρα ἄς σοῦ δώσουν τήν εὐκαιρία νά δείξεις τήν καλοσύνη σου καί ὄχι νά ἱκανοποιήσεις τήν ὀργή σου. Ἄν μέ σώσεις, θά σώσεις *έναν ἰκέτη σου*, εἰδάλως θά ἐξοντώσεις ἓναν ἄνθρωπο πού ἔγινε ἐχθρός
- 5 τῶν Ἑλλήνων.» Ἄφου εἶπε αὐτά ὁ Θεμιστοκλῆς, γιά νά ἐπιβεβαιώσῃ τά λόγια του μέ τά θεϊκά σημεῖα πού τοῦ ἔτυχαν, διηγήθηκε τό ὄνειρο πού εἶδε στό σπίτι τοῦ Νικογένη καί τό χρῆσμο τοῦ *Δωδωναίου Διός*, πού τοῦ ἔδωσε ἐντολή νά πορευτεῖ πρὸς τόν ὀμώνυμο τοῦ Θεοῦ, ἀπ' ὅπου συμπέρανε ὅτι ὁ Θεός τόν στέλνει στό βασιλιά τῶν Περσῶν, γιατί καί οἱ δύο εἶναι καί λέγονται *Μεγάλοι Βασιλεῖς*.
- 6 Σάν ἄκουσε αὐτά ὁ Πέρσης μονάρχης, δέν ἀποκρίθηκε τίποτε στό Θεμιστοκλῆ, ἄν καί θαύμασε τό φρόνημα καί τήν τόλμη του. Μιλώντας ὁμως ἰδιαίτερα στούς φίλους του καλοτύχισε τόν ἑαυτό του γι' αὐτό πού ἔγινε καί πού τό θεώρησε *σάν μία* πολύ μεγάλη εὐτυχία. Εὐχήθηκε νά δίνει πάντα ὁ Θεός *Ἀρειμάνιος* στούς ἐχθρούς του τέτοια μυαλά, ὥστε νά διώχνουν ἀπό τήν πατρίδα τους τούς ἀρίστους. Καί λένε ὅτι ἔκαμε θυσία στούς θεούς, ἔπειτα ἀμέσως γλέντησε σέ συμπόσιο καί τή νύχτα ἀπό τή χαρά του φώναξε δυνατά μέσα στόν ὕπνο του τρεῖς φορές: «Κρατῶ στά χέρια μου τό Θεμιστοκλῆ τόν Ἀθηναῖο!»

ΚΕΦ. 29

*Μεγάλες τιμές
στήν περσική
αὐλή.*

- 1 Μόλις ξημέρωσε, ὁ βασιλιάς συγκάλεσε σέ συμβούλιο τούς φίλους του καί τούς παρουσίασε τό Θεμιστοκλῆ πού δέν περιμενε κανένα καλό ἀπό ὅσα ἐβλεπε: γιατί οἱ αὐλικοί, ὅταν ἔμαθαν τό ὄνομά του τή στιγμή πού περνοῦσε μπροστά τους, φαίνονταν θυμωμένοι καί τόν κακολογοῦσαν. Ἀκόμη καί ὁ Ρωξάνης ὁ χιλιάρχος, ὅταν ὁ Θεμιστοκλῆς βρέθηκε κοντά του, ἐνώ ὁ βασιλιάς ἦταν καθισμένος καί ὄλοι σιωποῦσαν, ἀναστέναξε καί εἶπε μέ χαμηλή φωνή: «Ἐσύ, πονηρό ἑλληνικό φίδι ἢ καλή τύχη τοῦ βασιλιᾶ σ' ἔφερ' ἐδῶ.» Ἄλλά, ὅταν ὁ Θεμιστοκλῆς παρουσιάστηκε μπροστά στό βασιλιά καί τόν προσκύνῃσε πάλι,
- 2
- 3

αὐτός τόν χαιρέτησε, τοῦ μίλησε φιλικά καί τοῦ εἶπε ὅτι γιά τήν ὥρα τοῦ χρωστοῦσε διακόσια τάλαντα· γιατί, ἀφοῦ παρουσίασε ὁ ἴδιος τόν ἑαυτό του, εἶναι δίκιο νά εἰσπράξει αὐτός τήν ἀμοιβή πού ὀρίστηκε γιά ἐκεῖνον πού θά τόν ἔφερνε. Τοῦ ὑποσχέθηκε ὁμως ὅτι θά τοῦ ἔδινε ἀκόμη περισσότερα ἀπ' αὐτά, τόν ἐνθάρρυνε καί τοῦ ἔδωσε τήν ἄδεια νά τοῦ πεί ἐλεύθερα ὅ,τι θέλει γιά τά ἑλληνικά πράγματα. Ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ ἀποκρίθηκε ὅτι ἡ ὁμιλία τοῦ ἀνθρώπου μοιάζει μέ χαλιά πού ἔχουν κεντημένες εἰκόνες· γιατί, ὅπως αὐτά, ἔτσι καί ἐκείνη, ὅταν ἀπλώνεται, δείχνει τίς εἰκόνες, ὅταν ὁμως μαζεύεται, τίς κρύβει καί τίς ἐξαφανίζει. Γι' αὐτό, εἶπε, *τοῦ χρειάζεται καιρός*. Ὁ βασιλιάς εὐχαριστήθηκε ἀπ' αὐτή τήν παρομοίωση καί τοῦ εἶπε ὅτι τοῦ δίνει τόν καιρό πού ζητεῖ. Αὐτός ζήτησε προθεσμία ἐνός χρόνου καί, ἀφοῦ στό διάστημα αὐτό ἔμαθε ἀρκετά τήν περσική γλώσσα, μιλοῦσε μέ τό βασιλιά χωρίς διερμηνέα. Τοῦτο ἔδωσε ἀφορμή στοὺς ἔξω ἀπό τήν αὐλή νά σχηματίσουν τήν ἰδέα πώς ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε μιλήσει στό βασιλιά μόνο γιά τά ἑλληνικά πράγματα· ἐπειδὴ ὁμως αὐτό τόν καιρό ὁ βασιλιάς ἔκαμε πολλές ἀλλαγές στό προσωπικό τῆς αὐλῆς καί στοὺς φίλους του, ὁ Θεμιστοκλῆς κίνησε τό φθόνο τῶν ἰσχυρῶν, γιατί πίστευαν πώς εἶχε τολμήσει νά μιλήσει θαρρετά στό βασιλιά καί ἐναντίον τους. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι οἱ τιμές πού τοῦ δόθηκαν δέν ἦταν ὅμοιες μ' ἐκεῖνες πού συνηθίζονταν στοὺς ξένους. Καί σέ κυνήγια πήρε μέρος μέ τό βασιλιά καί στίς οἰκογενειακές του συναναστροφές, ὥστε καί στήν ἴδια τῆ μητέρα τοῦ βασιλιᾶ νά παρουσιαστῆ καί νά σχετιστῆ μαζί της, καί μέ τήν ἄδεια τοῦ βασιλιᾶ νά παρακολουθῆσει *τῆ διδασκαλία τῶν μάγων*.

Ὅταν ὁ Δημάρατος ὁ Σπαρτιάτης προσκλήθηκε ἀπό τό βασιλιά νά ζητήσῃ ὅποια χάρη θέλει, αὐτός ζήτησε τήν ἄδεια νά περάσῃ ἐφιππος μεσ' ἀπό τίς Σάρδεις, φορώντας ἀνυψωμένη τήν *τιάρα*, ὅπως οἱ βασιλεῖς. Τότε ὁ Μιθροπαύστης, ἐξάδελφος τοῦ βασιλιᾶ, ἔπιασε τήν *τιάρα* τοῦ Δημάρατου καί τοῦ εἶπε: «*Αὐτή ἡ *τιάρα* δέν ἔχει *μωαλό* γιά νά τό σκεπάσῃ· οὔτε κι' ἐσύ θά γίνεις Δίας, ἂν πάρεις στά χέρια σου κεραυνό.*» Ὁ βασιλιάς ἐξάλλου ἔδωξε τό Δημάρατο θυμωμένος γι' αὐτό πού τοῦ ζήτησε καί φαινόταν πώς δέ θά τόν συγχωροῦσε, ἀλλά ὁ Θεμιστοκλῆς με-

σολάβησε καὶ τὸν ἔπεισε νὰ συμφιλιωθεῖ μαζί του.

- 9 Λένε ἀκόμη πὼς καὶ ἔπειτα καθέννας ἀπὸ τοὺς κατοπινούς βασιλεῖς, τὴν ἐποχὴ πού οἱ Πέρσες εἶχαν ζωηρότερη ἀνάμειξη στίς ἑλληνικές ὑποθέσεις, κάθε φορά πού χρειαζόταν τίς ὑπηρεσίες κάποιου Ἑλληνα, τοῦ ἔγραφε καὶ τοῦ ἔδινε ὑπόσχεση ὅτι θά εἶχε κοντά του μεγαλύτερη βαρῦτητα καὶ ἀπὸ ὅση εἶχε ὁ Θεμιστοκλῆς. Καὶ λένε πὼς ὁ ἴδιος ὁ Θεμιστοκλῆς πού εἶχε πιά μεγάλη δύναμη καὶ εἶχε στήν ὑπηρεσία του πολλούς, ὅταν κάποτε τοῦ παρατέθηκε πλούσιο τραπέζι, εἶπε στά παιδιὰ του: «Παιδιὰ μου, θά πηγαίναμε χαμένοι, ἂν δὲν εἶχαμε χαθεῖ.»
- 10
- 11 Ἄκόμη, καθὼς λένε οἱ περισσότεροὶ συγγραφεῖς, τοῦ ἔδωσαν καὶ τρεῖς πόλεις, γιὰ νὰ προμηθεύεται τὸ ψωμί, τὸ κρασί καὶ τὸ προσφάγι του, τῆ Μαγνησία, τῆ Λάμψακο καὶ τῆ Μυούντα. Ὁ Νεάνθης ἀπὸ τὴν Κύζικο καὶ ὁ Φανίας προσθέτουν καὶ δύο ἄλλες, τὴν Περκώτη καὶ τὴν Παλαίσκη, γιὰ τὰ στρώματα καὶ τὸ ρουχισμό του.

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ

(Κεφ. 30-32)

ΚΕΦ. 30

Μεγάλοι κινδύνοι ἀπειλοῦν τὸ Θεμιστοκλῆ.

- 1 Ὅταν ἀργότερα κατέθηκε πρὸς τὴ θάλασσα, γιὰ νὰ ἀσχοληθεῖ μέ τίς ἑλληνικές ὑποθέσεις, ἓνας Πέρσης πού ὀνομαζόταν Ἐπιζύης, σατράπης τῆς ἄνω Φρυγίας, σκέφτηκε νὰ τὸν ἐξοντώσει. Εἶχε προετοιμάσει ἀπὸ καιρὸ μερικοὺς Πισίδες, γιὰ νὰ τὸν σκοτώσουν, ὅταν θά ἔφτανε καὶ θά στάθμευε στήν κωμόπολη
- 2 Λεοντοκέφαλο. Καὶ λένε πὼς τὸ μεσημέρι, τὴν ὥρα πού ὁ Θεμιστοκλῆς κοιμόταν, φάνηκε στόν ὕπνο του ἡ Μητέρα τῶν θεῶν καὶ τοῦ εἶπε: «Θεμιστοκλῆ, μακριὰ ἀπὸ λιονταριῶν κεφάλι, γιὰ νὰ μὴν πέσεις στό στόμα λιονταριοῦ. Κι' ἐγὼ γιὰ πληρωμὴ μου σοῦ ζητῶ ὡς ἱέρεια τὴν κόρη σου τὴ Μνησιπτολέμα.» Ὁ Θεμιστοκλῆς τότε πολὺ ταραγμένος προσευχήθηκε στὴ θεά. Ἐπειτα προχώρησε ἀφήνοντας τὸ μεγάλο δρόμο καὶ ἀφοῦ ἔκαμε γύρο ἀπὸ ἄλλο δρόμο καὶ πέρασε πιο πέρα ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ μέρος, τὸν
- 4 βρῆκε πιά ἡ νύχτα καὶ σταμάτησε νὰ ξεκουραστεῖ. Ἐκεῖ, ἐπειδὴ ἓνα ἀπὸ τὰ ὑποζύγια πού κουβαλοῦσαν τὴ σκηνὴ ἔπεσε στό ποτάμι, οἱ ὑπηρέτες τοῦ Θεμιστοκλῆ πῆραν τὰ παραπετάσματα

τῆς σκηνῆς πού θράχηκαν καί τά ἄπλωσαν νά στεγνώσουν. Οἱ 5
 Πισίδες στό μεταξύ μέ τά σπαθιά στά χέρια τους ἔτρεχαν μέ ὀρ-
 μή πρὸς τά ἐκεῖ καί, σάν εἶδαν τά παραπετάσματα πού στέγνω-
 ναν, χωρίς νά μποροῦν νά διακρίνουν καλά κάτω ἀπό τό φῶς
 τῆς σελήνης, νόμισαν πὼς εἶναι ἡ σκηνή τοῦ Θεμιστοκλῆ καί
 πὼς θά τόν βροῦν μέσα νά ἀναπαύεται. Ὅταν ὁμως ἦρθαν κοντά 6
 καί σήκωσαν τό παραπέτασμα, πέφτουν ἐπάνω τους οἱ ἄνθρωποι
 τοῦ Θεμιστοκλῆ πού τοὺς παραμόνευαν καί τοὺς πιάνουν. Ἔτσι
 ὁ Θεμιστοκλῆς ξέφυγε τόν κίνδυνο καί θαύμασε τό φανέρωμα
 τῆς θεᾶς. Τῆς ἔχτισε ναό στή Μαγνησία *μέ τὴν ἐπωνυμία τῆς*
Δινδυμῆνης καί τῆς ἔδωσε ὡς ἱέρεια τὴ θυγατέρα του Μνησιπτο-
 λέμα.

Ὅταν ἦρθε *στὶς Σάρδεις* καί σάν δέν εἶχε ἄλλη ἀσχολία, πα- 1
 ρατηροῦσε μέ προσοχὴ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ναῶν καί τό
 πλῆθος τῶν ἀφιερωμάτων. Ἐκεῖ εἶδε στό ναό τῆς Μητέρας τῶν
 θεῶν καί ἓνα χάλκινο ἄγαλμα πού εἰκόνιζε *τὴν Ὑδροφόρα Κόρη*,
 ὅπως λεγόταν, καί *πού εἶχε ὕψος δύο πῆχες*. Τό ἄγαλμα τοῦτο ἦ-
 ταν ἐκεῖνο πού αὐτός ὁ ἴδιος τό εἶχε προσφέρει ὡς ἀφιέρωμα,
ὅταν ἦταν ἐπιστάτης τῶν νερῶν στήν Ἀθήνα καί εἶχε δώσει δια-
 ταγὴ νά κατασκευαστεῖ μέ τά πρόστιμα στά ὁποῖα καταδίκασε
 ἐκείνους πού ἀφαιροῦσαν τό νερό καί τό διοχέτευαν στά χτή-
 ματά τους. Καί, σάν τό εἶδε ἐκεῖ *στὶς Σάρδεις*, εἶτε γιατί λυπήθη-
 κε πού τό ἀφιέρωμά του ἦταν σκλαβωμένο εἶτε γιατί ἠθελε νά
 δείξει στοὺς Ἀθηναίους πόση τιμὴ καί δύναμη εἶχε στήν ὑ-
 πηρεσία τοῦ βασιλιᾶ, μίλησε στό σατράπη τῆς Λυδίας καί
 ζήτησε γιὰ χάρη του νά στείλουν πίσω τό ἄγαλμα τῆς Κό-
 ρης στήν Ἀθήνα. Ἀλλά ὁ βάρβαρος σατράπης ἀρνήθηκε θυμω- 2
 μένος καί τοῦ εἶπε πὼς θά τό ἀναφέρει μέ ἐπιστολὴ του στό βα-
 σιλιᾶ. Ὁ Θεμιστοκλῆς φοβήθηκε καί κατάφυγε στό γυναικωνίτη
 τοῦ σατράπη, δωροδόκησε τίς γυναῖκες του καί κατάφερε νά κα-
 ταπραῦνει τὴν ὀργή του. Ἀπὸ τότε σέ κάθε ἄλλη του ἐνέργεια
 ἦταν πιὸ προσεχτικός, γιατί τόν φόβιζε πιά ὁ φθόνος τῶν βαρ-
 βάρων. Γι' αὐτό ἔπαψε τίς περιοδεῖες του στήν Ἀσία, ὅπως λέει 3
ὁ Θεόπομπος, καί κατοικοῦσε μόνιμα *σὴ Μαγνησία*. Ἐκεῖ παίρ-

1 **ΚΕΦ. 31**
Θανατος τοῦ
Θεμιστοκλή.

νοντας μεγάλες δωρεές και έχοντας μεγάλες τιμές, όπως οι έξοχότεροι από τους Πέρσες, έζησε πολύν καιρό άνερόχλητα, γιατί ο βασιλιάς δέν έδινε προσοχή στις έλληνικές ύποθέσεις, *άπασχολημένος με τά έσωτερικά ζητήματα* του κράτους του.

- 4 'Αλλά, *όταν ή Αίγυπτος άποστάτησε* με τή βοήθεια των 'Αθηναίων, και έλληνικά πολεμικά πλοία έπλεαν ως τήν Κύπρο και τήν Κιλικία, και *ο Κίμων* κυριαρχούσε στή θάλασσα, ο βασιλιάς έστρεψε τήν προσοχή του στους Έλληνες και θέλησε νά έναντιωθεί στις προσπάθειές τους και νά τους έμποδίσει νά μεγαλώνουν πρός θλάβη του. Τότε και στρατιωτικές δυνάμεις κινήθηκαν και στρατηγοί στάλθηκαν σέ διάφορα μέρη και κατέβηκαν στή Μαγνησία άγγελιοφόροι πρός τό Θεμιστοκλή με διαταγή του βασιλιά νά καταπιαστεί με τίς Έλληνικές ύποθέσεις και νά πραγματοποιήσει τίς ύποσχέσεις του.
- 5 'Ο Θεμιστοκλής όμως στήν περίπτωση αυτή δέν παρασύρθηκε από θυμό έναντίον των συμπολιτών του ούτε περηφανεύτηκε για τήν τόση τιμή και δύναμη πού θά του έδινε ο πόλεμος. 'Ισως, βέβαια, έκρινε ότι τό έργο δέν ήταν κατορθωτό, άφου ή Έλλάδα είχε τότε και άλλους μεγάλους στρατηγούς και μάλιστα τόν Κίμωνα, πού εξαιρετικά ευδοκιμούσε στά πολεμικά έργα. 'Αλλά περισσότερο άπ' όλα αυτό πού επικράτησε στήν ψυχή του ήταν ο σεβασμός πρός τή δόξα των κατορθωμάτων του και των παλαιών του εκείνων θριάμβων.
- 6 Γι' αυτό πήρε τήν πίο καλή άπόφαση, νά δώσει στή ζωή του τό τέλος πού άρμοζε. Θυσίασε στους θεούς, συγκέντρωσε τους φίλους του και τους χαιρέτησε με τό δεξί του χέρι· έπειτα, καθώς λένε οι περισσότεροι, ήπια *άίμα ταύρου* ή, καθώς λένε μερικοί, πήρε *δραστικό δηλητήριο*. 'Αφησε τήν τελευταία πνοή του στή Μαγνησία τής 'Ασίας, άφου έζησε έξήντα πέντε χρόνια, και τά περισσότερα σάν πολιτικός άρχηγός.
- 7 'Όταν έμαθε τήν αίτία και τόν τρόπο του θανάτου του ο βασιλιάς, λένε πώς θαύμασε άκόμη περισσότερο τόν άντρα και έδειχνε πάντα ευμένεια στους φίλους και συγγενείς του.

Λυσάνδρου από την *Ἀλωπεκή* ὁ Θεμιστοκλῆς ἄφησε τρεῖς γι-
 ούς: τόν Ἀρχέπτολη, τόν Πολύευκτο καί τόν Κλεόφαντο, πού τόν
 μνημονεύει καί ὁ *Πλάτων* ὁ φιλόσοφος σάν ἄριστο ἰπέα, χωρίς
 ὅμως ἄλλη ἀξία. Ἀπό τά μεγαλύτερα παιδιά του ὁ Νεοκλῆς πέθανε, 2
 ὅταν ἦταν ἀκόμη μικρός, ἀπό δάγκωμα ἀλόγου, καί τό Διοκλῆ τόν
 υἱοθέτησε ὁ παππούς του ὁ Λύσανδρος. Θυγατέρες εἶχε περισ-
 σότερες· ἀπ' αὐτές τή Μνησιπτολέμα, πού τήν ἀπόκτησε ἀπό τό
 δεύτερο γάμο του, τήν πῆρε γυναίκα του ὁ ἀπό ἄλλη μητέρα
 ἀδερφός της Ἀρχέπτολης· τήν Ἰταλία τή νυμφεύθηκε ὁ Πανθοί-
 δης ἀπό τή Χίο· τή Σύβαρη ὁ Νικόδημος ὁ Ἀθηναῖος· τή Νι- 3
 κομάχη ὁ Φρασικλῆς, ὁ ἀνεψιός τοῦ Θεμιστοκλῆ, ἀφοῦ ἐκεῖνος
 εἶχε πιά πεθάνει, πῆγε στή Μαγνησία καί τήν πῆρε ἀπό τούς
 ἀδερφούς της. Τέλος ὁ ἴδιος ὁ Φρασικλῆς ἀνάθρεψε καί τήν Ἀ-
 σία, τή μικρότερη ἀπό ὄλα τά παιδιά τοῦ Θεμιστοκλῆ.

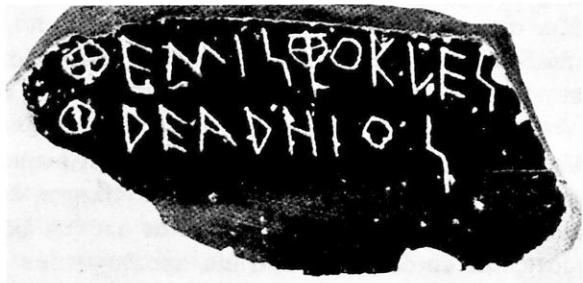
Λαμπρός τάφος τοῦ Θεμιστοκλῆ ὑπάρχει στήν ἀγορά τῆς Μα- 4
 γνησίας. Ὅσο γιά τά λείψανά του δέν ἀξίζει νά δίνει κανεῖς πί-
 στη οὔτε σέ ὅσα λέει ὁ *Ἀνδοκίδης* στό βιβλίο του «Πρός τούς
 ἐταίρους», ὅτι δηλαδή οἱ Ἀθηναῖοι βρῆκαν τά λείψανά του καί
 τά σκόρπισαν (αὐτά εἶναι ψέματα πού τά γράφει ἐπίτηδες, γιά
 νά ἐξερεθίσει τούς ὀλιγαρχικούς ἐναντίον τοῦ λαοῦ) οὔτε πάλι
 σέ ὅσα λέει ὁ *Φύλαρχος*, πού ἔστησε στή *διήγησή του* μιά *μηχανή*
 σάν ἐκεῖνες πού χρησιμοποιοῦν σέ παράσταση τραγωδίας καί
 παρουσιάζει στή σκηνή κάποιον Νεοκλῆ καί κάποιον Δημόπο-
 λη, σάν παιδιά τοῦ Θεμιστοκλῆ, θέλοντας νά προκαλέσει θόρυ-
 βο καί συγκίνηση· αὐτά καί ὁ πῖο τυχαῖος ἄνθρωπος τό κατα-
 λαβαίνει ὅτι εἶναι πλαστά.

Ὁ *Διόδωρος* ὁ περιηγητής στό ἔργο του «Περί μνημάτων» ἔ- 5
 χει γράψῃ, ἀπό εἰκασία καί ὄχι ἀπό ἄμεση ἀντίληψη, ὅτι κοντά
 στό *μεγάλο λιμάνι τοῦ Πειραιᾶ* προεκτείνεται ἀπό τό ἀκρωτήριο
 πού σχηματίζεται *κατά τόν Ἄλκιμο* μιά προεξοχή σάν ἀγκώνας
 καί στή στροφή πρὸς τό ἐσωτερικό τοῦ λιμανιοῦ, ἐκεῖ ὅπου ἡ
 θάλασσα ἔχει γαλήνη, ὑπάρχει μιά θάση ἀρκετά μεγάλη καί ὅτι
 αὐτό πού φαίνεται ἐπάνω της σάν σχῆμα βωμοῦ εἶναι ὁ τάφος
 τοῦ Θεμιστοκλῆ. Καί ὁ *Διόδωρος* νομίζει πῶς ὁ *Πλάτων* ὁ κω- 6
 μικός συμφωνεῖ μαζί του καί ἐπιβεβαιώνει τά λόγια του μέ τούς
 ἀκόλουθους στίχους:

*Τα παιδιά τοῦ
 Θεμιστοκλῆ.
 Ὁ τάφος του.*

«Τό μνήμα σου καλά είν' αὐτοῦ στημένο,
σημάδι ἀπό παντοῦ στούς ταξιδιωτές.
Θά βλέπει αὐτούς πού μπαίνουνε καί βγαίνουν
καί *καραβιῶν ἀγῶνες* θά κοιτάζει.»

Γιά τούς ἀπογόνους τοῦ Θεμιστοκλή διατηρήθηκαν τιμητικές διακρίσεις στή Μαγνησία ὡς τίς μέρες μας. Αὐτές τίς χάρκε καί ὁ (νεώτερος) *Θεμιστοκλῆς Ἀθηναῖος*, αὐτός πού ἦταν συμμαθητής καί φίλος μου στή σχολή τοῦ *Ἀμμωνίου* τοῦ φιλοσόφου.

«Ὅστρακο» μέ χαραγμένο τό ὄνομα τοῦ Θεμιστοκλή ἀπό ψηφοφορία γιά ἐξοστρακισμό του. [Βλ. σημ. γιά τό κεφ. 5, 7 (σελ. 101) καί τό κεφ. 22 τοῦ βίου τοῦ Θεμιστοκλή (σελ. 81)].

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

Σελ. 61

Ἡ καταγωγή οἱ γονεῖς τοῦ Θεμιστοκλῆ ἦταν ἄσημοι· τῆ δόξα πού ἀπόκτησε τήν ὀφείλει μόνο στή δική του δράση. Ἡ συγγένειά του ὁμως μέ τούς Λυκομίδες (1,4) τόν κατατάσσει ἀνάμεσα στούς εὐγενεῖς.

ΚΕΦ. 1

στό δῆμο τῶν Φρεαρρίων ἀπό τή Λεωντίδα φυλή. Ὁ Κλεισθένης (507 π.Χ.) πού ἔθεσε τίς βάσεις τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος στήν Ἀθήνα εἶχε διαιρέσει τό λαό τῆς Ἀττικῆς σέ ἑκατό δήμους καί κάθε δέκα δῆμοι ἀποτελοῦσαν μία φυλή (ἀργότερα ἔγιναν οἱ δῆμοι 174). Ὁ Θεμιστοκλῆς ἀνήκε στή Λεωντίδα φυλή καί στό δῆμο Φρεάρριο ἢ Φρέαρρο (ὁ δημότης Φρεάρριος), ἀπό τό ὄνομα τοῦ ἀττικοῦ ἥρωα Φρεάρρου· ὁ δῆμος αὐτός ἴσως βρισκόταν ἀνάμεσα στό Θορικό καί τήν Κερατέα τῆς Ἀττικῆς. Στίς ἐπίσημες πράξεις ἦταν ἀπαραίτητο μαζί μέ τό ὄνομα τοῦ προσώπου νά ἀναγράφεται τό ὄνομα τοῦ πατέρα του, καθώς καί τοῦ δήμου στόν ὁποῖον ἀνήκε.

δέν ἦταν γνήσιος Ἀθηναῖος· κατά τόν ἀττικό νόμο δέν ἦταν γνήσιος Ἀθηναῖος ὁποῖος εἶχε πατέρα ἢ μητέρα ξένης καταγωγῆς (αὐτοῖ λέγονταν «νόθοι»). Ἐπομένως καί ὁ Θεμιστοκλῆς δέν ἦταν γνήσιος Ἀθηναῖος, γιατί ἡ μητέρα του καταγόταν ἀπό τή Θράκη.

κάποιο στίχοι εἶναι ἐπιτάφιο ἐπίγραμμα ἄγνωστου ποιητῆ πού τό ἀναφέρουν ἀρχαῖοι συγγραφεῖς.

ἡ Ἀβρότονον· θεηλυκό ὄνομα μέ τύπο οὐδετέρου, ὅπως συνήθιζαν πολλές φορές οἱ ἀρχαῖοι γιά ὀνόματα γυναικῶν (ἔτσι

καί σήμερα λέμε τό 'Ελενιώ, τό Κατινιώ κτλ. χαϊδευτικά).

Φανίας ἢ Φαινίας, φιλόσοφος ἀπό τήν Ἑρεσό τῆς Λέσθου (μαθητής τοῦ Ἀριστοτέλη), πού ἔγραψε πολλά φιλοσοφικά καί ἱστορικά ἔργα, ἀπό τά ὅποια μόνο λίγα ἀποσπάσματα σώθηκαν.

Καρία, χώρα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀνάμεσα στή Λυδία καί τή Λυκία.

Νεάνθης, ἀπό τήν Κύζικο τῆς Προποντίδας, ἔζησε τόν 3ο π.Χ. αἰ. καί ἔγραψε πολλά ἱστορικά καί ρητορικά ἔργα πού ἀπ' αὐτά ἔμειναν μόνο ἀποσπάσματα· περίφημο εἶναι τό βιογραφικό ἔργο του «Περί ἐνδόξων ἀνδρῶν», ἀλλά καί ἀπ' αὐτό μόνο μερικά ἀποσπάσματα σώθηκαν.

Ἀλικαρνασσός, ἡ πρωτεύουσα τῆς Καρίας, μεγάλη καί ἀρχαία παραλιακή πόλη μέ καλό λιμάνι καί δύο ἀκροπόλεις· ἡ βασιλισσά τῆς Ἀρτεμισία πῆρε μέρος μαζί μέ τούς Πέρσες στήν ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων (βλ. κεφ. 14,4).

Κυνόσαργες, γυμναστήριο ἔξω ἀπό τήν πόλη, στό νοτιο-νατολικό μέρος τῆς, ἴσως ἐκεῖ ὅπου σήμερα ἡ συνοικία «Νέος κόσμος», στό δρόμο πρὸς τόν Ἅγιο Δημήτριο (Μπραχάμι)· σ' αὐτό γυμνάζονταν ὅσοι δέν ἦταν γνήσιοι Ἀθηναῖοι (βλ. σημ. παραπάνω). Ἦταν ἀφιερωμένο στόν Ἡρακλῆ, πού δέν τόν θεωροῦσαν γνήσιο, γιατί εἶχε θέβαια πατέρα τό Δία, ἀλλά ἡ μητέρα του, ἡ Ἀλκμήνη, ἦταν θνητή.

ἔξω ἀπό τίς πύλες: ἐννοεῖ τίς Διόμειες πύλες κοντά στό σημερινό προεδρικό μέγαρο.

γένος τῶν Λυκομιδῶν: οἱ Λυκομίδες ἦταν ἀρχαία ἱερατική οἰκογένεια τῆς Ἀθήνας.

Σελ. 62

Φλυά (ἢ *Φλυή* ἢ *Φλυές*) εἶναι τό ὄνομα ἑνός δήμου τῆς Ἀττικῆς, περίπου ὅπου τό σημερινό Χαλάντρι. Ἐκεῖ ἦταν ἕνα τελεστήριο, δηλ. ἕνας ναός, ὅπου γινόταν μύηση τῶν πιστῶν, ἀνάλογη μέ τή μύηση στά ἔλευσῖνια μυστήρια.

Σιμωνίδης ὁ Κεῖος (δηλ. ἀπό τήν Κέα), μέγας λυρικός ποιητής καί μάλιστα ἐπιγραμματοποιός (556-548 π.Χ.). Περιφη-

μο είναι τό ἐπίγραμμα του σ' αὐτούς πού ἔπесαν στίς Θερμοπούλες:

*Ἵ ξεῖν' ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις ὅτι τῆδε
κείμεθα τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι*

(Στή Λακεδαίμονα, ξένη διαβάτη, τό μήνυμα φέρε
ὄτι κειτόμαστε δῶ στίς ἐντολές τους πιστοί.

Μετ. Θρ. Σταύρου).

μαθήματα ἠθοπλαστικά ἢ γιά εὐχαρίστηση ἦταν ἡ μουσική, ἡ ποίηση καί ἡ γυμναστική· σ' αὐτά ἔδιναν μεγάλη σημασία γιά τήν ἀγωγή τῶν παιδιῶν οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι, γιατί ἡ μουσική καί ἡ ποίηση ἐξευγενίζουν τήν ψυχή καί ἡ γυμναστική διαμορφώνει εὐρωστα σώματα, ὥστε τό παιδί νά γίνει γερό καί στήν ψυχή καί στό σῶμα. Γι' αὐτό εἶχαν μεγάλη ἐκτίμηση οἱ διδάσκαλοι τῆς μουσικῆς (κιθαριστές) καί τῆς γυμναστικῆς (παιδοτρίβες).

ΚΕΦ. 2

λύρα ἦταν ἐγχορδο μουσικό ὄργανο, συνήθως μέ ἑπτὰ χορδές, ὅμοιο περίπου μέ τήν κιθάρα.

Στησίμβροτος: ἀπό τή Θάσο, σύγχρονος τοῦ Περικλή, πού ἔγραψε μέ ἐχθρότητα ἕνα ἔργο γιά τό Θεμιστοκλή, τόν Περικλή καί τό Θουκυδίδη (ὄχι τόν ἱστορικό, παρά τό γιό του Μελησία, πολιτικό ἀντίπαλο τοῦ Περικλή).

Ἀναξαγόρας, μέγας φιλόσοφος· γεννήθηκε στίς Κλαζομένες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας τό 500 π.Χ., ἔζησε στήν Ἀθήνα καί πέθανε στή Λάμψακο τό 428· ἔγραψε σύγγραμμα «Περί φύσεως», ὅπου ἐκθέτει τό φιλοσοφικό του σύστημα καί ὑποστηρίζει ὅτι τό αἴτιο πού κινεῖ ὄλα τά στοιχεῖα στή φύση εἶναι ὁ ἀπειρος «νόος».

Μέλισσος, φιλόσοφος ἀπό τή Σάμο· αὐτός ἦταν στρατηγός τῶν Σαμίων κατά τήν ἐκστρατεία πού ἐπιχείρησαν οἱ Ἀθηναῖοι τό 440 π.Χ. ἐναντίον τῆς Σάμου· ὁ Μέλισσος νίκησε τοὺς Ἀθηναίους, γιατί ἔλειπε ὁ Περικλής.

νεώτερος: ὁ Θεμιστοκλῆς γεννήθηκε τό 525 π.Χ., ἐνῶ ὁ Περικλής τό 495 π.Χ.

Σελ. 63

Μνησίφιλος, πολιτικός σύγχρονος και συνδημότης του Θεμιστοκλή (από το δήμο Φρεάρριο, βλ. κεφ. 1,1)· ο ιστορικός Ἡρόδοτος λέει ότι ο Μνησίφιλος έδωσε συμβουλή στο Θεμιστοκλή να πείσει τους Ἀθηναίους να πολεμήσουν στη Σαλαμίνα. Ίσως αυτό το είχαν διαδώσει όσοι ήθελαν να υποτιμήσουν το έργο του Θεμιστοκλή.

φυσικοί φιλόσοφοι λέγονταν οι Ἴωνες φιλόσοφοι, του 6ου και 5ου π.Χ. αι. που έρευνούσαν την ουσία και τα αίτια του φυσικού κόσμου.

Σόλων, ο μεγάλος Ἀθηναῖος νομοθέτης (639-559 π.Χ.) που ήταν συγχρόνως φιλόσοφος και ποιητής.

σοφιστές· έτσι λέγονταν στην αρχή άνθρωποι σοφοί που είχαν ως έργο την έπιστημονική έρευνα και παρουσίασαν μεγάλη πνευματική και κοινωνική δράση (γι' αυτό σοφιστής λεγόταν και ο Σόλων)· αργότερα όμως το όνομα δόθηκε στους ρητοροδιδασκάλους που είχαν έρθει στην Ἀθήνα κατά τον 5ο π.Χ. αι. από διάφορα μέρη, και σ' εκείνους γενικά που επιδίωκαν να κάνουν τους μαθητές τους ικανούς να νικούν με κάθε τρόπο τους αντίπαλους τους στίς συζητήσεις, ακόμη και με στρεψοδικίες.

ο πατέρας του τον αποκήρυξε· ή «αποκήρυξη» γινόταν γνωστή με δημόσιο κήρυκα· ο νόμος έδινε το δικαίωμα στον πατέρα να κηρύξει το παιδί του απόκληρο και να διαλύσει τη νόμιμη σχέση πατέρα και παιδιού, αν αυτό έδειχνε άκοσμη διαγωγή και ζούσε βίο άσωτο και άπρεπο.

ΚΕΦ. 3

Σελ. 64

τόν Ἀριστείδη· ο Ἀριστείδης, ο Ἀθηναῖος στρατηγός (540-468 π.Χ.), γνωστός με την έπωνυμία «δίκαιος» είναι ο κυριότερος αντίπαλος του Θεμιστοκλή, όπως φαίνεται και σε όσα γράφει παρακάτω ο Πλούταρχος· αλλά για τον Ἀριστείδη ο Πλούταρχος έγραψε και ιδιαίτερη βιογραφία.

στο Μαραθώνα· ή περίφημη μάχη του Μαραθώνα έγινε το 490 π.Χ. με αρχιστράτηγο τον Ἀθηναῖο στρατηγό Μιλτιάδη

πού οδήγησε τόν ἑλληνικό στρατό ἀπό 10.000 Ἀθηναίους καί Πλαταιεῖς στήν ὑπέρλαμπρη νίκη.

τά ἀργυρωρυχεῖα τοῦ Λαυρείου· στό Λαύρειο ὑπῆρχαν πλουσιότατα μεταλλεῖα σιδήρου, ψευδαργύρου, μολύβδου, καί ἀργύρου σέ ἔκταση 300.000 στρεμμάτων. Οἱ ἀρχαῖοι ἔκαναν ἐκμετάλλευση μόνο τοῦ μολύβδου πού εἶχε ἀρκετή ποσότητα ἀργύρου καί σώζονται τά ἴχνη ἀπό 2.000 περίπου στοές· ἀπό τά μεταλλεῖα αὐτά τήν ἐποχή πού γινόταν ἐντατική ἐκμετάλλευση τους τό δημόσιο ταμεῖο τῆς Ἀθήνας εἶχε πρόσοδο ἀπό 50-100 τάλαντα τό χρόνο, δηλ. 300.000-600.000 χρυσές δραχμές.

ΚΕΦ. 4

Σελ. 65

Δαρεῖος ὁ Α' (550-485 π.Χ.) ὑπῆρξε ὁ σπουδαιότερος βασιλιάς τῶν Περσῶν μετά τό μεγάλο Κύρο τό Β'· Ὁ Δαρεῖος ὀργάνωσε τό ἀπέραντο κράτος του καί προσάρτησε σ' αὐτό πολλές χῶρες· αὐτός πρῶτος ἄρχισε τόν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων τό 492 π.Χ.

Αἰγινήτες· ὁ πόλεμος τῶν Ἀθηναίων μέ τούς Αἰγινήτες ἄρχισε τό 488 π.Χ. καί τελείωσε τό 481 π.Χ., ὅταν οἱ Ἕλληνες συμφιλώθηκαν μπροστά στόν κίνδυνο πού τούς ἀπειλήσε ἀπό τήν ἐπιδρομή τῶν Περσῶν.

μόνιμοι ὀπλίτες· οἱ Ἀθηναῖοι ὡς τότε εἶχαν στρατό ἀπό ὀπλίτες πού πήγαιναν νά πολεμήσουν σέ ὀρισμένο μέρος καί δύσκολα μπορούσαν νά μετακινηθοῦν (γι' αὐτό λέγονται «μόνιμοι ὀπλίτες»). Ὁ Θεμιστοκλῆς ὅμως θέλησε νά τούς μεταβάλλει σέ μάχιμο πλήρωμα τῶν πλοίων («ναυτική ὀπλιτεία»), πού μπορούσαν νά ἀποθιβάζονται σέ διάφορα μέρη καί σέ περίπτωση κινδύνου νά ἀποχωροῦν μπαίνοντας στά πλοῖα.

Πλάτων, ὁ μέγας Ἀθηναῖος φιλόσοφος (428-347 π.Χ.), μαθητής τοῦ Σωκράτη. Αὐτός ἔγραψε πολλά φιλοσοφικά ἔργα σέ μορφή διαλόγων. Σ' ἓνα ἀπό τά ἔργα του πού ἐπιγράφεται «Νόμοι» ἀναφέρει αὐτό πού λέει ἐδῶ ὁ Πλούταρχος γιά τή μετατροπή τῶν μόνιμων Ἀθηναίων ὀπλιτῶν σέ ναυτικούς καί θαλασσινοῦς.

Στησίμβροτος, βλ. σελ. 97.

του δημοκρατικού πολιτεύματος· ἔδω ὁ Πλούτ. ἀφήνει νά ἐννοηθεῖ ὅτι ἡ μεταβολή τῆς Ἀθήνας ἀπό ἡπειρωτική σέ ναυτική δύναμη τήν ὁδήγησε σέ ἄκρατη δημοκρατία (βλ. καί κεφ. 19,6).

ὁ Ξέρξης μετά τή ναυμαχία στή Σαλαμίνα, ἐνῶ εἶχε ἀνέπαφο τόν πολυάριθμο πεζικό του στρατό, ἄφησε στήν Ἑλλάδα τό Μαρδόνιο κυρίως γιά νά παρεμποδίσει τούς Ἕλληνες νά τόν καταδιώξουν· αὐτό βέβαια δείχνει τήν ὑπεροχή πού ἔχει ἡ ναυτική δύναμη ἀπέναντι στήν πεζική. Παρακάτω ὁμοίως (κεφ. 16,6) ὁ Πλούτ. ἐκφράζει διαφορετική κρίση γιά τήν ἱκανότητα τῶν περσικῶν δυνάμεων πού εἶχαν ἀφεθεῖ στό Μαρδόνιο.

Σελ. 66

ΚΕΦ. 5

πλούσιες θυσίαι· οἱ θυσίαι τῶν ἀρχαίων ἦταν πολυέξοδες, γιὰτί τίς θυσίαι συνήθως ἀκολουθοῦσε συμπόσιο μέ πολλούς καλεσμένους.

«*δούρειον ἵππον*». Ὁ δούρειος ἵππος (ξύλινο ἄλογο) κυριολεχτικά εἶναι τό ὑπουλο μέσο πού μεταχειρίστηκαν οἱ Ἕλληνες γιά τήν καταστροφή τῆς Τροίας, γιὰτί ἀπό μέσα του ξεπετάχτηκαν οἱ κρυμμένοι πολεμιστές. Ἐδῶ ὁ Θεμιστοκλῆς χρησιμοποιοῖ τή φράση μεταφορικά. (Πῶς θά ἔλεγε ἂν μιλοῦσε μέ κυριολεξία;)

Ὁ *Ἐπικλῆς*, ἦταν «κιθαριστής», δηλαδή ἰδιωτικός δασκαλος τῆς μουσικῆς. Βλ. σημ. κεφ. 2, σελ. 97 στή λέξη *μαθήματα*.

Ὁ *Ὀλυμπία*, ὅπου γίνονταν οἱ πανελλήνιοι ὀλυμπιακοί ἀγῶνες κάθε τέσσερα χρόνια, πού λέγονταν «Ὀλύμπια». Κατά τήν τέλεση τῶν ἀγῶνων συγκεντρώνονταν θεατές ἀπό ὅλη τήν Ἑλλάδα. Οἱ ἀγῶνες διαρκοῦσαν στήν ἀρχή μία μέρα, ἔπειτα 3 καί ἀργότερα 5 μέρες. Γιά τήν παραμονή τῶν θεατῶν στήνονταν σκηνές σέ εἰδικό χῶρο καί οἱ ἐπισημότεροι ἔμεναν σέ σκηνές μέ ἐξαιρετική πολυτέλεια, πού ἔδειχνε τόν πλοῦτο καί τήν κοινωνική τους θέση.

ὁ *Κίμων* (510-449 π.Χ.), γιός τοῦ Μιλτιάδη (τοῦ νικητῆ στή μάχη τοῦ Μαραθῶνα), ἦταν δεκαπέντε χρόνια μικρότερος

ἀπό τό Θεμιστοκλή καί ἀνήκε σέ ἀρχοντική ἀθηναϊκή οἰκογένεια.

χορηγός: ἡ ἀθηναϊκή δημοκρατία εἶχε ἐπιβάλει στούς πλούσιους πολίτες τήν ὑποχρέωση νά ἐκτελοῦν μέ δικά τους ἔξοδα ὀρισμένες ὑπηρεσίες πού λέγονταν «λειτουργίες»· σπουδαιότερες ἦταν: 1) ἡ *γυμνασιαρχία*, δηλ. ἡ προετοιμασία τῆς λαμπαδηφορίας κατά τά Παναθήναια ἢ καί σέ ἄλλες δημόσιες γιορτές· 2) ἡ *θεωρία*, δηλ. ἡ ἀποστολή ἀντιπροσώπων σέ πανελληνίες γιορτές καί σέ ἱερούς τόπους· 3) ἡ *τριηραρχία*, δηλ. ὁ ἐξοπλισμός καί ἡ συντήρηση ἑνός πολεμικοῦ πλοίου τῆς πολιτείας καί 4) ἡ *χορηγία*, δηλ. ἡ ὀργάνωση τῶν λυρικῶν ἢ δραματικῶν ἀγῶνων. Αὐτός πού θ' ἀναλάβαινε τή χορηγία, ὁ χορηγός, εἶχε ὑποχρέωση νά βρεῖ τά κατάλληλα πρόσωπα γιά τό χορό τῶν ἀγῶνων, νά συντηρεῖ τά μέλη τοῦ χοροῦ, νά πληρώνει τόν κατάλληλο χοροδιδάσκαλο καί γενικά νά προσφέρει ὅλα τά ἔξοδα πού χρειάζονταν γιά τήν παράσταση τοῦ ἔργου. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐγίνε χορηγός σέ διαγωνισμό τραγωδίας κατά τή γιορτή τῶν μεγάλων Διονυσίων, τό Μάρτιο τοῦ 476 π.Χ. καί νίκησε στό διαγωνισμό ἡ τραγωδία πού τό χορό της τόν εἶχε παρασκευάσει αὐτός μέ ἔξοδά του.

Φρόνιχος, Ἀθηναῖος δραματικός ποιητής (πρόδρομος τοῦ Αἰσχύλου) πού δέ σῶζονται ἀπό τά ἔργα του παρά μόνο λίγα ἀποσπάσματα· ἡ τραγωδία πού νίκησε σ' αὐτό τόν ἀγῶνα μέ τόν τίτλο «Φοίνισσες» εἶχε ὡς θέμα τή ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας.

Ἀδεΐμαντος, ἐπώνυμος ἄρχοντας τῆς Ἀθήνας τό 477-476 π.Χ., τρία χρόνια μετά τή ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας. Ἐπώνυμος λεγόταν στήν Ἀθήνα ὁ πρῶτος ἀπό τούς 10 ἄρχοντες πού μέ τό ὄνομά του καθόριζαν τή χρονολογία, δηλ. τό πότε ἐγίνε μιά πράξη.

Σελ. 67

Σιμωνίδης βλ. σημ. κεφ. 1, σελ. 96.

ὁ *ἐξοστρακισμός* ἦταν θεσμός πού καθιέρωσε ὁ Κλεισθένης (507 π.Χ.), γιά νά ἀπομακρύνονται οἱ πολιτικοί πού ἀποκτοῦσαν μεγάλη δύναμη καί ἦταν γι' αὐτό ἐπικίνδunami στήν ὀ-

μαλή λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος. Δέν ήταν έξορία, παρά προσωρινή απομάκρυνση που διαρκούσε πέντε ή δέκα χρόνια και γινόταν έπειτα από ψηφοφορία του λαού· δηλαδή οι πολίτες ψήφιζαν γράφοντας έπάνω σε κομμάτι κεραμιδιού (σέ «δστρακο») τό όνομα του πολιτικού που θέλει νά απομακρύνει. Ό Άριστειδής έξοστρακίστηκε τό 482 π.Χ.

ΚΕΦ. 6

οί Μήδοι μετά τήν κατάλυση του μεγάλου μηδικού κράτους από τόν Κύρο τό Β' τόν 6ο π.Χ. αί., οι Μήδοι συνενώθηκαν μέ τούς Πέρσες και άκολούθησαν τίς τύχες του περσικού κράτους· οι άρχαιοί τά όνόματα Μήδοι και Πέρσαι τά θεωρούσαν συνώνυμα (γι' αυτό και οι πόλεμοι Περσών και Έλλήνων λέγονται «Μηδικοί πόλεμοι»).

κατά τήν έκλογή· ή έκλογή γινόταν μέ τήν άνάταση των χειρών (χειροτονια)· οι στρατηγοί θά ψήφιζαν για τήν άνάδειξη ενός από αυτούς που θά είχε άπεριόριστη έξουσία, έπομένως έπρεπε νά εκλέξουν τόν πιο ίκανό.

«χῶμα και νερό» («γην και ύδωρ»), ήταν τά σημεΐα ύποταγής.

ψήφισμα, δηλ. άπόφαση της έκκλησίας του δήμου.

Άρθμιος ό Ζελείτης, δηλ. από τήν πόλη Ζέλεια της Τρωάδας, στους πρόποδες της Ίδης.

«άτιμασμένοι» πολίτες· σέ ειδικό κατάλογο έγραφαν τά όνόματα των «άτίμων», δηλ. των πολιτών που μέ δικαστική άπόφαση έχαναν τά πολιτικά τους δικαιώματα· μέ τήν ποινή αυτή τιμωρούσαν τούς προδότες και τούς έχθρούς του δήμου και των συμμάχων τους, καθώς και όσους είχαν κάμει βαριές έγκληματικές πράξεις.

χρυσάφι από τούς Μήδους· ό Ξέρξης είχε στείλει τόν Άρθμιο μέ πολλά χρήματα στη Σπάρτη, για νά πείσει τούς Λακεδαιμόνιους νά συμπράξουν μέ τούς Πέρσες εναντίον των Άθηναιών.

Σελ. 68

Χείλεος (στήν άρχαία: Χείλεως), από τήν Τεγέα. Αυτόν τόν εκτιμούσαν πολύ οι Λακεδαιμόνιοι.

Θερμοπόλες, τὰ στενά πού σχηματίζονται ανάμεσα στους πρόποδες του βουνού Καλλιδρόμου καί στό Μαλιακό κόλπο· τήν ἀρχαία ἐποχή εἶχε μήκος 1 χιλιόμε. καί πλάτος περίπου 60 μ. Στά στενά αὐτά ἐγινε ἡ περίφημη μάχη τό 480 π.Χ. ὅπου ὁ Λεωνίδας μαζί μέ 300 Σπαρτιάτες ἐπесе ἥρωικά. Ἡ εἶδηση τῆς μάχης καί τῶν ἀποτελεσμάτων της μεταδόθηκε μέ ἀγγελιοφόρους στους Ἑλλήνες πού ἦταν στό Ἄρτεμισιο καί ἔφερε μεγάλη ἀναταραχή.

ΚΕΦ. 9

χωρίς ἄλλο θά ἀγκυροβολοῦσαν οἱ ἐχθροί, γιά νά προμηθευτοῦν νερό, ἐπομένως μέρη μέ πηγές.

Σελ. 69

ἢ θά πηγαιναν νά κρυφτοῦν, δηλ. μέρη ἀσφαλισμένα σέ περίπτωση τρικυμίας.

Ἴωνες: οἱ πρῶτες ἰωνικές πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας ἦταν ἀποικίες τῆς Ἀθήνας καί γενικά οἱ Ἴωνες θεωροῦσαν τήν Ἀθήνα ὡς μητρόπολη· γι' αὐτό στίς ἐπιγραφές πού σκάλιζαν ἐπάνω στίς πέτρες ὑπεθυμίζαν οἱ Ἀθηναῖοι ὅτι εἶναι πατέρες τους. Οἱ Ἴωνες, ὑποδουλωμένοι στους Πέρσες, εἶχαν στρατολογηθεῖ μαζί μέ ὄλους τούς λαούς τοῦ περσικοῦ κράτους, διατηροῦσαν ὁμως στήν ψυχή τους τήν ἐθνική τους συνείδηση καί γι' αὐτό οἱ Πέρσες δέν τούς εἶχαν πολλή ἐμπιστοσύνη.

περνώντας τή Δωρίδα: ὁ Ξέρξης μετά τή μάχη τῶν Θερμοπυλῶν κατέθηκε πρὸς τὰ κάτω, πέρασε τή Δωρίδα, καί ἀπό τό πάνω μέρος, δηλ. ἀπό τήν Οἶτη, μπήκε στή Φωκίδα, ὅπου ἔκαψε τίς πόλεις, γιατί οἱ Φωκεῖς δέν ἤθελαν νά προσχωρήσουν στους Πέρσες· ἐπειτα συνέχισε τήν πορεία του, μπήκε στήν Ἀττική καί ἔφτασε ὡς τήν Ἀκρόπολη.

ἀπό τή μιὰ θάλασσα στήν ἄλλη, δηλ. ἀπό τό Λέχαιο (τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου) ὡς τίς Κεγχρεές (τοῦ Σαρωνικοῦ).

σέ παράσταση τραγωδίας: στό ἀρχαῖο θέατρο πολλές φορές κατά τήν παράσταση τραγωδίας ὁ ποιητής σκηνοθετοῦσε τήν ἐμφάνιση θεοῦ ἢ θεᾶς, πού μέ τό χειρισμό κάποιου μηχανήματος φαινόταν ὅτι κατέβαινε ἀπό τόν οὐρανό («ὁ ἀπό μηχανῆς θεός»); ἡ θεία αὐτή ἐμφάνιση ἔδινε τή λύση τοῦ δράματος.

ΚΕΦ. 10

Σελ. 70

δράκοντας λεγόταν τό φίδι πού, ὅπως πίστευαν, ζούσε στό ναό τῆς Ἀθηνᾶς στήν Ἀκρόπολη, κρυμμένο κάτω στή γῆ ἀπό τήν ὁποία ἔβγαине καί ἔπαιρνε τίς προσφορές πού τοῦ παράθεταν οἱ ἱερεῖς, δηλαδή κάθε μήνα πίτα ζυμωμένη μέ μέλι (μελιτόεσσα) καί κάθε μέρα ἐκλεκτές τροφές· τό φίδι αὐτό πίστευαν πώς ἦταν φύλακας τοῦ ναοῦ («οἰκουρός ὄφις»).

«ξύλινο τεῖχος» ὁ χρησμός πού ἔδωσε τότε τό μαντεῖο τῶν Δελφῶν ἔλεγε πώς οἱ Ἀθηναῖοι μποροῦν νά σωθοῦν μόνο μέ «τεῖχος ξύλινο» χωρίς νά διευκρινίζει τί ἐννοοῦσε μέ αὐτό· ὁ Θεμιστοκλῆς ὁμως ἔδινε τήν ἐξήγηση ὅτι τά ξύλινα τεῖχη πού ἔλεγε ὁ χρησμός ἦταν τά πλοῖα. Αὐτά διηγεῖται καί ὁ Ἡρόδοτος.

τή Σαλαμίνα· γιά τή Σαλαμίνα, ὅπου ἤθελε ὁ Θεμιστοκλῆς νά γίνει ἡ ναυμαχία, ὁ χρησμός ἔλεγε: «ὦ θεία Σαλαμίνα, ἐσύ θά στείλεις στόν ὄλεθρο παιδιά γυναικῶν». Καί πολλοί ἐξηγοῦσαν ὅτι ὁ χρησμός μέ τίς λέξεις «παιδιά γυναικῶν», ὑπονοοῦσε τοὺς Ἕλληνες, ἐνῶ ὁ Θεμιστοκλῆς ὑποστήριζε ὅτι ὑπονοοῦσε τοὺς Πέρσες, γιατί ἀλλιῶς δέ θά ἔλεγε τή Σαλαμίνα «θεία» (δηλ. εὐλογημένη ἀπό τοὺς θεοὺς), παρά θά τήν ὀνόμαζε «δεινήν» ἢ «σχετλίαν» (φοβερή, καταραμένη).

Τροιζήνα, πόλη τῆς Ἀργολίδας κοντά στό Σαρωνικό κόλπο (σήμερα λέγεται Δαμαλός)· κατά τόν Ἡρόδοτο, ἄλλοι Ἀθηναῖοι ἔφεραν τίς οἰκογένειές τους στήν Αἴγινα καί στή Σαλαμίνα.

ὀβολός, τό 1/6 τῆς ἀττικῆς δραχμῆς (βλ. τάλαντο, σημ. σελ. 113).

νά πληρώνουν γι' αὐτά μισθοὺς σέ δασκάλους· οἱ κάτοικοι τῆς Τροιζήνας φρόντισαν, ἐκτός ἀπό τά ἄλλα, νά πληρώνουν ἀκόμη καί δασκάλους γιά τά προσφυγόπουλα τῶν Ἀθηναίων. Ἡ φροντίδα αὐτή μέσα στή μεγάλη ἐκείνη ἀναταραχὴ δείχνει τή μεγάλη σημασία πού ἔδιναν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες στήν ἐκπαίδευση.

βουλὴ τοῦ Ἀρείου Πάγου, σῶμα πού ἀρχικά εἶχε τήν ἀνώ-

τερη δικαστική, νομοθετική και αστυνομική εξουσία· μετά τήν όριστική διαμόρφωση τής δημοκρατίας τά δικαιώματά του περιορίστηκαν μόνο σέ δικαστικές ύποθέσεις (δίκες γιά φόνο κτλ.).

Άριστοτέλης, ό μεγάλος άρχαίος φιλόσοφος πού γεννήθηκε στά Στάγειρα τής Μακεδονίας τό 384 π.Χ., δάσκαλος του Μ. Άλεξάνδρου, ίδρυτής περιώνυμης φιλοσοφικής σχολής στην Άθήνα (τής «περιπατητικής»). Πέθανε τό 322 π.Χ. στή Χαλκίδα. Έγραψε πολλά φιλοσοφικά και έπιστημονικά συγγράμματα. Αυτό πού αναφέρει έδώ ό Πλούτ. γιά τή βουλή του Άρείου Πάγου περιέχεται στό έργο του Άριστοτέλη «Άθηναίων Πολιτεία».

Κλειδημος, ιστοριογράφος Άθηναίος πού έζησε κατά τούς χρόνους των περσικών πολέμων και έγραψε ιστορία τής Άττικής.

τό κεφάλι τής Γοργόνας, τό γοργόνειο, ήταν ή χρυσή κεφαλή τής Γοργόνας Μέδουσας πού κοσμούσε τήν άσπίδα (ή αίγίδα) άρχαίου αγάλματος τής Άθηνάς πού ήταν στό ναό του Έρεχθείου στην Άκρόπολη. Φαίνεται πώς τό κόσμημα αυτό ήταν πρόσθετό και οι Άθηναίοι ήθελαν νά τό πάρουν μαζί τους.

Σελ. 71

πρός τό νησί, δηλ. πός τή Σαλαμίνα.

Έάνθιπος, πατέρας του Περικλή· έδρασε κατά τούς μηδικούς πολέμους. Ήταν και αυτός ανάμεσα σ' εκείνους πού άφησαν τήν πόλη, όταν πλησίαζαν οι Πέρσες, και άγωνίστηκε στή Σαλαμίνα. Τό έπόμενο έτος διαδέχτηκε τό Θεμιστοκλή στην άρχηγία του άθηναϊκού στόλου και συνέχισε τόν άγώνα. Οι Άθηναίοι τιμώντας τίς ύπηρεσίες του του έστησαν άνδριάντα στην Άκρόπολη.

Κυνός σήμα· τό όνομα αυτό έδιναν οι άρχαίοι σέ πολλά άκρωτήρια· έδώ λέγεται γιά τό άκρωτήριο τής Σαλαμίνας αντίκρυ στην Άττική, όπου αποβιβάζονταν οι Άθηναίοι. Τό όνομα αυτό διατήρησε ως τά χρόνια του Πλουτάρχου (τόν 1 μ.Χ. αιώνα).

ΚΕΦ. 11

είχε εξοστρακιστεί πριν από τον πόλεμο ο Άριστειδης, βλ. σημ. σελ. 101.

για όρισμένο χρόνο, συνήθως ο εξοστρακισμός διαρκούσε 5-10 έτη.

Εύρυβιάδης, ναύαρχος του σπαρτιατικού στόλου, άνθρωπος μέ αδύνατο χαρακτήρα και περιορισμένη αντίληψη.

Σελ. 72

τά περιφήμα εκείνα λόγια: ο Ήρόδοτος στην ιστορία του γράφει πώς τά λόγια αυτά τά ειπε ο Άδειμαντος, ο στρατηγός των Κορινθίων.

άνθρωπος χωρίς πατρίδα, γιατί οί Άθηναίοι είχαν αφήσει την πόλη τους: *τά διακόσια πλοία*, από τά όποια τά 180 ήταν μέ πλήρωμα άθηναϊκό και τά 20 τά είχαν δώσει στους Χαλκιδικείς.

άν μᾶς προδώσετε για δεύτερη φορά: για την πρώτη προδοσία βλ. κεφ. 9,3-4. σελ. 69.

τά καλαμάρια (τά γνωστά κεφαλόποδα μαλάκια) έχουν στό έσωτερικό τους ένα κόκαλο πού λέγεται ξίφος ή μαχαίρι.

Σελ. 73

ΚΕΦ. 13

μόλις ξημέρωσε: είναι ή ιστορική μέρα της 28 Σεπτεμβρίου του 480 π.Χ.

Φανόδημος, Έλληνας ιστοριογράφος πού έζησε στις άρχές του 4. αϊ. π.Χ.

πιο πάνω από τό ναό του Ήρακλή: ο ναός αυτός του Ήρακλή (πού λεγόταν «Ήράκλειον») ήταν στους πρόποδες του Αϊγάλεου, κοντά στό σημερινό Κερατσίνι, όπου και τό Πέραμα. Έκει στους τελευταίους πρόποδες του βουνού, πάνω σέ λοφίσκο, είχε στηθεί ο θρόνος του Ξέρξη άπ' όπου μπορούσε νά αντικρίζει τή Σαλαμίνα και νά παρακολουθεί άνετα όλα όσα θά διαδραματιζόνταν στή θάλασσα.

Άκεστόδωρος, Έλληνας ιστορικός από τή Μεγαλόπολη πού έζησε τόν 3. αϊ. π.Χ. και έγραψε ένα έργο «Περί πόλεων»: αυτός από σύγχυση στις τοπωνυμίες νομίζει ότι ο θρόνος του Ξέρξη είχε στηθεί στα Κέρατα της Μεγαρίδας, στό σημερινό

Μεγάλο Πεύκο, γιατί και ή τοποθεσία εκείνη του Αιγάλεου λεγόταν Κέρατα.

χρυσός θρόνος, από άλλη πηγή ξέρουμε ότι ο θρόνος του Ξέρξη ήταν «άργυρούπους», είχε δηλ. άσημένα πόδια. Αυτός άργότερα κατατέθηκε μαζί με άλλα λάφυρα στο ναό της 'Αθηνάς, στην 'Ακρόπολη.

Αίσχύλος, ο μεγάλος τραγικός ποιητής που γεννήθηκε στην 'Ελευσίνα τό 525 π.Χ. και πέθανε στη Γέλα της Σικελίας τό 456 π.Χ. Έγραψε 90 δράματα από τά όποια σώθηκαν μόνο 7. Ένα άπ' αυτά μέ τόν τίτλο «Πέρσες» έχει ως θέμα τή νίκη των 'Ελλήνων στη Σαλαμίνα. Ο ποιητής είχε πάρει μέρος και ο ίδιος στη ναυμαχία.

ή *άναλογία* (του περσικού στόλου προς τόν ελληνικό), γιατί ο Αίσχύλος άναφέρει πριν και τόν αριθμό των ελληνικών πλοίων.

έκατόν όγδόντα: τά πλοία των 'Αθηναίων ήταν διακόσια, είχαν δώσει όμως τά είκοσι στους Χαλκιδικείς.

τοξότες, που είχαν κύριο επιθετικό όπλο τό τόξο μέ τό όποιο έριχναν βέλη— *όπλίτες*, οί βαριά όπλισμένοι.

την κατάλληλη ώρα: συνήθως κατά τίς 9 τό πρωί άρχίζει νά πνέει στο σημείο αυτό ο μπάτης.

Σελ. 74

'Αριαμένης, μεγαλύτερος άδερφός του Ξέρξη, διεκδικητής του θρόνου.

'Αμεινίας, άδερφός του ποιητή Αίσχύλου· ο άλλος άδερφός του ο Κυναίγειρος έπεσε ήρωικά στο Μαραθώνα.

Δεκέλεια, τό σημερινό Τατόι της 'Αττικής.

Σωκλής, (άπό τήν Παλλήνη, άρχαίο δήμο της 'Αττικής κοντά στο σημερινό Χαρβάτι) ήταν και αυτός στο ίδιο πλοίο μέ τόν 'Αμεινία, δηλ. τό πλοίο αυτό είχε δύο τριηράρχους.

'Αρτεμισία, βασίλισσα της 'Αλικαρνασσού της Καρίας που είχε προσφέρει στον Ξέρξη 5 πλοία και διακρίθηκε κατά τή ναυμαχία της Σαλαμίνας· (άλλη, πολύ μεταγενέστερη, είναι ή

ΚΕΦ. 14

Ἄρτεμισία ἢ γυναίκα τοῦ Μουσώλου, βασίλισσα καί αὐτὴ τῆς Καρίας ἐπὶ Μ. Αλεξάνδρου, πού κατασκεύασε πρὸς τιμὴ τοῦ συζύγου τῆς τὸ περίφημο Μουσωλεῖο).

ΚΕΦ. 15

τὸν *Θριάσιο κάμπο* τῆς Ἐλευσίνας, πού λεγόταν «Θριάσιον πεδῖον».

Ταχχος, τὸ ξύλινο ἄγαλμα (ξόανο) τοῦ Ἰάκχου πού συνδέεται μὲ τὸ θεὸ Διόνυσο καί πού τὸ ἔφερναν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα μέσο τῆς Ἱερᾶς ὁδοῦ στὴν Ἐλευσίνα μέ τραγούδια, χορούς καί λαμπάδες. Λέγεται μυστικός ὁ Ταχχος ἀπὸ τοὺς μύστες (τοὺς πιστούς) πού τὸν συνόδευαν.

Αἰακίδες, οἱ ἀπόγονοι τοῦ Αἰακοῦ, μυθικοῦ βασιλιᾶ τῆς Αἴγινας (δηλ. ὁ Πηλέας, οἱ ἀδερφοὶ τοῦ Τελαμών καί Φῶκος, ἐπίσης ὁ Ἀχιλλέας, γιὸς τοῦ Πηλέα κ.λ.π.)

Σελ. 75

ἔμβληματα: τὸ ἔμβλημα (στὴν ἀρχαία: τὸ ἐπίσημον ἢ παράσημον) ἦταν εἰκόνα στὴν πλώρη ἢ στὴν πρύμη τοῦ πλοίου, πού χρησίμευε σάν κόσμημα καί σάν διακριτικό του σημάδι· οἱ εἰκόνες αὐτές παρίσταναν θεοὺς ἢ ἥρωες καί, ὅπως πίστευαν οἱ ἀρχαῖοι, ἔδιωχναν τίς κακοκαιρίες καί κάθε κακὸ συναπάντημα (ἀντιστοιχοῦν μέ τίς σημερινές γοργόνες ἢ φιγοῦρες τῶν καραβιῶν).

Φλυά, βλ. σημ. σελ. 96.

Σιμωνίδης, βλ. σημ. σελ. 96.

ΚΕΦ. 16

τὸ *ἐνδιάμεσο στενὸ*, πού εἶναι ἀνάμεσα στὴ Σαλαμίνα καί τὴν ἀπέναντί τῆς ἀκτὴ τῆς Ἀττικῆς.

νά διαλύσουν τὴ γέφυρα πού εἶχε στήσει ἐκεῖ ὁ Ξέρξης: ὁ Ξέρξης εἶχε διατάξει καί ἔστησαν γεφυρώματα στό πῖο στενὸ μέρος τοῦ Ἑλλησπόντου, ἀνάμεσα στὴν Ἄβυδο καί στὴ Σηστό, γιὰ νά περάσει τὸ στρατὸ τοῦ ἀπὸ τὴν Ἀσία στὴν Εὐρώπη.

νά πιάσουμε τὴν Ἀσία (δηλ. ποιόν;)· χρησιμοποιεῖ ὀχι ἀπευθείας τὸ ὄνομα πού θέλει, ἀλλὰ κάποιον πού ἔχει παρόμοιον ὄνομα (ἀντονομασία).

Κάτω ἀπὸ χρυσοῦφανη σκηνή· εἶναι ἡ σκηνή πού εἶχε

στηθεί σάν περίπτερο καί από τήν όποία ό Ξέρξης, καθισμένος στό θρόνο του, παρακολουθοϋσε τή ναυμαχία.

Σελ. 76

Μαρδόνιος, Πέρσης στρατηγός, γαμπρός του Δαρείου του Α', πού είχε ύποτάξει τίς έλληνικές πόλεις τής Ίωνίας. Μετά τή φυγή του Ξέρξη (τό 480 π.Χ.) του ανατέθηκε ή άρχιστρατηγία. Πολέμησε, νικήθηκε καί σκοτώθηκε στίς Πλαταιές. Από τή συντριβή του Μαρδονίου φάνηκε ότι ή δύναμη των Περσών στην ξηρά δέν ήταν όλοτελα άκαταμάχητη (πρβλ. κεφ. 7,5).

άπό τό θωμό του θεοϋ, ένν. του Ποσειδώνα. Στίς ψηφοφορίες έθεταν πολλές φορές τίς ψήφους πάνω στό θωμό καί άπ' εκεί τίς έπαιρναν οί ψηφοφόροι. Έδώ οί στρατηγοί θά ψήφισαν, για να πουν ποιός αναδείχτηκε κατά τή γνώμη τους πρώτος καί ποιός δεύτερος στην άντρεία καί στον άγώνα έναντίον των Περσών.

ΚΕΦ. 17

Σελ. 77

στούς άμέσως έπόμενους Όλυμπιακούς άγώνες, πού έγιναν έπειτα άπό τή ναυμαχία στη Σαλαμίνα, δηλ. τό 476 π.Χ. (βλ. λ. Όλυμπία, σημ. σελ. 100).

τή δόξα: ότι ό Θεμιστοκλής κυνηγοϋσε τή δόξα τό ειπε ό Πλούτ. καί παραπάνω (βλ. κεφ. 3,4 καί 5,3).

ΚΕΦ. 18

ναύαρχος: στην Άθήνα σ' έναν άπό τούς δέκα στρατηγούς ανάθεταν τήν άρχηγία του στόλου μέ τόν τίτλο του ναύαρχου.

δπως σ' ένα πλατάκι κτλ. παρομοίωση (πρόσεξε καί άνάλυσε τά στοιχεία της).

άπό τή Σέριφο: ή Σέριφος είναι νησί των Κυκλάδων: οί κάτοικοί του ήταν Ίωνες, σύμμαχοι πάντοτε των Άθηναίων.

Σελ. 78

ένα μύθο: πρόσεξε τά στοιχεία του μύθου καί τίς παρομοιώσεις (ό Θεμιστοκλής καί ό νεώτερος στρατηγός - ή γιορτή καί ή άκόλουθη μέρα κτλ.) Ποιό είναι τό έπιμύθιο;

ἂν τότε δέν εἶχα γίνει ἐγώ, δηλ. κατά τούς ἀγῶνες ἐναντίον τῶν Περσῶν.

ΚΕΦ. 19

νά ἀνοικοδομεῖ γιατί ἡ Ἀθήνα εἶχε καταστραφεῖ τό 480 π.Χ. ἀπό τόν Ξέρξη καί τό ἐπόμενο ἔτος ἀπό τό Μαρδόνιο.

Θεόπομπος, ἱστορικός ἀπό τή Χίο. Γεννήθηκε τό 376 π.Χ. καί ἔγραψε ἱστορικά βιβλία, ἀπό τά ὁποῖα μόνο ἀποσπάσματα σώθηκαν.

Σελ. 79

τά λιμάνια τοῦ Πειραιᾶ, δηλ. ἡ Μουνυχία (σήμερα Τουρκολίμανο) ἡ Ζέα (σήμερα Πασαλιμάνι) καί τό κεντρικό πειραιϊκό λιμάνι μέ τό πολεμικό τμήμα (τόν Κάνθαρο) καί τό ἐμπορικό (τό «Ἐμπόριον»).

ὁ θρύλος γιά τήν Ἀθηνᾶ· κατά τήν παράδοση ἡ Ἀθηνᾶ καί ὁ Ποσειδῶν εἶχαν φιλονικήσει γιά τήν κατοχή τῆς Ἀθήνας· καί ἡ Ἀθηνᾶ ἔκαμε νά φυτρώσει στήν Ἀκρόπολη ἡ ἐλιά πού ἦταν ἄγνωστη ὡς τότε στήν Ἀθήνα, ἐνῶ ὁ Ποσειδῶν χτύπησε μέ τήν τριαινά του τό βράχο καί ἀνάβλυσε πηγὴ θαλασσινοῦ νεροῦ· ἀλλά τό δῶρο τῆς Ἀθηνᾶς θεωρήθηκε ἀνώτερο καί ἔτσι ἀναγνωρίστηκε ἡ κυριαρχία τῆς στήν Ἀθήνα, πού ἀπό τότε πῆρε τό ὄνομά της (πρὶν λεγόταν Κεκροπία ἀπό τό ὄνομα τοῦ Κέκροπα πού ἦταν ἰδρυτῆς καί πρῶτος βασιλιάς τῆς Ἀθήνας). Ἡ σκηνή τῆς φιλονικίας Ἀθηνᾶς καί Ποσειδῶνα εἶχε ἀπεικονιστεῖ μέ ἀνάγλυφη παράσταση στό δυτικό ἀέτωμα τοῦ Παρθενῶνα.

στούς δικαστές· κριτές στή φιλονικία, ἦταν κατά τήν παράδοση οἱ ἄλλοι θεοί, ἤ, σύμφωνα μέ ἄλλη ἐκδοχή, ὁ Κέκροπας.

«ἐζύμωσε τόν Πειραιᾶ» μέ τήν Ἀθήνα, μεταφορική ἐκφραση (πῶς θά τό λέγαμε μέ κυριολεξία;).

Ἀριστοφάνης, ὁ περίφημος Ἀθηναῖος κωμικός ποιητής (452-385 π.Χ.)· αὐτό πού ἀναφέρεται ἐδῶ περιέχεται σέ μιά κωμῶδια του πού ἔχει τόν τίτλο «Ἴππεις», στιχ. 815.

τήν Ἀθήνα τήν ἔδεσε μέ τόν Πειραιᾶ καί ὄχι τόν Πειραιᾶ μέ τήν Ἀθήνα (ἀ ν τ ἰ θ ε σ η · ποιό εἶναι τό νόημά της;)

Πνύκα, ύψωμα στά δυτικά τῆς Ἀκρόπολης, κοντά στή σημερινό Ἀστεροσκοπεῖο, ὅπου κατά τήν ἀρχαιότητα συγκεντρωνόταν ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου.

οἱ τριάντα τυράννοι: οἱ ἄρχοντες πού ἐγκαθιδρύθηκαν στήν Ἀθήνα ἀπό τοῦς Λακεδαιμονίους τό 404 π.Χ., ὕστερ' ἀπό τήν πανωλεθρία τῶν Ἀθηναίων στούς Αἰγός ποταμούς (στήν Εὐρωπαϊκή ἀκτὴ τοῦ Ἑλλησπόντου) πού σημείωσε τό τέλος τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Τοῦς τριάντα τυράννους ἐδιώξε τό ἐπόμενο ἔτος (403) ὁ Θρασύβουλος πού μπήκε στήν Ἀθήνα μέ δημοκρατικό στρατό καί ἔφερε πάλι τό δημοκρατικό πολίτευμα.

Σελ. 80

Ἀλλά καί στούς συμμάχους ἔγινε δυσάρεστος ὁ Θεμιστοκλῆς, γιατί τοῦς ἐπέεξε νά δίνουν χρήματα γιά τό συμμαχικό ταμεῖο πού τό διαχειρίζονταν οἱ Ἀθηναῖοι· ἔτσι ἡ συμμαχία ἄρχισε νά γίνεται θάρος γιά τοῦς συμμάχους τῆς Ἀθήνας.

ΚΕΦ. 21

Πειθῶ, Βία, Πενία, Ἀδυναμία: προσωποποιήσεις (ποιές ἐνέργειες ἢ καταστάσεις προσωποιοῦνται ἐδῶ; τί νόημα ἔχουν οἱ λόγοι τοῦ Θεμιστοκλή καί ἡ ἀπάντηση πού πῆρε;)

Τιμοκρέων, κωμικός ποιητής, γνωστός καί ὡς ἀθλητής, ἀπό τήν Ἰάλυσο τῆς Ρόδου, ἔγραψε πειραχτικά τραγούδια καί ἐπιγράμματα. Ὄταν ὁ Τιμοκρέων ἐξορίστηκε, ζήτησε ἀπό τό Θεμιστοκλή τή βοήθειά του γιά νά γυρίσει στή Ρόδο, ἀλλά ὁ Θεμιστοκλῆς ἀρνῆθηκε· ὁ Τιμοκρέων τότε μέ πειραχτικά ποιήματα κατηγοροῦσε τό Θεμιστοκλή ὅτι δωροδοκῆθηκε ἀπό τοῦς ἀντιπάλους τοῦ Τιμοκρέοντα.

Πανσανίας, ὁ Σπαρτιάτης στρατηγός καί ναύαρχος, πού νίκησε τό Μαρδόνιο στίς Πλαταιές (479 π.Χ.). Ἀργότερα ἦρθε σέ συνεννόηση μέ τοῦς Πέρσες, καί, ὅταν ἀνακαλύφτηκε ἡ προδοσία του, καταφύγε στό ναό τῆς Χαλκιοίκου Ἀθηνᾶς, ὅπου ἐμεινε ἀποκλεισμένος καί πέθανε ἀπό ἀστία. Γιά τόν Ξάνθιππο, βλ. σημ. σελ. 105.

Λεωνυχίδης, βασιλιάς τῆς Σπάρτης, πού ἐπικεφαλῆς τῶν

Ἐλλήνων νίκησε τούς Πέρσες στή Μυκάλη στήν ξηρά καί τή θάλασσα (479 π.Χ.).

Λητώ, ἡ μητέρα τοῦ Ἀπόλλωνα καί τῆς Ἄρτεμης, πού τούς γέννησε ὕστερ' ἀπό πολλές περιπλανήσεις στή Δῆλο.

πού ἄτιμο πήρε χρήμα: γιατί νόμιζε ὁ Τιμοκρέων ὅτι οἱ ἀντίπαλοί του δωροδόκησαν τὸ Θεμιστοκλή, γιά νά μὴ τόν βοηθήσει.

Ἰάλυσος, ἀρχαία πόλη τῆς Ρόδου.

φίλευε κόσμον στὸν Ἴσθμό: ὁ Τιμοκρέων χλευάζει τὸ πενιχρὸ συμπόσιο πού παράθεσε κάποτε ὁ Θεμιστοκλῆς στὸν Ἴσθμό, ὅταν γίνονταν ἐκεῖ ἀγῶνες.

Σελ. 81

Μούσα (ἀρχ. Μοῦσα): οἱ ἀρχαῖοι ποιητές συνήθιζαν νά ἀρχίζουν τὰ ποιήματά τους μέ τὴν ἐπίκληση στή Μούσα.

μέ τὴν κατηγορία τοῦ μηδισμού: ὁ Τιμοκρέων, ἐπειδὴ δὲν τὸν ἔφερναν ἀπὸ τὴν ἐξορία, κατάφυγε στοὺς βασιλιάς τῶν Περσῶν· καταδικάστηκε τότε ἀπὸ τὸ συμμαχικὸ δικαστήριον σέ ἰσόβια ἐξορία· ὁ Θεμιστοκλῆς ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἀθήνας ψήφισε καί αὐτὸς τὴν καταδίκη τοῦ Τιμοκρέοντα.

ΚΕΦ. 22

Ἀριστοβούλη: ἔδωσε τὸ ὄνομα αὐτὸ στή θεά Ἄρτεμη, γιά νά δηλώσει ὅτι ὁ ἴδιος σκέφτεται ὀρθά καί δίνει ἀριστερές συμβουλές.

Μελίτη: βλ. σημ. σελ. 45.

Τὸν ἐξοστρακισμό τοῦ Θεμιστοκλή: ὁ ἐξοστρακισμὸς τοῦ ἔγινε τὸ 472 π.Χ., ὅταν ὑπερίσχυσε τὸ ἀντίπαλο κόμμα πού εἶχε ἀρχηγὸ τὸ Κίμων (βλ. καί λ. ἐξοστρακισμός, σημ. σελ. 101).

Σελ. 82

Παυσανίας, βλ. σημ. σελ. 111.

ὁ δῆμος τῆς Ἀγρύλλης ἦταν κατά τό νότιο μέρος τῆς Ἀθῆνας, ἔφτανε ὡς τόν Ὑμηττό καί περιλάβαινε τόν Ἀρδηττό, τό ὕψωμα ὅπου ἔδιναν ἕκαστο χρόνο τόν ὄρκο τους οἱ δικαστές τῆς Ἡλιαίας (οἱ ἡλιαστές): ὁ δῆμος τῆς Ἀγρύλλης ἀνήκε στήν Ἐρεχθίδα φυλή.

τίς προηγούμενες κατηγορίες: ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε κατηγορηθεῖ καί πρωύτερα ἀπό τοὺς Σπαρτιάτες γιά προδοσία, ἀλλά οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν ἀποκρούσει τότε τὴν κατηγορία.

ΚΕΦ. 23

Σελ. 83

στήν Κέρκυρα πού ἄλλοτε τὴν εἶχε εὐεργετήσει: ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε ἀνακηρυχθεῖ εὐεργέτης τῆς Κέρκυρας, καί γι' αὐτὸ εἶχε τό δικαίωμα τῆς ἀσυλίας.

εἴκοσι τάλαντα: τό τάλαντο (στήν ἀρχαία: «τάλαντον ἀργυρίου»), μονάδα βάρους (26 κιλῶν καί 200 γραμμαρίων). Ἀργότερα χρησίμευε καί ὡς νομισματικὴ μονάδα. Τό ἀττικὸ τάλαντο εἶχε τὴν ἀκόλουθη ὑποδιαίρεση: 1 τάλαντο = 60 μνές (ἀρχ. μναί): 1 μνά = 100 δραχμές: 1 δραχμή = 6 ὄβολοι.

ΚΕΦ. 24

ἀπ' ἐκεῖ πῆγε στήν Ἡπειρο: οἱ Κερκυραῖοι δέν ἤθελαν νά τόν προστατέψουν, ἀπό φόβο μήπως δυσαρεστήσουν τοὺς Ἀθηναῖους καί τοὺς Σπαρτιάτες.

Μολοσσοί, ἔθνος τῆς Ἡπείρου: εἶχαν θρησκευτικὸ κέντρο τῆ Δωδώνη, ἐπιβλήθηκαν στοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς Ἡπείρου καί ἱδρυσαν δικό τους βασίλειο.

εἶχε ζητήσει κάτι: ὁ Ἄδμητος εἶχε ζητήσει νά γίνει σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων, ἀλλά κατά συμβουλή τοῦ Θεμιστοκλῆ ἡ πρότασή του δέν ἐγίνε δεχτή.

ἔγινε ἰκέτης του: ἰκέτες ἔλεγαν ἐκείνους πού πρόστρεχαν σέ κάποιον καί ζητοῦσαν τὴ βοήθεια ἢ προστασία του σέ ἔκτακτη στιγμή ἀνάγκης: αὐτοὶ κατάφευγαν στό βωμό ἢ στήν ἐστία τοῦ σπιτιοῦ καί εἶχαν τό ἱερό δικαίωμα τῆς φιλοξενίας.

Σελ. 84

οί Ἀχαρνές, ἀρχαῖος δήμος τῆς Ἀττικῆς, δυτικά τῆς Ἀθήνας, πρὸς τὴν Πάρνηθα, κοντά στο σημερινό Μενίδι.

Στησίμβροτος, βλ. σημ. σελ. 97.

ὄλους καὶ ὄλα, δηλ. τῆ γυναῖκα του, τὰ παιδιά του καὶ τίς οἰκογενειακές του ὑποχρεώσεις. Εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι αὐτὰ πού λέει ὁ Στησίμβροτος, δέν εἶναι ἀληθινά· αὐτός μιλεῖ πάντα μέ ἐχθρική προκατάληψη γιά τό Θεμιστοκλή.

Ἰέρων, τύραννος τῶν Συρακουσῶν (478-467 π.Χ.) πού ἔφερε τό κράτος του σέ μεγάλη ἀκμή· ἕνας ἀπό τούς πιό πλούσιους Ἑλληνας ἡγεμόνες τῆς ἐποχῆς του.

ΚΕΦ. 25

Θεόφραστος· βλ. σημ. σελ. 56.

στήν Ὀλυμπία, βλ. σημ. σελ. 100.

νά καταξεσκίσουν τῆ σκηνή τοῦ τυράννου· ἀπό ἄλλη ἱστορική πηγή ξέρουμε ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς δικαιολόγησε τὴν πρότασή του λέγοντας ὅτι ὁ Ἰέρων πού δέ συμμερίστηκε τούς μεγάλους κινδύνους τῶν Ἑλλήνων δέν πρέπει νά λαβαίνει μέρος καὶ στίς πανελλήνιες πανηγυρικές συγκεντρώσεις.

Θουκυδίδης, ὁ μέγας Ἀθηναῖος ἱστορικός (471-396 π.Χ.) πού ἔγραψε τὴν ἱστορία τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου.

στήν ἄλλη θάλασσα (στό Αἰγαῖο)· ὁ Θεμιστοκλῆς πῆγε ἀπό ξηρά στή Μακεδονία καὶ ἔφτασε στήν Πύδνα, πόλη τῆς Μακεδονίας, στή δυτική πλευρά τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου.

Θάσος, νησί τοῦ Β. Αἰγαίου στό Θρακικό πέλαγος, κοντά στό ἀνατολικό ἄκρο τῆς Μακεδονίας· τότε (τό 469 π.Χ.) τὴν πολιορκοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι.

ναύκληρος εἶναι ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ πλοίου.

Θεόπομπος, βλ. σημ. σελ. 110.

ΚΕΦ. 26

Σελ. 85

Κύμη, ἀρχαία ἑλληνική πόλη τῆς Μ. Ἀσίας στά νότια παράλια τοῦ Ἐλαίτικοῦ κόλπου (ἀπέναντι καὶ ΝΑ τῆς Μυτιλήνης).

Αἰγές, μικρή πόλη τῆς Μυσίας κοντά στήν Κύμη, πρὸς τὸ ἐσωτερικό.

τῆς νύχτας ἄκου τῆ φωνή κτλ.: προσωποποίηση τῆς νύχτας, ἀντί: πρόσεξε τὸ ὄνειρο πού θά δεῖς στὸν ὕπνο σου, αὐτὸ θά σοῦ δείξει τί νά κάμεις, γιά νά σωθεῖς.

ἔγινε μεμιάς ἀετός· ἡ μεταμόρφωση τοῦ φιδιοῦ σέ ἀετό προμηνούσε, κατὰ τίς δοξασίες πού ἐπικρατοῦσαν τότε, εὐχάριστη ἀλλαγὴ στήν κατάσταση τοῦ Θεμιστοκλή· ὁ ἀετός ἦταν σύμβολο τῆς περσικῆς βασιλείας.

χρυσό ραβδί: τὸ ραβδί τοῦ κήρυκα (τὸ «κηρύκειον») εἶχε στό ἐπάνω μέρος δύο φῖδια συμπλεγμένα, τὸ ἓνα ἀπέναντι στό ἄλλο, καί τὸ κρατοῦσαν οἱ ἀποσταλμένοι στό ἐχθρικό στρατόπεδο γιά νά προτείνουν εἰρήνη· ἐδῶ στό ὄνειρο προαναγγέλλει εἰρήνη καί ἀσφάλεια γιά τὸ Θεμιστοκλή.

Σελ. 86

Θουκυδίδης, βλ. σημ. σελ. 114.

Χάρων ἀπὸ τῆ Λάμψακο (πόλη τῆς μικρασιατικῆς παραλίας τοῦ Ἑλλησπόντου), ἱστοριογράφος τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. Ἔγραψε τὰ «Περσικά» καί ἱστορία τῆς Λαμψάκου.

μετὰ τὸ θάνατο τοῦ *Ξέρξη* ἀνέβηκε στό θρόνο ὁ γιὸς του Ἄρταξέρξης ὁ Α' (464-424 π.Χ.).

Ἐφορος, ἀπὸ τὴν Κύμη τῆς Μ. Ἀσίας ἱστοριογράφος τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.

Δείνων, ἀπὸ τὴν Κολοφώνα τῆς μικρασιατικῆς Ἰωνίας, ἱστοριογράφος τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.

Κλείταρχος, γιὸς τοῦ Δείωνα, ἱστοριογράφος καί αὐτὸς, ἔγραψε ἱστορίες τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.

Ἡρακλείδης, ἱστοριογράφος ἀπὸ τὴν Κύμη τῆς Μ. Ἀσίας, ἔζησε κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.

τὰ *ἐπίσημα χρονικά* ἦταν τὰ ἐπίσημα βιβλία πού θρῖσκονταν πιθανῶς στὰ ἀνάκτορα τῶν βασιλέων τῆς Περσίας· σ' αὐτὰ κατάγραφαν τὰ σπουδαιότερα γεγονότα καί τὴ χρονολογία τους.

ΚΕΦ. 27

Ἄρτάβανος ὁ χιλιάρχος δηλ. ὁ ἀρχηγός τῶν 1.000 σωματοφυλάκων τοῦ βασιλιᾶ.

τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἰσότητα: ἦταν καὶ στοὺς βαρβάρους γνωστό ὅτι οἱ Ἕλληνες, καὶ μάλιστα οἱ Ἀθηναῖοι, ἀγαποῦσαν περισσότερο ἀπ' ὅλα τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἰσότητα ἐναντι τῶν νόμων.

Σελ. 87

ὁ Θεός πού ἐξυψώνει τοὺς Πέρσες: ὁ θεός τοῦ καλοῦ πού θέλει τὸ μεγαλεῖο τῶν Περσῶν λεγόταν Ὁρομάζης· ἀντίθετα, ὁ θεός τοῦ κακοῦ ἦταν ὁ Ἀρειμάνιος.

Φανίας, βλ. σημ. σελ. 96.

Ἐρατοσθένης ἀπὸ τὴν Κυρήνη τῆς Ἀφρικῆς γεννήθηκε τὸ 275 π.Χ., ἀστρονόμος, γεωγράφος καὶ φιλόσοφος. Διευθυντής τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀλεξανδρείας.

Σελ. 88

ΚΕΦ. 28

σὺν τοὺς καλύτερους μάρτυρες: οἱ ἐχθροί μου στὴν Ἀθήνα μέ κυνηγοῦν, ἀκριβῶς γιατί ἔχω προσφέρει ὑπηρεσίες σ' ἐσένα. Αὐτοὶ λοιπὸν εἶναι οἱ καλύτεροι μάρτυρες πού μποροῦν νά σέ πείσουν γιά τίς διαθέσεις μου. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς μέ πονηρία, ἐπικαλεῖται ὡς ὑπηρεσίες πρὸς τὸ βασιλιά τὰ τεχνάσματα πού εἶχε μηχανευτεῖ στὴ Σαλαμίνα καὶ σέ ἄλλες περιπτώσεις γιά τὸ καλὸ τῶν Ἑλλήνων, ὅπως τότε πού ἔστειλε τὸ Σίκινο (κεφ. 12,3-5) κτλ.

ἰκέτης, βλ. σημ. σελ. 113.

τοῦ Δωδωναίου Διός: στὴ Δωδώνη τῆς Ἠπείρου (στοὺς πρόποδες τοῦ ὄρους Τομάρου) ὑπῆρχε τὸ περίφημο μαντεῖο τοῦ Δωδωναίου Διός. Ἀπ' ἐκεῖ ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε πάρει τὸ χρησμό νά πορευτεῖ στὸν ὀμώνυμο τοῦ θεοῦ, δηλαδή σ' ἐκεῖνον πού ἔχει τὸ ἴδιο ὄνομα μέ τὸ Θεό. Τὸ συμπέρασμα πού ἔβγαλε ὁ Θεμιστοκλῆς ἀπὸ τὸ ὄνειρο εἶναι καὶ αὐτὸ κάτι πού κολακεύει τὸ βασιλιά.

Σελ. 89

ΚΕΦ. 29

ἡ ὁμιλία τοῦ ἀνθρώπου μοιάζει μέ χαλιά κτλ., παρομοίωση

(παρακολούθησε τήν παραβολή αὐτή στίς λεπτομέρειές της. Ποιό είναι τό νόημά της;)

τοῦ χρειάζεται καιρός, ὥσπου νά μάθει νά μιλεῖ περσικά. Εὐλόγο πρόσχημα, γιά νά ἀναβάλει τή δυσάρεστη στιγμή πού θά μιλοῦσε γιά τά ἑλληνικά πράγματα στό βασιλιά τῶν Περσῶν.

τή διδασκαλία τῶν μάγων· οἱ μάγοι ἦταν οἱ ἱερεῖς τῶν Περσῶν, ἀνθρώποι σοφοί, πού μελετοῦσαν καί δίδασκαν μυστικές καί μαγικές τέχνες καί ἐρμήνευαν τά δόγματα τῆς θρησκείας τους.

Δημαράτος, ὁ βασιλιάς τῆς Σπάρτης, πού ἐκθρονίστηκε, κατάφυγε στό Δαρεῖο τό 491 π.Χ. καί ἀργότερα παρακολούθησε τόν Ξέρξη στήν ἐκστρατεία του ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων.

τιάρα, περσικό κάλυμμα τῆς κεφαλῆς· μόνο ὁ βασιλιάς φοροῦσε τήν τιάρα ἀνυψωμένη, ἐνῶ οἱ ἄλλοι Πέρσες τή φοροῦσαν γερμένη πρός τά κάτω. (Τό αἶτημα τοῦ Δημαράτου δείχνει τό χαρακτήρα του).

αὐτή ἡ τιάρα δέν ἔχει μυαλό κτλ., δηλ. τό κεφάλι πού τή φοράει δέν ἔχει μυαλό, π α ρ α θ ο λ ῆ (ἔτσι καί ἐμεῖς λέμε σήμερα: «Τό ράσο δέν κάνει τόν παπά»).

Σελ. 90

στίς ἑλληνικές ὑποθέσεις· μετά τόν πελοποννησιακό πόλεμο οἱ Πέρσες ἀναμείχτηκαν στά ἑλληνικά πράγματα, ὥσπου οἱ Ἕλληνες μέ τήν ἀνταλκίδειο εἰρήνη (387 π.Χ.) ἀναγνώρισαν τελικά τήν ἐξάρτησή τους ἀπό τό βασιλιά τῶν Περσῶν.

θά πηγαίναμε χαμένοι κτλ., δηλ. ἂν δέν εἶχαμε ἐξοριστεῖ, θά ζούσαμε φτωχοί καί δέ θά εἶχαμε τώρα τόσο καλά (ἡ ἐξορία μᾶς θγῆκε σέ καλό). Εἶναι λόγια πού κρύβουν μιά πικρή εἰρωνεία.

γιά νά προμηθεῖται τό ψωμί, τό κρασί καί τό προσφάγι του δηλ. κάθε πόλη γιά τό εἶδος πού παράγει.

ἡ Μαγνησία, πόλη τῆς μικρασιατικῆς Ἰωνίας, κοντά στό Μαϊάνδρο ποταμό.

ἡ Λάμψακος, πόλη στήν ἀσιατική ἀκτή τοῦ Ἑλλησπόντου.

ή *Μυούντα*, μικρή ιωνική πόλη στα βόρεια της Μιλήτου.

Νέανθης, βλ. σημ. σελ. 96.

Φανίας, βλ. σημ. σελ. 96.

Περκώτη, πόλη της Μυσίας στή Μ. Ἀσία.

Παλαίσκηψη, πόλη της Τρωϊκής χώρας.

ΚΕΦ. 30

Ἄνω *Φρυγία* ἢ Μεγάλη *Φρυγία*, στά ἐνδότερα τῆς Μ. Ἀσίας· ἀντίθετα ἢ Μικρὴ ἢ ἡ πρὸς τὸν Ἑλλησποντο *Φρυγία* κατὰ τὰ νότια παράλια τῆς Προποντίδας ὡς τὸν Ἑλλησποντο.

Πισίδες, κάτοικοι τῆς Πισιδίας στή νότια Μ. Ἀσία.

ὁ *Λεοντοκέφαλος*, κωμόπολη τῆς Ἄνω *Φρυγίας*· ἐκεῖ θά στάθμευε ὁ Θεμιστοκλῆς.

φάνηκε στὸν ὕπνο του· ἡ πίστη τῶν ἀρχαίων στά ὄνειρα ἦταν πολὺ ριζωμένη. Παράβαλε καὶ τὸ ὄνειρο πού ἀναφέρεται στό κεφ. 26,3.

ἡ *Μητέρα τῶν θεῶν*, ἀσιατική θεά πού λεγόταν Κυβέλη ἢ Κυβήλη ἢ Δινδυμήνη (ἀπὸ τὸ ὄρος Δίνδυμο τῆς *Φρυγίας*). Ἡ *Ρέα* τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας.

«*μακριὰ ἀπὸ λιονταριῶν κεφάλι*», πού τοῦ ἔδινε νά καταλάβει ὅτι ἔπρεπε νά φυλαχτεῖ ἐκεῖ πού θά πάει στό *Λεοντοκέφαλο*. Τά ὄνειρα καὶ οἱ χρησμοὶ μιλοῦσαν μέ ὑπαινιγμούς.

στό στόμα *λιονταριοῦ*, δηλ. στήν ἐπιβουλή τοῦ ἐχθροῦ του, τοῦ Ἐπιζύη.

τῆ σκηνῆ, πού θά ἔστηναν γιὰ νά περάσει τῆ νύχτα τοῦ ὁ Θεμιστοκλῆς· τὴν ἡμέρα τὴν ἔλυναν γιὰ νά τὴν κουβαλοῦν τὰ ὑποζύγια.

Σελ. 91

μέ τὴν ἐπωνυμία τῆς *Δινδυμήνης*, βλ. σημ. παραπάνω γιὰ τὴ *Μητέρα τῶν θεῶν*.

ΚΕΦ. 31

Σάρδεις, πρωτεύουσα τῆς μικρασιατικῆς Λυδίας.

τὴν *Ἰδροφορά Κορη*, ἀγαλμα πού τό εἶχαν πάρει οἱ Πέρσες ἀπὸ τὴν Ἀθήνα κατὰ τοὺς μηδικούς πολέμους.

πού εἶχε ὕψος δύο πῆχες· ἡ πῆχη ἰσοδυναμοῦσε μέ 0,45 τοῦ μέτρου.

ἐπιστάτης τῶν νερῶν, ἄρχοντας πού φρόντιζε γιά τήν κατασκευή τῶν κρηνῶν καί τή διανομή τοῦ νεροῦ.

Θεόπομπος, βλ. σημ. σελ. 110.

Μαγνησία, πόλη τῆς Καρίας, κοντά στό Μαιάνδρο ποταμό. Ἐκεῖ ἔμεινε πιά ὁ Θεμιστοκλῆς ὡς τό θανατό του.

Σελ. 92

ἀπασχολημένος μέ τά ἐσωτερικά ζητήματα· κυρίως ἀπασχολοῦσε τό βασιλιά ἢ ἀποστασία τῆς Βακτριανῆς, μεγάλης χώρας τῆς Ἀσίας.

ὅταν ἡ Αἴγυπτος ἀποστάτησε, τό 459 π.Χ., κατά τή βασιλεία τοῦ Ἀρταξέρξη.

Κίμων, βλ. σημ. σελ. 100.

καί νά πραγματοποιήσει τίς ὑποσχέσεις του· εἶχε ἔρθει ἡ κρίσιμη ὥρα γιά τό Θεμιστοκλῆ. Ὡς τότε δέν εἶχε κάμει τίποτε πού νά βλάψει τήν πατρίδα του. Τώρα ἔπρεπε ἢ νά πραγματοποιήσει τίς ὑποσχέσεις του στό βασιλιά τῶν Περσῶν ἢ νά δώσει ἄλλη λύση στό ψυχικό του δράμα. Καί προτίμησε τό δεύτερο.

καί ἄλλους μεγάλους στρατηγούς, δηλ. τό Μυρωνίδα, τόν Τολμίδα καί τόν Περικλῆ.

αἶμα ταύρου· οἱ ἀρχαῖοι πίστευαν πῶς τό πρόσφατο αἶμα τοῦ ταύρου εἶναι δηλητήριο.

δραστικό δηλητήριο, δηλ. τό κώνειο πού χρησιμοποιοῦσαν οἱ ἀρχαῖοι γιά τή θανάτωση τῶν καταδίκων.

ἄφησε τήν τελευταία ννοή του τό 461 π.Χ.

Σελ. 93

ἡ Ἀλωπεκή, δῆμος τῆς Ἀττικῆς, στά Ν.Δ. τῆς Ἀκρόπολης, πρὸς τό Φάληρο.

Πλάτων, βλ. σημ. σελ. 99.

Ἀνδοκίδης, Ἀθηναῖος πολιτικός καί ρήτορας τῶν μέσων τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. Ἐνας λόγος του εἶχε τόν τίτλο «Πρὸς ἐταίρους». Στό βιβλίο αὐτό ἔλεγε πῶς οἱ Ἀθηναῖοι τάχα σκόρπισαν τά λείψανα τοῦ Θεμιστοκλῆ· μέ αὐτό ἤθελε νά παραστήσει τήν

ΚΕΦ. 32

άσέβεια του λαού προς τους μεγάλους άντρες του.

Φύλαρχος, Έλληνας ιστοριογράφος του 3ου αϊ. π.Χ. από την Άθήνα ή από την Αίγυπτο.

Έστισε στη διήγησή του μιá μηχανή (δπως σέ παράσταση τραγωδίας, βλ. σημ. σελ.103).

Διόδωρος, ó περιηγητής, πού έζησε γύρω στά 300 π.Χ. Έγραψε βιβλίο «Περί μνημάτων» στό όποιο περιγράφει τούς τάφους έξαιρετικών προσώπων, δπως τούς είδε στίς περιηγήσεις του ή από πληροφορίες άλλων. Άπό τό έργο του αυτό σώζονται άποσπάσματα.

στό μεγάλο λιμάνι του Πειραιά, δηλαδή στόν κεντρικό λιμένα πού κυρίως λέγεται «Πειραιεύς».

κατά τόν Άλκιμο, δεξιά δπως μπαίνει κανείς στό λιμάνι του Πειραιά (πού σήμερα λέγεται άκτή Άλκίμων ή Ξαθερίου ή προκουμαία Κανθάρου).

Πλάτων, ó κωμικός (όχι ó φιλόσοφος). Έζησε τόν 4ο π.Χ. αϊ. (σύγχρονος του μεγάλου κωμικού Άριστοφάνη). Έγραψε πολλές κωμωδίες από τίς όποίες σώζονται άποσπάσματα.

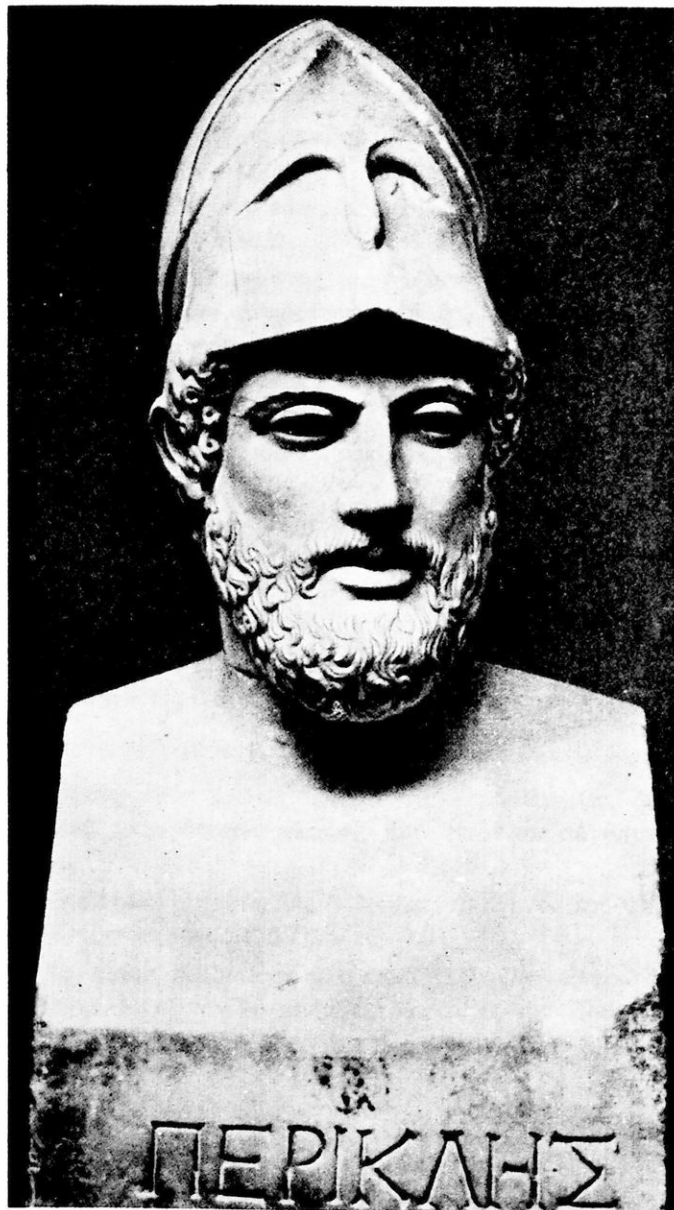
Σελ. 94

καί караβιών άγώνες: έννοεί τίς λεμβοδρομίες, ώς και τούς άγώνες μεγαλύτερων πλοίων, πού γίνονταν σέ όρισμένες γιορτές.

ó νεώτερος Θεμιστοκλής Άθηναίος, άπόγονος του άρχαίου Θεμιστοκλή, σύγχρονος του Πλουτάρχου.

Άμμώνιος, φιλόσοφος από την Άλεξάνδρεια, πού δίδαξε στην Άθήνα, κατά τόν 1ο αϊ. μ.Χ., δάσκαλος του Πλουτάρχου.

3. ΠΕΡΙΚΛΗΣ

*Περικλῆς (490 - 429 π.Χ.).
(Μουσείο Βατικανού)*

Γιά τήν προσωπικότητα τοῦ Περικλῆ ὁ ἱστορικός Θουκυδίδης γράφει:

«Ὁ Περικλῆς εἶχε ἀποκτήσει μεγάλη δύναμη μέ τό προσωπικό του κύρος καί τή διανοητική του ἰκανότητα καί γιατί εἶχε ἀναδειχτεῖ ὀλοφάνερα ἀνώτερος ἀπό χρήματα. Γι' αὐτό συγκρατοῦσε τό λαό, χωρίς νά περιορίζει τίς ἐλευθερίες του. Δέν τόν ρυμουλκοῦσε ὁ λαός, παρά αὐτός τόν καθοδηγοῦσε, γιατί δέν ἐπιδίωκε νά κερδίσει δύναμη μέ ἀθέμιτα μέσα, ὥστε νά εἶναι ἀναγκασμένος νά μιλεῖ γιά νά κολακεύει τό πλῆθος, ἀλλά στηριγμένος στήν κοινή ἐκτίμηση εἶχε τό σθένος νά τοῦ ἀντιλέγει, ἀκόμη καί ἄν προκαλοῦσε τήν ὀργή του. Ἔτσι, ὅταν καταλάβαινε ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπό ἔπαρση ἔδειχναν παράκαιρο θάρρος, τοὺς μιλοῦσε μέ τέτοιο τρόπο, ὥστε νά τοὺς τρομάζει καί νά τοὺς φοβίζει, ἐνῶ ἀντίθετα, ὅταν τοὺς ἔβλεπε νά φοβοῦνται χωρίς λόγο, τοὺς ἔδινε πάλι θάρρος. Ἐπομένως μόνο κατὰ τό ὄνομα ἦταν δημοκρατία, πράγματι ὅμως ἐξουσία πού τήν εἶχε ἕνας μόνο, ὁ πρῶτος τῆς Ἀθήνας πολίτης.»

(Θουκ. Β, 65, 8-10)

ΠΕΡΙΚΛΗΣ

ΚΑΤΑΓΩΓΗ, ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΔΙΑΠΛΑΣΗ, ΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ

(Κεφ. 3-6)

Ὁ Περικλῆς ἀνήκε στήν Ἀκαμαντίδα φυλή καί στό δῆμο τοῦ Χολαργοῦ· ἡ πατρική καί ἡ μητρική του γενιά εἶχαν τά πρωτεῖα στήν Ἀθήνα. Ὁ πατέρας του ὁ Ξάνθιππος, αὐτός πού νίκησε στή Μυκάλῃ τοὺς στρατηγούς τῶν Περσῶν, νυμφεύτηκε τήν Ἀγαρίστη, τήν ἐγγονή τοῦ Κλεισθένη, ἐκείνου πού ἐδιώξε τοὺς Πεισιστρατίδες καί κατάλυσε μέ γενναιότητα τήν τυραννίδα καί ἔθεσε νόμους καί θεμελίωσε πολίτευμα πού εἶχε συνταχτεῖ μέ τόν καλύτερο τρόπο γιά ὁμόνοια καί σταθερότητα. Ἡ Ἀγαρίστη εἶδε στόν ὕπνο της πῶς γέννησε ἓνα λιοντάρι καί ὕστερ' ἀπό λίγες μέρες γέννησε τόν Περικλῆ πού τό σῶμα του ἦταν κανονικό κατά τά ἄλλα, μά τό κεφάλι μακρουλό καί στό μέγεθος δυσανάλογο. Γι' αὐτό τό λόγο οἱ καλλιτέχνες τόν παριστάνουν σχεδόν πάντα μέ κράνος, γιατί δέν ἤθελαν, φαίνεται, νά τόν πικράνουν (γιά τό φυσικό του ἐλάττωμα).

Οἱ περισσότεροι λένε ὅτι ὁ Περικλῆς εἶχε δάσκαλο τῆς μουσικῆς τό Δάμωνα (πού τό ὄνομά του, ἰσχυρίζονται, πρέπει νά προφέρεται μέ βραχύχρονη τήν πρώτη συλλαβή). Ὁ Ἀριστοτέλης ὁμοῦς ἀναφέρει ὅτι ἀσκήθηκε στή μουσική ἀπό τόν Πυθοκλείδη. Ὅσο γιά τό Δάμωνα, φαίνεται πῶς αὐτός ἦταν ἐξοχός σοφιστής, ἀλλά ἤθελε νά κρύβει ἀπό τό πλῆθος τήν ἱκανότητά του καί γι' αὐτό τή σκέπαζε μέ τήν ἰδιότητα τοῦ μουσικοῦ. Καί εἶχε στενές σχέσεις μέ τόν Περικλῆ, ὅπως ἓνας προπονητής καί δάσκαλος τῶν ἀγῶνων μέ ἓναν ἀθλητή τῆς πολιτικῆς. Κατάλαβε

1 ΚΕΦ. 3
*Οἱ γονεῖς τοῦ
2 Περικλῆ. Ἡ
σωματική του
διάπλαση.*

3

4

1 ΚΕΦ. 4
*Ἡ μόρφωση
τοῦ Περικλῆ.*

2

3

- ὅμως ὁ κόσμος ὅτι ὁ Δάμων χρησιμοποιοῦσε τὴ λύρα ὡς πρόσχημα καὶ κατηγορήθηκε πὼς κρύβει μεγάλα σχέδια καὶ πὼς εὐνοεῖ τὴν τυραννία. Γι' αὐτὸ ἐξοστρακίστηκε καὶ ἔδωσε ὑλικό
- 4 στά πειράγματα τῶν κωμικῶν ποιητῶν. Ἔτσι ὁ Πλάτων ὁ κωμικός παρουσιάζει σέ μιά σκηνή κάποιον πού ρωτᾷει:

«Πρῶτα, γιὰ πές μου, σέ παρακαλῶ· γιατί εἶσαι ἐσύ
ὁ Χείρων, πού, ὅπως λέν, ἀνάθρεψες τόν Περικλῆ.»

- 5 Ὁ Περικλῆς παρακολούθησε ἀκόμη καὶ τὰ μαθήματα τοῦ Ζήωνα τοῦ Ἐλεάτη, πού ἐρευνοῦσε τὴ φύση, ὅπως ὁ Παρμενίδης, καὶ εἶχε ἀποκτήσει κάποιαν ἰκανότητα νά συζητεῖ καὶ μέ ἀντιλογίες νά σπρώχνει τελικά τὸ συζητητὴ του σέ ἀμχανία. Αὐτό καὶ ὁ Τίμων ὁ Φλειάσιος τὸ εἶχε πει μέ τούτα τὰ λόγια:

«Δύναμη ἀδάμαστην ἔχει ὁ διπλόγλωσσος Ζήωνας, κι ὅλα
ξέρει μέ λόγια νά κρίνει, νά ἐλέγχει.»

- 6 Ἐκεῖνος ὅμως πού περισσότερο ἀπ' ὅλους συνδέθηκε μέ τόν Περικλῆ καὶ τοῦ πρόσθεσε πολὺ μεγάλο κύρος καὶ γέμισε τὴν ψυχὴ του μέ τὸ φρόνημα πού πρέπει νά ἔχει ἓνας πολιτικός ἀρχηγός καὶ ἔφερε σέ μεγάλο ὕψος τὴν ἀξία τοῦ ἥθους του, ἦταν ὁ Ἀναξαγόρας ἀπὸ τίς Κλαζομενές. Εἶναι αὐτός πού οἱ σύγχρονοί του τόν ὀνόμαζαν «Νοῦν», εἴτε γιατί θαύμασαν τὴ διάνοιά του, πού φάνηκε στὴν ἔρευνα τῆς φύσης μεγάλη καὶ ἐξαιρετική, εἴτε γιατί, πρῶτος αὐτός, σάν ἀρχὴ στὴ διαμόρφωση τοῦ κόσμου καθόρισε ὄχι τὴν τύχη οὔτε τὴν ἀνάγκη, παρά ἓνα νοῦ καθαρό καὶ ἀπλό, πού μέσ' ἀπὸ τὸ χάος τῶν ἀνάμεικτων στοιχείων τοῦ σύμπαντος ξεχωρίζει ἐκεῖνα πού σχηματίζονται ἀπὸ ὅμοια μέρη.

ΚΕΦ. 5

Ἡ ἰστορία
τοῦ χαρακτή-
ρα του.

Αὐτὸ τόν ἄνθρωπο τόν θαύμασε ἀπεριόριστα ὁ Περικλῆς καὶ ἀπ' αὐτόν μὴθήθηκε στὴ λεγόμενη *μετεωρολογικὴ ἐπιστήμη* καὶ στὴν τέχνη τῶν συζητήσεων.

Ἔτσι, ὅπως φαίνεται, ὄχι μόνο ἡ σκέψη του ἦταν σοβαρὴ καὶ ὁ λόγος του ὑψηλός καὶ ἀπαλλαγμένος ἀπὸ κάθε χυδαία καὶ ἀδιάντροπη αἰσχρολογία, ἀλλὰ καὶ τοῦ προσώπου του ἡ ἔκφραση πού δέν τὴν ἀλλοίωνε τὸ γέλιο, καὶ τὸ ἥρεμο θάδισμα, καὶ ἡ

σεμνή περιβολή του πού δέν τήν ανατάραζε ποτέ καμιά βίαιη κίνηση όταν μιλοῦσε, καί ὁ χαμηλός τόνος τῆς φωνῆς του, ὅλα αὐτά καί πολλά παρόμοια προκαλοῦσαν τό θαυμασμό ὄλων.

“Όταν κάποτε ἕνας ἀπαισίος καί ἀχρεῖος ἄνθρωπος στήν ἀγορά τόν ἔβριζε καί τόν κακολογοῦσε ὅλη τήν ἡμέρα, ὁ Περικλῆς σιωποῦσε μέ ὑπομονή, ἀπασχολημένος σέ μιά ἐπείγουσα ὑπόθεση· τό βράδυ ἔφυγε ἤσυχα γιά τό σπίτι του, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος τόν παρακολουθοῦσε καί ξεστόμιζε κάθε εἶδους βρισιά ἐναντίον του. Καί ὁ Περικλῆς, μόλις ἔφτασε στήν εἴσοδο τοῦ σπιτιοῦ του καί σάν ἦταν πιά σκοτάδι, ἔδωσε διαταγή σ’ ἕνα ἀπό τοὺς ὑπηρετές του νά πάρει τό φῶς καί νά συνοδέψει καί νά ὀδηγήσει ἐκεῖνο τόν ἄνθρωπο στό σπίτι του. Ὁ ποιητής Ἰων λέει πῶς στίς κοινωνικές σχέσεις του ὁ Περικλῆς ἦταν ἀλαζονικός, καί κάπως ἀγέρωχος καί πῶς στοὺς καυχησιάρικους τρόπους του ὑπῆρχε καί μεγάλη δόση ἀπό ὑπεροψία καί περιφρόνηση πρὸς τοὺς ἄλλους· καί ἐπαινεῖ ἀντίθετα τοῦ Κίμωνα τήν κοσμιότητα, τήν ἠπιότητα καί τήν εὐγένεια στή συμπεριφορά του. Ἄλλ’ ἄς ἀφήσουμε τόν Ἰωνα, πού νομίζει ἀπαραίτητο νά ἔχει ἡ ἀρετή καί κάτι τό εὐχάριστο, ὅπως οἱ παραστάσεις τῶν τραγωδιῶν ἔχουν καί ἕνα σατυρικό μέρος. Ἀντίθετα, ἄς θυμηθοῦμε τό Ζήνωνα πού, όταν ἄκουε πολλοὺς νά χαρακτηρίζουν τή σοβαρότητα τοῦ Περικλῆ σάν μεγαλομανία καί ἀλαζονεία, τοὺς συμβούλευε νά ἔχουν καί αὐτοὶ μιά τέτοια μεγαλομανία, γιατί καί ἡ προσποίηση ἀκόμη μιᾶς καλῆς διαγωγῆς γεννᾷ σιγά σιγά καί χωρὶς νά τό καταλάβει κανεὶς, τό ζῆλο καί τή συνήθεια τοῦ καλοῦ.

Δέν ἀποκόμισε ὅμως μόνο αὐτά ἀπό τή συναναστροφή του μέ τόν Ἀναξαγόρα ὁ Περικλῆς, ἀλλά φαίνεται πῶς ξεπέρασε τίς δεισιδαιμονίες, πού μπροστά στά μετεωρολογικά φαινόμενα προκαλοῦν τρόπο σ’ ἐκείνους πού δέν ξέρουν τίς αἰτίες τους, καί ἀπό τήν ἀμάθειά τους κυριαρχοῦνται ἀπό φόβο καί ταραχή γιά τά θεῖα. Αὐτή τήν ἀμάθεια τήν εξαφανίζει ἡ φυσική ἐπιστήμη πού διώχνοντας τή φοβερή καί νοσηρή δεισιδαιμονία ἐμπνέει τή σταθερή εὐσέβεια καί τήν αἰσιοδοξία. Σχετικά μέ τίς δεισιδαιμονίες διηγοῦνται καί τό ἀκόλουθο περιστατικό.

1 ΚΕΦ. 6
Οἱ δεισιδαιμονίες.

2

- Ἐφεραν κάποτε στὸν Περικλῆ ἀπὸ τοὺς ἀγροὺς τὸ κεφάλι ἀπὸ ἓνα μονοκέρατο κριάρι. Τότε ὁ Λάμπων ὁ μάντης, μόλις εἶδε τὸ κέρατο πού ἦταν φυτρωμένο δυνατὸ καὶ στερεὸ ἀπὸ τὴ μέση τοῦ μετώπου, εἶπε μιά προφητεία, πὼς ἀπὸ τὶς δύο πολιτικές μερίδες πού ἦταν τότε ἰσχυρές στὴν πόλη, τοῦ *Θουκυδίδη* καὶ τοῦ Περικλῆ, θά ὑπερισχύσει ἡ μερίδα ἐκείνου, πού μέσα στὸν ἀγρὸ του βρέθηκε τὸ σημαδιακὸ αὐτὸ κεφάλι. Ἐντὶ γι' ἄλλη ἀπάντηση ὁ Ἄναξαγόρας ἔσπασε τὸ κρανίον καὶ ἔδειξε ὅτι ὁ ἐγκέφαλος δὲν ἐπιανε ὅλη τὴ βάση, παρὰ μωτερός σάν αὐγὸ εἶχε γλιστρήσει ἀπὸ ὅλο τὸ χῶρο τοῦ κρανίου πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο
- 3 ἀπ' ὅπου ξεφύτρωνε τὸ κέρατο. Καὶ τότε ὅλοι ὅσοι ἦταν ἐκεῖ θαύμασαν τὸν Ἄναξαγόρα, ἀλλὰ ὕστερ, ἀπὸ λίγο θαύμασαν τὸ Λάμπωνα, ὅταν ὁ Θουκυδίδης, ἔπεσε ἀπὸ τὴν ἐξουσία καὶ ὀλόκληρη τὴ διαχείριση τῶν πολιτικῶν πραγμάτων τὴν πῆρε μὲ
- 4 ὁμαλὸ τρόπο στὰ χέρια του ὁ Περικλῆς. Ἄλλὰ τίποτε δὲν ἐμποδίζει, νομίζω, νὰ ποῦμε ὅτι καὶ ὁ φυσικὸς εἶχε δίκιο καὶ ὁ μάντης: ὁ πρῶτος καλὰ κατάλαβε τὴν αἰτία, ἐνῶ ὁ δεύτερος τὸ ἀποτελέσμα· γιατί ἔργο τοῦ φυσικοῦ ἦταν νὰ ἐξετάσει ἀπὸ ποιά αἰτία καὶ πῶς ἐγινε τὸ φαινόμενο, ἐνῶ τοῦ μάντη νὰ προφη-
- 5 τέψει γιὰ ποιὸ σκοπὸ ἐγινε καὶ τί σημαίνει. Γι' αὐτὸ ἐκεῖνοι πού λένε ὅτι ἡ εὕρεση τῆς αἰτίας εἶναι ἀναίρεση τοῦ σημείου πού μᾶς φανερώνεται, δὲν καταλαβαίνουν ὅτι ἔτσι ἀρνοῦνται μαζί καὶ τὰ σημεῖα πού φανερώνονται ἀπὸ τοὺς θεοὺς καὶ τὰ σημεῖα πού προέρχονται ἀπὸ τὴν τέχνη τῶν ἀνθρώπων, ὅπως εἶναι, λόγου χάρη, ὁ ἦχος τῶν *μετάλλινων δίσκων*, οἱ φλόγες τῆς φωτιᾶς καὶ οἱ σκιές πού βλέπουμε στὰ *ἡλιακὰ ρολόγια*: καθένα ἀπ' αὐτὰ ἐγινε ἀπὸ κάποιαν αἰτία, ἀλλὰ μὲ τέτοιον τρόπο, ὥστε νὰ χρησιμεύει σάν σημάδι πού φανερώνει κάτι.

Ἄλλ' αὐτὰ ἴσως ἔχουν τὴ θέση τους σὲ ἄλλου εἶδους πραγματεία.

ΑΝΑΜΕΙΞΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

(Κεφ. 7-8)

ΚΕΦ. 7

Ὁ Περικλῆς
καὶ ὁ λαός.

- 1 Ὁ Περικλῆς, ὅταν ἦταν νέος, φοβόταν πολὺ τὸ λαό. Γιατί στὴ μορφὴ ἔμοιαζε μὲ τὸν τύραννο *Πεισίστρατο* καὶ οἱ πολὺ ἡλι-

κιωμένοι ἔνωσαν κάποια ἐκπληξη βλέποντας τὴν ὁμοιότητα πού
 εἶχε μὲ αὐτόν καὶ στὴ γλυκύτητα τῆς φωνῆς του καὶ στὴν εὐ-
 χέρεια καὶ τὴν ἐτοιμότητα τοῦ λόγου του, ὅταν συζητοῦσε.
 Ἐπειδὴ μάλιστα ἦταν πλούσιος, ἀπὸ λαμπρὸ γένος, καὶ εἶχε 2
 φίλους πολὺ ἰσχυροὺς, φοβόταν μήπως ἐξοστρακιστεῖ· γι' αὐτό
 δὲν ἔπαιρνε καθόλου μέρος στὴν πολιτικὴ, ἐνῶ στὶς ἐκστρα-
 τεῖες ἦταν γενναῖος καὶ ρισοκίνδυνος. Ὅταν ὁμως ὁ Ἀριστείδης 3
 πέθανε καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς ἐξοστρακίστηκε καὶ τὸν Κίμωνα τὸν
 ἀπασχολοῦσαν πολὺν καιρὸ οἱ ἐκστρατεῖες του ἐξω ἀπὸ τὴν
 Ἑλλάδα, τότε ὁ Περικλῆς ἀποφάσισε νὰ προσχωρήσει στὴ δη-
 μοκρατικὴ μερίδα, γιατί προτίμησε νὰ ταχτεῖ ὄχι μὲ τοὺς πλου-
 σίους καὶ λίγους παρά μὲ τοὺς πολλοὺς καὶ φτωχοὺς, παρά τὴν
 ψυχροσύνησὶ του πού δὲν ἦταν καθόλου λαϊκῆ. Ὅπως φαίνεται, 4
 φοβήθηκε μήπως προκαλέσει τὴν ὑπόψια πὼς θέλει νὰ γίνει τύ-
 ραννος καί, ἐπειδὴ ἔβλεπε ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὅτι ὁ Κίμων ἦταν
 ἀριστοκρατικὸς καὶ ὅτι ἐξαιρετικὰ τὸν ἀγαποῦσαν οἱ ἀριστο-
 κρατικοί, αὐτὸς ἄρχισε νὰ κολακεύει τοὺς πολλοὺς, γιὰ νὰ
 ἀποκτήσει ἀσφάλεια γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ δύναμη ἐναντίον ἐ-
 κείνου. Ἀμέσως μάλιστα ἄλλαξε καὶ τὶς συνήθειες τῆς ζωῆς 5
 του. Στὴν πόλιν δὲν τὸν ἔβλεπαν νὰ κυκλοφορεῖ παρά μόνο σ' ἕ-
 να δρόμο, σ' αὐτόν πού ὀδηγεῖ πρὸς τὴν ἀγορὰ καὶ τὸ βουλευ-
 τήριο. Παράτησε τὶς προσκλήσεις σὲ δεῖπνα καὶ ὅλες τὶς φιλι-
 κές συναναστροφές καὶ σχέσεις, ὥστε σὲ ὅλο τὸ μακροχρόνιο
 διάστημα τῆς πολιτικῆς του ζωῆς σὲ κανενὸς φίλου τὸ σπῆτι δὲν
 πῆγε γιὰ δεῖπνο, παρά μόνο μιά φορά, πού παραβρέθηκε στοὺς
 γάμους τοῦ ἐξαδέρφου του τοῦ Εὐρυπτόλεμου, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ τὴν
 ὥρα πού θὰ ἄρχιζαν νὰ πίνουν, σηκώθηκε ἀμέσως καὶ ἔφυγε.
 Γιατί αὐτοῦ τοῦ εἶδους οἱ συναναστροφές εἶναι ἱκανές νὰ μειώ- 6
 σουν ὅλο τὸ κύρος καὶ μὲ τὴν οἰκειότητα πού ἀναπτύσσεται σ'
 αὐτές δύσκολα μπορεῖ νὰ κρατηθεῖ κανεὶς μέσα στὰ ὄρια πού
 χρειάζονται γιὰ νὰ φαίνεται σοβαρὸς. Καὶ ὁμως, ἢ ἀληθινὴ
 ἀρετὴ τόσο ὠραιότερη φαίνεται, ὅσο ἐκδηλώνεται περισσότερο,
 καὶ στοὺς χρηστοὺς ἀνθρώπους τίποτε δὲν ὑπάρχει τόσο θαυμα-
 στό γιὰ τοὺς ξένους ὅσο ἢ καθημερινὴ διαγωγή τους πρὸς τοὺς
 οἰκείους καὶ φίλους. Ἀλλὰ ὁ Περικλῆς ἀπόφευγε τὴ συχνὴ καὶ 7
 κατὰ κόρο ἐπικοινωνία του μὲ τὸ λαὸ καὶ μόνο κατὰ διαλείμμα-

- τα τόν ἐπλησίαζε· δὲ μιλοῦσε γιὰ καθετὶ καὶ δὲν παρουσιαζόταν διαρκῶς στό πλῆθος, παρά, καθὼς λέει ὁ Κριτόλαος, ἔκανε τὴν ἐμφάνισή του, ὅπως τὸ ἱερό πλοῖο, ἢ «Σαλαμινία», μόνο σ' ἐξαιρετικές περιπτώσεις, ἐνῶ γιὰ τίς κοινές ὑποθέσεις ἄφηνε νά τόν
- 8 ἀντιπροσωπεύουν οἱ πολιτικοὶ φίλοι καὶ συνεργάτες του. Ἔνας ἀπ' αὐτούς λένε ὅτι ἦταν ὁ Ἐφιάλτης, πού κατάργησε τὴν ἀριστοκρατικὴ ἐξουσία τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου πάγου καί, κατὰ τόν Πλάτωνα, πρόσφερε στους πολίτες *ἄφθονο καὶ ἀνέροτο κρασί ἐλευθερίας*, τόσο πολὺ, ὥστε ὁ λαὸς, σάν ἀφηνιασμένο ἄλογο, ὅπως λένε οἱ κωμικοὶ ποιητές, «χαλινάρι κανένα δὲν ἤθελε, μὰ τὴν Εὐβοία τὴ δάγκωνε, τὰ νησιά τὰ πηδοῦσε».

ΚΕΦ. 8

Ἡ ρητορικὴ του. Ἡ προσωνομία «Ὀλύμπιος».

- 1 Προσπαθοῦσε νά ἐναρμονίζει τὸ λόγο του σύμφωνα μὲ τὸν τρόπο πού εἶχε ὀργανώσει τὴ ζωὴ του καὶ σύμφωνα μὲ τὸ μεγαλειὸ τῶν σκέψεών του, *σάν ἓνα μουσικὸ ὄργανο* πού μὲ τὸ τέντωμα τῶν χορδῶν του ἀπηχοῦσε συχνά μὲ περισσότερη δύναμη τὴ διδασκαλία τοῦ Ἀναξαγόρα καὶ ἔδινε κατὰ κάποιον τρόπο στὴ ρητορικὴ του ἓνα χρῶμα ἀπὸ τίς θεωρίες τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης. Γιατί αὐτὸ τὸ «μεγάλον ὕψος τοῦ πνεύματος καὶ τὴν τελειότητα στὴν ἐκτέλεση τῶν ἔργων», πού, ὅπως λέει ὁ θεὸς Πλάτων, «προστέθηκαν στὴν ἔμφυτη εὐφυΐα του», τὰ ἀπόκτησε ἀπὸ τὴ φυσικὴ ἐπιστήμη καὶ «παίρνοντας ἀπ' αὐτὴν ὅ,τι ἦταν πρόσφορο γιὰ τὴν τέχνη τῶν λόγων», ἀναδειχθηκε πολὺ ἀνώτερος
- 3 ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους. Σ' αὐτὸ, λένε, ὀφείλει καὶ τὴν ἐπωνυμία «Ὀλύμπιος» πού τοῦ δόθηκε, ἂν καὶ μερικοὶ φρονοῦν ὅτι ὀνομάστηκε ἔτσι ἀπὸ τὰ ἔξοχα μνημεῖα μὲ τὰ ὁποῖα ἐκόσμησε τὴν πόλη καὶ ἄλλοι πάλι ἀπὸ τὴν πολιτικὴ καὶ στρατηγικὴ του ὑπεροχῆ. Καὶ εἶναι πολὺ φυσικὸ ὅτι πολλὰ προσόντα ἔχουν συντείνει, ὥστε νά ἀποκτήσει αὐτὴ τὴ δόξα. Οἱ κωμῳδίες ὁμῶς τῶν τότε ποιητῶν, πού ξεστομίσαν πολλὰ σοβαρά καὶ πολλὰ ἀστεῖα γι' αὐτόν, δείχνουν ὅτι ἡ προσωνομία αὐτὴ τοῦ δόθηκε κυρίως γιὰ τὴ δύναμη τοῦ λόγου του, γιατί λένε πῶς, *δταν ἐκεῖνος μιλοῦσε στό λαόν, «θροντοῦσε καὶ ἄστραφτε* καὶ εἶχε στὴ γλῶσσα του φοβερό κεραυνόν». Μνημονεῦεται μάλιστα καὶ κάτι πού
- 5 εἶπε ὁ Θουκυδίδης, ὁ γιός τοῦ Μελησία, θέλοντας νά ἀστειευτεῖ γιὰ τὴ ρητορικὴ δεινότητα τοῦ Περικλῆ. Ὁ Θουκυδίδης, ὅπως

ξέρουμε, ἀνῆκε στους ἀριστοκρατικούς καί γιά μεγάλο χρονικό διάστημα ἦταν ἀντίθετος στήν πολιτική τοῦ Περικλῆ· καί, ὅταν ὁ Ἀρχίδαμος, ὁ βασιλιάς τῶν Λακεδαιμονίων, ρώτησε τό Θουκυδίδη ἂν αὐτός ἦ ὁ Περικλῆς ἦταν ἀνώτερος στήν πάλη, ἀποκρίθηκε: «Ὅταν στήν πάλη ἐγώ τόν ρίξω καταγῆς, ἐκεῖνος, ἀντίθετα, λέει πῶς δέν ἔπесе καί κατορθώνει νά νικήσει καί νά μεταπεισῆ τούς θεατές.» Καί ὁμως ὁ Περικλῆς ὁ ἴδιος μιλοῦσε 6
στό λαό μέ τόσο μεγάλη περίσκεψη, ὥστε πάντα, ὅταν πήγαινε πρὸς τό βῆμα, εὐχόταν στους θεούς νά μὴν τοῦ ξεφύγει ἄθελα ἀπό τό στόμα του οὔτε μία λέξη πού νά ἦταν ἀνάρμοστη στήν 7
προκειμένη περίπτωση. Πάντως, δέν ἔχει ἀφήσει κανένα γραφτό, ἐκτός ἀπό τὰ *ψηφίσματά του* καί ἀξιοσημειώμενα λόγια του πολὺ λίγα ἔχουν διασωθεῖ, ὅπως λόγου χάρη, τὰ ἀκόλουθα: «Σᾶς συμβουλεύω νά βγάλετε ἀπό τῆ μέση τὴν Αἴγινα πού ἔχει γίνει μιά τσίμπλα στό μάτι τοῦ Πειραιᾶ» καί ἐπίσης: «*Βλέπω 9
τώρα καθαρά τὸν πόλεμο νά ἔρχεται τρέχοντας ἀπό τὴν Πελοπόννησο*». Ὁ *Στησίμβροτος* ἀναφέρει ὅτι ὁ Περικλῆς κάποτε ἐγκωμίαζε ἀπό τό βῆμα ἐκείνους πού ἔπесαν στή Σάμο καί ἔλεγε ὅτι ἔχουν γίνει ἀθάνατοι ὅπως οἱ θεοί· «γιατί καί τούς θεούς τούς ἴδιους δέν τούς βλέπουμε, ἀλλ' ἀπό τίς τιμές πού τούς προσφέρουμε καί ἀπό τὰ καλά πού μᾶς προσφέρουν, συμπεραίνουμε ὅτι εἶναι ἀθάνατοι· τό ἴδιο λοιπὸν συμβαίνει καί γιά ἐκείνους πού πέθαναν γιά τὴν πατρίδα».

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ

(Κεφ. 9-11)

Ὁ ἱστορικός Θουκυδίδης μιλώντας γιά τὴν διακυβέρνηση τῆς πολιτείας ἀπὸ τὸν Περικλῆ τὴ χαρακτηρίζει σὰν κάπως ἀριστοκρατική καί λέει πῶς «μόνο κατὰ τό ὄνομα ἦταν δημοκρατία, πρᾶγματι ὁμως ἐξουσία πού τὴν εἶχε ἓνας μόνο, ὁ πρῶτος τῆς Ἀθήνας πολίτης». Πολλοὶ ἄλλοι λένε ὅτι ἐκεῖνος πρῶτος ὀδήγησε τό λαό σέ *κληρουχίες* καί *θεωρικά* καί *ἀποζημιώσεις* καί ὅτι ἔτσι τὸν κακοσυνῆθισε καί, ἐνῶ πρὶν ἦταν φρόνιμος καί ἐργατικός, ἔγινε ἐξαιτίας τῶν κυβερνητικῶν αὐτῶν μέτρων σπάταλος καί ἀκόλαστος. Σωστό ὁμως εἶναι νά ἐξετάσουμε τὴν αἰτία τῆς

1 ΚΕΦ. 9

*Παροχές στό λαό.
Ἐξοστρακισμός τοῦ Κίμωνα.*

μεταβολῆς αὐτῆς στηριγμένοι στά ἴδια τά πράγματα.

- 2 Στὴν ἀρχή, καθὼς εἶπαμε, θέλοντας νά ἀντιταχτεῖ στή δημοτικότητα τοῦ Κίμωνα, κολάκευε τὸ λαό· ἀλλὰ δὲν εἶχε τὸν πλοῦτο καὶ τὰ χρήματα πού εἶχε ὁ Κίμων, μέ τὰ ὁποῖα κέρδιζε τὴν εὐνοια τῶν φτωχῶν, παρέχοντας κάθε μέρα δεῖπνο σέ ὅσους Ἀθηναίους εἶχαν ἀνάγκη, ντύνοντας τοὺς γέρους καὶ θγάζοντας τοὺς φράχτες τῶν κήπων του, γιὰ νά παίρνουν ἐλεύθερα ἀπ' αὐτοὺς ὀπωρικά ὅσοι ἠθελαν. Ἐπειδὴ μέ αὐτά τὰ δημαγωγικά μέσα τοῦ ἀντιπάλου του ὁ Περικλῆς ἔχανε τὴ δημοτικότητά του, γιὰ νά τὰ ἐξουδετερώσει τρέπεται στή διανομὴ χρημάτων τοῦ δημοσίου κατὰ συμβουλή τοῦ *Δαμωνίδη* ἀπὸ τὴν Οἴη, ὅπως ἀναφέρει ὁ
- 3 *Ἀριστοτέλης*. Καὶ ἀμέσως μέ τὰ θεωρικά καὶ δικαστικά ἐπιδόματα καὶ μέ ἄλλες μισθοδοσίες καὶ παροχές κέρδισε ὅλο τὸ λαό καὶ τὸν χρησιμοποιοῦσε γιὰ νά περιορίσει τὴν ἐξουσία τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου, πού αὐτός δὲν ἦταν μέλος τῆς, ἐπειδὴ δὲν *εἶχε κληρωθεῖ* ποτέ οὔτε ἄρχοντας οὔτε θεσμοθέτης
- 4 οὔτε βασιλιάς οὔτε πολέμαρχος. Γιατί τὰ ἀξιώματα αὐτά ἀπὸ τὰ παλιά χρόνια τὰ ἀναλάβαιναν οἱ πολῖτες μέ κληρο καὶ ἂν ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἐπιδοκίμαζε τὴ διοίκησή τους, γίνονταν μέλη τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου. Γιὰ τοῦτο ὁ Περικλῆς, ὅταν ἀπόκτησε μεγαλύτερη δύναμη στό λαό, μέ τὴν ὑποστήριξη του ἀντιπολιτεύτηκε τὴ βουλή καὶ κατάφερε μέ τὴ μεσολάβηση τοῦ
- 5 *Ἐφιάτη* νά τῆς ἀφαιρεθεῖ τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπὸ τὴ δικαστικὴ τῆς ἐξουσία. Ἐπειτα κατηγόρησε τὸν Κίμωνα σάν φίλο τῶν Λακεδαιμονίων καὶ ἐχθρό τῆς δημοκρατίας καὶ πέτυχε τὸν *ἐξοστρακισμό* του μὸλο πού κατὰ τὸν πλοῦτο καὶ κατὰ τὸ γένος δὲν ἦταν κατώτερος ἀπὸ κανέναν, καὶ εἶχε νικήσει τοὺς βαρβάρους κερδίζοντας τίς ὠραιότερες νίκες, καὶ εἶχε γεμίσει τὴν πόλη μέ πολλὰ χρήματα καὶ λάφυρα, ὅπως ἔγραψα στή βιογραφία του. Τόσο μεγάλη ἦταν ἡ δύναμη τοῦ Περικλῆ στό λαό.

ΚΕΦ. 10

*Ἀνάκληση
καὶ θάνατος
τοῦ Κίμωνα.*

- 1 Ἡ διάρκεια τοῦ ἐξοστρακισμοῦ ἐκείνων πού ἐδιωχνε ἡ πόλη εἶχε ὀριστεῖ μέ νόμο γιὰ δέκα χρόνια. Μόλις εἶχε περάσει τὸ μισό διάστημα τῆς δεκαετίας πού ὁ Κίμων ἦταν ἐξοστρακισμένος, οἱ Λακεδαιμόνιοι μέ *μεγάλο στρατό* μπῆκαν στὴν περιοχὴ τῆς Τανάγρας καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἀμέσως ὄρμησαν ἐναντίον τους.

Τότε ο Κίμων γύρισε από την εξορία και κατατάχτηκε και αυτός στο λόχο που ύπηρετούσαν οι άντρες της φυλής του. Ήθελε με την πράξη του να ξεπλύνει την κατηγορία του λακωνισμού, κινδυνεύοντας στον αγώνα μαζί με τους συμπολίτες του. Ἀλλά οί φίλοι του Περικλή συνεννοήθηκαν και τον έδιωξαν με τη δικαιολογία ότι ήταν έξοστρακισμένος. Γιά τούτο, φαίνεται, ο Περικλής σ' εκείνη τή μάχη πολέμησε με πολλή άντρεία και ξεχώρισε απ' όλους τούς άλλους, άψηφώντας τή ζωή του. Ἀλλά έπεσαν σ' αυτή τή μάχη και όλοι μαζί οί φίλοι του Κίμωνα, αυτοί που ο Περικλής τούς κατηγορούσε επίσης ως φίλους των Λακεδαιμονίων. Καί τότε μετάνοιωσαν πικρά οί Ἀθηναίοι και άποζητούσαν τόν Κίμωνα, πολύ περισσότερο μάλιστα γιατί νικήθηκαν *στά σύνορα τής Ἀττικής* και περίμεναν πώς τήν έρχόμενη άνοιξη θά ξανάρχιζε άγριος ο πόλεμος. Κατάλαβε ο Περικλής τίς διαθέσεις αυτές του λαού και δέ δίστασε να τόν ικανοποιήσει. Ὑπόβαλε ο ίδιος στήν έκκλησία του δήμου ψήφισμα γιά τήν ανάκληση του Κίμωνα και όταν εκείνος γύρισε στήν πατρίδα του, κατόρθωσε να συμφωνηθεί ειρήνη ανάμεσα *στις δύο πόλεις*: γιατί οί Λακεδαιμόνιοι είχαν τόση συμπάθεια στον Κίμωνα, όση αντίπαθεια στον Περικλή και στους άλλους δημοκρατικούς άρχηγούς. Μερικοί ισχυρίζονται ότι πριν ο Περικλής υποβάλει τήν πρόταση γιά τήν επάνοδο του Κίμωνα, είχε συνεννοηθεί μυστικά μαζί του με τή μεσολάθηση τής άδερφής του Κίμωνα Ἑλπινίκης και είχαν συμφωνήσει: ο Κίμων να φύγει με διακόσια πλοία και να είναι στρατηγός μακριά από τήν Ἀττική καταστρέφοντας τή χώρα του βασιλιᾶ των Περσών, και ο Περικλής να έχει τήν έξουσία μέσα στήν πόλη. Φαίνεται πώς και πρωτύτερα ή Ἑλπινίκη είχε μεσολαθήσει, γιά να καταπραυνει τόν Περικλή απέναντι του Κίμωνα, *όταν αυτός δικαζόταν* και κινδύνευε να καταδικαστεί σέ θάνατο. Τότε ο Περικλής ήταν ένας από τούς κατηγορούς που είχε όρισει ο δήμος και, όταν ήρθε σ' αυτόν ή Ἑλπινίκη και τόν παρακαλοῦσε, αυτός χαμογέλασε και είπε: «Ἑλπινίκη, είσαι γριά, είσαι πολύ γριά, γιά ν' ανακατεῦσαι σέ τόσο μεγάλα ζητήματα.» Καί όμως στή δίκη δέ σηκώθηκε να μιλήσει παρά μόνο μία φορά, αναγκασμένος από τήν έντολή που είχε αναλάβει, και, αφού επιβάρυνε τόν Κίμωνα

- 7 όσο μπορούσε λιγότερο από τούς άλλους κατηγορούς, αποχώρησε από τή συνεδρίαση. Πώς λοιπόν, ύστερ, ἀπ' αὐτά, μπορεῖ κανεῖς νά δώσει πίστη στά λόγια τοῦ Ἰδομενεά, πού κατηγορεῖ τόν Περικλῆ, πώς τάχα τόν Ἐφιάλτη, τό δημοκρατικό ἀρχηγό, πού ἦταν φίλος καί πολιτικός συνεργάτης του, τόν δολοφόνησε ἀπό ζηλοτυπία καί ἀπό φθόνο γιά τή δόξα του; Δέν ξέρω ἀπό πού τά μάζεψε αὐτά καί τά ἔριξε σάν χολή στό πρόσωπο τοῦ Περικλῆ, πού ἴσως νά μήν εἶναι ὀλοτέλα ἀμειπτος, πάντως ὁμως εἶχε φρόνημα εὐγενικό καί γενναιοψυχία, ἀρετές ἀπό τίς ὁποῖες δέν μπορούσε ποτέ νά βλαστήσει πάθος τόσο σκληρό καί τόσο
- 8 ἀπάνθρωπο. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι τόν Ἐφιάλτη πού ἦταν φοβερός ἀντίπαλος τῶν ὀλιγαρχικῶν καί ἀλύγιστος στήν ἀναζήτηση εὐθύνης καί στήν καταδίωξη κάθε ἀδικητῆ τοῦ λαοῦ, τόν ἐπιβουλεύτηκαν οἱ ἐχθροί του· αὐτοί ἔβαλαν τόν Ἀριστόδιο ἀπό τήν Τανάγρα καί τόν σκότωσε κρυφά, ὅπως λέει ὁ Ἀριστοτέλης.

Ὅσο γιά τόν Κίμωνα, αὐτός πέθανε στήν Κύπρο, ὅπου ἦταν στρατηγός.

ΚΕΦ. ΙΙ

Ἄνταγωνισμός Περικλῆ καί Θεουκιδίδη. Θεάματα καί κληρονομίες.

- 1 Οἱ ἀριστοκρατικοί, πού ἐβλεπαν ἤδη καί πρωτύτερα τόν Περικλῆ νά ἀποκτᾷ πολύ μεγάλη πολιτική δύναμη, ἤθελαν νά ὑπάρχει κάποιος στήν πόλη πού νά ἀντιταχτεῖ σ' αὐτόν καί νά μετριάξει τή δύναμή του, ὥστε ἡ κυβέρνησή του νά μήν καταστήσει ἐντελῶς μοναρχία. Γιά τοῦτο ἀντιτάξαν σ' αὐτόν σάν πολιτικό του ἀντίπαλο τό Θεουκιδίδη ἀπό τό δῆμο τῆς Ἀλωπεκῆς, ἄνθρωπο φρόνιμο καί συγγενή τοῦ Κίμωνα. Ὁ Θεουκιδίδης ἦταν στά πολεμικά κατώτερος ἀπό τόν Κίμωνα, μά πιά ἔμπειρος ἀγορητής καί πολιτικός. Ἔμενε διαρκῶς μέσα στήν πόλη καί συχνά τοῦ δινόταν ἡ εὐκαιρία νά ἀναμετρηθεῖ μέ τόν Περικλῆ στό βῆμα τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου. Ἔτσι ἀποκατάστησε τήν ἰσορροπία στό πολίτευμα· γιατί δέν ἄφησε τούς ἀριστοκρατικούς νά εἶναι σκορπισμένοι μέσα στό λαό καί νά συγχωνευτοῦν μαζί του, ὅπως γινόταν πρῖν, πού ἡ κοινωνική τους ἀξία χανόταν μέσα στό πολύ πλῆθος. Ἀντίθετα, ξεχώρισε σέ ἰδιαίτερη μερίδα τούς ἀριστοκρατικούς καί συνένωσε ὅλη τή δύναμή τους, ὥστε νά
- 2 ἀποκτήσει βαρῦτητα, καί ἔτσι κατόρθωσε νά κλίνει ἡ ζυγαριά πρὸς τό μέρος τους. Γιατί καί προηγουμένως ὑπῆρχε στό κοι-
- 3

νωνικό σύνολο κάποιο ράγισμα κρυφό, *ὅπως συμβαίνει συχνά σ' ἓνα σιδερένιο ἀντικείμενο*, πού ἄφηνε νά διαφαίνεται ἡ διαφορὰ τῆς δημοκρατικῆς καί ἀριστοκρατικῆς πολιτικῆς, ἀλλά τώρα ὁ ἀνταγωνισμός καί ἡ ἀντιζηλία ἐκείνων τῶν δύο πολιτικῶν, τοῦ Θουκυδίδη καί τοῦ Περικλῆ, χάραξε μιά πολύ βαθιά τομῆ καί χώρισε τοὺς πολίτες σέ δύο ὀλότελα ξεχωριστές μερίδες, πού ἡ μιά ὀνομάστηκε δημοκρατική καί ἡ ἄλλη ὀλιγαρχική. 4

τότε περισσότερο ἀπό ἄλλοτε, ὁ Περικλῆς *χαλάρωνε τὸ χαλινὸ ἀπὸ τὸ λαὸ καί πολιτεύεταν* μὲ τρόπο πού νά τὸν εὐχαριστεῖ. Ἐπινοοῦσε διαρκῶς διάφορα θεάματα πανηγυρικά ἢ συμπόσια ἢ πομπές στήν πόλη, διασκέδαζε τοὺς πολίτες *μὲ εὐγενικές εὐχαριστήσεις*, καί κάθε χρόνο ἔστελνε ἐξήντα πλοῖα μὲ τὰ ὅποια πολλοὶ πολίτες ταξίδευαν ὀχτῶ μῆνες μὲ ἀμοιβή καί ἔτσι μπορούσαν νά ἀσκοῦνται καί νά ἀποκτοῦν πείρα στὰ ναυτικά.

Ἐπίσης ἔστειλε χίλιους *κληρούχους* στή *Χερρόνησο*, πεντακόσιους στή *Νάξο*, μισοὺς ἀπ' αὐτοὺς στήν *Ἄνδρο*: ἀκόμη ἔστειλε στή *Θράκη* χίλιους γιὰ νά κατοικήσουν ἐκεῖ μαζί μὲ τοὺς *Βισάλτες* καί ἄλλους στήν *Ἰταλία*, ὅταν ἀνοικοδομήθηκε ἡ *Σύβαρη*, πού ἀπὸ τότε ὀνομάστηκε *Θούριοι*. Καί μὲ αὐτὰ πού ἔκανε, ἀνακούφιζε τὴν πόλη ἀπὸ ἓναν ὄγλο ἀργὸ καί φιλοτάραχο, βελτιῶνε τὴν οἰκονομικὴ κατάσταση τοῦ λαοῦ καί συγχρόνως ἴδρυε σ' ἐπίκαιρα σημεῖα τῶν συμμαχικῶν πόλεων οἰκισμοὺς Ἀθηναίων, πού θά χρησίμευαν σάν ἐπίφοβη φρουρά, γιὰ νά συγκρατοῦν τοὺς συμμάχους ἀπὸ κάθε ἀπόπειρα ἀποστασίας. 5
6

ΤΑ ΑΘΑΝΑΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ

(Κεφ. 12-14)

Ἄλλὰ ἐκεῖνο προπάντων πού εὐχαρίστησε πάρα πολύ τοὺς Ἀθηναίους καί ὁμόρφυνε τὴν πόλη, πού προκάλεσε τὴν πιὸ μεγάλη ἔκπληξη στοὺς ξένους, πού μόνο αὐτὸ μαρτυρεῖ πὼς ἡ περιλάλητη ἐκείνη δύναμη καί ἡ παλαιὰ εὐτυχία τῶν Ἑλλήνων δέν εἶναι γέννημα φαντασίας παρά πραγματικὴ ἀλήθεια, ὑπῆρξε ἡ κατασκευὴ τῶν ἀθάνατων μνημείων στήν Ἀθήνα. Μά αὐτὸ ἀκριβῶς περισσότερο ἀπ' ὅλα τὰ πολιτικὰ ἔργα τοῦ Περικλῆ φθονοῦσαν καί κατηγοροῦσαν οἱ ἐχθροὶ του. Φώναζαν στίς 1

ΚΕΦ. 12

Ὁ ἐξωραϊσμός τῆς Ἀθήνας μὲ τὰ συμμαχικά χρήματα. Ἐὐημερία τῶν Ἀθηναίων.

- συνεδριάσεις του δήμου ότι ο λαός δυσφημείται και κακολογείται, γιατί *πῆρε ἀπὸ τῆ Δῆλο τὰ κοινὰ χρήματα τῶν Ἑλλήνων* και τὰ ἔφερε στὴν Ἀθήνα. Ἡ μόνη εὐλογία πρόφαση πού μπορούσε νά ἀντιτείνει στους κατηγορούς του, ἦταν ὅτι πῆρε τὰ κοινὰ χρήματα ἀπὸ τούς συμμάχους, γιά νά τὰ φυλάξει σέ ἀσφαλισμένο μέρος, γιατί φοβήθηκε τούς βαρβάρους· τώρα, λένε οἱ κατηγοροί, καί αὐτὴ τὴν πρόφαση τὴν ἔχει ἀνατρέψει ὁ Περικλῆς. Καί προσθέτουν: «Ἔτσι οἱ Ἕλληνες σχηματίζουν τὴν ἐντύπωση ὅτι ἐξευτελίζονται φοβερά καί τυραννοῦνται ὀλοφάνερα, γιατί βλέπουν ὅτι ὅσα αὐτοὶ εἶναι ἀναγκασμένοι νά συνεισφέρουν γιά τὸν πόλεμο ἐμεῖς τὰ χρησιμοποιοῦμε γιά νά κάμουμε ὀλόχρυση τὴν πόλη μας, νά τὴ στολίσουμε σάν γυναίκα φιλάρεσκη καί νά τὴν πλουτίσουμε μέ πολῦτιμους λίθους, μέ ἀγάλματα καί μέ *χιλιοτάλαντους ναοὺς*.»
- 3 Ἀλλὰ ὁ Περικλῆς ἀπαντοῦσε σ' αὐτὰ καί ἔλεγε στό λαό ὅτι δέν ἔχουν νά δώσουν κανένα λόγο στους συμμάχους γιά τὰ χρήματα, γιατί οἱ Ἀθηναῖοι πολεμοῦν γιά ὅλους τούς συμμάχους καί κρατοῦν μακριά ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τούς βαρβάρους. «Οἱ σύμμαχοι», ἔλεγε ὁ Περικλῆς, «δέν παρέχουν οὔτε ἓνα ἄλογο οὔτε ἓνα πλοῖο οὔτε ἓναν ὀπλίτη· τὸ μόνο πού προσφέρουν εἶναι τὰ χρήματα. Ἀλλ' αὐτὰ δέν ἀνήκουν πιά σ' ἐκείνους πού τὰ δίνουν, παρά σ' ἐκείνους πού τὰ παίρνουν, ἂν τούς
- 4 παρέχουν ἐκεῖνο γιά τὸ ὁποῖο τὰ παίρνουν. Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ πόλη μας εἶναι ἀρκετὰ ἐφοδιασμένη μέ ὅ,τι χρειάζεται γιά τὸν πόλεμο, πρέπει ὅσα περισσεύουν νά τὰ διαθέτει γιά ἔργα τέτοια πού, ὅταν γίνουν, θά τῆς φέρουν ἀθάνατη δόξα καί, κατὰ τὴ διάρκεια πού γίνονται, θά τῆς ἐξασφαλίζουν τὴν εὐημερία της· γιατί μέ τὰ ἔργα αὐτὰ δημιουργοῦνται ἐργασίες κάθε εἴδους καί ποικίλες ἀνάγκες, πού θέτουν σέ κίνηση ὅλες τίς τέχνες καί ἀπασχολοῦν ὅλα τὰ ἐργατικά χέρια, ὥστε ὅλοι σχεδόν οἱ πολῖτες νά ἔχουν μιά πρόσοδο γιά τὴ ζωὴ τους καί μέ αὐτὸ τὸν τρόπο ἡ πόλη ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ της νά στολιζεται καί νά
- 5 τρέφεται.» Σ' ἐκείνους πού εἶχαν τὴν κατάλληλη ἡλικία καί σωματικὴ ἱκανότητα γιά πόλεμο, οἱ ἐκστρατείες ἔδιναν τὰ μέσα νά συντηρηθοῦν ἀπὸ τὸ κοινὸ ταμεῖο. Ὁ Περικλῆς ὅμως ἤθελε καί ὁ *ἐργατικὸς λαός* πού δέν ἐπαιρνε μέρος στίς ἐκστρατείες νά μὴ στερεῖται καί αὐτός ἀπὸ κάθε χρηματικὴ πρόσοδο, οὔτε ὅμως νά

τὴν παίρνει μένοντας ἀνεργος καὶ ὀκνηρός. Γιὰ τοῦτο ἐστρεψε ἀποφασιστικά τὸ λαὸ πρὸς τὰ μεγαλεπήβολα κατασκευάσματα καὶ σὲ σχέδια ἔργων πού ἀπαιτοῦν πολλοὺς εἰδικούς τεχνίτες καὶ παρέχουν μακρόχρονη ἐργασία. Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο καὶ τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ λαοῦ πού ἔμενε μέσα στὴν πόλη θά μπορούσε δικαιολογημένα νά ὠφελεῖται καὶ νά παίρνει μέρος στὰ δημόσια ἔσοδα, ὅπως οἱ ναῦτες, οἱ φρουροὶ καὶ οἱ στρατιῶτες. Ἔτσι δημιουργήθηκε ἕνας μέγας κύκλος ἐργασιῶν: ὡς πρῶτα ὑλικά ἔπρεπε νά χρησιμοποιήσουν λιθάρι, χαλκὸ, ἐλεφαντόδοντο, χρυσάφι, ἔβενο, ξύλο κυπαρισσιοῦ καὶ ἄλλα· οἱ τεχνίτες πού θά τὰ χρησιμοποιοῦσαν καὶ θά τὰ κατεργάζονταν ἦταν ξυλουργοί, γλύπτες, χαλκουργοί, μαρμαράδες, ἐπιχρυσωτές, ἐλεφαντουργοί, ζωγράφοι, κοσμηματογράφοι, τορνευτές· αὐτοὶ πού θά ἀναλάβαιναν τὴν ἀποστολὴ καὶ μεταφορὰ τους ἦταν γιὰ τὴ θάλασσα ἔμποροι καὶ ναῦτες καὶ κυβερνήτες πλοίων, καὶ γιὰ τὴν ξηρὰ ἄμαξουργοί, караγωγεῖς, ἄμαξηλάτες, σκοινοποιοί, λιναράδες, ἐργάτες δερμάτων, ὁδοποιοί, μεταλλωρύχοι· καὶ κάθε τέχνη, ὅπως ἕνας στρατηγὸς ἔχει τὸ δικό του στράτευμα, εἶχε ἕνα πλῆθος ἐργατῶν καὶ βοηθῶν συνταγμένο πού χρησίμευε ὡς ὄργανο καὶ σῶμα τῆς ὑπηρεσίας τῆς. Ἔτσι οἱ πολλαπλές ἀνάγκες πού παρουσιάζονταν γιὰ ὅλες αὐτές τῆς ἐργασίες μοίραζαν καὶ σκορπούσαν, μπορεῖ νά πεῖ κανεὶς, τὴν εὐημερία σὲ ὅλους τοὺς πολίτες, ὅποιαδῆποτε ἡλικία καὶ ἂν εἶχαν καὶ ὅποιαδῆποτε φυσικὴ δεξιότητα.

6

Τὰ ἔργα ὑψώνονταν περήφανα σὲ μέγεθος καὶ ἀνυπέρβλητα σὲ ὀμορφιά καὶ σὲ χάρη καὶ οἱ τεχνίτες συναγωνίζονταν νά ξεπεράσουν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον στὴν καλλιτεχνικὴ ἐργασία. Ἀλλὰ τὸ πιὸ ἀξιοθαύμαστο ἦταν ἡ ταχύτητα τῆς δημιουργίας. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἔργα, πού τὸ καθένα νόμιζε κανεὶς πὼς μετὰ πολλὰς διαδοχικὲς γενιές ἀνθρώπων μπορούσε μὲ δυσκολία νά φτάσει στοῦ τέλος, συντελεστήκαν ὅλα μαζί στὴν ἀκμὴ τῆς πολιτικῆς σταδιοδρομίας ἐνός μόνου ἀνθρώπου. Λένε ὡστόσο ὅτι κάποτε ὁ Ζεύς, ὅταν ἄκουσε τὸν Ἀγάθαρχο τὸ ζωγράφο νά παινεύεται γιὰ τὸ ζωγράφιζε γρήγορα καὶ εὐκολα, εἶπε: «Ἐγὼ ὁμως ζωγραφίζω πολὺ ἀργά.» Πράγματι ἡ εὐκολία καὶ ἡ ταχύτητα τῆς κατα-

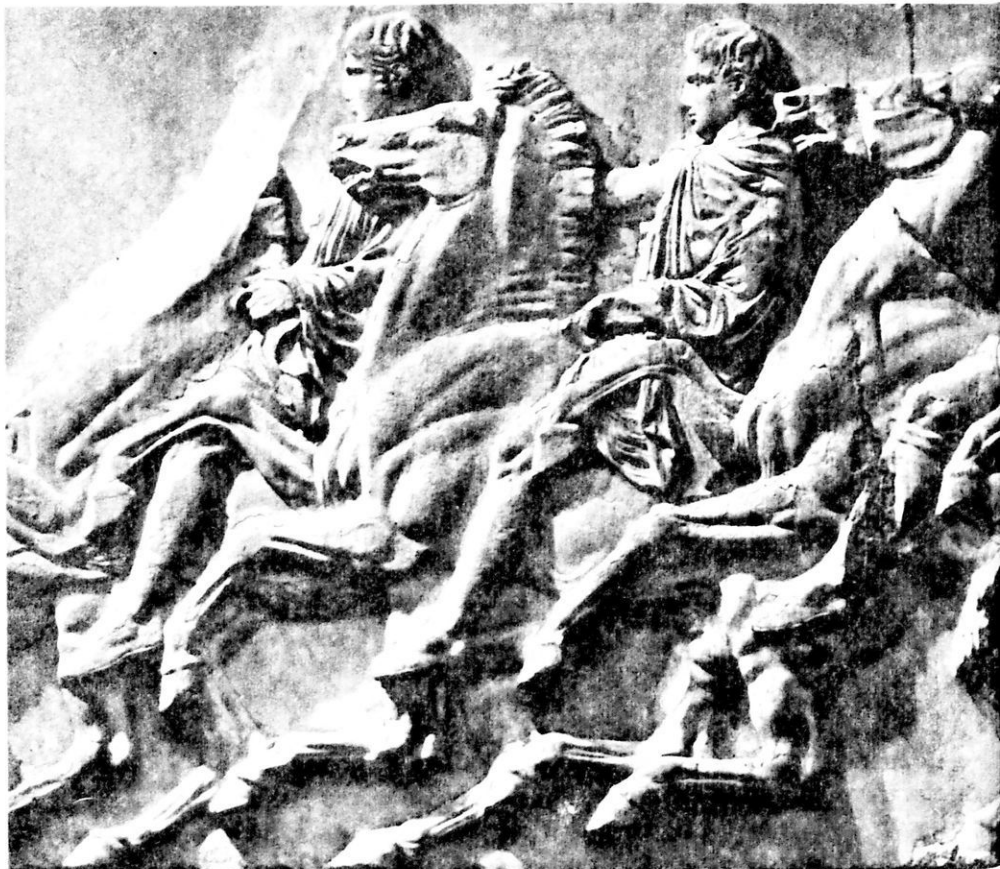
1 ΚΕΦ. 13

*Τὰ ἔργα καὶ οἱ
καλλιτέχνες.*

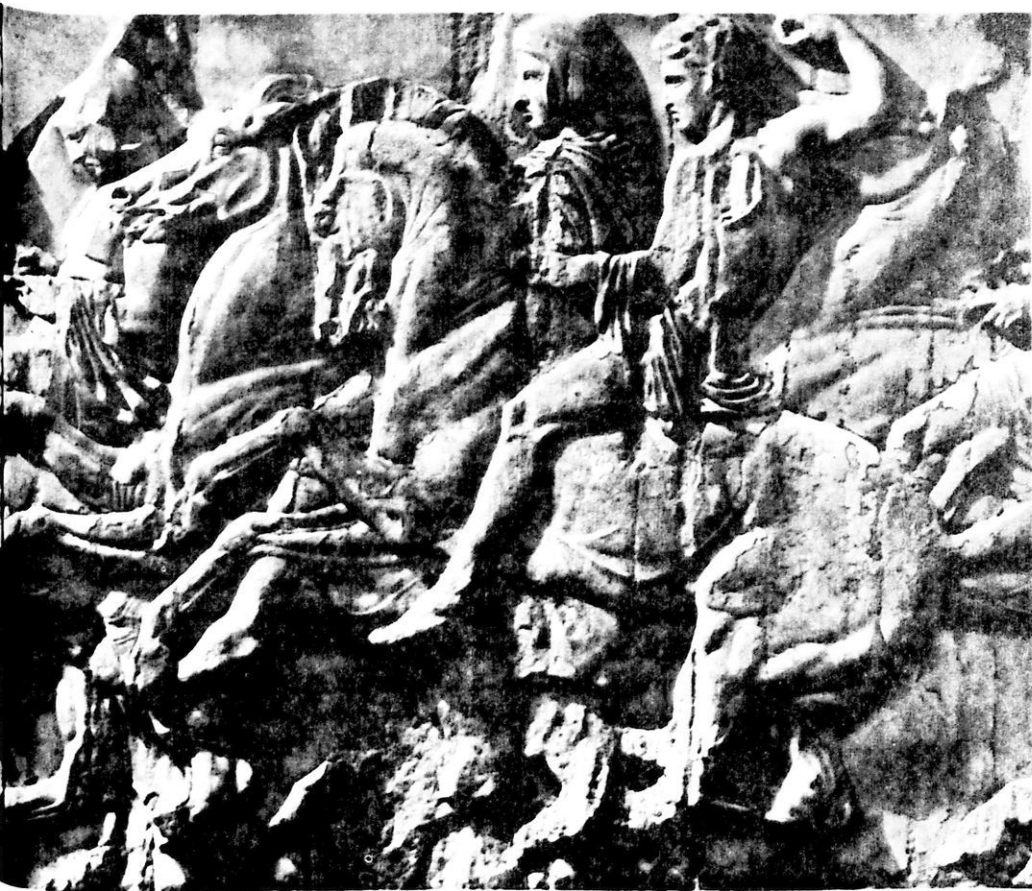
2

3

4

Στή ζωφόρο τοῦ Παρθενώνα εἰκονίζεται ἡ πομπή τῶν Παναθηναίων. Ἡ σύνταξη τῆς πομπῆς παριστάνεται στή δυτική πλευρά· στή βόρεια καί στή νότια εἰκονίζεται ἡ πορεία καί στήν ἀνατολική πλευρά τό τέρμα τῆς πομπῆς καί ἡ παράδοση τοῦ πέπλου σέ ἱερέα τοῦ ναοῦ.

Στις δύο αυτές πλάκες της βόρειας πλευράς παριστάνονται ίππεις που μετέχουν στην πομπή των Παναθηναίων. Οι πλάκες της ζωφόρου, που είχε μήκος 160 μ., είναι από πεντελικό μάρμαρο και έχουν ύψος 1 μ.

- σκευής δέν προσθέτει στό ἔργο ἀξία μόνιμη οὔτε τελειότητα ὁμορφιάς, ἐνῶ ὁ χρόνος πού δαπανήθηκε γιά νά γίνει κάτι μέ κόπο, δίνει σάν κέρδος τή διάρκεια τοῦ ἔργου πού ἔγινε. Γιὰ 5 τοῦτο ἀκριβῶς θαυμάζονται τά ἔργα τοῦ Περικλῆ, γιατί ἔγιναν σέ λίγο χρόνο, ἀλλά γιά μεγάλη διάρκεια. Γιατί τό καθένα εἶχε ἀπό τότε πού ἔγινε *τὴν ὁμορφιά τοῦ ἀρχαίου*, ἀλλά κρατάει ὡς 6 τώρα τή δροσερότητα ἑνός πρόσφατου καί νέου ἔργου. Τόσο πολύ πάνω σ' αὐτά τά ἔργα ἀνθίζει μιὰ νεότητα πού διατηρεῖ παντοτινά ἀνεγγίχτη ἀπό τό χρόνο τή μορφή τους, σάν νά εἶχαν 7 μέσα τους μιὰ πνοή ἀμάραντη καί μιάν ἀγέραστη ψυχή!
- Τή διεύθυνση καί τήν ἐπίβλεψη ὅλων τῶν ἔργων ὁ Περικλῆς τήν εἶχε ἀναθέσει στό *Φειδία*, ἀλλά καί κάθε ἔργο εἶχε μεγάλους 8 ἀρχιτέκτονες καί τεχνίτες. Τόν *ἐκατόμπεδο Παρθενώνα* τόν κατασκεύασαν ὁ *Καλλικράτης* καί ὁ *Ἰκτίνος*. Τό *τελεστήριο στήν Ἐλευσίνα* ἄρχισε νά τό οἰκοδομεῖ ὁ *Κόροιβος* καί αὐτός ἔστησε τοὺς *στύλους πού ὑψώνονται ἀπό τό ἔδαφος* καί τοὺς ἔνωσε ἐπάνω 9 μέ τά *ἐπιστύλια*: ὅταν ἐκεῖνος πέθανε, ὁ *Μεταγένης* ἀπό τό δῆμο τῆς *Ξυπέτης* ἔστησε πάνω στοὺς πρῶτους στύλους τό *διάζωμα* καί τοὺς ἐπάνω *στύλους*: τό *φεγγίτη* στή στέγη τοῦ ἀνακτόρου τόν πρόσθεσε ὁ *Ξενοκλῆς* ἀπό τό *Χολαργό*. Τό *μακρό τεῖχος*, πού ὁ *Σωκράτης* λέει πῶς ὁ ἴδιος ἄκουσε τόν Περικλῆ νά προτείνει τήν κατασκευή του, τό εἶχε ἀναλάβει νά τό ἐκτελέσει 10 ὁ *Καλλικράτης*. Τό ἔργο τοῦτο τό σατυρίζει ὁ *Κρατίνος*, γιατί ἀργούσε νά τελειῶσει καί λέει:

«Χρόνια τώρα ὁ Περικλῆς

μέ τά λόγια ὅλο τό χτίζει, μά οὔτε βῆμα προχωρεῖ.»

- 9 *Τό Ὡδεῖο* κατά τήν ἐσωτερική του διάταξη ἦταν μέ πολλές σειρές ἀπό καθίσματα καί στύλους, καί εἶχε τήν ὀροφή γερμένη καί κατηφορική, μά σ' ἓνα σημεῖο σχημάτιζε μιὰ κορυφή. Λένε πῶς ἔγινε ἔτσι κατά τό πρότυπο καί *κατ' ἀπομίμηση τῆς σκηνῆς* τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν καί κατασκευάστηκε καί αὐτό μέ τήν ἐπιστασία τοῦ Περικλῆ.
- 10 Καί ἀπό τοῦτο πάλι ὁ Κρατίνος παίρνει ἀφορμή νά σατυρίσει τόν Περικλῆ καί σέ μιὰ κωμῳδία του πού ἐπιγράφεται «Θρῶται», δηλ. «Γυναῖκες τῆς Θράκης», λέει:

«Νάτος ἔρχεται κι ὁ σκινोकέφαλος ὁ Δίας»
 στό κεφάλι του φορεῖ καμαρωτά τό Ὀδεδίο,
 τώρα πιά πού γλίτωσε ἀπ' τόν ἐξοστρακισμό».

Ὁ Περικλῆς φιλοδοξώντας νά συνδέσει τό ὄνομά του μέ 11
 σπουδαῖα ἔργα, τότε γιά πρώτη φορά ψήφισε νά τελεῖται μουσι-
 κός ἀγώνας στή γιορτή τῶν Παναθηναίων. Καί, ὅταν ἐκλέχτηκε
ἀθλοθέτης, κανόνισε ὁ ἴδιος πῶς πρέπει νά παίζουν τόν αὐλό
 αὐτοί πού ἀγωνίζονται ἢ πῶς νά τραγουδοῦν ἢ πῶς νά χειρίζον-
 ται τήν κιθάρα. Αὐτός ὁ ἀγώνας ἐγινε τότε στό Ὀδεδίο, ὅπως
 καί ἔπειτα ἐκεῖ πιά γίνονταν οἱ μουσικοί ἀγῶνες.

Τά *Προπύλαια* στήν Ἀκρόπολη οἰκοδομήθηκαν μέσα σέ μιά 12
 πενταετία ἀπό τόν ἀρχιτέκτονα Μνησικλῆ. Ἕνα τυχαῖο, μά
 ἀξιοθαύμαστο περιστατικό κατά τή διάρκεια τῆς οἰκοδομῆς
 ἤρθε νά δείξει ὅτι ἡ θεά δέν ἀπουσίαζε ἀπό τό ἔργο, παρά
 συνεργαζόταν καί βοηθοῦσε τήν ἐκτέλεσή του. Ἕνας ἀπό τούς 13
 τεχνίτες πού ἐργάζονταν ἐκεῖ, ὁ πιό ἐργατικός καί ὁ πιό πρόθυ-
 μος ἀπ' ὅλους, γλίστρησε καί ἔπεσε ἀπό ἀρκετό ὕψος. Ἦταν σέ
 κακή κατάσταση καί οἱ γιατροί εἶχαν ἀπελπιστεῖ. Αὐτό στενο-
 χώρησε πολύ τόν Περικλῆ, ἀλλά ἡ θεά φάνηκε στό ὄνειρό του
 καί παράγγειλε μιά θεραπεία, πού τή χρησιμοποίησε ὁ Πери-
 κλῆς καί γιάτρεψε γρήγορα καί εὐκολα τόν ἄνθρωπο. Ἐπει-
 ἀπ' αὐτό ὁ Περικλῆς ἔστησε στήν Ἀκρόπολη τό *χάλκινο ἄγαμμα*
τῆς Ὑγείας Ἀθηνᾶς κοντά στό θωμό, πού, ὅπως λένε, ὑπῆρχε
 καί πρωτίτερα ἐκεῖ.

Ὁ Φειδίας κατασκεύασε τό *χρυσό ἄγαμμα* τῆς θεᾶς καί στή 14
στήλῃ εἶναι γραμμένο ὅτι αὐτός εἶναι ὁ τεχνίτης τούτου τοῦ ἔρ-
 γου. Ὅλα σχεδόν εἶχαν ἀνατεθεῖ σ' αὐτόν καί, ὅπως εἶπαμε, αὐ-
 τός παρακολουθοῦσε ὅλους τούς τεχνίτες ἐξαιτίας τῆς φιλίας
 πού εἶχε μέ τόν Περικλῆ.

Ἐπειδή οἱ πολιτικοί ὁπαδοί τοῦ Θουκυδίδη κατηγοροῦσαν 1 ΚΕΦ. 14
 τόν Περικλῆ καί φώναζαν πῶς σπαταλᾷ τά χρήματα καί ἐξανε-
 μίζει τά εἰσοδήματα τῆς πολιτείας, ὁ Περικλῆς στήν ἐκκλησία
 τοῦ δήμου ρώτησε τό λαό ἂν νομίζει πῶς ἔχουν δαπανηθεῖ
 πολλά· καί ὅταν φώναξαν «ναί, πάρα πολλά», αὐτός εἶπε: «Λοι-

*Κατηγορίες
 τῶν ἀριστο-
 κρατικῶν.
 Ἐξοστρακι-*

σμός του
Θουκυδίδη.

- 2 πόν τότε ἡ δαπάνη ἄς βαρύνει ἔμενα καί ὄχι ἐσᾶς. Ἄλλά πάνω στά μνημεῖα θά ἀναγράψω μόνο τό δικό μου ὄνομα.» Ὅταν εἶπε αὐτά ὁ Περικλῆς, οἱ Ἀθηναῖοι, εἶτε γιατί θαύμασαν τή μεγαλοφροσύνη του εἶτε γιατί εἶχαν τή φιλοτιμία νά πάρουν μέρος στή δόξα τῶν ἔργων, μέ κραυγές τόν παρακαλοῦσαν νά ξεοδεύει ἀπό τά δημόσια χρήματα καί νά τά διαθέτει χωρίς κανένα περιορισμό. Τέλος ἄρχισε μέγας ἀγώνας ἀνάμεσα στόν Περικλή καί τό Θουκυδίδη γιά τόν ἐξοστρακισμό ἑνός ἀπό τοὺς δύο. Ὁ Περικλῆς τότε κινδύνεψε νά χάσει τόν ἀγώνα, ἀλλά στό τέλος κατόρθωσε νά ἐξοστρακίσει τό Θουκυδίδη καί νά διαλύσει τό ἀντίπαλό του πολιτικό κόμμα.
- 3

Η ΑΠΕΡΙΟΡΙΣΤΗ ΕΞΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ (Κεφ. 15-16)

ΚΕΦ. 15
Ἡ συγκέντρωση τῆς ἐξουσίας. Ἡ ἀφιλοκέρδεια τοῦ Περικλή.

- 1 Ἄφοῦ λοιπόν σταμάτησε ὀλοτέλα πιά ἡ πολιτική διαμάχη καί ἡ πόλη ἤσυχασε καί ἐνώθηκε ὅλη σχεδόν σ' ἓνα σύνολο, ὁ Περικλῆς κρατοῦσε στά χέρια του ὅλη τήν Ἀθήνα καί μόνος του κανόνιζε ὅλα τά ζητήματα πού διαχειρίζονταν οἱ Ἀθηναῖοι: τοὺς φόρους, τά στρατεύματα, τά πλοῖα, τά νησιά, τή θάλασσα, τή μεγάλη δύναμη πού ἡ πόλη εἶχε ἀποκτήσει ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνας καί ἀνάμεσα στοὺς βαρβάρους, τήν ἡγεμονία πού εἶχε ἐξασφαλιστεῖ μέ τήν ὑπακοή τῶν ὑποταγμένων λαῶν, καθώς καί μέ τή φιλία τῶν βασιλέων καί τή συμμαχία τῶν δυναστῶν. Ἀπό τότε ὅμως δέν ἦταν πιά ὁ ἴδιος οὔτε τόσο συγκαταβατικός στό λαό, ὅπως πρὶν. Δέν ὑποχωροῦσε εὐκόλα καί δέν ἄφηνε νά τόν παρασέρνουν οἱ ἄνεμοι τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ πλήθους. Τῆ δημοκρατία πού ἦταν πρὶν χαλαρή καί συχνά ὑποχωρητική σάν μιά μουσική ἀπαλή καί ἄτονη, τήν ἐνίσχυσε καί τήν ἔκαμε πολίτευμα ἀριστοκρατικό καί βασιλικό, γιά νά ἐφαρμόσει μιά πολιτική ἴση καί δίκαιη πρὸς ὅλους, πού ἀπόβλεπε στό ἀληθινό συμφέρον τοῦ λαοῦ. Πολλές φορές ὁ λαός τόν ἀκολουθοῦσε μέ τή θέλησή του, γιατί τόν ἔπειθε μέ τίς συμβουλές του. Κάποτε ὅμως, πού ὁ λαός δέν ἔδειχνε προθυμία νά τόν ἀκολουθήσει, αὐτός τέντωνε τά λουριά καί τόν ὀδηγοῦσε ἀναγκαστικά ἐκεῖ ὅπου ἦταν τό συμφέρον του. Ἐκανε δηλαδή ὅ,τι ἀκριβῶς κάνει ὁ γιατρός,

πού σέ μία μακρόχρονη ἀρρώστια μέ πολλά συμπτώματα, ἄλλοτε ἐπιτρέπει μερικές εὐχαριστήσεις πού δέ βλάφτουν καί ἄλλοτε ἐπιβάλλει θεραπεία ὀδυνηρή, ἀλλά σωτήρια.

Τά κάθε εἶδους πάθη πού ἦταν φυσικό νά ἀναφαίνονται σ' ἓνα 2
λαό πού ἐξουσίαζε τόσο μεγάλο κράτος, μόνο αὐτός εἶχε τή φυσική ἰκανότητα νά τά κατευθύνει μέ τόν κατάλληλο τρόπο. Χρησιμοποίησε γι' αὐτό σάν πηδάλια κυρίως τήν ἐλπίδα καί τό φόβο, εἴτε γιά νά περιορίσει τή θρασύτητα τῶν πολιτῶν εἴτε γιά νά μετριάσει τήν ἀποθάρρυνσή τους καί νά τοὺς παρηγορήσει. Ἐδειξε ἔτσι ὅτι ἡ ρητορική εἶναι, κατά τόν Πλάτωνα, ἓνα μέσο γιά τή διαπαιδαγώγηση τῶν ψυχῶν καί ἔχει κυριότατο ἔργο της νά κατευθύνει τά ἦθη καί τά πάθη, σάν νά εἶναι κάποιιοι τόνοι καί φθόγγοι τῆς ψυχῆς πού πρέπει νά τοὺς ἐγγίζει κανεῖς καί νά τοὺς χειρίζεται μέ τόν πῖο κατάλληλο τρόπο. Αἰτία τῆς 3
ἐπιτυχίας του δέν ἦταν ἀπλῶς ἡ δύναμη τοῦ λόγου του, παρά, ὅπως λέει ὁ ἱστορικός Θουκυδίδης, ἡ ὑπόληψη πού ἀπόκτησε ἀπό τόν τρόπο τῆς ζωῆς του καί ἡ ἐμπιστοσύνη πού κέρδισε σάν ἄνθρωπος ὀλοφάνερα καί ὀλότελα ἀφιλόκερδος καί ἀνώτερος ἀπό χρεῖματα. Ἐνῶ τήν πόλη πού ἦταν μεγάλη τήν ἔκαμε τρισμεγάλη καί ἀπεριόριστα πλούσια καί ἐνῶ ξεπέρασε στή δύναμη πολλοὺς βασιλεῖς καί τυράννους, πού μερικοί μάλιστα ἄφησαν μεγάλη κληρονομιά στά παιδιά τους, ἐκεῖνος δέν αὐξήσε οὔτε κατά μία δραχμὴ τήν περιουσία πού τοῦ εἶχε ἀφήσει ὁ πατέρας του.

Ὁ Θουκυδίδης διηγεῖται μέ ἀκρίβεια τή δύναμη τοῦ Περικλῆ, 1 ΚΕΦ. 16
ἐνῶ ἀντίθετα, οἱ κωμικοὶ ποιητές τῆ διαστρέφουν μέ κακοῦθια. Ἐκείνους πού τόν περιστοίχιζαν τοὺς ὀνόμαζαν νέους Πεισιστρατίδες καί ζητοῦσαν ἀπ' αὐτόν νά ὀρκιστεῖ ὅτι δέ θά γίνει τύραννος, γιατί εἶχαν τή γνώμη πῶς ἡ ὑπεροχὴ του ἦταν ἀσυμβίβαστη πρὸς τή δημοκρατία καί περισσότερο πιεστική ἀπὸ ὅσο πρέπει. Ὁ Τηλεκλείδης λέει πῶς οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ εἶχαν παραδόσει 2

«ἀπ' τίς πόλεις τοὺς φόρους, τίς ἴδιες τίς πόλεις
νά τίς δένει ἢ νά λύνει·
καὶ πετρόχτιστα τείχη νά χτίζει ἢ νά ρίχνει,

Κατηγορίες
τῶν κωμικῶν
Παράπονα
τῶν οἰκείων.

σπονδές, δύναμη, κράτος, ειρήνη και πλούτο
και την κάθε ευτυχία».

- 3 Καί ἡ ἀπεριόριστη ἐξουσία του σέ ὅλα αὐτά δέν ἦταν ἕνα πρόσκαιρο ἐπεισόδιο, οὔτε τό ὠρίμασμα καί ἡ ἄνθηση μιᾶς περαστικῆς ἐποχῆς στήν πολιτική του σταδιοδρομία. *Σαραντα ὀλόκληρα χρόνια* κράτησε τά πρωτεία *ἀνάμεσα ἀπό ἄντρες*, ὅπως ὁ Ἐφιάλτης, ὁ Λεωκράτης, ὁ Μυρωνίδης, ὁ Κίμων, ὁ Τολμίδης, ὁ Θουκυδίδης. Καί μετά τήν πτώση καί τόν *ἐξοστρακισμό τοῦ Θουκυδίδη*, ἐξακολούθησε ἐπί δεκαπέντε σχεδόν χρόνια συνέχεια, μέ τήν κάθε χρόνο ἐκλογή του, νά κατέχει τό μοναδικό ἀξίωμα τοῦ στρατηγοῦ καί τή δύναμή του. Διαφύλαξε ὁμως τόν ἑαυτό του ἄτρωτο ἀπό τά χρήματα. Δέν ἀδιαφοροῦσε βέβαια γιά τά οἰκονομικά του συμφέροντα, ἀλλά τήν πατρική καί νόμιμη περιουσία του τή διαχειρίστηκε μέ τήν πιό εὐκόλη καί πιό σωστή μέθοδο, ὥστε οὔτε ἀπό ἀμέλειά του νά χαθεῖ οὔτε ὁμως νά τοῦ δημιουργεῖ πολλές φροντίδες καί νά τόν καθυστερεῖ ἀπό τίς
- 4 δημόσιες ἀσχολίες του. Τούς καρπούς πού μάζευε κάθε χρόνο ἀπό τήν ἰδιοκτησία του τούς πουλοῦσε ὅλους μαζί, καί ἔπειτα προμηθευόταν ἀπό τήν ἀγορά καθετί πού εἶχε ἀνάγκη· ἔτσι εἶχε
- 5 κανονίσει τόν τρόπο τῆς ζωῆς του. Ἄλλά ὁ τρόπος αὐτός δέν εὐχαριστοῦσε τά παιδιά του, πού ἦταν πιά μεγάλα, οὔτε τίς γυναῖκες τοῦ σπιτιοῦ του. Ἔβλεπαν ὅτι ὁ Περικλῆς δέν ἦταν ἀνοιχτοχέρης καί εἶχαν παράπονο γιά τόν καθημερινό περιορισμό τῆς δαπάνης στά ἀπολύτως ἀναγκαῖα καί γιατί τίποτε δέν μπορούσε νά χαθεῖ σέ κάτι περιττό, ὅπως γίνεται στά μεγάλα σπιτία, ὅπου ὑπάρχει ἀφθονία σέ ὅλα. Στό δικό τους σπιτί κάθε
- 6 ἐξοδο καί κάθε ἐσοδο βάδιζαν μέ ἀριθμό καί μέ μέτρο. Ἐκεῖνος πού τά κανόνιζε ὅλα μέ τέτοια ἀκρίβεια ἦταν ἕνας ὑπηρέτης του, ὁ Εὐάγγελος, ἀπό τή φύση ἔτσι πλασμένος ὅσο κανένας ἄλλος ἢ ἀπό τόν Περικλῆ καμωμένος γιά οἰκονομία.
- 7 Αὐτά βέβαια δέν ταίριαζαν μέ τή σοφία τοῦ Ἀναξαγόρα, ἀφοῦ αὐτός καί τό σπιτί του τό παράτησε καί τά χωράφια του τά ἄφησε ἀκαλλιεργήτα γιά νά βόσκουν τά ζῶα, παρακινημένος ἀπό ἐνθουσιασμό καί μεγαλοφροσύνη. Δέν εἶναι ὁμως τό ἴδιο, νομίζω, ὁ βίος ἐνός θεωρητικοῦ φιλοσόφου καί ἐνός πολιτικοῦ.

Ὁ φιλόσοφος στρέφει στά ὠραῖα τό νοῦ του, χωρίς νά χρησιμοποιοῖ ὑλικά μέσα καί χωρίς νά ἔχει ἀνάγκη ἀπό τήν ὕλη πού τόν περιβάλλει, ἐνῶ γιά τόν πολιτικό, πού ἐφαρμόζει τήν ἀρετή του γιά νά ἐξυπηρετήσῃ τῖς ἀνθρώπινες ἀνάγκες, ὁ πλούτος κάποτε δέν εἶναι μόνο ἓνα ἀπό τά ἀπαραίτητα γιά τή ζωή του, ἀλλά καί ἓνα ἀπό τά μέσα ἐφαρμογῆς τοῦ καλοῦ, ὅπως ἦταν γιά τόν Περικλῆ, πού βοηθοῦσε πολλούς φτωχοῦς. Αὐτό ἔκαμε καί γιά τόν ἴδιο τόν Ἀναξαγόρα. Λένε ὅτι ὁ φιλόσοφος πού τόν εἶχε παραμελήσῃ ὁ Περικλῆς ἀπό τῖς πολλές ἀσχολίες του, ἔπεσε κατάκοιτος, γέρος πιά, *εἶχε σκεπάσει τό κεφάλι του καί ἀφέθηκε καρτερικά νά πεθάνει.* Ὅταν τό ἔμαθε ὁ Περικλῆς, ταράχτηκε καί ἔτρεξε ἀμέσως στό φιλόσοφο, τόν παρακαλοῦσε καί τόν ἰκέτευε, θρηνώντας ὄχι ἐκεῖνον παρά τόν ἑαυτό του, ἄν χάσει τέτοιο σύμβουλο τῆς πολιτείας. Τότε ὁ Ἀναξαγόρας *ξεσκέπασε τό κεφάλι του καί τοῦ εἶπε:* «Περικλῆ, ὅσοι θέλουν τό λυχνάρι, δέν τό ἀφήνουν χωρίς λάδι».

ΑΓΩΝΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΥΞΗΣΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΗΓΕΜΟΝΙΑΣ

(Κεφ. 17-28)

Οἱ Λακεδαιμόνιοι βλέποντας νά μεγαλώνει ἡ δύναμη τῶν Ἀθηναίων, ἄρχισαν νά ἀνησυχοῦν. Καί ὁ Περικλῆς γιά νά ἀνυψώσει ἀκόμη περισσότερο τήν περηφάνια τοῦ λαοῦ καί γιά νά τόν πείσει ὅτι εἶναι ἄξιος γιά μεγάλα ἔργα, προτείνει στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου ψήφισμα μέ τό ὁποῖο προσκαλοῦσε ὅλους τοὺς Ἑλληνας, σέ ὁποιοδήποτε μέρος τῆς Εὐρώπης ἢ τῆς Ἀσίας καί ἄν κατοικοῦν, ὅλες τῖς πόλεις, μικρές ἢ μεγάλες, νά στείλουν ἀντιπροσώπους στήν Ἀθήνα, γιά νά σκεφτοῦν σ' ἓνα συνέδριο ὅλοι μαζί γιά τοὺς ἑλληνικούς ναοὺς πού εἶχαν κατακάψει οἱ θάρβαροι καί γιά τῖς θυσίες πού χρωστοῦν οἱ Ἑλληνας στοὺς θεοὺς, ἀφοῦ τῖς εἶχαν ὑποσχεθεῖ σ' αὐτούς, ὅταν τοὺς παρακαλοῦσαν γιά τήν Ἑλλάδα, τότε πού πολεμοῦσαν ἐναντίον τῶν βαρβάρων, καί τέλος γιά τή θάλασσα, δηλαδή πῶς νά πλέουν ὅλοι χωρίς φόβο καί πῶς νά διατηροῦν τήν εἰρήνην.

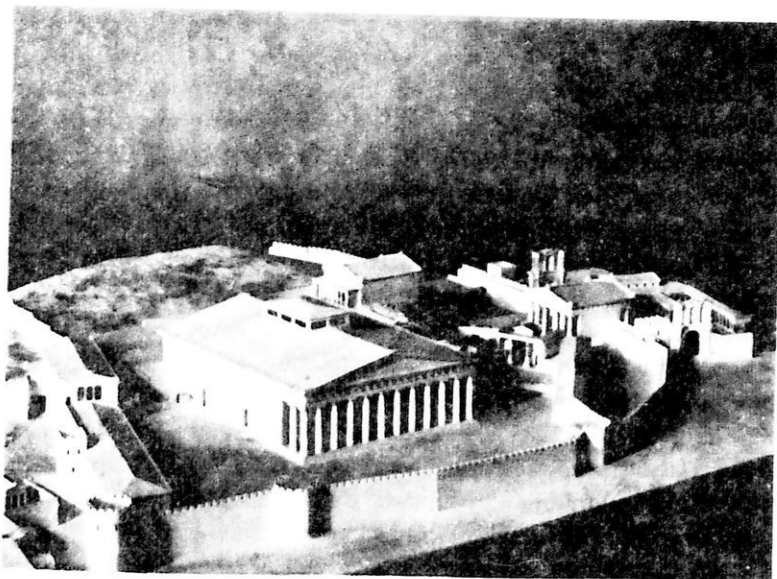
Γι' αὐτό τό σκοπό οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν εἴκοσι ἄντρες πού ἦταν ὁ καθένας πενήντα χρονῶν καί πάνω· πέντε πῆγαν νά

1 ΚΕΦ. 17
*Σχέδιο γιά
ἓνα πανελλή-
νιο συνέδριο.*

1
2

3

1. Τά Προπύλαια τῆς Ἀκρόπολης
(ἀνατολική πλευρά)
2. Τά Προπύλαια τῆς Ἀκρόπολης
(δυτική πλευρά)
3. Τὸ Τελεστήριο τῆς Ἐλευσίνας στό κέντρο τοῦ Ἱεροῦ. Χτίστηκε μέ σχέδια τοῦ ἀρχιτέκτονα Ἰκτίνου.
(Ἀναπαράσταση τοῦ Ἱεροῦ, ὅπως ἦταν τόν 2. μ.Χ. αἰ., ἀπό τόν Ἰ. Τραυλό).

- προσκαλέσουν τούς Ίωνες και τούς Δωριείς της Ἀσίας και τούς νησιώτες ὡς τή Λέσβο και τή Ρόδο· πέντε πορευτήκαν στά μέρη τοῦ Ἑλλησπόντου και τῆς Θράκης ὡς τό Βυζάντιο· πέντε ἄλλοι στάλθηκαν στή Βοιωτία, τή Φωκίδα και τήν Πελοπόννησο και ἀπ' ἐκεῖ μέσο τῆς Λοκρίδας στά κοντινά μέρη ὡς τήν Ἀκαρνανία
- 3 και Ἀμβρακία· τέλος οἱ ὑπόλοιποι πέντε πῆγαν μέσο τῆς Εὐβοίας στούς *Οἰταίους*, στά μέρη τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου, στούς Φθιώτες, στούς Ἀχαιοῦς και στούς Θεσσαλοῦς. Αὐτοί προσπαθοῦσαν νά πείσουν ὄλους νά στείλουν ἀντιπροσώπους και νά πάρουν μέρος στό συνέδριο γιά τήν εἰρήνη και τήν κοινή σύμ-
- 4 πραξη τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλά δέν ἔγινε τίποτε οὔτε οἱ πόλεις ἔστειλαν ἀντιπροσώπους, γιατί, ὅπως λένε, ἐναντιώθηκαν κρυφά οἱ Λακεδαιμόνιοι, και πρῶτα στήν Πελοπόννησο ἀπότυχε ἡ ἀπόπειρα αὐτή τοῦ Περικλῆ.

Τό διηγήθηκα και αὐτό, γιά νά δείξω τή δύναμη τοῦ πνεύματος και τό μεγαλεῖο τῆς ψυχῆς του.

ΚΕΦ. 18

*Πρόνοια γιά
τὴν ἀσφάλεια
τοῦ στρατοῦ.*

- 1 Κατά τίς στρατηγίες του ἔχει ἐκτιμηθεῖ ἰδιαίτερα ἡ προσοχή πού ἔδινε στήν ἀσφάλεια τοῦ στρατοῦ· δέν ἐπιχειροῦσε ποτέ μέ τῆ θέλησή του μάχη μέ ἀθέβαιο ἀποτέλεσμα και ἐπικίνδυνη και δέ ζήτηε οὔτε ἤθελε νά μιμηθεῖ τούς στρατηγούς πού ρινοκινδυνεύοντας κέρδισαν λαμπρή ἐπιτυχία και θαυμάστηκαν. Ἔλεγε πάντα στούς πολίτες ὅτι, ἂν περνοῦσε ἀπό τό χέρι του, θά ἔμειναν γιά πάντα ἀθάνατοι. Και ὅταν εἶδε πῶς ὁ *Τολμίδης*, ὁ γιός τοῦ *Τολμαίου*, παίρνοντας θάρρος ἀπό τίς πρῶτες ἐπιτυχίες του και ἀπό τήν ἐξαιρετική ἐκτίμηση πού κέρδισε γιά τίς πολεμικές του ἐπιχειρήσεις, ἦταν ἔτοιμος σέ ἄκαιρη στιγμή νά εἰσθάλει στή Βοιωτία και εἶχε πείσει τούς πιό γενναίους και φιλόδοξους ἀπό τούς στρατευσίμους πολίτες νά ἐκστρατεύσουν μαζί του ἐθελοντικά —και αὐτοί ἦταν χίλιοι, ξεχωριστά ἀπό τήν ἄλλη δύναμη— ὁ Περικλῆς προσπάθησε νά τόν συγκρατήσει. Τόν παρακαλοῦσε στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου λέγοντας τά περίφημα ἐκεῖνα λόγια: «Ἄν ὁ *Τολμίδης* δέ θέλει νά πειστεῖ στόν Περικλῆ, δέ θά κάμει λάθος ἂν περιμένει νά ἀκούσει τόν πιό σοφό
- 2 ἀπ' ὄλους τούς συμβούλους: τό χρόνο.» Τότε λίγοι ἐπαίνεσαν τό λόγο του· ὕστερα ὁμως ἀπό λίγες μέρες, ὅταν ἤρθε ἡ εἶδηση ὅτι
- 3

ὁ Τολμίδης νικήθηκε στή μάχη κοντά στήν Κορώνεια καί ὅτι ἔπεσε νεκρός καί ὁ ἴδιος καί μαζί του πολλοί γενναῖοι πολίτες, ἡ πρόβλεψη του ἐκείνη μεγάλωσε τήν ἀγάπη καί τήν ἐκτίμηση τοῦ λαοῦ στόν Περικλή, γιατί ἔβλεπε πόσο φρόνιμος εἶναι καί πόσο φροντίζει γιά τό καλό του.

Περίληψη κεφαλαίων 19-28

Ὁ Περικλῆς βρέθηκε πολλές φορές ἐπικεφαλῆς σέ πολεμικές ἐπιχειρήσεις στά χρόνια πού ἦταν στρατηγός. Ἡ ἐκστρατεία του στή Χερρόνησο (δηλαδή στή βόρεια εὐρωπαϊκή ἀκτή τοῦ Ἑλλησπόντου) στάθηκε σωτήρια γιά τούς Ἕλληνες τῆς περιοχῆς. Μέ τό νά ἐγκαταστήσει δηλαδή ἐκεῖ καινούριους ἐποίκους καί νά κατασκευάσει ὀχυρωματικά ἔργα ἔδωσε τέλος στίς ἐπιδρομές τῶν Θρακῶν καί στή δράση τῶν ληστρικῶν συμμοριῶν.

447 π.Χ.

Πολύ ἀξιόλογη ὑπῆρξε καί ἡ ναυτική του ἐκστρατεία στά παράλια τῆς Πελοποννήσου. Ὅχι μόνο λεηλάτησε διάφορες παραλιακές περιοχές, ἀλλά προχώρησε καί στό ἐσωτερικό τῆς χώρας. Σέ μάχη πού ἔγινε στή Νεμέα ὁ Περικλῆς νίκησε καί ἔτρεψε σέ φυγή τούς Σικυωνίους. Ἐπειτα μέ τή βοήθεια καί τῶν συμμάχων του ἀπό τήν Ἀχαΐα ἔκαμε ἐπιδρομή στήν Ἀκαρνανία, λεηλάτησε τή χώρα προκαλώντας μεγάλες ζημιές καί γύρισε κατόπιν στήν Ἀθήνα. Ἄλλη ἐκστρατεία ἔκαμε στόν Εὐξεινο Πόντο, ὅπου γενικά προστάτησε τίς Ἑλληνικές πόλεις καί ἔδειξε τή δύναμή του στούς βαρβάρους. Ἰδιαίτερα βοήθησε τούς κατοίκους τῆς Σινώπης.

Σέ ἄλλες ὥστόσο περιπτώσεις ὁ Περικλῆς συγκράτησε τούς Ἀθηναίους καί δέν τούς ἄφησε νά ἐπιχειρήσουν διάφορες μακρινές ἐκστρατείες πού σχεδίαζαν γιατί ἡ σπουδαιότερη φροντίδα του ἦταν νά ἐξασφαλίσει αὐτά πού κατεῖχε καί νά κρατᾶ μακριά τόν κύριο ἀντίπαλο, δηλαδή τούς Λακεδαιμόνιους. Ἐτσι κατά τόν λεγόμενο Ἱερό πόλεμο φρόντισε μέ στρατιωτική ἐπέμβαση νά ξαναπάρουν οἱ Φωκεῖς τό Δελφικό Ἱερό, πού οἱ Λακεδαιμόνιοι τό εἶχαν δώσει στούς κατοίκους τῶν Δελφῶν. Τά γεγονότα πού ἀκολούθησαν δικαίωσαν τή συγκρατημένη πολιτική του. Ἐνῶ δηλαδή εἶχαν ἀποστατήσει οἱ Εὐβοεῖς καί ὁ Περικλῆς ἀγωνιζόταν νά καταστείλει τήν ἀνταρσία τους, ἤρθε ἡ εἶδηση ὅτι καί οἱ Μεγαρεῖς εἶχαν κηρύξει πόλεμο καί οἱ ὁ στρατός τῶν Λακεδαιμονίων ἔφτασε στά σύνορα τῆς Ἀττικῆς.

448 π.Χ.

446 π.Χ.

Ὁ Περικλῆς γύρισε ἀμέσως ἀπὸ τὴν Εὐβοία, θεώρησε ὅμως ἐπικίνδυνον νὰ συγκρουσθεῖ μὲ τοὺς Σπαρτάτες. Γι' αὐτὸ κατόρθωσε νὰ δωροδοκῆσει τὸ σύμβουλο τοῦ νεαροῦ βασιλιά τῶν Λακεδαιμονίων κι ἔτσι τὸν ἔπεισε ν' ἀποσύρει τὸ στρατὸ τῶν Πελοποννησίων ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ. Ἀργότερα, ὅταν κατὰ τὴ λογοδοσίαν τοῦ ὁ Περικλῆς ἀνάφερε κάποια δαπάνη ποῦ ἔπρεπε νὰ μείνει μυστικὴ, ὁ δῆμος τὸ δέχτηκε χωρὶς νὰ θελήσει νὰ κάνει ἔλεγχο. Τόση ἐμπιστοσύνη τοῦ εἶχε ὁ λαός. Ἀναφέρουν μάλιστα ὅτι καὶ ἄλλα ποσὰ δαπανοῦσε μὲ τὸν τρόπο αὐτό, γιὰ νὰ ἐξαγοράζει τὴν εἰρήνην καὶ νὰ προετοιμάσει καλύτερα τὴν Ἀθῆνα γιὰ τὸν πόλεμο.

445 π.Χ. Ἀφοῦ πέρασε ὁ κίνδυνος μὲ τοὺς Λακεδαιμονίους, ὁ Περικλῆς γύρισε πάλι στὴν Εὐβοία καὶ τὴν ὑπόταξε. Ἰδιαίτερα σκληρὰ φέρθηκε μόνον στοὺς κατοίκους τῆς Ἰστιαίας, ἐπειδὴ εἶχαν σκοτώσει τὸ πλήρωμα ἑνὸς ἀθηναϊκοῦ πλοίου ποῦ αἰχμαλώτισαν.

445 π.Χ. Μετὰ ἀπὸ τὰ γεγονότα αὐτά οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔκλεισαν εἰρήνην γιὰ τριάντα χρόνια. Λίγο ἀργότερα οἱ Ἀθηναῖοι μὲ πρόταση τοῦ Περικλῆ ἀποφάσισαν νὰ ἐκστρατεύσουν ἐναντίον τῆς Σάμου.

441 π.Χ. Ἡ Σάμος βρισκόταν τότε σὲ πόλεμο μὲ τὴ Μίλητο καὶ οἱ Ἀθηναῖοι θέλησαν, γιὰ νὰ βοηθήσουν τοὺς Μιλησίους, νὰ σταματήσουν τὸν πόλεμο καὶ νὰ γίνουν οἱ ἴδιοι διαιτητές τῆς διαφορᾶς. Οἱ Σάμιοι ἀρνήθηκαν, καὶ αὐτὸ στάθηκε ἡ ἀφορμὴ τοῦ πολέμου. Ὁ Περικλῆς ἔφτασε στὴ Σάμο, κατάργησε τὴν ὀλιγαρχικὴ τῆς κυβέρνησῃ καὶ ἐγκατέστησε δημοκρατικὴν, κράτησε ὁμήρους ἀπὸ τοὺς προκρίτους τῶν Σαμίων καὶ γύρισε στὴν Ἀθῆνα. Σὲ λίγο ὅμως οἱ Σάμιοι ἐπαναστάτησαν, ἐλευθέρωσαν μὲ τὴ βοήθεια τῶν Περσῶν τοὺς ὁμήρους, ποῦ οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς κρατοῦσαν στὴν Ἀἴμνο, καὶ ἐτοιμάστηκαν νὰ πολεμήσουν μὲ ὅλες τοὺς τίς δυνάμεις. Στὴν πρώτη σύγκρουση ποῦ ἔγινε κοντὰ στὸ μικρὸ νησί Τραγία, ὁ Περικλῆς νίκησε τὸν σαμιακὸ στόλο. Ἀκολούθησε πολιορκία τῆς Σάμου ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, ποῦ ἐνισχύθηκαν καὶ μὲ ἄλλα πλοῖα. Στις δύσκολες αὐτὲς ὥρες γιὰ τοὺς Σαμίους ἔφτασε κάποια πληροφορία ψεύτικη, ὅτι ὁ φοινικικὸς στόλος ἔρχεται νὰ βοηθήσει τὴ Σάμο. Ὁ Περικλῆς τότε πήρε ἕνα μεγάλο τμήμα ἀπὸ τὸ στόλο ποῦ διέθετε καὶ βγήκε νὰ ἀντιμετωπίσει τὸν ἐχθρό. Στὸ διάστημα ποῦ ἔλειπε, οἱ Σάμιοι μὲ ἀρχηγὸ τὸ φιλόσοφο Μέλισσο βρῆκαν εὐκαιρία νὰ καταστρέψουν πολλὰ ἀπὸ τὰ ἀθηναϊκὰ πλοῖα ποῦ εἶχαν μείνει, νὰ συλλάβουν πολλοὺς Ἀθηναίους καὶ νὰ ἀνεφοδιαστοῦν. Ἐπιστρέφοντας, ὁ Περικλῆς

κλῆς νίκησε πάλι τοὺς Σαμίους, τοὺς ἀπέκλεισε στήν πόλη τους καί ἄρχιζε πάλι νά τοὺς πολιορκεῖ. Γιά νά ἀποφύγει ἀπώλειες τῶν Ἀθηναίων, δέ θέλησε νά κυριεύσει τήν πόλη μέ ἔφοδο. Ὑστερα ἀπό πολιορκία ἑνῆς μηνῶν ἡ Σάμος συνθηκολόγησε. Ὑποχρεώθηκε νά γκρεμίσει τά τεῖχη της, νά παραδώσει τά πλοῖα της καί νά πληρώσει μεγάλο χρηματικό πρόστιμο. Ὁ Περικλῆς γύρισε στήν Ἀθήνα θριαμβευτής. Καί στήν ἐπίσημη ταφή τῶν νεκρῶν τοῦ πολέμου μίλησε μέ τρόπο πού προκάλεσε θαυμασμό.

Ο ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

(Κεφ. 29-37)

Μετά τά γεγονότα αὐτά φαινόταν νά πλησ ἄξει ἡ τρικυμία τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ὁ Περικλῆς ἔπεισε τότε τό λαό νά στείλουν βοήθεια στούς Κερκυραίους πού θρῖσκονταν σέ πόλεμο μέ τοὺς Κορινθίους καί νά πάρουν μέ τό μέρος τους τήν Κέρκυρα πού εἶχε μεγάλη ναυτική δύναμη, γιατί οἱ Πελοποννησιοί ἦταν ἔτοιμοι ἀπό μέρα σέ μέρα νά τή χτυπήσουν.

Ἀλλά, ὅταν ὁ λαός ψήφισε τή βοήθεια, ἔστειλε μόνο δέκα πλοῖα μέ ἀρχηγό τό γιό τοῦ Κίμωνα, πού ὀνομαζόταν Λακεδαιμόνιος. Τό ἔκαμε αὐτό σάν νά ἤθελε νά τόν ἐξευτελίσει, γιατί ἡ οἰκογένεια τοῦ Κίμωνα ἔδειχνε μεγάλη συμπάθεια καί φιλία πρὸς τοὺς Λακεδαιμόνιους. Γιά νά ἐκτεθεῖ λοιπόν ἀκόμη περισσότερο γιά τά φιλικά του αἰσθήματα πρὸς τοὺς Λάκωνες ὁ Λακεδαιμόνιος, ἂν κατά τή στρατηγία του δέ γινόταν τίποτε μεγάλο καί ἀξιόλογο, τοῦ ἔδωσε λίγα πλοῖα καί τόν ἔστειλε παρά τή θέλησή του. Γενικά προσπαθοῦσε μέ κάθε τρόπο νά ταπεινώσει τοὺς γιούς τοῦ Κίμωνα, γιατί, ὅπως ἔλεγε, καί τά ὀνοματά τους ἀκόμη δείχνουν πὼς δέν εἶναι γνήσιοι Ἀθηναῖοι, παρά γόθοι καί ξένοι, ἀφοῦ ὁ ἕνας λεγόταν Λακεδαιμόνιος, ὁ δεύτερος Θεσσαλός καί ὁ τρίτος Ἡλείος. Φαίνεται μάλιστα ὅτι ὅλοι γεννήθηκαν ὑπὸ Ἀρκαδική μητέρα. Ἐπειδὴ ὁμως πολλοὶ κακολογοῦσαν τόν Περικλῆ, γιατί ἔστειλε μόνο δέκα πλοῖα, καί ἔτσι ἔδινε μικρὴ βοήθεια γιά τίς ἀνάγκες τῶν Κερκυραίων, ἀλλά μεγάλη ἀφορμὴ σ' ἐκείνους πού κατηγοροῦσαν τοὺς Ἀθηναίους, ἔστειλε πάλι καί ἄλλα περισσότερα στήν Κέρκυρα· ἀλλ' αὐτά ἔφτασαν

1 ΚΕΦ. 29

Βοήθεια στοὺς Κερκυραίους. Παράπονα ἑλληνικῶν πόντων. Ἡ ἔφοδος τῶν Σαμίων.

2

3

- 4 μετά τή μάχη. Οί Κορινθιοί τότε εξοργίστηκαν, γιατί οί Ἀθηναῖοι ἔστειλαν βοήθεια στούς Κερκυραίους καί τούς κατηγοροῦσαν στή Λακεδαίμονα. Συγχρόνως καί οί Μεγαρεῖς διατύπωναν παράπονα, γιατί οί Ἀθηναῖοι τούς ἐμποδίζουν καί τούς διώχνουν ἀπ' ὄλες τίς ἀγορές καί ἀπ' ὄλα τά λιμάνια πού εἶχαν στήν ἐξουσία τους, παραβαίνοντας τά κοινά δίκαια καί τούς ὄρκους τῶν Ἑλλήνων. Ἄλλά καί οί Αἰγινήτες ἀπό τό ἄλλο μέρος εἶχαν παράπονα, γιατί νόμιζαν ὅτι ἀδικοῦνται καί καταπιέζονται. Αὐτοί ζητοῦσαν κρυφά τή βοήθεια τῶν Λακεδαιμονίων, γιατί δέν τολμοῦσαν νά κατηγορήσουν φανερά τούς Ἀθηναίους.
- 6 Στό μεταξύ καί ἡ Ποτιδαία, πόλη πού ἦταν στήν ἐξουσία τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' ἀποικία τῶν Κορινθίων, ἀποστάτησε καί οί Ἀθηναῖοι τήν πολιόρκησαν. Αὐτό ἐπιτάχυνε τόν πόλεμο. Καί ὁμως, ἐπειδή πολλές πρεσβεῖες εἶχαν ἔρθει στήν Ἀθήνα ἀπό διάφορες πόλεις καί ἀπό τό ἄλλο μέρος ὁ βασιλιάς τῶν Λακεδαιμονίων Ἀρχίδαμος προσπαθοῦσε νά συμβιβάσει τίς διαφορές καί νά κατευνάσει τούς συμμαχοῦς, φαίνεται πῶς δέ θά γινόταν ὁ πόλεμος ἀπό τίς ἄλλες ἀφορμές πού εἶχαν ὡς τότε παρουσιαστῆ, ἂν οί Ἀθηναῖοι εἶχαν πειστῆ νά ἀκυρώσουν τό «μεγαρικό ψήφισμα»
- 8 καί νά συμφιλιωθοῦν μέ τούς Μεγαρεῖς. Ἄλλά ὁ Περικλῆς ἐναντιώθηκε ἐντονότατα σ' αὐτό καί παρακίνησε τό λαό νά ἐπιμείνει στή διαφορά του μέ τούς Μεγαρεῖς. Γι' αὐτό κατηγορήθηκε ὡς ὁ ἄδικος αἴτιος τοῦ πολέμου.

ΚΕΦ. 30

Ἀθηναῖοι καί
Μεγαρεῖς.

- 1 Ὅταν ἦρθε στήν Ἀθήνα πρεσβεία ἀπό τή Σπάρτη νά συζητησε γι' αὐτά, ἐπειδή ὁ Περικλῆς προφασίζοταν ὅτι ὑπάρχει νόμος πού ἀπαγορεύει νά κατεβάσουν ἀπό τή θέση της τήν πλάκα μέ τό «μεγαρικό ψήφισμα», λένε πῶς ὁ Πολυδάκης, ἕνας ἀπό τούς ἀποσταλμένους τῆς Σπάρτης, τοῦ εἶπε: «Ἐσύ μὴν τήν κατεβάσεις λοιπόν, ἀλλά γύρισε ἀπό τήν ἄλλη μεριά τήν πλάκα· αὐτό δέν ὑπάρχει νόμος πού νά τό ἐμποδίζει.» Ὁ λόγος φάνηκε
- 2 ἔξυπνος, ἀλλά ὁ Περικλῆς δέν ὑποχώρησε. Φαίνεται πῶς εἶχε καί κάποιαν ἰδιαίτερη ἐχθρότητα πρὸς τούς Μεγαρεῖς. Πάντως ἐπίσημα καί φανερά τούς κατηγοροῦσε γιατί καταπάτησαν ἕνα μέρος ἀπό τά «ἱερά λιβάδια» καί πρότεινε ψήφισμα νά στείλουν οί Ἀθηναῖοι ἕναν κήρυκα σ' αὐτούς καί τόν ἴδιον κήρυκα στή

Σπάρτη, γιά νά κατηγορήσει από μέρος τους τούς Μεγαρείς. Αυτό θέβαια τό ψήφισμα τοῦ Περικλῆ εἶχε μιά λογική καί φι- 3
 λάνθρωπη βάση. Ἀλλά, ὅταν ὁ κήρυκας Ἀνθεμόκριτος πού ἐ-
 στείλαν οἱ Ἀθηναῖοι θανατώθηκε καί θεωρήθηκαν ὡς αἰτιοί γι'
 αὐτό τό ἐγκλημα οἱ Μεγαρείς, ὁ Ἀθηναῖος πολίτης Χαρίνος
 προτείνει τό ἀκόλουθο ψήφισμα πού ἐγκρίνεται ἀπό τήν ἐκκλη-
 σία τοῦ δήμου: «Ἀσπονδη καί ἀσυμφιλίωτη νά εἶναι ἡ ἐχθρα
 μας πρὸς τούς Μεγαρείς· ὅποιος ἀπ' αὐτούς πατήσει τό πόδι του
 στήν Ἀττική νά τιμωρεῖται μέ θάνατο· οἱ στρατηγοί μας, ὅταν
 ὀρκίζονται τόν πατροπαράδοτο ὄρκο, νά προσθέτουν στόν ὄρκο
 τους ὅτι δύο φορές κάθε χρόνο θά εἰσβάλλουν στή Μεγαρική· ὁ
 Ἀνθεμόκριτος νά ταφεῖ κοντά *στῆς Θριάσιες πύλες*». Αὐτές οἱ πύ-
 λες σήμερα ὀνομάζονται Δίπυλο.

Οἱ Μεγαρείς ὅμως ἀρνοῦνται πὼς αὐτοὶ θανάτωσαν τόν Ἀνθε- 4
 μόκριτο.

Ποιά ἦταν ἡ ἀφορμή τοῦ πολέμου δέν εἶναι εὐκολο νά ξέρει 1
 κανείς. Ἀλλά γιά τή μὴ ἀκύρωση τοῦ ψηφίσματος ὄλοι ὁμόφω-
 να ρίχνουν τήν εὐθύνη στόν Περικλῆ. Μερικοὶ ὅμως παραδέ-
 χονται ὅτι ἔδειξε αὐτὴ τὴν ἰσχυρογνωμοσύνη ἀπὸ εὐγενικό φρό-
 νημα καί ἀπὸ τὴ σκέψη ὅτι ἔτσι ἐξυπηρετεῖ καλύτερα τό συμ-
 φέρον τῶν Ἀθηναίων, γιατί νόμιζε ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι μέ τὴν
 ἀπαίτησή τους ἤθελαν νά δοκιμάσουν ὡς πού θά ὑποχωροῦσαν
 οἱ Ἀθηναῖοι καί ὅτι ἡ ὑποχώρηση θά ἦταν ὁμολογία ἀδυναμί-
 ας. Ἄλλοι πάλι ἰσχυρίζονται πὼς περιφρόνησε τούς Λακεδαιμο-
 νίους *μᾶλλον ἀπὸ ὑπερωσία* καί φιλοπόλεμη διάθεση, γιά νά δεί-
 ξει δύναμη.

Ἀλλά ἡ χειρότερη ἀπ' ὄλες τίς κατηγορίες, πού ἔχει πάρα 2
 πολλοὺς μάρτυρες, λένε πὼς εἶναι ἡ ἀκόλουθη. Ὁ Φειδίας ὁ
 γλύπτης, ὅπως εἶπαμε, εἶχε ἀναλάβει τὴν κατασκευή τοῦ ἀγάλ-
 ματος τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς. Ἐπειδὴ ἔγινε φίλος τοῦ Περικλῆ καί
 εἶχε πάρα πολὺ μεγάλη δύναμη σ' αὐτόν, μερικοὶ τόν φθόνησαν
 γιατί ἦταν προσωπικοὶ ἐχθροὶ του. Ἄλλοι ὅμως ἤθελαν νά δο-
 κιμάσουν στό πρόσωπο ἐκείνου πὼς θά ἔκρινε ὁ λαός τόν Πε-
 ρικλῆ. Αὐτοὶ λοιπὸν ἐπείσαν κάποιον Μένωνα, ἕναν ἀπὸ τούς
 ἐργάτες τοῦ Φειδία, καί τόν ἔβαλαν νά καθίσει στήν ἀγορά ὡς

ΚΕΦ. 31

*Ἡ εὐθύνη
 τοῦ πολέμου.
 Ὁ Φειδίας
 στόχος ἐπι-
 θέσεων.*

- 3 *ικέτης* καί νά ζητήσει τήν ἄδεια νά καταγγεῖλει καί νά κατηγορήσει τό Φειδία. Ὁ λαός δέχτηκε τήν αἴτηση τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ καί ἡ καταγγελία του συζητήθηκε στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου. Γιά κλοπές δέν μπορούσε νά σταθεῖ κατηγορία, γιατί ὁ Φειδίας ἀπό τήν ἀρχή εἶχε δουλέψει τό χρυσάφι καί τό εἶχε βάλει γύρω στό ἄγαλμα, κατά συμβουλή τοῦ Περικλῆ, μέ τέτοιον τρόπο, ὥστε νά εἶναι πολύ εὐκολο νά τό βγάλουν καί νά τό ζυγίσουν, πράμα πού καί τότε ὁ Περικλῆς ζήτησε νά κάμουν οἱ κατήγοροι. Ἀλλά ὁ φθόνος γιά τή δόξα τῶν ἔργων του θαραίνει τό Φειδία καί μάλιστα γιατί στήν Ἀμαζονομαχία πού παράστησε πάνω στήν ἀσπίδα ἀποτύπωσε μιά εἰκόνα πού τοῦ ἔμοιαζε, μέ μορφή ἑνός γέρου φαλακροῦ πού σήκωνε μιά πέτρα μέ τά δύο του χέρια. Ἐπίσης πρόσθεσε μιά ὠραιότατη εἰκόνα τοῦ Περικλῆ νά πολεμᾷ μέ μιά Ἀμαζόνα. Ἀλλά τό σχῆμα τοῦ χεριοῦ, ὅπως σήκωνε τό δόρυ μπροστά στό πρόσωπο τοῦ Περικλῆ, ἦταν κατάλληλα φτιαγμένο, σάν νά ἤθελε νά κρύψει τήν ὁμοιότητα, πού φαινόταν ὁμως ἀπό τά δύο πλάγια. Τότε ὁ Φειδίας ρίχτηκε στή φυλακή, ἀρρώστησε καί πέθανε ἢ, ὅπως λένε μερικοί, δηλητηριάστηκε ἀπό τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Περικλῆ, γιά νά βροῦν ἀφορμὴ νά τὸν συκοφαντήσουν. Στό Μένωνα πού εἶχε κάμει τήν καταγγελία, κατά πρόταση τοῦ Γλαύκωνα ὁ δῆμος χορήγησε ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοὺς φόρους καί ἔδωσε διαταγὴ στοὺς στρατηγούς νά φροντίσουν γιά τήν ἀσφάλειά του.
- 4
- 5

ΚΕΦ. 33

Εἰσβολὴ στήν Ἀττικὴ. Ἡ φρόνηση τοῦ Περικλῆ.

- 1 Οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐπειδὴ εἶχαν τὴ γνώμη πὼς, ἂν ὁ Περικλῆς πέσει ἀπὸ τὴν ἐξουσία, οἱ Ἀθηναῖοι θά ἦταν πιὸ διαλλαχτικοὶ σ' αὐτούς, τοὺς ζητοῦσαν νά διώξουν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα τοὺς ἀνθρώπους πού τοὺς θαραίνει τό «*κυλώνειον ἄγος*», κληρονομημένο ἀπὸ τὸ μητρικὸ γένος τοῦ Περικλῆ, ὅπως λέει ὁ Θουκυδίδης. Ἀλλά ἡ ἀπόπειρα αὐτῆ τῶν Λακεδαιμονίων ἔφερε τό ἀντίθετο ἀποτέλεσμα γι' αὐτούς. Γιατί, ἀντὶ νά γεννήσει ὑποψία καί νά συκοφαντηθεῖ ὁ Περικλῆς, κέρδισε ἀκόμη μεγαλύτερη ἐμπιστοσύνη καί ἐκτίμηση ἀπὸ τοὺς συμπολίτες του, ἀφοῦ ἔβλεπαν ὅτι κυρίως ἐκεῖνον μισοῦν καί φοβοῦνται οἱ ἐχθροί. Γι' αὐτό, καί πρὶν ἀκόμη εἰσβάλει στήν Ἀττικὴ ὁ Ἀρχίδαμος μέ τοὺς Πελοποννησίους, ὁ Περικλῆς εἶπε στοὺς Ἀθηναίους ὅτι,
- 2
- 3

ἂν τυχόν ὁ Ἀρχίδαμος λεηλατήσῃ ὅλα τὰ ἄλλα καὶ ἀφήσῃ ἀ-
 πείραχτα τὰ δικά του κτήματα ἐξαιτίας τῆς φιλίας πού ὑπῆρχε
 μεταξύ τους ἢ γιὰ νά δώσει στους ἐχθρούς του ἀφορμές διαβο-
 λῆς, αὐτός χαρίζει στήν πόλη τὰ κτήματά του καὶ τὰ σπίτια
 του.

Οἱ Λακεδαιμόνιοι λοιπόν καὶ οἱ σύμμαχοί τους εἰσβάλλουν 4
 στήν Ἀττική μέ μεγάλο στρατό καὶ μέ ἀρχηγό τό βασιλιά Ἀρ-
 χίδαμο. Λεηλάτησαν τή χώρα καὶ προχώρησαν ὡς τίς Ἀχαρνές,
 ὅπου ἔστησαν τό στρατόπεδό τους, μέ τή σκέψη πώς οἱ Ἀθη-
 ναῖοι δέ θά συγκρατηθοῦν, ἀλλ' ἀπό τήν ὀργή καὶ τήν περηφά-
 νια τους θά βγοῦν νά τοὺς ἀντιμετωπίσουν. Ἀλλά ὁ Περικλῆς 5
 ἔκρινε πώς θά ἦταν ἐπικίνδυνο νά ἀναμετρηθεῖ μέ ἐξήντα χιλιά-
 δες Πελοποννησίους καὶ Βοιωτούς ὀπλίτες –γιατί τόσοι ἦταν
 αὐτοί πού ἔκαμαν τήν πρώτη εἰσβολή– καὶ νά πολεμήσῃ θε-
 τοντας σέ ἄμεσο κίνδυνο καὶ τήν ἴδια τήν πόλη. Γιὰ νά κατα-
 πρᾶνῃ ἐκείνους πού ἤθελαν νά δώσουν μάχη καὶ ἀγαναχτοῦ-
 σαν γιὰ τήν ἀδράνειά του, ἔλεγε πώς τὰ δέντρα καὶ ἂν κουτσου-
 ρετοῦν καὶ ἂν κοποῦν, γρήγορα ξαναγίνονται, ἐνῶ, ἂν χάσουμε
 τοὺς ἀνθρώπους μας, δέν τοὺς ξαναβρίσκουμε εὐκόλα. Καί τήν 6
 ἐκκλησία τοῦ δήμου δέν τήν συγκαλοῦσε, γιατί φοβόταν μήπως
 τόν ἀναγκάσουν νά κάμῃ ὅσα δέν ἦταν σύμφωνα μέ τή γνώμη
 του. Ὅπως ἓνας καρaboκύρης, ὅταν ξεσπάει ἀνεμοθύελλα στό πέ-
 λαγος, τὰ θάζει ὅλα σέ τάξη, σφίγγει τὰ σκοινιά καὶ κάνει τή
 δουλειά του, χωρίς νά λογαριάζει τὰ δάκρυα καὶ τίς παρακλή-
 σεις τῶν ἐπιβατῶν πού κυριεύονται ἀπό ναυτία καὶ φόβο, ἔτσι
 καὶ ἐκεῖνος ἔκλεισε τήν πόλη, ἔβαλε παντοῦ φρουρές γιὰ τήν ἀ-
 σφάλειά της, ἔκανε ὅ,τι τοῦ ὑπαγόρευε ἡ δική του σκέψη, χωρίς
 νά γνοιάζεται πολὺ γιὰ τίς κατακραυγές καὶ τίς διαμαρτυρίες.
 Καί ὅμως πολλοί φίλοι του τόν ἐπίεζαν μέ τίς παρακλήσεις 7
 τους, πολλοί ἀπό τοὺς ἐχθρούς του τόν φοβέριζαν καὶ τόν κατη-
 γοροῦσαν, οἱ χοροὶ στίς κωμωδίες τραγουδοῦσαν πειραχτικά καὶ
 χλευαστικά τραγούδια γιὰ νά τόν ταπεινώσουν καὶ τόν ἐβρίζαν,
 λέγοντας πώς εἶναι δειλός στρατηγός καὶ παραδίνει τὰ πάντα
 στους ἐχθρούς.

Τότε ἄρχισε τήν ἐπίθεσή του καὶ ὁ Κλέων, πού βρῆκε τήν εὐ- 8
 καιρία ἀπό τήν ὀργή τῶν πολιτῶν ἐναντίον ἐκείνου νά ἀνοίξει

γιά τόν έαυτό του δρόμο πρός τήν άρχηγία, όπως δείχνουν οί παρακάτω άναπαιστικοί στίχοι τοῦ ποιητῆ Ἑρμῖπου:

«Βασιλιά τῶν σατύρων, γιά πές μου: γιατί
νά βαστάξεις τό δόρυ δέ θέλεις, παρά
λόγια μόνο πολέμου φωνάζεις δεινά,
μά ψυχή σάν τοῦ Τέλητα κρύβεις;

Σά σπαθί πού τροχίζει κανείς
σέ μία πέτρα, τά δόντια σου τρίζεις,
τί ὁ λαμπρός Κλέωνας σ' ἔχει δαγκώσει.»

ΚΕΦ. 34

*Ἵ ἄθηναϊκός
στόλος στήν
Πελοπόννησο.
Ἵ ἐπιδημία
στήν Ἀθήνα.*

- 1 Ἴ Ἀλλά ὁ Περικλῆς ἔμεινε ἀτάραχος σέ ὄλες αὐτές τίς ἐπιθέσεις καί ὑπόμενε μέ πραότητα καί σιωπή τήν ἀνυποληψία καί τήν ἐχθρότητα. Ἐστειλε στήν Πελοπόννησο στόλο ἀπό ἑκατό πλοία. Ὁ ἴδιος ὁμως δέν πῆγε μαζί τους, παρά ἔμεινε στήν πόλη, γιά νά τήν κρατάει ὀλόκληρη στά χέρια του, ὡσπου τέλος οἱ
- 3 *Πελοποννήσιοι ἔφυγαν ἀπό τήν Ἀττική.* Γιά νά περιποιηθεῖ ὁμως τό λαό πού δέν ἔπαψε νά ἀγαναχτεῖ γιά τά δεινά τοῦ πολέμου, προσπαθοῦσε νά τόν προσελκύσει μέ χρηματικά βοηθήματα καί πρότεινε νά τοῦ δοθοῦν *κληρουχίες*. Ἐδιώξε ὄλους τοὺς Αἰγινῆτες καί μοίρασε μέ κληρο τό νησί σέ Ἀθηναίους. Εἶχαν ἀκόμη κάποια παρηγοριά καί ἀπό τίς συμφορές πού προξενούσαν στοὺς ἐχθρούς. Γιατί οἱ Ἀθηναῖοι πού ἔπλεαν γύρω ἀπό τήν Πελοπόννησο λεηλάτησαν μεγάλες περιοχές καί κωμοπόλεις καί πόλεις ὄχι μικρές· καί ἀπό τήν ξηρά μῆκε ὁ ἴδιος ὁ Περικλῆς στή Μεγαρική καί τήν κατάστρεψε ὀλόκληρη.
- 4 Καί, ἀφοῦ οἱ ἐχθροὶ προξενούσαν βέβαια πολλά κακά στοὺς Ἀθηναίους στήν ξηρά, ἀλλά καί αὐτοὶ πάθαιναν ἀπό τοὺς Ἀθηναίους πολλά στή θάλασσα, ἦταν φανερό πώς δέν θά ἄντεχαν νά κρατήσουν τόν πόλεμο τόσο πολύ καί γρήγορα θά κουράζονταν, ὅπως ἐξαρχῆς τό εἶχε προβλέψει ὁ Περικλῆς, ἂν κάποια θεία δύναμη δέν εἶχε ἔρθει ἀντίθετη στοὺς ἀνθρώπινους ὑπολογισμούς. Τώρα γιά πρώτη φορά ἔπεσε στήν Ἀθήνα ἡ *θανατηφόρα ἐπιδημία* καί ἄρχισε νά θερίζει τή νεότητα καί τό στρατό. Χτυπημένοι ἀπό τήν ἀρρώστια καί στό σῶμα καί στήν ψυχή τοὺς ἐξαγριώθηκαν ἐντελῶς καί θεωροῦσαν ὑπεύθυνο τόν Περι-

κλῆ. Ὅπως ἐκείνοι πού παραφρονοῦν ἀπό τὴν ἀρρώστια καὶ τὰ θάζουν μὲ τὸ γιατρό ἢ μὲ τὸν πατέρα τους, ἔτσι καὶ αὐτοὶ φέρθηκαν ἄδικα στὸν Περικλῆ. Τούς ἐπεισαν οἱ ἐχθροὶ του πὼς τὴν ἀρρώστια τὴν προκάλεσε ἡ συσσώρευση μέσα στὴν πόλη τοῦ πλήθους τῶν χωρικῶν, γιατί σ' ἐποχὴ καλοκαιριοῦ ἦταν ἀναγκασμένοι νά μένουν πολλοὶ μαζί σωρηδόν σὲ μικρά οἰκήματα καὶ σὲ πνιγηρές σκηνές καὶ νά μένουν κλεισμένοι μέσα, χωρὶς νά κινούνται, αὐτοὶ πού πρὶν ἦταν συνηθισμένοι στὸν καθαρὸ ἀέρα τοῦ υπαίθρου. Καὶ ὑπεύθυνος γι' αὐτά, ἔλεγαν, εἶναι ἐκεῖνος πού ἐξαιτίας τοῦ πολέμου ἔριξε τὴ μάζα τῶν ἀγροτῶν μέσα στὰ τεῖχη, πού δὲ χρησιμοποιοῦσε σὲ τίποτε τόσους ἀνθρώπους, παρά τούς ἄφηνε μαντρωμένους σάν κτήνη νά μολύνουν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, χωρὶς νά ἀλλάζει τὴν κατάστασή τους οὔτε νά τούς δίνει τὰ μέσα νά ἀνακουφιστοῦν.

Ἐπειδὴ λοιπόν ἠθελε νά δώσει μιά λύση σ' αὐτὴ τὴ δραματικὴ κατάσταση καὶ συγχρόνως νά θλάψει τοὺς ἐχθροὺς, ἐξόπλισε ἑκατὸν πενήντα πλοῖα καὶ, ἀφοῦ ἐπιβίβασε σ' αὐτὰ πολλοὺς γενναίους ὀπλίτες καὶ ἰππεῖς, ἦταν ἔτοιμος νά ξεκινήσει. Μὲ τὴν τόση δύναμη πού εἶχε ἐτοιμάσει, ἔδωσε μεγάλη ἐλπίδα στοὺς Ἀθηναίους καὶ ὄχι μικρὸ φόβο στοὺς ἐχθροὺς. Ἀλλά, ἐνῶ ἤδη εἶχαν ἐπιβιβαστεῖ τὰ πληρώματα καὶ ὁ Περικλῆς εἶχε ἀνεβεῖ στὸ πλοῖο του, ἐγινε ἐκλείψη ἡλίου καὶ ἔπεσε σκοτάδι. Ὅλοι τρόμαξαν καὶ τὸ θεώρησαν σάν ἓνα μεγάλο θεϊκὸ σημάδι. Βλέποντας τότε ὁ Περικλῆς τὸν κυβερνήτη τοῦ πλοίου του περίτρομο καὶ ἐμβρόντητο, σήκωσε τὴ χλαμύδα μπροστά στὰ μάτια του, τοῦ τὰ σκέπασε καὶ τὸν ρώτησε ἂν αὐτὸ τὸ νομίζει κάτι φοβερό ἢ σημάδι πού προμηνᾷ κάτι φοβερό. «Ὅχι βέβαια», ἀποκρίθηκε ὁ κυβερνήτης. «Λοιπόν», εἶπε ὁ Περικλῆς, «τί διαφορά ἔχει ἀπ' αὐτὸ, ἐκτός ἀπὸ τὸ ὅτι ἐκεῖνο πού ἔφερε τὸ σκοτάδι εἶναι μεγαλύτερο ἀπὸ τὴ χλαμύδα μου;» Αὐτὰ βέβαια τὰ διηγούνται στίς σχολές τῶν φιλοσόφων.

Ὁ Περικλῆς λοιπόν ξεκίνησε τότε, ἀλλά, φαίνεται πὼς δὲν κατόρθωσε κάτι ἀντάξιο στὴν τόση προετοιμασία. Πολιόρκησε τὴν ἱερὴ Ἐπίδαυρο καὶ εἶχε τὴν ἐλπίδα πὼς θά τὴν κυριέψει. Δὲν μπόρεσε ὁμως, γιατί ἐμφανίστηκε ἡ ἐπιδημία, πού ξέσπασε

1 ΚΕΦ. 35

Ἐκλείψη τοῦ ἡλίου. Ἐξαπλοση τῆς ἐπιδημίας.

2

3

- στό στρατό και άφάνισε όχι μόνο τούς στρατιώτες, αλλά και όλους όσους είχαν έρθει με οποιοδήποτε τρόπο σ' έπαφή με αυτούς. Οί Άθηναίοι τότε είχαν έξοργιστεί έναντίον του γι' αυτή την άποτυχία και ό Περικλής προσπαθούσε να τούς παρηγορήσει και να τούς δώσει θάρρος. Άλλά δέν μπόρεσε να κατευνάσει τήν όργή τους ούτε να τούς μεταπεισει, ως τή στιγμή πού πήραν στά χέρια τους τήν ψήφο και τή χρησιμοποίησαν έναντίον του. Μέ τήν ψήφο τους αυτήν έγιναν κύριοι τής τύχης του, τού άφαιρέσαν τή στρατηγία και τόν καταδίκασαν σέ χρηματικό πρόστιμο, πού μερικοί τό κατεβάζουν σέ δεκαπέντε τάλαντα, ενώ άλλοι τό ανεβάζουν σέ πενήντα. Στή δίκη κατήγορός του ήταν ό Κλέων, όπως γράφει ό *Ίδομενέας*: *ό Θεόφραστος* όμως λέει πώς ήταν ό Σιμμίας, ενώ ό *Ηρακλείδης* από τόν Πόντο άναφέρει σαν κατήγορο τόν Λακρατίδα.

ΚΕΦ. 36

*Οικογενειακά
άτυχήματα
του Περικλή.
Η εύψυχία
του*

- 1 Τά δημόσια άτυχήματά του έμελλαν γρήγορα να τελειώσουν, γιατί ό λαός μέ τό χτύπημα πού τού έδωσε έβγαλε τό άχτι του, όπως ή μέλισσα όταν πληγώνει βγάζει τό κεντρί της.
- Άλλά ή κατάσταση τού σπιτιού του δέν ήταν καθόλου καλή. Πολλοί από τούς συγγενείς του είχαν θεριστεί από τήν επιδημία, ενώ από καιρό τώρα φιλονικίες είχαν ξεσπάσει στήν οικογένειά του. 2 *Ό μεγαλύτερος από τά γνήσια παιδιά του, ό Ξάνθιππος, πού ήταν από φύση σπάταλος και είχε παντρευτεί μιά νέα και άσωτη γυναίκα, τήν κόρη τού Τεισανόδρου και έγγονή τού Έπιλύκη, ήταν δυσареστημένος από τίς άσστηρές οικονομίες τού*
- 3 *πατέρα του, πού τού έδινε πάντοτε λίγα και μετρημένα. Αυτός λοιπόν έστειλε κάποτε και πήρε από ένα φίλο του χρήματα, από*
- 4 *μέρος τάχα τού Περικλή. Όταν όμως ύστερα ζητούσε τά χρήματά του, ό Περικλής όχι μόνον άρνήθηκε, αλλά και τόν κατάγγειλε. Τότε ό νεαρός ό Ξάνθιππος δυσареστήθηκε γι' αυτό και κακολογούσε τόν πατέρα του. Και πρώτα, γιά να τόν γελοιοποιήσει, έλεγε δεξιά και άριστερά τίς συναναστροφές πού*
- 5 *είχε ό πατέρας του στό σπίτι και τίς συζητήσεις του μέ τούς σοφιστές. Έτσι, λόγου χάρη, διηγήθηκε πώς, όταν ένας άθλητής τού πεντάθλου χτύπησε μέ τόν άκόντιό του, χωρίς να τό θέλει, τόν Έπίτιμο από τά Φάρσαλα και τόν σκότωσε, ό πατέρας του*

πέρασε μιά μέρα ολόκληρη συζητώντας μέ τόν *Πρωταγόρα*, άν, κατά τήν πιό σωστή λογική, πρέπει νά θεωρηθεῖ ύπαίτιος τοῦ δυστυχήματος τό άκόντιο ἢ ὁ άκοντιστής ἢ οἱ *άθλοθέτες*.

“Υστερ’ άπό λίγο καιρό ὁ Ξάνθιππος πέθανε άπό τήν έπιδημία. Άλλά και τήν άδερφή του έχασε τότε ὁ Περικλῆς και πάρα πολλούς συγγενεῖς και φίλους, πού ήταν πολύ χρησιμοι στην πολιτική του. Καί ὁμως δέν άπελπίστηκε και δέν άφησε νά λυγίσει άπό τίς συμφορές τό φρόνημά του και τό μεγαλειό της ψυχῆς του. Καί ποτέ δέν τόν είδε κανείς νά κλαίει οὔτε ὅταν συνόδευε τούς νεκρούς οὔτε ὅταν πήγαινε στόν τάφο κανενός άπό τούς δικούς του, ὥσπου τέλος έχασε και τό παιδί του τόν Πάραλο, τό μόνο πού τοῦ είχε άπομείνει *άπό τά γνήσια παιδιά του*. Τότε λύγισε πιά. Προσπαθοῦσε νά συγκρατήσσει τό συνηθισμένο γαλήνιο ύφος του και νά διατηρήσει τήν άξιοπρέπειά του, μά, ὅταν πλησίασε γιά νά άποθέσει πάνω στό νεκρό παιδί του ένα στεφάνι και τό άντίκρισε, νικήθηκε άπό τή συμφορά: ξέσπασε σέ λυγμούς και έχυσε άφθονα δάκρυα, πράμα πού δέν είχε κάμει ποτέ σέ ὅλη του τή ζωή ὡς τότε.

Ἡ πόλη ὁμως, άφοῦ δοκίμασε τούς άλλους στρατηγούς και πολιτικούς γιά νά συνεχίσουν τόν πόλεμο, είδε *πως* κανείς δέν είχε άνάλογη βαρύτητα οὔτε κύρος ίκανό νά δώσει την έγγύηση πού άπαιτοῦσε μιά τόσο μεγάλη έξουσία σ’ εκείνες τίς περιστάσεις. Γιά τοῦτο ὁ λαός άποζητοῦσε τόν Περικλή. Τόν καλοῦσε πάλι στό βήμα και στή στρατηγία. Άλλ’ αὐτός έμενε στό σπιτι του, καταθλιμμένος άπό τό πένθος του. Μόνον ὅταν ὁ *Άλκιβιάδης* και οἱ άλλοι του φίλοι πήγαν και τόν παρακάλεσαν, πείστηκε νά έμφανιστεῖ. Καί, άφοῦ ὁ λαός ζήτησε συγγνώμη γιά τήν άγνωμοσύνη πού τοῦ έδειξε, δέχτηκε πάλι τήν έξουσία και *έκλέχτηκε στρατηγός*. Ἐπρότεινε τότε νά καταργηθεῖ ὁ νόμος γιά τούς *μή γνήσιους πολίτες* (πού άλλοτε αὐτός είχε προτείνει), γιά νά μή χαθεῖ ὀλότελα τό ὄνομα και τό γένος του άπό έλλειψη διαδοχῆς. Σχετικά μέ τήν έφαρμογή αὐτοῦ τοῦ νόμου είναι και τά άκόλουθα. Ὅταν ὁ Περικλῆς ήταν στην άκμή της πολιτικῆς του σταδιοδρομίας, πρίν άπό πολλά χρόνια, *και είχε, καθώς είπαμε, παιδιά γνήσια*, είχε προτείνει νόμο, νά θεωροῦνται γνήσιοι Ἄθη-

ΚΕΦ. 37

Άνάκληση τοῦ Περικλή στή στρατηγία Ὁ νόμος γιά τούς γνήσιους Ἄθηναίους.

- ναῖοι ὅσοι ἔχουν γεννηθεῖ καί ἀπό τούς δύο γονεῖς Ἀθηναίους.
- 4 Ὅταν ὁμως ὁ βασιλιάς τῶν Αἰγυπτίων ἔστειλε στήν Ἀθήνα ὡς δωρεά σαράντα χιλιάδες μεδίμνους σιτάρι καί ἔπρεπε νά μοιραστεῖ στούς πολίτες, πολλές δίκες εἶχαν κινηθεῖ ἐξαιτίας ἐκείνου τοῦ νόμου, γιατί πολλοί ἀμφισβητοῦσαν τό δικαίωμα τῆς διανομῆς στούς μή γνήσιους πολίτες, πού ὡς τότε ξέφευγαν καί ἔμεναν ἀπαράτηρητοι· ἀρκετούς μάλιστα τούς συκοφαντοῦσαν πώς δέν ἦταν γνήσιοι. Τότε, σύμφωνα μέ τό νόμο, καταδικάστηκαν καί πουλήθηκαν ὡς δοῦλοι σχεδόν πέντε χιλιάδες, ἐνῶ ἐκεῖνο πού ἔμειναν ὡς πολίτες καί θεωρήθηκαν γνήσιοι Ἀθηναῖοι βρέθηκαν δεκατέσσερις χιλιάδες σαράντα. Ἦταν λοιπόν φοβερό, ὁ νόμος αὐτός πού ἐφαρμόστηκε γιά τόσα ἄτομα, νά καταργηθεῖ τώρα ἀπ' αὐτόν τόν ἴδιο πού τόν πρότεινε. Ἀλλά ἡ σημερινή οἰκογενειακή δυστυχία τοῦ Περικλῆ, πού ἦταν σάν τιμωρία γιά τήν ὑπεροψία καί τήν ἀλαζονεία του, συγκίνησε τούς Ἀθηναίους. Ἐπειδῆ νόμισαν ὅτι ἀρκετά τιμωρήθηκε ἀπό τούς θεούς καί τώρα εἶχε τό δικαίωμα νά βρεῖ τήν ἐπιείκεια πού ζητοῦσε ἀπό τούς ἀνθρώπους, τοῦ ἔδωσαν τήν ἄδεια νά γράψει τό *μη γνήσιο παιδί του* στό μητρώο τῶν πολιτῶν καί νά τοῦ δώσει τό ὄνομά του.
- 6 Καί αὐτόν ὁμως ἀργότερα, ἂν καί νίκησε στίς Ἀργινοῦσες τούς Πελοποννησίους στή ναυμαχία, οἱ Ἀθηναῖοι τόν καταδίκασαν σέ θάνατο μαζί μέ τούς ἄλλους στρατηγούς.

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ

(Κεφ. 38-39)

ΚΕΦ. 38

Ὁ Περικλῆς προσβάλλεται ἀπό τήν ἐπιδημία. Ἐγκώμιο τῶν ἀρετῶν του.

- Τότε φαίνεται πώς ἡ ἐπιδημία χτύπησε καί τόν Περικλῆ. Ἡ ἀρρώστια δέν παρουσίασε δεξύτητα καί ὀρμή, ὅπως σέ ἄλλους. Ἦταν ἥπια, ἀλλά μακροχρόνια, εἶχε διάφορες φάσεις καί τοῦ ἐξαντλοῦσε σιγά σιγά τό σῶμα καί τοῦ ἐρεῖπωνε τό φρόνημα τῆς ψυχῆς. Ὁ Θεόφραστος στά «Ἠθικά» του, διερευνώντας ἂν οἱ χαρακτηριστές τῶν ἀνθρώπων ἀλλάζουν ἀνάλογα μέ ὅσα τούς παρουσιάζει κάθε φορά ἡ τύχη καί ἂν ἀλλοιώνονται ἀπό τά πάθη τοῦ σώματος καί χάνουν τήν ἀρετή τους, διηγείται ὅτι ὁ Περικλῆς, ὅταν ἦταν ἄρρωστος, ἔδειξε σέ κάποιο φίλο του πού ἦρθε νά

τόν δεῖ ἕνα φυλαχτό πού τοῦ εἶχαν κρεμάσει οἱ γυναῖκες στό λαιμό, σάν νά τοῦ ἔδινε νά καταλάβει σέ ποιιά σοβαρή κατάσταση βρίσκεται, ἀφοῦ ἀνέχεται καί αὐτήν ἀκόμη τήν ἀνοησία.

Ἐνῶ αὐτός πλησίαζε πιά στό θάνατο, καθισμένοι γύρω του οἱ ἐπισημότεροι πολῖτες καί ὄσοι ἀπό τούς φίλους του εἶχαν ἐπιζητήσει μιλοῦσαν γιά τήν ἀρετή καί τή δύναμη πού εἶχε καί ἀπαριθμοῦσαν τίς πράξεις καί τά πολλά του τρόπαια· καί ἦταν ἐννιά τά τρόπαια πού εἶχε στήσει ἀπό μέρος τῆς Ἀθήνας σάν στρατηγός καί νικητής. Τά ἔλεγαν αὐτά μεταξύ τους, μέ τήν ἰδέα πώς αὐτός εἶχε χάσει τίς αἰσθήσεις του καί δέν καταλάβαινε πιά. Καί ὁμως ἐκεῖνος πρόσεχε σέ ὅλα ὅσα ἔλεγαν, τούς ἔκοψε τήν ὁμιλία τους καί τούς εἶπε πώς ἀπορεῖ γιατί ἐπαινοῦν καί μνημονεύουν τά ἔργα του ἐκεῖνα πού καί ἡ τύχη βοήθησε νά γίνουν καί πού ἔχουν κάμει ἤδη πολλοί στρατηγοί, δέν ἀναφέρουν ὁμως τό καλύτερο καί τό σπουδαιότερο, ὅτι «Κανείς Ἀθηναῖος δέ μαυροφόρεσε ἐξαιτίας μου.»

Ἦταν, ἀλήθεια, θαυμαστός ἄνθρωπος, ὄχι μόνο γιά τή μετριότητα καί τήν πραότητα, πού διατήρησε μέσα σέ τόσο πολλές περιστάσεις καί σέ τόσο μεγάλες ἐχθρότητες, ἀλλά καί γιά τό μεγαλεῖο τοῦ φρονήματός του. Πίστευε πώς τό καλύτερο ἀπ' ὅλα τά προτερήματά του εἶναι τό ὅτι, ἂν καί εἶχε τόσο μεγάλη δύναμη, ποτέ δέν παρασύρθηκε οὔτε ἀπό φθόνο οὔτε ἀπό θυμό καί ποτέ δέν ἀντίκρισε κανέναν ἀντίπαλό του σάν ἐχθρό ἀσυμφιλίωτο. Καί νομίζω πώς ἡ ἀλαζονική καί βαριά ἐκείνη πρόσωπυμία πού τοῦ ἔδωσαν, ὅταν τόν εἶπαν «Ὀλύμπιο», μόνο γιά τοῦτο εἶναι ἀποδεχτή καί σωστή, γιατί δόθηκε σέ ἄνθρωπο πού εἶχε τόσο ἤρεμο χάρακτήρα καί ἔζησε ζωή τόσο καθαρή καί ἀμίαντη παρ' ὅλη τή μεγάλη ἐξουσία πού εἶχε στά χέρια του. Τό ἴδιο πιστεύουμε πώς συμβαίνει καί στό γένος τῶν θεῶν. Πιστεύουμε πώς οἱ θεοί εἶναι αἴτιοι τοῦ καλοῦ καί ὄχι τοῦ κακοῦ καί γι' αὐτό εἶναι κύριοι καί βασιλεῖς τοῦ σύμπαντος. Δέν πιστεύουμε τά λόγια τῶν ποιητῶν πού μᾶς ταραίζουν μέ τίς τόσο ἀνόητες δοξασίες τους, ὅπως φαίνεται καθαρά στά ἴδια τους τά ποιήματα. Μᾶς λένε πολύ σωστά ὅτι ὁ τόπος τῆς διαμονῆς τῶν θεῶν εἶναι ἕνα μέρος σταθερό καί ἀσάλευτο, πού δέν ἔχει ἀνέμους οὔ-

1 ΚΕΦ. 39

Χαρακτηρισμός τοῦ Περικλή. Ὁ θάνατός του. Τά ἐπακόλουθα.

2

τε νέφη, παρά καταυγάζεται αιώνια καὶ ἀδιατάραχτα ἀπὸ καθαρὴ ξαστεριά καὶ λαμπρότατο φῶς, γιατί ἓνα τέτοιο εἶδος ζωῆς ἀρμόζει προπάντων σέ μακάρια καὶ ἀθάνατα ὄντα· καὶ ὁμως αὐτοὺς τοὺς θεοὺς μᾶς τοὺς παρουσιάζουν γεμάτους ἀπὸ ταραχὴ καὶ μίσος καὶ ὀργή καὶ ἀπὸ ἄλλα ταπεινά πάθη, πού δὲν ἀρμόζουν οὔτε σέ ἀνθρώπους μυαλωμένους. Ἄλλ' αὐτὰ ἴσως ἔχουν τὴ θέση τους σέ ἄλλου εἶδους πραγματεία.

Ἄνταν ὁ Περικλῆς πέθανε, τὰ γεγονότα πού ἀκολούθησαν ἔκαμαν γρήγορα αἰσθητὴ στοὺς Ἀθηναίους τὴν ἔλλειψή του καὶ ὄλοι τὸν ἀποζητοῦσαν μὲ μεγάλο πόθο. Ἀκόμη καὶ ὅσοι αἰσθάνονταν βαριά τὴ δύναμή του, ὅσο ἐκεῖνος ζοῦσε, γιατί τοὺς ἐπισκίαζε, ἀμέσως μόλις αὐτὸς ἔλειψε καὶ δοκίμασαν ἄλλους πολιτικούς καὶ ἄλλους ἀρχηγούς, συμφωνοῦσαν ὅτι ποτέ δὲν εἶχε φανεῖ ἄλλος ἄνθρωπος μὲ χαρακτῆρα πιὸ μετρημένο στὴν περηφάνια του καὶ πιὸ σεβαστό στὴν πραότητα του. Ἀλλὰ ἡ δύναμή του ἐκεῖνη πού προκαλοῦσε τὸ φθόνο καὶ τὴν ἔλεγαν πρωτύτερα μοναρχία καὶ τυραννία, φάνηκε τότε πόσο σωτήριο στήριγμα ἦταν γιὰ τὴν πολιτεία. Τότε φάνηκε πόσο εἶχε εἰσχωρήσει στὴν πολιτικὴ ζωὴ ἡ διαφθορά καὶ πόσο μεγάλη φαυλότητα ὑπῆρχε, πού ἐκεῖνος τὴν περιορίζε καὶ τὴν ἐλάττωνε σέ σημεῖο πού νὰ εἶναι κρυμμένη, καὶ τὴν ἐμπόδιζε νὰ ἐπικρατήσῃ καὶ νὰ μεταβληθεῖ σέ ἐξουσία, πού τότε θά ἦταν ἀθεράπευτη.

«Ὅστρακο» μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Περικλῆ (Περικλῆς Ξανθίππου), ἀπὸ ψηφοφορία γιὰ ἐξοστρακισμό του. Βλ. Περικλῆς κεφ. 13, 10 (σελ. 140) καὶ κεφ. 14,3 (σελ. 142). Ἐπίσης τὴ σημεῖωση γιὰ τὸ κεφ. 5, 7 (σελ. 101) τοῦ βίου τοῦ Θεμιστοκλῆ.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

Σελ. 125

Ἀκαμαντίδα φυλή, μία από τις δέκα φυλές της Ἀττικῆς μετά τή μεταρρύθμιση τοῦ Κλεισθένη τό 507 π.Χ.

ΚΕΦ. 3

στό δῆμο τοῦ *Χολαργοῦ*, πού ἀνήκε στήν Ἀκαμαντίδα φυλή. Ἄγνωστη ἡ θέση τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ δήμου. Ἴσως στά ΒΔ. τῆς Ἀττικῆς.

Ξάνθιππος, ὁ πατέρας τοῦ Περικλῆ. Νίκησε τοὺς Πέρσες στή Μυκάλη (πού εἶναι ἀπέναντι ἀπό τή Σάμο) τήν ἴδια μέρα πού κέρδισε ὁ Πausanίας τή νίκη στίς Πλαταιές (479 π.Χ.).

ἡ *Ἀγαρίστη*, ἡ μητέρα τοῦ Περικλῆ, δέν ἦταν ἐγγονή παρά ἀνεψιά τοῦ Κλεισθένη (κόρη τοῦ ἀδερφοῦ του Ἴπποκράτη), ὅπως λέει ὁ Ἡρόδοτος.

ὁ *Κλεισθένης*, πού ἀνήκε στήν παλαιά καί ἀρχοντική οἰκογένεια τῶν Ἀλκμεωνιδῶν. Αὐτός μέ τή βοήθεια τῶν Σπαρτιατῶν κατόρθωσε νά ἀνατρέψει τήν ἐξουσία τῶν Πεισιστρατιδῶν στήν Ἀθήνα (τό 510 π.Χ.). Ἐδίωξε τόν Ἴππία, τό γιό τοῦ Πεισιστράτου, καί ἐγκαθίδρυσε τό δημοκρατικό πολίτευμα (τό 508 π.Χ.).

Δάμων. Ἀθηναῖος μουσικός τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., πού εἶχε φήμη ἀνθρώπου σοφοῦ καί ἐμπειροῦ στήν πολιτική. – Ὁ Πλούτ. προσθέτει τή γραμματική λεπτομέρεια ὅτι τό ὄνομα *Δάμων* προφέρεται μέ βραχύχρονη τήν πρώτη συλλαβή, δηλ. ὅπως προφέρουμε καί ἐμεῖς σήμερα (*Δά-μων*), ἐνῶ ἄν ἦταν μακρόχρονη, θά

ΚΕΦ. 4

προφερόταν *Δία-μων*, γιατί οί άρχαιοί τό μακρόχρονο φωνήεν τό πρόφεραν σέ διπλάσιο χρόνο περίπου άπό όσο τό βραχύχρονο (άπό τό *δαμάω*, *δαμάζω*, και όχι άπό τό *δημος*).

Άριστοτέλης, βλ. σημ. σελ. 46.

Πυθοκλείδης, άπό τή νήσο Κέα, φιλόσοφος και μουσικός.

Σελ. 126

Πλάτων ό κωμικός, βλ. σημ. σελ. 120.

Χείρων ό κωμικός Πλάτων φαντάζεται ότι ό σοφός Κένταυρος Χείρων πού δίδαξε τόν Άχιλλέα, ήταν δάσκαλος και του Περικλή.

Ζήνων, άπό τήν Έλέα της Ν. Ιταλίας, σπουδαίος Έλληνας φιλόσοφος του 5ου π.Χ. αι., μαθητής του Παρμενίδη.

Παρμενίδης, έξοχος Έλληνας φιλόσοφος του 5ου π.Χ. αι. άπό τήν Έλέα της Ν. Ιταλίας, όπου υπήρχε όνομαστή σχολή φιλοσόφων (Έλεατική σχολή).

Τίμων ό Φλειάσιος (δηλ. άπό τή Φλειούντα, πόλη ΒΔ. της Νεμέας). Έζησε κατά τις άρχές του 3ου π.Χ. αι. και έγραψε τραγωδίες, σατυρικά δράματα και ένα έμμετρο έργο πού επιγράφεται «Σίλλιοι» (δηλ. σατυρικά ποιήματα), στό όποιο σατύριζε πολλούς φιλοσόφους· σ' αυτό σατυρίζει και τό φιλόσοφο Ζήωνα μέ τούς στίχους πού παραθέτει έδω ό Πλούτ.

διπλόγλωσσος, ίκανός και νά υποστηρίξει και νά κατακρίνει μέ έπιχειρήματα τό ίδιο πράγμα.

Άναξαγόρας, βλ. σημ. σελ. 97.

ΚΕΦ. 5

μετεωρολογική έπιστήμη: έννοει τήν εξέταση των ουρανίων σωμάτων και των φυσικών φαινομένων.

Σελ. 127

Ἵων, λυρικός καί τραγικός ποιητής τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., ἀπό τῆ Χίο.

ἓνα σατυρικό μέρος· στοὺς ἀρχαίους δραματικούς διαγωνισμούς ἐπαιζαν τρεῖς τραγωδίες μαζί (τριλογία) καί στό τέλος ἓνα σατυρικό δράμα πού ξεκούραζε κάπως τοὺς θεατές μέ τήν παρουσίαση τῶν Σατύρων, συνοδῶν τοῦ Διονύσου πού εἶχαν εὐθυμη ἐμφάνιση. Ὁ Πλούτ. λέει ὅτι κατά τή γνώμη τοῦ Ἵωνα πρέπει καί ἡ ἀρετή τῶν ἀνθρώπων νά ἔχει βέβαια τή σοβαρότητα της, ἀλλά νά ἐκδηλώνεται μέ εὐχάριστο τρόπο.

Ζήνων, βλ. σημ. παραπάνω.

μετεωρολογικά φαινόμενα: Βλ. παραπάνω *μετεωρολογική ἐπιστήμη*.

ΚΕΦ. 6

Σελ. 128

Θουκυδίδης, γιός τοῦ Μελησία, ἀπό τό δῆμο Ἄλωπεκῆς, γαμπρός τοῦ Κίμωνα· αὐτός ἦταν πολιτικός ἀντίπαλος τοῦ Περικλή. Δέν πρέπει νά κάνουμε σύγχυση τοῦ Θουκυδίδη αὐτοῦ μέ τόν ἱστορικό Θουκυδίδη. Ἔζησαν καί οἱ δύο τήν ἴδια ἐποχή.

ὁ ἦχος τῶν μετάλλινων δίσκων: οἱ ἀρχαῖοι μέ τό χτύπημα μετάλλινων δίσκων ἔδιναν ὀρισμένα συνθήματα στό στρατό, σέ ἀθλητικές ἀσκήσεις κτλ. Οἱ μάντις πού χρησιμοποιοῦσαν διάφορα μέσα, γιά νά προλέγουν τά μέλλοντα, ἔλεγαν πώς καί ἀπό τόν ἦχο τῶν μετάλλινων δίσκων μπορούσαν νά προφητεύουν.

ἡλιακά ρολόγια (ἀρχ. *γνώμονες*), πού χρησιμοποιοῦσαν οἱ ἀρχαῖοι γιά τή μέτρηση τῆς ὥρας. Σέ μιά ἐπιφάνεια στηριζόταν ἓνας στυλίσκος (δείχτης) πού ἡ σκιά του, ὅπως μετατοπίζεται ἀνάλογα μέ τή θέση τοῦ ἡλίου, ἔδειχνε τήν ὥρα. Καί ἡ σκιά αὐτή (κατά τή θέση, τό μέγεθος ἢ τήν ἔνταση πού εἶχε) ἦταν γιά τοὺς μάντις σημάδι ἀπό τό ὁποῖο ἔλεγαν πώς μπορούσαν νά προβλέψουν τά μέλλοντα.

Πεισίστρατος, ὁ Ἀθηναῖος τύραννος (ἄρχοντας μέ ἀπεριόριστα δικαιώματα) πού κυβέρνησε τήν Ἀθήνα ἀπό τό 538

ΚΕΦ. 7

π.Χ. ὡς τό θάνατό του (527 π.Χ.).

οἱ πολύ ἡλικιωμένοι τήν ἐποχή πού ὁ Περικλῆς ἦταν νέος, περίπου 20 ἐτῶν, δηλ. κατά τό 470 π.Χ., οἱ ἡλικιωμένοι πού εἶχαν γνωρίσει τόν Πεισιστράτο θά ἦταν περίπου ἐξηντάρηδες· αὐτοί πού πρόφτασαν νά παρακολουθήσουν τή δρᾶση του θά ἦταν ἀκόμη μεγαλύτεροι.

Σελ. 129

ὅταν ὁ Ἀριστείδης πέθανε, δηλ. τό 467 π.Χ.

καί ὁ Θεμιστοκλῆς ἐξοστρακίστηκε, δηλ. τό 471 π.Χ.

τόν Κίμωνα τόν ἀπασχολοῦσαν οἱ ἐκστρατεῖες· ἀπό τό 476 π.Χ. εἶχε ἀνατεθεῖ στόν Κίμωνα ἡ ἀρχηγία τοῦ στόλου ἐναντίον τῶν Περσῶν· νίκησε στόν Εὐρυμέδοντα τό 468 π.Χ. καί ἡ ἐκστρατεία του στή Θάσο ἐγινε τό 465.

φοβήθηκε μήπως προκαλέσει τήν ὑποψία ὅτι θέλει νά γίνει τύραννος, γιατί τότε θά τόν ἐξοστράκιζαν· ἔτσι εἶχε ἐξοστρακιστεῖ καί ὁ πατέρας του Ξάνθιππος τό 484 π.Χ.

πρός τήν ἀγορά· ἀγορά λεγόταν κυρίως ὁ τόπος ὅπου συγκεντρώνονταν οἱ πολῖτες, συζητοῦσαν διάφορα ζητήματα τῆς πολιτείας, ἀγόρευαν οἱ ρήτορες κτλ. Περίφημη ἦταν στήν Ἀθήνα ἡ ἀγορά τοῦ Κεραμικοῦ, πού εἶχε πολλά γλυπτά ἔργα.

τήν ὥρα πού θά ἄρχιζαν νά πίνουν· τό δεῖπνο τῶν ἀρχαίων, ὅταν ὑπῆρχαν καλεσμένοι, τελείωνε μέ «σπονδές», δηλ. ἔχυναν λίγο ἀνέρωτο κρασί («ἄκρατον οἶνον») πρὸς τιμῆ τῶν θεῶν· ἔπειτα ἀκολουθοῦσε ἡ οἰνοποσία (ὁ πότος ἢ συμπόσιο) μέ νερωμένο κρασί καί ἄρχιζαν φαιδρές συζητήσεις, τραγούδια, χοροί κτλ.

ὅσο ἐκδηλώνεται περισσότερο· δηλ. κατά τόν Πλούτ. ὁ ἀληθινά ἐνάρετος ἄνθρωπος πρέπει νά δείχνει τήν ἀρετή του στίς κοινωνικές του σχέσεις καί νά μή μένει κλεισμένος στόν ἑαυτό του, ὅπως ἔκανε ὁ Περικλῆς.

Σελ. 130

Κριτόλαος, ἀπό τή Λυκία τῆς Μ. Ἀσίας, φιλόσοφος τοῦ

2ου π.Χ. αϊ., πού είχε πάρει μέρος σέ μιά αποστολή στή Ρώμη καί ἔκαμε γνωστή στους Ρωμαίους τήν ἑλληνική φιλοσοφία.

«Σαλαμίνια», καί ἡ «Πάραλος» ἦταν τά δύο ἱερά πλοῖα τῶν Ἀθηναίων, πού ἀναλάβαιναν σπουδαίες ἀποστολές. Πρόσεξε τήν παρομοίωση τοῦ Περικλῆ μέ τή «Σαλαμίνια».

ὁ Ἐφιάλης, πού εἶχε ἀναλάβει τήν ἀρχηγία τῶν δημοκρατικῶν μετά τό Θεμιστοκλῆ καί περιόρισε τά δικαιώματα τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου.

ἄφθονο καί ἀνέρωτο κρασί ἐλευθερίας· μεταφορική ἔκφραση (πῶς θά λέγαμε τό νόημα αὐτό μέ κυριολεξία;)

τήν Εὐβοία τῆ δάγκωνε κτλ., μεταφορικές ποιητικές ἐκφράσεις, δηλ. πολέμουσε στήν Εὐβοία (βλ. κεφ. 23,3) καί καταπίεζε τά νησιά πού ἀνήκαν στήν ἀθηναϊκή συμμαχία. Ἄγνωστος ὁ ποιητής τῶν στίχων αὐτῶν.

σάν ἓνα μουσικό ὄργανο κτλ. (παρομοίωση), δηλ. ὅπως ἓνα ἔγχορδο μουσικό ὄργανο μέ τό τέντωμα τῶν χορδῶν του δυναμώνει τόν ἦχο του, ἔτσι καί ὁ Περικλῆς, ὅταν μιλοῦσε χρησιμοποιοῦσε τίς διδασκαλίες τοῦ Ἀναξαγόρα καί ἔδινε στό λόγο του περισσότερη δύναμη.

ΚΕΦ. 8

«βροντοῦσε καί ἄστραφτε» ἔτσι λέει γιά τόν Περικλῆ ὁ μέγας κωμικός ποιητής Ἀριστοφάνης στήν κωμῶδια του πού ἔχει τόν τίτλο «Ἀχαρνεῖς».

ὁ *Θουκυδίδης*, βλ. σημ. σελ. 165. Ὁ ἀριστοκρατικός αὐτός πολιτικός διατηροῦσε φιλικές σχέσεις μέ τόν Ἀρχίδαμο, τό βασιλιά τῆς Σπάρτης (469-427 π.Χ.). Τό ἀριστοκρατικό κόμμα τῆς Ἀθήνας ἦταν πάντοτε φιλικό πρός τή Σπάρτη.

Σελ. 131

τά *ψηφίσματά του*· μερικά ἀπό τά ψηφίσματα πού πρότεινε ὁ Περικλῆς καί δέχτηκε ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἀναφέρονται παρακάτω στά κεφ. 10,4· 17,1· 20,2· 30,2· κτλ.

τήν *Αἴγινα*· ἡ Αἴγινα ἦταν ἰσχυρός ἀντίπαλος γιά τοὺς Ἀθηναίους, γιατί παλαιότερα εἶχε τά πρωτεῖα τοῦ ἐμπορίου στήν ἑλληνική χερσόνησο καί στά νησιά τοῦ Αἰγαίου καί διεκ-

δικοῦσε νά ξαναπάρει τήν παλαιά της δύναμη. Γι' αὐτό, ὅπως θρισκόταν στήν εἴσοδο τοῦ Σαρωνικοῦ, ἦταν μιά «τσίμπλα» στά μάτια τοῦ Πειραιᾶ (μεταφορική ἔκφραση· πῶς θά λέγαμε στήν κυριολεξία;)

βλέπω τώρα καθαρά τόν πόλεμο νά ἔρχεται τρέχοντας κτλ.· προσωποποίηση τοῦ πολέμου.

Στησίμβροτος ἱστοριογράφος ἀπό τή Θάσο, σύγχρονος τοῦ Περικλῆ. Ἐγραψε ἓνα ἔργο γιά τό Θεμιστοκλῆ, τόν Περικλῆ καί τόν πολιτικό Θουκυδίδη.

ΚΕΦ. 9

κληρουχίες κτλ. Κληρουχία λεγόταν ἡ διανομή μέ κληρομιάς νικημένης χώρας σέ ἄπορους πολίτες (κληρούχους)· οἱ κληρουχίες ὑπῆρχαν καί πρὶν ἀπό τόν Περικλῆ, αὐτός ὁμως τίς ὀργάνωσε πιό συστηματικά καί τίς ἐφάρμοσε συχνότερα.

θεωρικά, δηλ. τά χρήματα πού ἔπαιρναν ἀπό τό δημόσιο ταμεῖο οἱ ἄποροι πολίτες, γιά νά ἀγοράζουν εἰσιτήρια τοῦ θεάτρου σέ μεγάλες γιορτές, ὥστε νά μὴ στεροῦνται καί αὐτοί τίς πνευματικές ψυχαγωγίες, ἀφοῦ ὅλα τά ἀγαθά πρέπει νά εἶναι κοινά γιά ὅλους τοὺς πολίτες σέ μίαν ἀληθινὴ δημοκρατία.

ἀποζημιώσεις· τέτοιες ἀποζημιώσεις ἔπαιρναν οἱ πολίτες γιά τίς μέρες πού ἦταν ὑποχρεωμένοι νά ἀφήνουν τήν ἐργασία τους, γιά νά λάβουν μέρος σέ δημόσιες ὑπηρεσίες (στά δικαστήρια σάν δικαστές, στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου ἢ στό στρατό).

Σελ. 132

Δαμωνίδης, ἴσως εἶναι ὁ Δάμων (κεφ. 4,1) ἀπό τήν Οἴη, πού εἶναι ἓνας ἀπό τοὺς δήμους τῆς Ἀττικῆς (λέγεται καί Ὅα ἢ Ὅη). Ἄγνωστο πού ἀκριβῶς ἦταν. Ἴσως πιό πέρα ἀπό τό σημερινό Δαφνί.

Ἀριστοτέλης (βλ. σημ. σελ. 46) τὰ ἀναφέρει αὐτά στό ἔργο του «Ἀθηναίων Πολιτεία».

δέν εἶχε κληρωθεῖ πρὶν ἀκόμη ἀπό τόν Περικλῆ τήν κυβερνητικὴ ἐξουσία τήν εἶχαν οἱ 9 ἄρχοντες, δηλ. ἓνας «ἄρχων» (πού λεγόταν καί ἐπώνυμος), ἓνας «πολέμαρχος», ἓνας «βασιλεύς» (πού εἶχε κυρίως ἱερατικά καθήκοντα) καί 6 «θεσμοθέ-

τες». Τούς ἄρχοντες αὐτούς τούς ὄριζαν μέ κληρο ἀπό ἕναν κατάλογο ὑποψηφίων ἀπό τίς 10 φυλές. Ἡ θητεία τῶν 9 ἀρχόντων διαρκοῦσε ἕνα χρόνο. Μετά τή λήξη τῆς θητείας τους, ἂν ὁ λαός ἐπιδοκίμαζε τή δράση τους, γίνονταν ἰσόβια μέλη τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου.

μέ μεσολάβηση τοῦ Ἐφιάλτη, βλ. σημ. σελ. 167.

ὁ ἐξοστρακισμός τοῦ Κίμωνα ἐγινε τό 461 π.Χ.

μέ μεγάλο στρατό τό 457 π.Χ. οἱ Λακεδαιμόνιοι μέ στρατό ἀπό 11500 ἄντρες μῆκαν στήν περιοχή τῆς Τανάγρας (πού ἦταν ἀρχαία πόλη τῆς Α. Βοιωτίας, κοντά στήν ἀριστερή ὄχθη τοῦ Ἀσωποῦ ποταμοῦ, στά σύνορα τῆς Ἀττικῆς). Ἐναντίον τους παρατάχτηκαν 14000 Ἀθηναῖοι, ἀλλά τελικῶς νίκησαν οἱ Λακεδαιμόνιοι.

ΚΕΦ. 10

Σελ. 133

στά σύνορα τῆς Ἀττικῆς, δηλ. ἐκεῖ, στήν περιοχή τῆς Τανάγρας.

στίς δύο πόλεις, δηλ. τήν Ἀθήνα καί τή Σπάρτη.

Ἐλπινίκη, ἀδερφή τοῦ Κίμωνα ἀπό ἄλλη μητέρα, πού εἶχε ἀνακατευτεῖ στά πολιτικά.

ὅταν αὐτός δικαζόταν ἡ δίκη τοῦ Κίμωνα ἐγινε τό 463 π.Χ., ὅταν εἶχε ὑποτάξει τή Θάσο καί γύρισε στήν Ἀθήνα· κατηγορήθηκε πῶς εἶχε δωροδοκηθεῖ ἀπό τό βασιλιά τῆς Μακεδονίας Ἀλέξανδρο Α', γιά νά μήν πειράξει τή χώρα του.

Σελ. 134

Ἰδομενέας, ἀπό τή Λάμψακο (πόλη τῆς μικρασιατικῆς παραλίας τοῦ Ἑλλησπόντου). Ἐξῆσε τόν 3ο π.Χ. αἰ., ὑπῆρξε μαθητής τοῦ φιλοσόφου Ἐπικούρου καί ἔγραψε βιβλίο «Περί δημαγωγῶν», πού περιέχει πολλές ἀνεύθυνες διηγῆσεις καί συκοφαντικές κακολογίες γιά διάφορα πολιτικά πρόσωπα.

ὅπως λέει ὁ Ἀριστοτέλης, στό ἔργο του «Ἀθηναίων Πολιτεία».

στήν Κύπρο, ὁ Κίμων πέθανε, ὅταν πολιορκοῦσε τό Κίτιο τῆς Κύπρου τό 449 π.Χ., πολεμώντας τούς Πέρσες.

ΚΕΦ. 11

Θουκυδίδης, ο πολιτικός αντίπαλος του Περικλή (βλ. σημ. σελ. 165).

ἔμενε διαρκῶς μέσα στήν πόλη, ἐνῶ ὁ προκάτοχός του ὁ Κίμων ἦταν ἀπασχολημένος σ' ἐκστρατείες τόν περισσότερο καιρό (βλ. κεφ. 7,3 καί σημ. σελ. 166).

Σελ. 135

ὅπως συμβαίνει σ' ἓνα σιδερένιο ἀντικείμενο, πού ἔχει στό ἐσωτερικό του κάποιο ράγισμα κρυφό κτλ. παρομοίωση (ἀνάλυσε τά στοιχεῖά της).

χαλάρωνε τό χαλινό ἀπό τό λαό, μεταφορική ἔκφραση (σέ ποιά περίπτωση χρησιμοποιεῖται κυριολεκτικά ἢ ἔκφραση αὐτή;)

μέ εὐγενικές εὐχαριστήσεις, δηλ. μέ ἐκδηλώσεις πού εἶχαν καλλιτεχνικό περιεχόμενο, ἱκανές νά ψυχαγωγήσουν τό λαό, ἀλλά καί νά τόν μορφώσουν.

χιλίους κληρῶνους, βλ. σημ. σελ. 168 γιά τίς κληρουχίες.

Χερρόνησος, ἡ βόρεια ἢ εὐρωπαϊκή χερσόνησος τοῦ Ἑλλησπόντου. Ἐκεῖ ἔστειλε ὁ Περικλῆς τό 447 π.Χ. 1.000 ἐποίκους Ἀθηναίους.

οἱ Βισάλτες, θρακικός λαός κοντά στό Στρυμόνα.

ἡ Σύβαρη, πλούσια ἑλληνική πόλη στόν Ταραντικό κόλπο, τό 510 π.Χ. καταστράφηκε ἀπό τούς γειτονικούς Κροτωνιάτες καί τό 444 π.Χ. μέ φροντίδα τοῦ Περικλή ἀνοικοδομήθηκε καί μετονομάστηκε «Θούριοι».

ΚΕΦ. 12

Σελ. 136

πῆρε ἀπό τή Δῆλο τά κοινά χρήματα κτλ. Οἱ συμμαχικές πόλεις ἔδιναν κάθε χρόνο γιά τήν κοινή σωτηρία καί γιά τόν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν Περσῶν χρηματικές εἰσφορές. Τά ποσά αὐτά πού οἱ Ἀθηναῖοι ἦταν ὑποχρεωμένοι νά τά διαθέτουν γιά τήν παρασκευή ἀξιόμαχου ναυτικοῦ, τά φύλαγαν στή Δῆλο οἱ λεγόμενοι Ἑλληνοταμίαι. Ἀλλά τό 454 π.Χ. κατά πρόταση τοῦ Περικλή τό κοινό συμμαχικό ταμεῖο μεταφέρθηκε στήν Ἀθήνα καί τά χρήματα ἔμεναν φυλαγμένα στόν ὀπισθόδομο τοῦ Παρθενώνα

μέ τή δικαιολογία ὅτι ἐκεῖ ἦταν πιό ἀσφαλισμένα.

χιλιοτάλαντους ναούς: δηλ. γιά τόν καθένα δαπανήθηκαν χίλια τάλαντα. Γιά μερικά κτίσματα δαπανήθηκαν μεγαλύτερα ποσά: γιά τά Προπύλαια, λένε πώς χρειάστηκαν 2.000 τάλαντα καί γιά τόν Παρθενώνα ἀκόμη περισσότερα.

ὁ ἐργατικός λαός κτλ. δηλ. οἱ θῆτες: αὐτοί, ἐπειδή δέν μπορούσαν νά ἔχουν ὄπλισμό οὔτε ἄλογα, ὑπηρετοῦσαν μόνο ὡς «ψιλοί», δηλ. στρατιῶτες μέ ἐλαφρό ὄπλισμό (ἀκόντια, τόξα καί σφενδόνες, χωρίς ἀσπίδα).

Σελ. 137

ἔβενος, σκληρότατο μαῦρο ξύλο ἀπό τήν Ἀφρική καί τίς Ἰνδίες.

ὅλα αὐτά τά ἔργα εἶναι πράγματι ἀξιοθαύμαστο τό ὅτι τόσα ὑπέροχα κτίσματα πού ἐλάμπρυναν τήν Ἀθήνα, συντελεστήκαν σέ τόσο σύντομο διάστημα, δηλ. κατά τήν ἀκμή τῆς πολιτικῆς σταδιοδρομίας ἑνός μόνου ἀνθρώπου, τοῦ Περικλῆ. Αὐτός μέ τήν συνεργασία τοῦ Φειδία καί τόσων ἄλλων καλλιτεχνῶν, ἔκαμε τήν Ἀκρόπολη τό λαμπρότερο καλλιτεχνικό κέντρο τῶν αἰῶνων. Ἄν λάβει κανεῖς ὑπόψη του ὅτι μαζί μέ τοὺς ἐξαιρετικούς αὐτοὺς καλλιτέχνες, τήν ἴδιαν ἐποχή εἶχαν ἀναφανεῖ οἱ μεγαλύτεροι φιλόσοφοι, συγγραφεῖς καί ποιητές πού γνώρισε ὁ ἀρχαῖος κόσμος, μπορεῖ νά καταλάβει γιατί ἡ ἐποχή τοῦ Περικλῆ ὀνομάστηκε «χρυσός αἰώνας» καί γιατί ὡς σήμερα οἱ ἄνθρωποι μιλοῦν γιά τό «ἀρχαῖο ἐλληνικό θαῦμα».

ΚΕΦ. 13

ὁ Ζεῦξης (ἀρχ. ὁ Ζεῦξις, τοῦ Ζεῦξιδος), ὁ περιφημότερος ζωγράφος τῶν ἀρχαίων χρόνων: γεννήθηκε στήν Ἡράκλεια τῆς Ἰταλίας, ἦρθε μετά τό 438 π.Χ. στήν Ἀθήνα καί φιλοτέχνησε πολλά ἔργα, πού δέ διασώθηκαν. Χρησιμοποίησε στίς εἰκόνες του τή φωτοσκίαση (δηλ. τήν ἐναλλαγή φωτός καί σκιάς).

Ἀγάθαρχος, ἀπό τή Σάμο, πού ἔζησε στήν Ἀθήνα κατά τό διάστημα 460-430 π.Χ. καί φημίζεται ὡς σκηνογράφος.

Σελ. 140

τήν ὁμορφιά τοῦ ἀρχαίου κτλ., δηλ. καθένα ἀπό τά ἔργα

αὐτά εἶχε τὴν ὁμορφιά τοῦ κλασικοῦ ἔργου, σάν νά εἶχε δοκιμαστεῖ ἀπὸ τὸ χρόνο καὶ εἶχε ἐπιβληθεῖ, ἐνῶ μόλις τότε κατασκευάστηκε (Πρόσεξε τὴν ἀντίθεση: τὴν ὁμορφιά τοῦ ἀρχαίου – τὴ δροσερότητα ἐνός πρόσφατου καὶ νέου ἔργου).

Φειδίας, ὁ μεγαλύτερος Ἀθηναῖος γλύπτης, καὶ ἀνδριαντοποιός (5ος π.Χ. αἰ.), ἀπὸ τοὺς κυριότερους συνεργάτες τοῦ Περικλῆ. Εἶχε τὴ γενικὴ ἐποπτεία τῶν ἔργων ποὺ ἐγίναν στὴν Ἀκρόπολη καὶ σέ ὅλη τὴν Ἀττικὴ. Περίφημα ἔργα του εἶναι τὸ κολοσσιαῖο ὀρειχάλκινο ἄγαλμα τῆς «Προμάχου Ἀθηνᾶς», ποὺ εἶχε στηθεῖ στὴν Ἀκρόπολη καὶ τὸ χρυσολεφάντινο ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς μέσα στὸν Παρθενώνα, στὸ σηκό τοῦ ναοῦ· ἐπίσης τὸ χρυσελεφάντινο ἄγαλμα τοῦ Διὸς στὴν Ὀλυμπία.

τὸν ἑκατόμπεδο Παρθενώνα. Ἀνάμεσα ἀπὸ τὸ Ἐρεχθεῖο καὶ τὸν Παρθενώνα ὑπῆρχε πρὶν ἀπὸ τοὺς μηδικούς πολέμους ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς, ποὺ λεγόταν «ἑκατόμπεδος», γιατί εἶχε μῆκος 100 ποδῶν ἀττικῶν (=32,84 μ.). Μετὰ τὴν καταστροφή τοῦ ναοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοὺς Πέρσες τὸ 480 π.Χ. ὁ Κίμων ἄρχισε νά οἰκοδομεῖ στή θέση ὅπου σώζεται σήμερα ὁ Παρθενώνας τὸν νέο ναὸ ἀλλὰ οἱ ἐργασίες δέν προχώρησαν. Στά θεμέλιά του ἰδρύθηκε τὴν ἐποχὴ αὐτῆ τοῦ Περικλῆ ὁ νέος ὑπέρλαμπρος ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς, ὁ Παρθενώνας, ποὺ ἐξακολούθησε νά λέγεται «ἑκατόμπεδος», ἂν καὶ τὸ μῆκος του εἶναι πολὺ μεγαλύτερο (225 ποδῶν), γιατί τὸ κυριότερο μέρος του, ὁ σηκός, ὅπου θρῖσκόταν καὶ τὸ χρυσελεφάντινο ἄγαλμα, εἶχε μῆκος 108 ποδῶν. Παρθενώνας λεγόταν στὴν ἀρχὴ μόνο τὸ δυτικὸ τμήμα, ὁ ὀπισθόδομος. Ἀργότερα ὅμως ἔτσι ὀνομάστηκε ὅλος ὁ ναὸς καὶ μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ εἶναι γνωστός ὡς σήμερα.

Καλλικράτης, Ἀθηναῖος ἀρχιτέκτονας τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Συνεργάστηκε μὲ τὸν Ἴκτινο στὴν οἰκοδόμηση τοῦ Παρθενώνα. Λέγεται ὅτι αὐτὸς ἔδωσε τὰ σχέδια καὶ τοῦ μικροῦ, ἀλλὰ κομποῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης στό δυτικὸ ἄκρο τῆς Ἀκρόπολης. Ἐπίσης, ὅπως ἀναφέρει παρακάτω ὁ Πλούτ., ὁ Καλλικράτης ἐργάστηκε καὶ στὴν οἰκοδόμηση τῶν μακρῶν τειχῶν τῆς Ἀθῆνας.

Ἴκτινος, Ἕλληνας ἀρχιτέκτονας τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Πιστεύ-

εται ότι αυτός έδωσε τό σχέδιο του Παρθενώνα, πού τό εφάρμοσε ό Καλλικράτης. Περίφημα έργα του Ίκτινού ήταν και ό ναός του Άπόλλωνα στή Φιγάλεια τής Άρκαδίας, καθώς και τό τελεστήριο στήν Έλευσίνα.

τό τελεστήριο στήν Έλευσίνα, ήταν ναός τής Δήμητρας πού ονομάστηκε έτσι, γιατί σ' αυτόν γινόταν ή *τέλεση*, δηλ. ή μύηση των πιστών· ονομάζεται και *ανάκτορο*, γιατί ήταν κατοικία τής Δήμητρας. Τό σχέδιο του ναού ήταν έργο του Ίκτινού, τό εφάρμοσαν όμως οί αρχιτέκτονες Κόροιβος και Μεταγένης.

πού ύψώνονται από τό έδαφος, δηλ. από τό στυλοβάτη. *μέ τά επιστύλια*, δηλ. μέ μαρμάρινα δοκάρια πού *τί* τοποθέτησε επάνω από τούς στύλους.

Ξυπέτη, δήμος τής Κεκροπίδας φυλής στά ΝΔ. του Πειραιά.

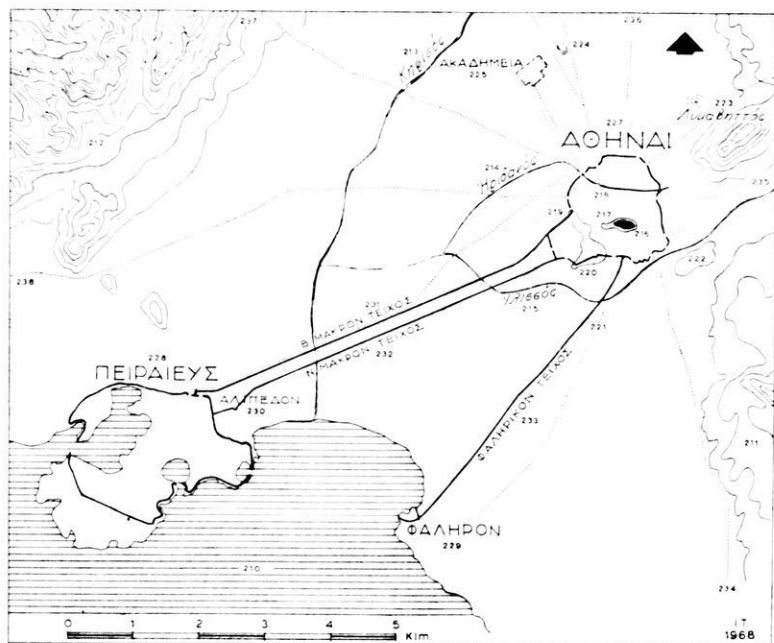
διάζωμα: επάνω από τό επιστύλιο τοποθετείται ένα τμήμα στενόμακρο σαν ζώνη πού στολίζεται μέ διάφορες γλυπτές παραστάσεις· αυτό λέγεται διάζωμα.

και τούς επάνω στύλους: επειδή τό οικοδόμημα του ναού είχε μεγάλο ύψος, στήθηκαν δύο σειρές από στύλους, ή μία επάνω στήν άλλη· έτσι επάνω από τούς στύλους πού ύψώνονται από τό στυλοβάτη στήθηκαν οί επάνω στύλοι, πού έστήριζαν τήν όροφή. Δηλαδή ή σειρά του συγκροτήματος των στύλων ήταν: οί στυλοβάτες, οί κάτω στύλοι, τό επιστύλιο, τό διάζωμα και επάνω σ' αυτό οί επάνω στύλοι.

τό φεγγίτη στή στέγη του ανακτόρου (δηλ. του ναού): ή στέγη είχε ένα μεγάλο άνοιγμα («όπαϊον»), για να φωτίζεται ό ναός.

τό μακρό τείχος: δύο μακρά τείχη είχαν οικοδομηθεί τήν εποχή του Κίμωνα· τό ένα άπ' αυτά ένωνε τόν περίβολο τής πόλης μέ τό Φάληρο και τό άλλο μέ τόν Πειραιά. Τώρα, μέ πρόταση του Περικλή, οικοδομήθηκε ένα ενδιάμεσο, κοντά στό πειραικό τείχος, ώστε τά δύο αυτά να κλείνουν όλόγυρα τόν Πειραιά. Τό άλλο τείχος, τό φαληρικό, άχρηστεύτηκε.

Κρατίνοσ: βλ. Σόλων σημ. σελ. 52.

Τό μακρό τείχος

τό Ὠδεῖο, θέατρο κατάλληλο γιά μουσική στους ΝΑ. πρόποδες τῆς Ἀκρόπολης· τό χρησιμοποιοῦσαν στήν ἀρχή γιά τούς μουσικούς ἀγώνες τῶν Παναθηναίων. Ἦταν ξύλινο κατά τό μεγαλύτερο μέρος του καί πυρπολήθηκε τό 86 π.Χ., ὅταν ὁ Ρωμαῖος Σύλλας μέ τό στρατό του εἶχε κυριέψει τήν Ἀθήνα.

κατ' ἀπομίμηση τῆς σκηνῆς τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν, δηλ. τῆς σκηνῆς πού εἶχε στήσει ὁ Ξέρξης τό 480 π.Χ., γιά νά παρακολουθεῖ τή ναυμαχία στή Σαλαμίνα. Πιθανότερο ὅμως εἶναι ὅτι τό Ὠδεῖο εἶχε ὀροφή κωνική γιά ἀκουστικούς λόγους.

Σελ. 141

ὁ σκινोकέφαλος Δίας, δηλ. ὁ Περικλῆς· οἱ κωμικοὶ ποιητές τόν ὀνόμασαν σκινोकέφαλο, γιατί εἶχε κεφάλι μακρουλό σάν τή ρίζα τοῦ σκίνου πού εἶναι φυτό βολθόριζο σάν τό κρεμμύδι.

τώρα πιά πού γλίτωσε ἀπ' τόν ἐξοστρακισμό· ὁ Περικλῆς ξέφυγε ἀπό τόν κίνδυνο νά ἐξοστρακιστεῖ καί, ἀντίθετα, κατόρθωσε νά ἐξοστρακιστεῖ ὁ ἀντίπαλός του ὁ Θουκυδίδης τὸ 443 π.Χ., τὴν ἐποχὴ πού κατασκευάστηκε τὸ Ὡδεῖο.

ἀθλοθέτης· κάθε τέσσερα χρόνια ἐκλέγονταν δέκα «ἀθλοθέτες», δηλ. ἰδιαίτεροι ἄρχοντες, πού εἶχαν ὡς ἔργο τους νά ἐποπτεύουν τούς διάφορους ἀγῶνες καί νά ἀνακηρύττουν τούς νικητές. Λέγονται καί ἀγωνοθέτες.

τά Προπύλαια στήν Ἀκρόπολη πού ἦταν ἡ ἐπιβλητικὴ πύλη καί τὰ παράπλευρα οἰκοδομήματα χτίστηκαν κατὰ τὰ ἔτη 437-432 π.Χ. πάνω στή βάση ἀρχαιότερης πύλης. Χρησίμευαν ὡς εἴσοδος στήν Ἀκρόπολη.

ἄγαλμα τῆς Ὑγείας Ἀθηνῶς· τὸ βάθρο τοῦ ἀγάλματος σώζεται μέ τὴν ἐπιγραφή: «Οἱ Ἀθηναῖοι στήν Ἀθηναία τὴν Ὑγεία. Τὸ κατασκεύασε ὁ Πύρρος ὁ Ἀθηναῖος». Φαίνεται ὅμως πὼς τὸ ἄγαλμα αὐτὸ ἔγινε ἀργότερα, ὅταν ἔπαψε ἡ ἐπιδημία καί οἱ Ἀθηναῖοι θέλησαν νά δείξουν τὴν εὐγνωμοσύνη τους στή θεά, πού βοήθησε νά σταματήσει τὸ κακό.

τὸ χρυσὸ ἄγαλμα, δηλ. τὸ χρυσελεφάντινο.

στή στήλη, ὄχι στὸ βάθρο τοῦ ἀγάλματος, παρά σὲ ἰδιαίτερη στήλη.

Σελ. 142

κατόρθωσε νά ἐξοστρακίσει τὸ Θουκυδίδη, βλ. σημ. παραπάνω στή φρ. *τώρα πού γλίτωσε ἀπὸ τόν ἐξοστρακισμό.* ΚΕΦ. 14

τῶν ὑποταγμένων λαῶν, ἐνν. στή Θράκη καί στήν Καρία. ΚΕΦ. 15

τῶν βασιλέων, ὅπως τοῦ βασιλιᾶ τῆς Αἰγύπτου Ψαμμήτιχου, πού εἶχε ἐπαναστατήσει ἐναντίον τῶν Περσῶν καί εἶχε φιλικές σχέσεις μέ τούς Ἀθηναίους.

τῶν δυναστῶν, ὅπως οἱ δυνάστες τῆς Καρίας πού ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Κίμωνος εἶχαν ἐξαναγκαστεῖ νά γίνουν σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων.

σάν μιά μουσικὰ ἀπαλὴ καὶ ἄτονη, ὅταν οἱ χορδές τῶν ὀργάνων εἶναι χαλαρωμένες.

τέντωνε τὰ λουριά, μεταφορική έκφραση (πρβλ. και τή φρ. χαλάρωνε τό χαλινό, σημ. σελ. 170).

Σελ. 143

ΚΕΦ. 16

νέους Πεισιστρατίδες, δηλ. φιλόδοξους τυράννους, όπως ήταν οί γιοί του Πεισιστράτου Ίππίας και Ίππαρχος.

Τηλεκλείδης, κωμικός ποιητής του 5ου π.Χ. αϊ., λίγο νεώτερος από τον Κρατίνο. Στίς κωμωδίες του σατύριζε τον Περικλή και άλλους συγχρόνους του. Άπ' αυτές σώθηκαν αρκετά άποσπάσματα.

άπ' τίς πόλεις τούς φόρους, δηλ. τούς φόρους που ήταν υποχρεωμένοι να πληρώνουν οί συμμαχικές πόλεις για την κοινή άμυνα.

και πετρόχτιστα τείχη, τό μακρό τεΐχος (βλ. σημ. σελ. 173).

Σελ. 144

Σαράντα όλόκληρα χρόνια, δηλ. από τό 469-429.

ανάμεσα από άντρες, όπως: ο Έφιάλτης, (βλ. σημ. σελ. 167): ο Λεωκράτης, στρατηγός που υπόταξε την Αίγινα τό 458 π.Χ.: ο Μυρωνίδης, που κέρδισε πολλές νίκες (τό 458 π.Χ. νίκησε τούς Κορινθίους στη Μεγαρίδα, τό 455 τούς Βοιωτούς κτλ): ο Κίμων, βλ. σημ. σελ. 166: ο Τολμίδης στρατηγός που τό 455 π.Χ. έκαψε τον πολεμικό λιμένα των Σπαρτιατών στο Γύθειο: ο Θουκυδίδης, βλ. σημ. σελ. 165.

μετά τον έξοστρακισμό του Θουκυδίδη, δηλ. τό 443 π.Χ. δεν ταΐριαζαν με τη σοφία του Άναξαγόρα, βλ. σημ. σελ. 97.

Σελ. 145

είχε σκεπάσει τό κεφάλι του: υπήρχε συνήθεια να σκεπάζουν τό κεφάλι όσοι περίμεναν τό θάνατο.

Σελ. 148

ΚΕΦ. 17

μέσο της Λοκρίδας, ένν. της δυτικής.

Οΐταιοι, οί κάτοικοι της χώρας που είναι κοντά στο όρος Οΐτη.

Τολμίδης, Ἄθηναῖος στρατηγός, πού ὀδήγησε τόν Ἄθηναϊκό στόλο τό 455 π.Χ. στά παράλια τῆς Πελοποννήσου, καί ἔκαψε τόν πολεμικό λιμένα τῶν Σπαρτιατῶν στό Γύθειο· πέθανε στήν Κορώνεια τό 447 π.Χ., ἐνώ πολεμοῦσε μέ τούς Βοιωτούς.

ΚΕΦ. 18

Σελ. 151

μετά τά γεγονότα αὐτά· πραγματικά, μεσολάβησαν 6 χρόνια ἀπό τήν ἐκστρατεία τῆς Σάμου (440-439 π.Χ.) ὡς τήν ἐποχή αὐτή πού ἡ Κέρκυρα ζητεῖ τή βοήθεια τῶν Ἀθηναίων γιά νά ἀντιμετωπίσει τήν Κόρινθο (433 π.Χ.).

ΚΕΦ. 29

γιά νά ἐκτεθεῖ ἀκόμη περισσότερο κτλ. Τό ὅτι ὁ Περικλῆς θέλησε νά στείλει τό γιό τοῦ Κίμωνα μέ λίγα πλοῖα, ἐπίτηδες γιά νά μήν κατορθώσει τίποτε τό ἀξιόλογο καί νά μειωθεῖ, δέν εἶναι σωστό. Ὁ Θουκυδίδης πού ἔγραψε τήν ἱστορία τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μέ μεγάλη ἀμεροληψία δέν ἀναφέρει τέτοια πρόθεση τοῦ Περικλῆ. Γράφει μάλιστα ὅτι μαζί μέ τό γιό τοῦ Κίμωνα εἶχαν σταλεῖ καί δύο ἄλλοι στρατηγοί.

νόθοι, δηλ. μή γνήσιοι Ἀθηναῖοι· ἔτσι ἔλεγαν ἐκείνους πού δέν εἶχαν καί τούς δύο γονεῖς Ἀθηναίους. Τά ὀνόματα τῶν παιδιῶν τοῦ Κίμωνα εἶχαν δοθεῖ ἀπό τίς πόλεις πού αὐτός ἀντιπροσώπευε στήν Ἀθήνα ὡς πρόξενος.

Σελ. 152

καί τούς ὄρκους, δηλ. τήν ἔνορκη συμφωνία εἰρήνης γιά 30 χρόνια πού ἔγινε τό 445 π.Χ.

Ποτίδαια, ἀρχαία πόλη τῆς Χαλκιδικῆς, κοντά στόν Ἰσθμό τῆς χερσονήσου τῆς Παλλήνης, στό Θερμαϊκό κόλπο.

τό «μεγαρικό ψήφισμα»· ἔτσι λεγόταν τό ψήφισμα (πού εἶχε ἐγκριθεῖ κατά πρόταση τοῦ Περικλῆ), σύμφωνα μέ τό ὅποιο οἱ Μεγαρεῖς, σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν, εἶχαν ἀποκλειστεῖ ἀπό τά λιμάνια καί τίς ἀγορές πού ἦταν στήν ἐξουσία τῶν Ἀθηναίων.

τά «ἱερά λιβάδια» (ἀρχ. ἢ «ἱερά ὀργάς»), ἔκταση ἀνάμεσα στή Μεγαρίδα καί τήν Ἀττική, ἀφιερωμένη στή θεά Δήμητρα καί τήν Κόρη της (τήν Περσεφόνη)· ἡ ἔκταση αὐτή ἦταν γόνι-

ΚΕΦ. 30

μη, αλλά έμενε άκαλλιέργητη και κανείς δέν είχε δικαίωμα κατοχής.

Σελ. 153

Θριάσιες πύλες: ήταν ή ΒΔ. πύλη της 'Αθήνας, κοντά στον Κεραμεικό, έμπρός από την «'Ιερά όδό» που όδηγοϋσε στον κάμπο της 'Ελευσίνας («Θριάσιον πεδιον») και στην πόλη της 'Ελευσίνας. Κατά τον 4ο π.Χ. αι. ή πύλη αυτή άντικαταστάθηκε μέ δύο νέες πύλες, που όνομάστηκαν «Δίπυλον».

ΚΕΦ. 31

μάλλον από ύπεροψία κτλ. Είναι όλότελα άδικη ή κατηγορία αυτή. 'Ο Περικλής στην περίπτωση εκείνη δέν είχε κινηθεί ούτε από ύπεροψία ούτε από φιλοπόλεμη διάθεση. 'Εβλεπε πράγματι ότι ή ύποχώρηση θά ήταν όμολογία άδυναμίας και θά όδηγοϋσε σε νέες άξιώσεις της Σπάρτης και σε νέες ύποχωρήσεις της 'Αθήνας, μέ άποτέλεσμα την εκμηδένιση της άθηναϊκής ήγεμονίας.

Σελ. 154

ΚΕΦ. 33

τό «κυλώνειον άγος». 'Όταν ήταν στην 'Αθήνα επώνυμος άρχοντας ό Μεγακλής (άπό την οικογένεια των 'Αλκμεωνιδών), ό Κύλων έπιχείρησε νά γίνει τύραννος, αλλά τό κίνημά του δέν πέτυχε (612 π.Χ.). Αυτός τότε κατόρθωσε νά φύγει, οί όπαδοί του όμως θανατώθηκαν, άν και είχαν παραδοθεί μέ ένορκη διαβεβαίωση ότι δέ θά πειραχτούν. 'Όταν έπειτα έπесе έπιδημία στην 'Αθήνα, πιστεύτηκε ότι ήταν τιμωρία για τό έγκλημα (τό «κυλώνειον άγος») και, για νά καθαριστεί ή πόλη, έξορίστηκαν οί 'Αλκμεωνίδες. 'Από τό γένος αυτών καταγόταν ή μητέρα του Περικλή 'Αγαρίστη. (Βλ. και *Σόλων*, κεφ. 12).

Σελ. 155

είσβάλλουν στην 'Αττική ό βασιλιάς της Σπάρτης 'Αρχίδαμος μπήκε στην 'Αττική την άνοιξη του 431 π.Χ.

στίς 'Αχαρνές, κοντά στό σημερινό Μενίδι.

όπως ένας καρβοκύρης κτλ. Πρόσεξε την παρομοίωση και άνάλυσε τά στοιχεία της.

οί χοροί στίς κωμωδίες: ὅπως καί στίς τραγωδίες, σπουδαῖο μέρος παίρνει ὁ χορός (ὄμιλος προσώπων) πού τραγουδαίει ὀρισμένα ἄσματα, ἀνάλογα μέ τήν υπόθεση. Τήν ἐποχή ἐκείνη οἱ κωμικοί ποιητές μέ τά τραγούδια τοῦ χοροῦ στίς κωμωδίες τους σατύριζαν τόν Περικλῆ γιά τή φαινομενική ἀδράνειά του. Τέτοιο τραγούδι εἶναι καί αὐτό πού παραθέτει ὁ Πλούτ. παρακάτω.

Κλέων, περίφημος Ἀθηναῖος δημαγωγός: ἀντιπολιτευτήκε μέ βιαιότητα τόν Περικλῆ καί ὑπερίσχυσε μετά τό θάνατο ἐκείνου. Ἔπесе στήν Ἀμφίπολη, πολεμώντας τοὺς Σπαρτιάτες (424 π.Χ.).

Σελ. 156

Ἐρμῖππος, Ἀθηναῖος κωμικός ποιητής, παλαιότερος τοῦ Ἀριστοφάνη. Οἱ στίχοι αὐτοί λέγονται ἀναπαιστικοί, γιατί ἀπαρτίζονται ἀπό *ἀνάπαιστους*, δηλ. ἀπό τρισύλλαβα κομμάτια (πόδια), πού τό καθένα ἔχει τίς δύο πρῶτες συλλαβές ἄτονες καί τήν τρίτη τονισμένη. Ὁ ἀνάπαιστος στήν ἀρχαία ποίηση εἶχε τίς δύο πρῶτες συλλαβές βραχύχρονες καί τήν τρίτη μακρόχρονη (υυ-).

οἱ σάτυροι, ἦσαν συνοδοί τοῦ Διονύσου. Ὀνομάζει τόν Περικλῆ «βασιλιά τῶν σατύρων», γιατί αὐτοί ἦταν φημισμένοι γιά τή δειλία καί μαλθακότητά τους.

σάν τοῦ Τέλητα: αὐτός ἦταν κάποιος Ἀθηναῖος, ὀνομαστός γιά τή δειλία του.

σ' ἔχει δαγκώσει, δηλ. σ' ἔχει βάλει στόχο τῶν κατηγοριῶν πού ἀπευθύνει μέ δηκτικότητα ἐναντίον σου.

ὥσπου τέλος οἱ Πελοποννήσιοι ἔφυγαν ἀπό τήν Ἀττική, τόν Ἰούλιο τοῦ 431 π.Χ.

ΚΕΦ. 34

κληρουχίες, βλ. σημ. σελ. 168.

ἡ θανατηφόρα ἐπιδημία, ὁ «λοιμός», πού ἔπесе στήν Ἀθήνα τό δεύτερο ἔτος τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου (430 π.Χ.) καί προξένησε μεγάλη φθορά στό στρατό. Κατά τά τρία χρόνια πού κράτησε ἡ ἐπιδημία πέθαναν 4.400 ὀπλίτες καί 600 ἱππεῖς.

Ἄλλά καί στόν πληθυσμό ἦταν πολλά τά θανατηφόρα κρούσμα-
τα.

Σελ. 157

ΚΕΦ. 35

ἔγινε ἔκλειψη ἡλίου: ἦταν μερική ἔκλειψη καί ἔγινε στίς 3
Αὐγούστου τοῦ 431 π.Χ.

Ἐπίδαυρος: τήν ὀνομάζει «ἱερή», γιατί ὁ τόπος ἦταν ἀφι-
ρωμένος στόν Ἄσκληπιό.

Σελ. 158

Ἰδομενέας, βλ. σημ. σελ. 169.

Θεόφραστος, βλ. Σόλων σημ. σελ. 56

Ἡρακλείδης, βλ. Σόλων σημ. σελ. 56.

ΚΕΦ. 36

ἀπό τά γνήσια παιδιά του: τά παιδιά τοῦ Περικλῆ ἀπό τήν
πρώτη σύζυγό του (πού τό ὄνομά της εἶναι ἄγνωστο), ὁ Ξάνθιπ-
πος καί ὁ Πάραλος, λογαριάζονται ὡς γνήσιοι πολῖτες Ἀθηναί-
οι, γιατί εἶχαν καί τούς δύο γονεῖς Ἀθηναίους. Ἀπό τή δεύτερη
σύζυγό του, τήν Ἀσπασία (ἀπό τή Μίλητο) ἀπόκτησε ἓνα γιό,
πού ὀνομάστηκε καί αὐτός Περικλῆς: ἀλλά αὐτός σύμφωνα μέ
τό νόμο δέν μπορούσε νά θεωρηθεῖ γνήσιος Ἀθηναῖος, γιατί ἡ
μητέρα του ἦταν ξένη.

ἀπό τίς αὐστηρές οἰκονομίες τοῦ πατέρα του: γι' αὐτές ἔγινε
λόγος στό κεφ. 16,4-6.

ἀθλητής πεντάθλου, αὐτός πού ἀγωνίζεται τό πένταθλο,
δηλ. τούς πέντε ἄθλους (ἄλμα, δρόμο, δίσκο, ἀκόντιο καί πάλη).

Σελ. 159

Πρωταγόρας, σοφιστής ἀπό τά Ἄβδηρα (485-415 π.Χ.),
πού εἶχε ἔρθει πολλές φορές στήν Ἀθήνα.

ἀθλοθέτες (καί ἀγωνοθέτες), βλ. σημ. σελ. 175.

ἀπό τά γνήσια παιδιά του, βλ. παραπάνω σημ.

ΚΕΦ. 37

Ἀλκιβιάδης, ὁ ὀνομαστός Ἀθηναῖος στρατηγός (448-404
π.Χ.) εἶχε ἀπό τή μητέρα του συγγενικούς δεσμούς μέ τόν Περι-
κλῆ. Ἄλλωστε αὐτόν εἶχε κηδεμόνα στά παιδικά του χρόνια.

ἐκλέχτηκε στρατηγός, τό 429 π.Χ.

καί εἶχε παιδιά γνήσια, ἀπό τήν πρώτη σύζυγό του, βλ. σημ. παραπάνω.

Σελ. 160

ὁ βασιλιάς τῶν Αἰγυπτίων, τό 450 π.Χ. ἔστειλε στήν Ἀθήνα ὡς δωρεά 40.000 μεδίμνους σιτάρι. Ὁ μέδιμνος ἦταν μέτρο χωρητικότητας γιά στερεά στήν ἀρχαία Ἀθήνα καί ἰσοδυναμεῖ περίπου πρός 52 σημερινές λίτρες.

καταδικάστηκαν καί πουλήθηκαν ὡς δούλοι σύμφωνα μέ τό νόμο αὐτούς πού χρησιμοποιοῦσαν τήν ιδιότητα τοῦ Ἀθηναίου πολίτη, χωρίς νά ἔχουν τέτοιο δικαίωμα, τούς πουλοῦσαν ὡς δούλους.

τό μὴ γνήσιο παιδί του, δηλ. τό παιδί πού εἶχε ἀποκτήσει ἀπό τήν Ἀσπασία καί στό ὅποιο ἔδωσε τό ὄνομά του Περικλῆς.

ἀργότερα, δηλ. τό 406 π.Χ. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι καταδίκασαν σέ θάνατο τούς στρατηγούς πού νίκησαν τό σπαρτιατικό στόλο στίς Ἀργινούσες (νησιάκια ἀνάμεσα στή Λέσβο καί τά μικρασιατικά παράλια), γιατί δέν μπόρεσαν νά περισυλλέξουν τούς νεκρούς ἐξαιτίας τῆς θαλασσοταραχῆς. Μόνο ὁ Σωκράτης, πού ἦταν πρόεδρος τῆς ἐκκλησίας, ἀντιτάχτηκε σ' αὐτή τήν καταδίκη.

ἡ ἐπιδημία χτύπησε καί τόν Περικλῆ, τό φθινόπωρο τοῦ 429 π.Χ.

ΚΕΦ. 38

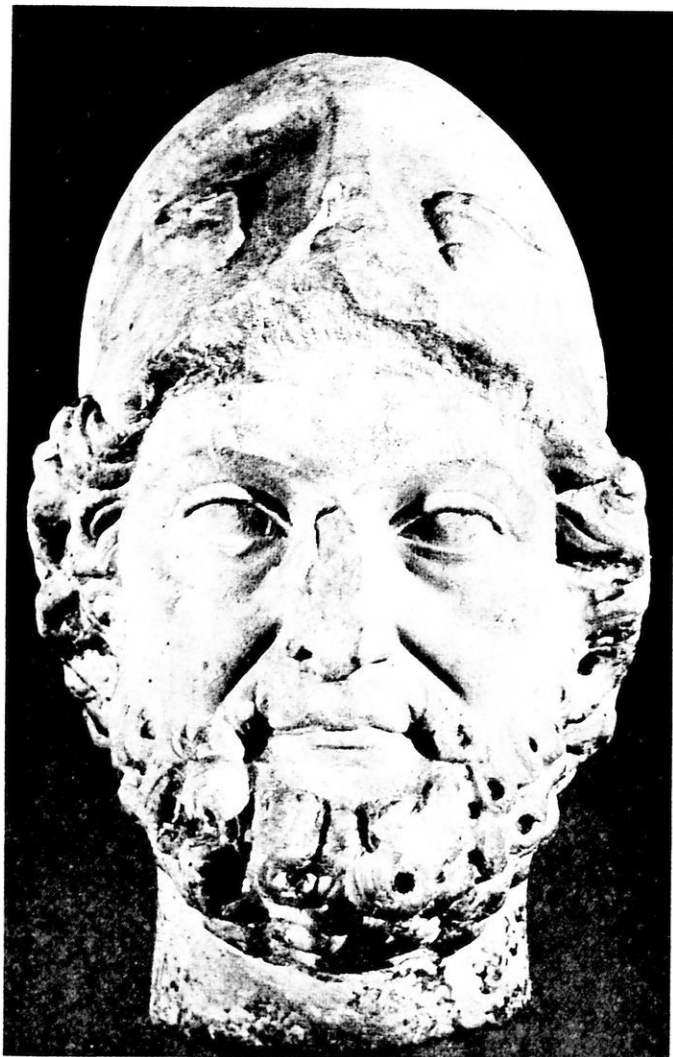
Θεόφραστος, βλ. Σόλων σημ. σελ. 56. Τό σύγγραμμα «Ἠθικά» τοῦ Θεοφράστου δέν ἔχει σωθεῖ.

Σελ. 162

ὄλοι τόν ἀποζητοῦσαν μέ μεγάλο πόθο. Ὁ θάνατος τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ δημιούργησε κενό πού τό αἰσθάνθηκαν ὄλοι. Τότε οἱ φίλοι καί οἱ ἐχθροί του κατάλαβαν τήν ἀξία τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου πού ἐπί σαράντα χρόνια ἐργάστηκε ὅσο κανεῖς ἄλλος γιά τό μεγαλεῖο τῆς Ἀθήνας καί μέ τό ἐξαιρετικό πνεῦμα του ἐσφράγισε μιά ἐποχή πού ὑπῆρξε ἡ λαμπρότερη περίοδος τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας.

ΚΕΦ. 39

4. ΦΩΚΙΩΝ

*Φωκίων (402 - 318 π.Χ.)
(Μουσείο Κοπεγχάγης)*

Ο Πλούταρχος στο πρώτο κεφάλαιο της βιογραφίας αυτής γράφει τα ακόλουθα για το πεπρωμένο του Φωκίωνα:

«Τὴν ἀρετὴ τοῦ Φωκίωνα σάν νά ἦταν μοιραῖο νά τὴν ἀνταγωνιστοῦν οἱ δύσκολες καὶ σκληρῆς περιστάσεις, καὶ ἔτσι οἱ κακοτυχίες τῆς Ἑλλάδος τὴν ἔκαμαν νά μείνει στή σκιά καὶ τῆς στέρησαν τὴ λάμψη τῆς δόξας». (1,4)

Καὶ τελειώνει μὲ τὴν παρακάτω σύγκριση:

«Ὅσα ἔγιναν μὲ τὸ Φωκίωνα θύμισαν καὶ πάλι στοὺς Ἕλληνας τὸ τέλος τοῦ Σωκράτη. Γιατί τὸ σφάλμα ἦταν ἀκριβῶς ὁμοιο μ' ἐκεῖνο καὶ δυστυχία ἀκριβῶς ὁμοια χτύπησε τὴν πόλη». (38,5)

Φ Ω Κ Ι Ω Ν

ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΣ ΖΩΗΣ (Κεφ. 1-5)

Περίληψη κεφ. 1-4

Ἡ καταγωγή τοῦ Φωκίωνα δέν ἦταν τελείως ἄσημη, ὅπως ἰσχυρίστηκαν μερικοί. Ἄν ἦταν ἔτσι, θά τό εἶχαν τονίσει ἰδιαίτερα οἱ ἐχθροί του, πού μάζευαν ἐναντίον του κάθε λογιῆς κατηγορίες. Ἀκούθησε ἀπό νορίς σωστές ἀρχές καί σ' αὐτό ἐκτός ἀπό τή γενιά του συνέβαλαν καί τά μαθήματα πού ἄκουσε νεαρός στήν Ἀκαδήμεια ἀπό τόν Πλάτωνα καί ἀργότερα ἀπό τόν Ξενοκράτη. Ἡ ζωή του γενικά ἦταν αὐστηρή καί πειθαρχημένη, τόσο, πού, ὅπως λένε, σχεδόν ποτέ δέν τόν εἶδε κανεῖς νά γελάσει ἢ νά κλάψει ἢ νά λουστει στά δημόσια λουτρά. Διακρινόταν ἐξἄλλου καί γιά τή σωματική του ἀντοχή. Ὅταν ἦταν ἐξω ἀπό τήν πόλη ἢ σέ ἐκστρατείες, βάδιζε ξυπόλυτος καί γυμνός. Ἐλεγαν μάλιστα γιά ἄστειο σέ καιρούς ἐκστρατείας ὅτι ἂν ὁ Φωκίων ἦταν ντυμένος, σήμαινε ὅτι ἔκανε πολύ κρύο.

Ὁ Φωκίων εἶχε χαρακτήρα πολύ καταδεχτικό καί φιλόανθρωπο, μόλο πού στήν ὄψη του φαινόταν ἀκοινώνητος καί σκυθρωπός, ὥστε ὅποιος δέν εἶχε οἰκειότητα μαζί του δύσκολα τολμοῦσε νά τόν πλησιάσει μόνος. Γι' αὐτό καί κάποτε πού ὁ στρατηγός Χάρης μιλοῦσε γιά τά φρύδια τοῦ Φωκίωνα καί οἱ Ἀθηναῖοι γελοῦσαν, ἐκεῖνος τοῦ εἶπε: «Τά φρύδια αὐτά, δέ σᾶς ἔφεραν ποτέ λύπες, τά γέλια ὁμως αὐτῶν ἐδῶ ἔκαμαν πολλές φορές τήν πόλη νά κλάψει.» Κάτι παρόμοιο συνέβαινε καί μέ τά λόγια τοῦ Φωκίωνα. Ἦταν σωτήρια γιά τίς χρήσιμες καί πετυχημένες

1 ΚΕΦ. 5

Ὁ χαρακτήρας
τοῦ Φωκίωνα,
Ὁ Φωκίων ὡς
ρητορας.

2

3

4 ιδέες τους, σύντομα σάν προσταγή, αὐστηρά καί χωρίς πρόθεση
 νά τέρψουν. Ὅπως δηλαδή ἔλεγε ὁ Ζήνων, ὅτι ὁ φιλόσοφος
 πρέπει νά ξεστομίζει τὸ λόγο του ἀφοῦ τὸν βαφτίσει στὸ νοῦ
 5 του, ἔτσι καί τὰ λόγια τοῦ Φωκίωνα μέσα σέ πολὺ λίγες λέξεις
 περιέκλειναν πάρα πολλὰ νοήματα. Αὐτὰ εἶχε στὸ νοῦ του, φαί-
 νεται, καί ὁ Πολύευκτος ἀπὸ τὸν Σφηττό, ὅταν εἶπε ὅτι ὁ Δημο-
 6 σθένης ἦταν ὁ ἄριστος ρήτορας, ἐνῶ ὁ Φωκίων ὁ πιὸ δεινός
 ὁμιλητής. Γιατί ὅπως ἓνα νόμισμα σέ πολὺ μικρὸ ὄγκο περιέχει
 7 μεγάλη ἀξία, ἔτσι καί ἡ ἰκανότητα στὸ λόγο φανερῶνει πολλὰ
 μέσα σέ λίγα λόγια. Λένε πὼς κάποτε, ἐνῶ τὸ θέατρο γέμιζε ἀπὸ
 8 κόσμος, ὁ ἴδιος ὁ Φωκίων βημάτιζε μπροστά στή σκηνὴ θυθισμέ-
 νος σέ σκέψεις. Καί ὅταν κάποιος φίλος του εἶπε: «Συλλογισμέ-
 νος φαίνεσαι, Φωκίων», ἐκεῖνος ἀπάντησε: «Ναί, μὰ τὸ Δία,
 9 σκέφτομαι ἂν μπορῶ ν' ἀφαιρέσω τίποτα ἀπὸ τὸ λόγο πού πρό-
 κείται νά πῶ στοὺς Ἀθηναίους». Ὁ Δημοσθένης πάλι δὲν ὑπολό-
 γιζε καθόλου τοὺς ἄλλους ρήτορες, ὅταν ὅμως σηκωνόταν νά
 μιλήσει ὁ Φωκίων, συνήθιζε νά λέει χαμηλόφωνα στοὺς φίλους
 10 του: «Νά τὸ πελέκι πού κόβει τὰ λόγια μου!» Ἴσως ὅμως ὁ
 λόγος αὐτὸς νά χαρακτηρίζει τὸ ἦθος του, γιατί μιὰ λέξη καί
 ἓνα νεῦμα μόνο ἐνός χρηστοῦ ἀνθρώπου εἶναι πιὸ πειστικά ἀπὸ
 μύριους ρητορικοὺς συλλογισμοὺς καί κομπῆς προτάσεις.

ΠΡΩΤΕΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΕΣ.

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΦΩΚΙΩΝΑ

(Κεφ. 6-11)

Περίληψη κεφ. 6-7

Σὲ νεαρή ἡλικία ὁ Φωκίων συνδέθηκε μὲ τὸ στρατηγὸ Χαβρία καί
 ὠφελήθηκε πολὺ ἀπὸ τὴν πολεμικὴ του πείρα. Ἀσκοῦσε ὅμως καί ὁ
 ἴδιος ἐνεργητικὴ ἐπιρροή στὸ Χαβρία, γιατί τὸν συγκρατοῦσε ὅταν
 ἐκεῖνος εἰδείχνε ἀλόγιστη καί ἐπικίνδυνα τόλμη στίς μάχες. Ἡ
 357 π.Χ. ἀσυγκράτητη ὀρμὴ τοῦ Χαβρία στάθηκε καί ἡ αἰτία τοῦ θανάτου του,
 γιατί σέ μιὰ ἀπόβουση, πού ἔκαναν οἱ Ἀθηναῖοι στή Χίο, θέλησε νά
 βγεῖ πρῶτος ἀπὸ τὸ πλοῖο. Ὁ Χαβρίας ἐκτιμοῦσε πολὺ τὸ Φωκίωνα

καί συχνά τοῦ εἶχε ἀναθέσει υπεύθυνες ἀποστολές, ὥστε καί γνωστός νά γίνει στούς Ἑλληνας καί πείρα ν' ἀποκτήσει. Στή ναυμαχία κοντά στη Νάξο, πού ἦταν ἡ πρώτη νικηφόρα ἐπιχείρηση ἀθηναϊκοῦ στόλου ἐναντίον τῆς Σπάρτης μετά τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὁ Φωκίων διακρίθηκε ἰδιαίτερα, ὅπως λένε, διοικώντας μέ ἐντολή τοῦ Χαθρίας ἓνα τμήμα τοῦ στόλου. Ἀργότερα ὁ Χαθρίας πάλι δίνοντάς του εἰκοσι πλοῖα τὸν ἔστειλε στὰ νησιά νά μαζέψει τοὺς φόρους ἀπὸ τοὺς συμμάχους. Ὁ Φωκίων δήλωσε ὅτι ἓνα πλοῖο τοῦ ἦταν ἀρκετό, ἐφόσον δέν πῆγαινε νά πολεμήσει, ἀλλὰ νά ἐπισκεφτεῖ φίλους. Στὶς συναντήσεις του μέ τοὺς συμμάχους συμπεριφέρθηκε μέ τόση κατανόηση καί φιλία, ὥστε στοῦ γυρισμοῦ του συνοδεύονταν ἀπὸ πολλὰ συμμαχικά πλοῖα, πού ἔφερναν τὰ χρήματα. Ὅταν ὁ Χαθρίας πέθανε, ὁ Φωκίων ἀνέλαβε νά φροντίζει τὸ γιό του, πού ἦταν ὁμως ἀνάξιος καί τὸν στενοχωροῦσε.

Στὶς μέρες τοῦ Φωκίωνα τὰ ἀξιώματα τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας εἶχαν χωριστεῖ σέ πολιτικά καί σέ στρατιωτικά. Ὁ Φωκίων πού δέ συμφωνοῦσε μέ τὸ μοῖρασμα αὐτό, προσπάθησε νά ξαναζωντανέψει τὴν παράδοση τοῦ Σόλωνα, τοῦ Ἀριστείδη καί τοῦ Περικλή, οἱ ὁποῖοι συνδίαζαν τὴν πολιτικὴ μέ τὴν πολεμικὴ δράση.

Ἀκολουθώντας λοιπὸν αὐτὴ τὴν τακτικὴ ἐπιδίωκε πάντοτε μέ τὴν πολιτικὴ του τὴν εἰρήνη καί τὴν ἡσυχία. Ἐγίνε ἐξάλλου στρατηγός περισσότερες φορές ὄχι μόνο ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του, ἀλλὰ καί ἀπὸ τοὺς πρὶν ἀπὸ αὐτόν, χωρὶς νά διεκδικεῖ τὸ ἀξίωμα οὔτε νά τὸ ἐπιζητεῖ μὰ καί χωρὶς νά θέλει νά τὸ ἀποφύγει οὔτε νά ξεφεύγει, ὅταν τὸν καλοῦσε ἡ πόλη. Θεωρεῖται γέγονός ὅτι ἐγίνε στρατηγός σαράντα πέντε φορές, χωρὶς νά παρευρεθεῖ οὔτε μία φορά στὶς ἐκλογές πάντοτε, ἐνῶ ἦταν ὑπὸν, τὸν προσκαλοῦσαν καί τὸν ἐξέλεγαν. Γι' αὐτὸ οἱ λιγότερο μυαλωμένοι ἀποροῦσαν μέ τὸ λαό, γιατί ἐνῶ ὁ Φωκίων ἐρχόταν σέ ἀντίθεση τίς πιὸ πολλές φορές μαζί του καί ποτέ δέν εἶπε οὔτε ἔκαμε κάτι γιὰ νά φανεῖ εὐχάριστος, ὁ λαὸς μεταχειριζόταν τοὺς κομπσοὺς στὰ λόγια καί εὐχάριστους δημαγωγούς γιὰ διασκέδαση, ὅπως λένε ὅτι εἶναι σωστό νά κάνουν οἱ βασιλιάδες μέ τοὺς κόλακες, νά τοὺς χρησιμοποιοῦν δηλαδή μετὰ τὸ πλύσιμο τῶν χειρῶν. Γιὰ τὰ ἀξιώματα ὁμως, ὁ δῆμος, πάντοτε

376 π.Χ.

ΚΕΦ. 8
Ἡ τακτικὴ
τοῦ Φωκίωνα
ἀπάντι
στοῦ δῆμο.

νηφάλιος καί σοβαρός, καλοῦσε τόν πιό αὐστηρό καί μυαλωμένο πολίτη, αὐτόν πού ἦ μόνος ἢ τουλάχιστον πιό πολύ ἀπό κάθε ἄλλον, ἐναντιωνόταν στίς θελήσεις καί στίς παρορμήσεις του.

- 4 Κάποτε διαβάστηκε ἕνας χρησμός ἀπό τούς Δελφούς πού ἔλεγε ὅτι ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι εἶναι σύμφωνοι καί μόνο ἕνας ἄνθρωπος ἔχει γνώμη ἀντίθετη μέ τό δῆμο· ὁ Φωκίων ἀνέβηκε στό βῆμα καί ζήτησε νά μήν κάνουν τόν κόπο νά ψάξουν, γιατί ὁ ἄνθρωπος πού γυρεύουν εἶναι αὐτός ὁ ἴδιος, ἀφοῦ εἶναι ὁ μόνος
- 5 πού δέν τοῦ ἀρέσει τίποτε ἀπό ὅσα γίνονται στήν πόλη. Ἄλλοτε πάλι διατυπώνοντας κάποια πρότασή του στό λαό, συνάντησε εὐνοϊκή ὑποδοχή καί εἶδε ὅτι ὅλοι παραδέχονταν τό ἴδιο πρόθυμα τά λόγια του· στράφηκε τότε πρὸς τούς φίλους του καί εἶπε: «Μήπως εἶπα τίποτα κακό, χωρίς νά τό καταλάβω;»

ΚΕΦ. 9

Χαρακτηριστικά ἀνέκδοτα

- 1 Κάποτε πάλι οἱ Ἀθηναῖοι ζητοῦσαν ἐβελοντική συνεισφορά γιά κάποια θυσία καί ἐνῶ οἱ ἄλλοι πολῖτες ἔδιναν, ὁ Φωκίων, ἄν καί τόν κάλεσαν πολλές φορές νά δώσει, εἶπε: «Ζητήστε ἀπό ἐτούτους τούς πλουσίους· γιά μένα θά ἔταν ντροπή ἄν ἔδινα σ' ἐσᾶς, χωρίς νά ἐξοφλήσω τό χρέος μου σ' αὐτόν ἐδῶ», καί ἔδειξε τόν Καλλικλῆ, τό δανειστή του. Καθώς ὅμως δέν ἔπαυαν νά κραυγάζουν καί νά φωνασκοῦν ἐναντίον του, τούς εἶπε τόν παρακάτω μῦθο: «Ἐνας δειλός ξεκίνησε νά πάει στόν πόλεμο, ἀκούοντας ὅμως νά κρῶζουν τά κοράκια ἄφησε κάτω τά ὄπλα του καί ἠσύχαζε. Ἀργότερα τά ξαναπῆρε καί συνέχισε τό δρόμο του· μόλις ὅμως τά κοράκια ἐκρῶζαν ξανά, σταμάτησε. Στό τέλος τούς εἶπε: Ὑφανάξτε ὅσο πιό δυνατά μπορείτε. Ἐμένα μιά φορά δὲ θά μέ φᾶτε!».
- 3 Μιάν ἄλλη φορά οἱ Ἀθηναῖοι τόν παρακινοῦσαν μέ ἐπιμονή νά τοὺς ὀδηγήσει ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν καί ἐπειδὴ δέν ἠθελε, τόν ἀποκαλοῦσαν δειλό καί ἄνανδρο. «Οὐτ' ἐσεῖς», τοὺς εἶπε τότε ἐκεῖνος, «μπορεῖτε νά κάνετε ἐμένα γενναῖο, οὐτ' ἐγὼ ἐσᾶς δειλοῦς. Γνωρίζομαστε βλέπετε καλά μεταξύ μας!».
- 4 Σέ καιροὺς ἀβεβαιότητας, ὅταν ὁ λαός εἶχε ὀργιστεῖ μαζί του πάρα πολύ καί ἀπαιτοῦσε νά λογοδοτήσει γιά τή στρατηγία του, «Ἀγαπητοί μου φίλοι», εἶπε, «κοιτάξτε νά σωθεῖτε πρῶτα!».

Ἄλλοτε, ἐνῶ ὅσο κρατοῦσε ὁ πόλεμος οἱ Ἀθηναῖοι ἦταν 5
 δισταχτικοί καί φοβισμένοι, ὅταν ἐγίνε εἰρήνη πῆραν θάρρος
 καί φώναζαν ἐναντίον τοῦ Φωκίωνα ὅτι τοὺς στέρησε τῆ νίκη.
 «Εἶστε τυχεροί», τοὺς εἶπε, «πού ἔχετε στρατηγὸ πού σᾶς ξέρει
 ἀλλιῶς ἀπὸ καιρὸ θά ἦσαστε χαμένοι.»

Ὅταν πάλι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἠθελαν νά καταφύγουν σέ διαιτη- 6
 σία γιὰ μιὰ ἐδαφικὴ *διαφορὰ πού εἶχαν μέ τοὺς Βοιωτοὺς*, ἀλλὰ
 ἐπιθυμοῦσαν πόλεμο, τοὺς συμβούλεψε νά δώσουν τῆ μάχη μέ
 τὰ λόγια, πού εἶναι σ' αὐτὰ ἀνώτεροι καί ὄχι μέ τὰ ὄπλα, πού 7
 εἶναι κατώτεροι. Μιά φορά πού μιλοῦσε, ἐπειδὴ διαφωνοῦσαν μέ
 ὅσα ἔλεγε καί δὲν ὑπόμεναν νά τὸν ἀκούσουν, εἶπε: «Μπορεῖτε
 νά μέ ὑποχρεώσετε μέ τῆ βία νά κάνω αὐτὰ πού δέ θέλω, δέ θά
 μ' ἐξαναγκάσετε ὁμως νά πῶ, ἀντίθετα μέ τῆ γνώμη μου, αὐτὰ
 πού δὲν πρέπει!»

Ὅταν ὁ Δημοσθένης, ἀπὸ τοὺς ρήτορες πού ἦταν πολιτικοί 8
 τοῦ ἀντίπαλοι, τοῦ εἶπε: «Θά σέ σκοτώσουν, Φωκίωνα, οἱ Ἀθη-
 ναῖοι ἂν τρελλαθοῦν», ἀπάντησε: «Κι ἐσένα ἂν θάλουν μυαλό.»

Μιά μέρα πού ἔκανε ὑπερβολικὴ ζέστη εἶδε τὸν *Πολύευκτο* 9
 ἀπὸ τὸν Σφηττό νά συμβουλευε τοὺς Ἀθηναίους νά κάμουν πό-
 λεμο μέ τὸ Φίλιππο, καί κατόπιν λαχανιασμένος πολὺ καί ἰδρω-
 μένος — καθὼς μάλιστα ἦταν καί πολὺ παχὺς — νά πίνει καί νά
 ξαναπίνει νερό. «Ἀξίζει» εἶπε τότε, «νά βασιστεῖτε στὰ λόγια
 τοῦ καί ν' ἀποφασίσετε τὸν πόλεμο. Τί νομίζετε ὅτι θά κάνει
 αὐτός ὁ ἄνθρωπος κάτω ἀπὸ τὸ θώρακα καί τὴν ἀσπίδα, σάν
 ἔρθουν κοντὰ οἱ ἔχθροί, ὅταν καί μόνο καθὼς σᾶς λέει τὸ λόγῳ
 πού ἔχει προετοιμάσει, κινδυνεύει νά πνιγεῖ;»

Μιάν ἄλλη φορά, ὅταν ὁ *Λυκούργος* εἶχε πει στὴν ἐκκλησία 10
 τοῦ δήμου ἓνα πλῆθος ἀπὸ συκοφαντίες γι' αὐτὸν καί κοντὰ
 στ' ἄλλα ὅτι ὁ Φωκίων συμβούλεψε τοὺς Ἀθηναίους νά παρα-
 δώσουν δέκα πολῖτες πού εἶχε ζητήσῃ ὁ Ἀλέξανδρος, ἐκεῖνος εἶ-
 πε: «Πολλές καλές καί ὠφέλιμες συμβουλές τοὺς ἔχω δώσει,
 ἀλλὰ δέ μέ ἀκοῦν.»

Ἦπῃρχε κάποιος Ἀρχιβιάδης, πού ἐπονομαζόταν *Λακωνιστής*, 1 **ΚΕΦ. 10**
 γιατί εἶχε ἀφήσει ὑπερβολικὰ *μακριὰ γένια*, φοροῦσε *τριβωνα* καί
 ἦταν πάντα σκυθρωπός. Ὁ Φωκίων, κάποτε πού τὸν ἀποδοκίμα-
Ἄλλα μικρὰ
περιστατικά

- ζαν μέ θόρυβο, κάλεσε τόν ἄνθρωπο αὐτό μάρτυρα καί βοηθό
 2 στό λόγο του. Ἐκεῖνος ὁμως μόλις σηκώθηκε, συμβούλευε τούς
 Ἀθηναίους αὐτά πού τούς ἄρεσαν. Ὁ Φωκίων τότε τόν ἐπιασε
 ἀπό τά γένια καί τοῦ εἶπε: «Ἀρχιθιάδη, γιατί τότε λοιπόν δέν
 ξυρίστηκες;»
- 3 Ὁ Ἀριστογείτων πάλι ὁ συκοφάντης ἦταν στίς συνελεύσεις
 φιλοπόλεμος καί ἐξωθοῦσε τό λαό σέ δράση, ὅταν ὁμως γινόταν
 ὁ κατάλογος τῶν στρατευσίμων παρουσιάστηκε ἀκουμπώντας σέ
 μπαστούνι καί μέ δεμένα πόδια. Ὁ Φωκίων ἀνεβασμένος στό
 θῆμα τόν εἶδε ἀπό μακριά καί φώναξε στό γραμματέα: «Γράψε
 καί τόν Ἀριστογείτονα, κουτσό καί πονηρό!»
- 4 Εἶναι λοιπόν ν' ἀπορεῖ κανεῖς πῶς καί γιατί ἓνας ἄνθρωπος
 τόσο τραχύς καί αὐστηρός πῆρε τήν προσωνομία τοῦ χρηστοῦ.
 5 Νομίζω ὅτι εἶναι δύσκολο, ὄχι ὁμως καί ἀδύνατο, ὅπως τό ἴδιο
 κρασί, ἔτσι καί ὁ ἴδιος ἄνθρωπος νά εἶναι συγχρόνως γλυκός
 καί ἀψύς. Ἔτσι πάλι μερικοί ἄλλοι, ἐνῶ φαίνονται καλοκάγα-
 6 θοι, εἶναι πάρα πολύ ἀντιπαθητικοί καί βλαβεροί γι' αὐτούς πού
 τοὺς συνναστρέφονται. Λένε ὅτι ὁ Ὑπερείδης εἶπε κάποτε στό
 δῆμο: «Ἀθηναῖοι, μήν κοιτάζετε μόνο ἂν εἶμαι δυσάρεστος, μά
 ἂν εἶμαι δυσάρεστος χωρίς ἰδιότηεῖα.» Σάν νά εἶναι φορτικοί
 καί ὀχληροί οἱ πλεονέκτες μόνο, καί σάν νά μὴ φοβᾶται πύ
 7 πολύ καί νά μὴν καταδικάζει ὁ λαός αὐτούς πού χρησιμοποιοῦν
 τή δύναμή τους γιά νά ἰκανοποιήσουν τήν ἀλαζονεία, τό φθόνο,
 ἢ τήν ὀργή ἢ κάποιο πείσμα τους. Ὁ Φωκίων λοιπόν δέν ἐβλα-
 8 ψε ποτέ κανέναν πολίτη ἀπό ἐχθρα, οὔτε θεώρησε κανέναν ἐχθρό
 του. Ἦταν τραχύς, ἀνυποχώρητος καί ἀλύγιστος, ὅσο μόνο
 χρειαζόταν γιά νά ἀντισταθεῖ σέ ὅσους ἐναντιώνονταν σ' ἐκεῖνα
 πού ἔκανε γιά χάρη τῆς πατρίδας, στήν ἄλλη του ζωῆ ὁμως
 9 ἦταν γιά ὅλους φιλικός, προσιτός καί φιλόανθρωπος. Ἔτσι καί
 τοὺς ἀντιπάλους του ἀκόμα βοηθοῦσε, ὅταν εἶχαν ἀτυχῆσει, καί
 τοὺς ὑπερμασιζόταν ἂν κινδύνευαν. Κάποτε πού οἱ φίλοι του τόν
 κατηγοροῦσαν ἐπειδή ὑπεράσπισε κάποιον ἄνθρωπο φαῦλο στό
 δικαστήριον, τοὺς ἀπάντησε ὅτι οἱ τίμιοι δέν ἔχουν ἀνάγκη ἀπό
 9 βοήθεια. Ὅταν πάλι ὁ Ἀριστογείτων ὁ συκοφάντης ὕστερα ἀπό
 τήν καταδίκη του ἔστειλε καί τόν παρακάλεσε νά πάει νά τόν
 ἐπισκεφεῖ, ὁ Φωκίων ἀνταποκρίθηκε στήν παράκληση καί ξεκί-

νησε για τή φυλακή. Καί ἐπειδή οἱ φίλοι του δέν τόν ἄφηναν, τούς εἶπε: « Ἀφήστε με, εὐλογημένοι ἄνθρωποι ! Ποῦ θά μπορούσε κανεῖς νά συναντήσῃ τόν Ἀριστογείτονα μέ μεγαλύτερη εὐχαρίστηση ; »

Οἱ σύμμαχοι καί οἱ νησιῶτες θεωροῦσαν τούς ἀπεσταλμένους τῶν Ἀθηναίων, ὅταν ξεκινοῦσαν μέ ἄλλο στρατηγό, ὡς ἐχθρούς, καί γι' αὐτό ἐνίσχυαν τά τείχη τους, ἐπιχωμάτωναν τά λιμάνια τους καί μεταφέρανε τά κοπάδια, τούς δούλους, τίς γυναῖκες καί τά παιδιά ἀπό τήν ὑπαιθρο στίς πόλεις. Ἄν ὅμως ἀρχηγός ἦταν ὁ Φωκίων, ἔβγαιναν σέ μακρινή ἀπόσταση μέ τά δικά τους πλοῖα νά τόν συναντήσουν, στεφανωμένοι καί χαρούμενοι καί τόν συνόδευαν στήν πόλῃ τους.

1 ΚΕΦ. ΙΙ
Ὁ Φωκίων καί
οἱ σύμμαχοι.

ΦΩΚΙΩΝ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠΟΣ

(Κεφ. 12-16)

Περίληψη κεφ. 12-15

Τήν ἐποχή πού ὁ Φίλιππος εἶχε διεισδύσει στήν Εὐβοία καί προσαρτοῦσε τίς Εὐβοϊκές πόλεις, ἡ Ἐρέτρια ζήτησε τή βοήθεια τῶν Ἀθηναίων. Ἐκεῖνοι ἔστειλαν μία μικρή δύναμη μέ ἀρχηγό τὸ Φωκίωνα πιστεύοντας ὅτι θά τοὺς βοηθοῦσαν καί οἱ ντόπιοι. Ὁ Φωκίων ὅμως συνάντησε πολλές δυσκολίες. Ὡστόσο στήν τελική συγκρούση, στήν πεδιάδα τῶν Ταμνῶν, ὑπερίσχυαν οἱ Ἀθηναῖοι χάρι

349 π.Χ.

348 π.Χ.

348 π.Χ.

340 π.Χ.

στό σχέδιο τοῦ Φωκίωνα, πού ἄφησε τοὺς ἐχθρούς νά νικήσουν στήν ἀρχή τήν παράταξη τῶν συμμάχων του καί νά πλησιάσουν, καί ὕστερα ἔδωσε διαταγή στοὺς Ἀθηναίους νά ἐπιτεθοῦν. Μετά τή μάχη ὁ Φωκίων σταθεροποίησε κάπως τήν κατάσταση, ἐλευθέρωσε ὅσους αἰχμαλώτους Ἕλληνες εἶχε συλλάβει καί γύρισε στήν Ἀθήνα. Ὁ στρατηγός ὅμως πού τόν διαδέχτηκε σέ λίγο, ἀπέτυχε ἐντελῶς, ὅταν ξανάρχισαν οἱ ἐχθροπραξίες, καί ὅλη σχεδόν ἡ Εὐβοία χάθηκε γιά τούς Ἀθηναίους.

Χάρη γιά νά βοηθήσει τίς πόλεις τῆς περιοχῆς, ἐκεῖνος ὁμως ἔδειξε ἀδράνεια καί προκάλεσε τή δυσπιστία τῶν συμμάχων. Ὁ Φωκίων ἐρίζε τήν εὐθύνη γιά τήν τροπή αὐτῆ τῶν πραγμάτων στη στάση τῶν ἰδίων τῶν Ἀθηναίων. Ἔστερ' ἀπό αὐτό οἱ Ἀθηναῖοι ἀνάθεσαν τή στρατηγία στόν ἴδιο καί τόν ἔστειλαν στό Βυζάντιο. Χάρη στό Φωκίωνα οἱ κάτοικοι τοῦ Βυζαντίου δέχτηκαν φιλικά τόν ἀθηναϊκό στρατό, συνεργάστηκαν ἀρμονικά μαζί του καί ἔτσι σέ λίγο ὁ Φίλιππος διώχτηκε ἐντελῶς ἀπό τήν περιοχή καί ὁ μῦθος πού τόν παρουσίαζε ἀήττητο ἔπεσε.

Σέ μιάν ἄλλη περίσταση, λίγα χρόνια πρὶν ἀπό τά πῶ πάνω γεγονότα, οἱ Μεγαρεῖς εἶχαν ζητήσει βιαστικά τή βοήθεια τῶν Ἀθηναίων. Ὁ Φωκίων πήρε χαράματα τήν ἐγκριση τοῦ δήμου, ξεκίνησε ἀμέσως κατόπιν καί ἔφτασε στήν πόλη πρὶν τό μάθουν οἱ Βοιωτοί καί δοκιμάσουν νά τόν ἐμποδίσουν. Ἐκεῖ βοήθησε τοὺς Μεγαρεῖς καί τοὺς ἔβαλε νά ἐπεκτείνουν τά τείχη τους ὡς τό ἐπίναιο τῆς πόλεως τους, τή Νίσαια. Ἔτσι θά ἦταν ἀσφαλισμένοι ἀπό τή στεριά καί θά στηριζόνταν στή θάλασσα, δηλαδή στοὺς Ἀθηναίους.

ΚΕΦ. 16

*Ἡ στάση του
ἀπέναντι στό
Φίλιππο.*

- 1 Οἱ Ἀθηναῖοι βρίσκονταν πιά σέ φανερή ἐχθρότητα μέ τό Φίλιππο καί ἐπειδὴ ὁ Φωκίων δέν ἦταν παρών, εἶχαν ἐκλέξει ἄλλους στρατηγούς γιά νά κατευθύνουν τόν πόλεμο. Μόλις ἐκεῖνος γύρισε ἀπό τά νησιά, προσπαθοῦσε νά πείσει τό δημό, ἐφόσον ὁ Φίλιππος εἶχε εἰρηνικές διαθέσεις καί φοβόταν πολύ τόν πόλεμο, νά δεχτεῖ ρύθμιση τῆς διαφορᾶς. Τότε κάποιος ἀπό αὐτοὺς πού συνηθίζαν νά περιφέρονται γύρω ἀπό τήν Ἥλιαία καί νά ἔχουν ἔργο τους τῆ σικοφαντία, ἀντέκρουσε τήν πρόταση καί εἶπε: «Τολμᾶς, ἐσύ, Φωκίων, νά ἀποτρέπεις τοὺς Ἀθηναίους, τώρα πού βρίσκονται μέ τά ὄπλα στά χέρια;» Καί ὁ Φωκίων ἀποκρίθηκε: «Ἐγώ τολμᾶω, ἄν καί ξέρω ὅτι ὅσο εἶναι πόλεμος θά σέ ἐξουσιάζω ἐγώ, ἐνῶ, ἄν γίνει εἰρήνη, θά μέ ἐξουσιάζεις ἐσύ.»
- 2 Ὡστόσο δέν τοὺς ἔπεισε, ἀλλά ἐπικράτησε ὁ Δημοσθένης, πού συμβούλευε νά δώσουν τή μάχη ὅσο γίνεται μακρύτερα ἀπό τήν Ἀττική. Καί ὁ Φωκίων τότε τοῦ εἶπε: «Φίλε μου, ἄς μὴν κοιτάζουμε πού θά πολεμήσουμε, ἀλλά πῶς θά νικήσουμε. Ἔτσι μόνο θά ἔναι μακριά μας ὁ πόλεμος· γιατί πάντα στοὺς νικημένους ὄλα τά δεινά εἶναι κοντά.»
- 3 Ὄταν οἱ Ἀθηναῖοι νικῆθηκαν, οἱ ταραχοποιοί καί αὐτοὶ πού ἤθελαν ριζικές ἀλλαγές στήν πόλη, τραβοῦ-

σαν τὸ *Χαρίδημο* στὸ βῆμα καὶ ἀξίωσαν νὰ γίνεи στρατηγός. Οἱ ἄριστοκρατικοὶ φοβήθηκαν καὶ ἔχοντας μὲ τὸ μέρος τους τὴ *Βουλὴ τοῦ Ἀρείου Πάγου* παρακαλώντας καὶ κλαίοντας ἔπεισαν μὲ δυσκολία τὸ λαὸ νὰ ἐμπιστευτεῖ τὴν πόλη στὰ χέρια τοῦ Φωκίωνα. Ἐκεῖνος εἶχε τὴ γνώμη ὅτι ἔπρεπε νὰ δεχτοῦν τοὺς ἄλλους πολιτικούς ὄρους καὶ τὴν ἐπιείκεια τοῦ Φιλίππου. Ὅταν ὁμως ὁ *Δημάδης* πρότεινε νὰ μετέχει ἡ πόλη στὴν κοινὴ εἰρήνη καὶ στὸ *συνέδριο τῶν Ἑλλήνων*, ὁ Φωκίων δὲν ἄφηνε νὰ γίνεи δεκτὴ ἡ πρόταση αὐτὴ, προτοῦ νὰ μάθουν τί ἀξιώσεις θὰ εἶχε ὁ Φίλιππος ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας. Ἡ γνώμη του δὲν ἀκούστηκε, ἐπειδὴ ἡ στιγμή δὲν ἦταν κατάλληλη· καὶ ὅταν ἀμέσως ἔπειτα εἶδε τοὺς Ἀθηναίους μετανιωμένους γιατί ἔπρεπε νὰ παραχωροῦν στὸ Φίλιππο καὶ τριῆρεις καὶ ἵππικὸ, εἶπε: «Αὐτὰ φοβόμουν καὶ εἶχα ἀντίρρηση. Ἀφοῦ ὁμως κάματε τὴ συμφωνία, δὲν πρέπει νὰ δυσφορεῖτε οὔτε νὰ λυπᾶστε. Νὰ θυμᾶστε ὅτι καὶ οἱ πρόγονοὶ μας, ἄλλοτε ὡς ἡγέτες καὶ ἄλλοτε ὡς ὑπήκοοι, ἐνεργούσαν σωστά καὶ στὶς δύο περιπτώσεις κι ἔτσι ἔσωσαν καὶ τὴν πόλη καὶ τοὺς Ἑλληνας.»

Ὅταν ἐξᾶλλου πέθανε ὁ Φίλιππος, δὲν ἄφηνε τὸ Δῆμο νὰ κἀνει εὐχαριστήριες θυσιῆς γιὰ τὴν καλὴ εἶδηση, γιατί πίστευε ὅτι εἶναι ταπεινὸ νὰ δείχνουν χαρὰ γιὰ τέτοιο πρᾶγμα καὶ γιατί ἡ δύναμη ποὺ τοὺς ἀντιμετώπισε στὴ *Χαιρώνεια* λιγότεψε κατὰ ἓνα μόνο ἄτομο.

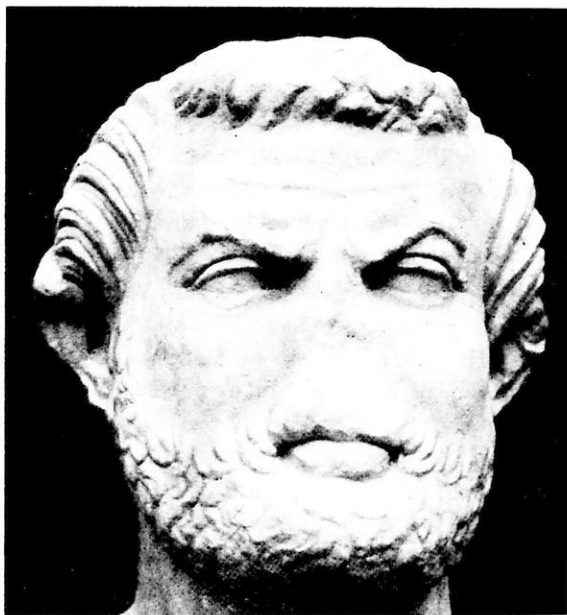
ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ (Κεφ. 17-22)

Μιὰν ἄλλη φορὰ ὁ Δημοσθένης μιλοῦσε ὑβριστικὰ γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο, ποὺ ἐκεῖνος πλησίαζε ἤδη στὴ Θήβα. Τότε ὁ Φωκίων τοῦ εἶπε:

«Τέτοιο ἀγριάνθρωπο τί θές, καημένε, κι ἐρεθίζεις,

ποῦ ποθεῖ κιόλας τὴ μεγάλη δόξα: Ἡ μήπως θέλεις στὴν τόσο μεγάλη πυρκαϊά, ποὺ βρίσκεται κοντά, νὰ ρίξεις μέσα τὴν πόλη; Ὅμως ἐγὼ δὲ θ' ἀφήσω τοὺς Ἀθηναίους νὰ χαθοῦν ἀκόμα κι ἂν τὸ θέλουν, μιὰ καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὑπομένω τὸ θῆρος νὰ εἶμαι

ΚΕΦ. 17
Φωκίων καὶ
Ἀλέξανδρος.

Έπάνω άριστερά:
Προτομή που πιστεύεται
ότι εικονίζει τό Φίλιπ-
πο Β΄.
(Ny Carlsberg Glyptothek,
Κοπεγχάγη).

Κάτω άριστερά:
Άλέξανδρος (Άθήναι,
Μουσείο Άκροπόλεως).

Δεξιά:
Δημοσθένης
(Μουσείο Κοπεγχάγης).

- 2 στρατηγός.» Ὅταν ἡ Θήβα καταστράφηκε καὶ ὁ Ἀλέξανδρος
ζητοῦσε νά τοῦ παραδοθοῦν ὁ Δημοσθένης, ὁ Λυκοῦργος, ὁ Ὑπε-
ρείδης, ὁ Χαριδημος καὶ οἱ φίλοι τους, ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου
στήριξε στό Φωκίωνα τίς ἐλπίδες της καὶ πολλές φορές τόν
3 κάλεσε ὀνομαστικά νά παρουσιαστῆί στό βῆμα. Ἐκεῖνος σηκώ-
θηκε, καὶ φέρνοντας δίπλα του ἓνα φίλο του, μέ τόν ὁποῖο συν-
δεόταν πολύ στενά, τόν ἐμπιστευόταν καὶ τόν ἀγαποῦσε, εἶπε:
«Σέ τέτοιο σημεῖο ἔχουν ὀδηγήσει τήν πόλη οἱ ἄνθρωποι αὐτοί,
ὥστε ἐγώ κι αὐτόν ἐδῶ τό Νικοκλῆ ἂν ζητήσῃ κανεῖς θά συμ-
βουλέψω νά τόν παραδώσωμε. Γιατί θά τό θεωροῦσα εὐτυχία
4 μου νά πεθάνω ἐγώ ὁ ἴδιος γιά τή σωτηρία σας. Λυποῦμαι ἀκό-
μα, Ἀθηναῖοι, εἶπε, καὶ αὐτούς τούς Θηβαίους, πού ζήτησαν κα-
ταφυγιο ἐδῶ. Εἶναι ἀρκετό ὅμως νά κλαῖνε οἱ Ἕλληνες τή Θή-
βα· γι' αὐτό εἶναι προτιμότερο νά προσπαθήσωμε νά πείσωμε
καὶ νά θερμοπαρακαλέσωμε τούς νικητές καὶ γιά τούς δύο
λαούς, παρά νά πολεμήσωμε.»
- 5 Λένε λοιπόν ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος, μόλις ἔλαβε τό πρῶτο ψήφι-
σμα τῶν Ἀθηναίων, τό πέταξε καὶ ἀπομακρύνθηκε γυρίζοντας
6 τήν πλάτη στούς πρέσβεις. Τό δεύτερο ὅμως, πού τό πῆγε ὁ Φω-
κίων, τό δέχτηκε, γιατί ἔμαθε ἀπό τούς γεροντότερους ὅτι καὶ ὁ
Φίλιππος θαύμαζε τόν ἄνθρωπο αὐτόν. Καί ὄχι μόνο δέχτηκε νά
τόν συναντήσῃ καὶ ν' ἀκούσῃ τίς παρακλήσεις του, ἀλλά
7 ἄκουσε καὶ τίς συμβουλές του. Ὁ Φωκίων λοιπόν τόν συμβού-
λεψε, ἂν ἐπιθυμῆί τήν εἰρήνην νά τερματίσῃ τόν πόλεμο· ἂν ἄλλι
ποθεῖ τή δόξα, νά τόν μεταφέρει ἀπό τήν Ἑλλάδα καὶ νά τόν
8 στρέψῃ πρὸς τούς βαρβάρους. Καί ἀφοῦ εἶπε πολλά πού ταίρια-
ζαν μέ τό χαρακτήρα καὶ μέ τούς σκοπούς τοῦ Ἀλεξάνδρου,
τόσο πολύ τόν ἄλλαξε καὶ τόν καταπράυνε, ὥστε νά πεί ὅτι οἱ
Ἀθηναῖοι πρέπει νά προσέξουν τήν κατάσταση, γιατί, ἂν τοῦ
9 συμβεῖ κάτι, ἔπρεπε ἐκεῖνοι ν' ἀναλάβουν τήν ἡγεμονία. Ἐπι-
πλέον ἔκαμε τό Φωκίωνα προσωπικό του φίλο καὶ τόν φιλοξέ-
νησε, καὶ εἶχε γι' αὐτόν τόσο μεγάλη ἐκτίμηση, ὅση λίγοι ἀπό
10 τό στενό του κύκλο εἶχαν κερδίσει. Ὁ Δούρης μάλιστα λέει πώς,
ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος νίκησε τό Δαρεῖο καὶ ἔγινε μέγας, ἔβγαλε
ἀπό τίς ἐπιστολές του τή λέξη «χαίρειν», ἐκτός ἀπό αὐτές πού
ἔγραφε στό Φωκίωνα. Μόνο σ' αὐτόν, ὅπως καὶ στόν Ἀντίπα-

τρο, άποτεινόταν μέ τό «χαίρειν». Αυτό τό άναφέρει καί ὁ *Χάρης*.

Τήν ίστορία μέ τά χρήματα ὄλοι τή θεωροῦν ἀληθινή, ὅτι 1
 δηλαδή ὁ Ἄλέξανδρος ἔστειλε ὡς δῶρο στό Φωκίωνα ἑκατό τάλαντα. Ὅταν τά ἔφεραν στήν Ἀθήνα, ὁ Φωκίων ρώτησε τοὺς 2
 ἀπεσταλμένους γιατί ἄραγε, ἐνῶ ὑπάρχουν πολλοί Ἀθηναῖοι, ὁ Ἄλέξανδρος προσφέρει μόνο σ' αὐτόν τόσα χρήματα. Ἐκεῖνοι 3
 εἶπαν: «Γιατί ἐσένα μόνο κρίνει ἄνθρωπο καλό καί τίμιο.» «Τότε λοιπόν», εἶπε ὁ Φωκίων, «ἄς μέ ἀφήσει καί νά φαίνομαι καί 4
 νά εἶμαι πάντα ἔτσι». Καί ὅταν τόν ἀκολούθησαν στό σπίτι του τά εἶδαν ὄλα πολύ φτωχικά· ἡ γυναίκα του ζύμωνε καί ὁ Φωκίων ὁ ἴδιος τράβηξε νερό ἀπό τό πηγάδι καί ἔπλενε τά πόδια 5
 του. Τότε ἄρχισαν νά τόν πιέζουν μέ περισσότερη ἐπιμονή καί νά τοῦ λένε ἀγανακτισμένοι ὅτι εἶναι φοβερό, ἐνῶ εἶναι φίλος τοῦ βασιλιᾶ, νά ζεῖ τόσο φτωχικά. Ὁ Φωκίων τότε, βλέποντας 6
 νά διαθαίνει ἕνας φτωχός γέρος φορώντας ἕνα βρώμικο *τριβώνιο*, τοὺς ρώτησε ἄν τόν θεωροῦν κατώτερο ἀπό ἐκεῖνον τό γέρο. Κι ὅταν ἐκεῖνοι τόν παρακάλεσαν νά μή λέει τέτοια λόγια, ὁ Φωκίων τοὺς εἶπε: «Κι ὅμως αὐτός ζεῖ μέ λιγότερα ἀπό μένα καί εἶναι ἱκανοποιημένος. Μέ λίγα λόγια, ἡ δέ θά χρησιμοποιοῦμαι 7
 νά χρησιμοποιήσω, θά δυσφημήσω στήν πόλη καί τόν ἑαυτό μου καί ἐκεῖνον.» Ἔτσι λοιπόν τά χρήματα ἔφυγαν πάλι ἀπό τήν Ἀθήνα, ἀφοῦ ἀπέδειξαν στοὺς Ἕλληνας ὅτι πῶς πλούσιος ἀπό αὐτόν πού χάριζε τόσα πολλά ἦταν ἐκεῖνος πού δέν τά εἶχε ἀνάγκη. Ὁ Ἄλέξανδρος δυσανεστήθηκε καί ἔγραψε πάλι στό Φωκίωνα ὅτι δέ θεωρεῖ φίλους του αὐτοὺς πού δέν τόν ἔχουν σέ τίποτα ἀνάγκη· μά ὁ Φωκίων καί πάλι ἀρνήθηκε χρήματα. Ζήτησε ὅμως νά ἐλευθερωθοῦν ὁ σοφιστής Ἐχεκράτιδης, ὁ Ἴμβριος Ἀθηνόδωρος καί δύο Ρόδιοι, ὁ Δημάρατος καί ὁ Σπάρτων πού εἶχαν συλληφθεῖ μέ διάφορες κατηγορίες καί ἦταν φυλακισμένοι στίς Σάρδεις. Ὁ Ἄλέξανδρος τοὺς ἐλευθέρωσε ἀμέσως 8
 καί ἀκόμα ὅταν ἔστειλε τόν *Κράτερο* στή Μακεδονία τόν διέταξε νά παραχωρήσει στό Φωκίωνα μία ἀπό τίς τέσσερις *ἀσιατικές* 9
 πόλεις, *Κίο*, *Γέργιθο*, *Μύλασα*, *Ἐλαία*, ὅποια διαλέξει καί τόνισε

1 ΚΕΦ. 18
 Ὁ Φωκίων
 ἀρνεῖται τά
 δῶρα τοῦ
 Ἄλέξανδρου.

- 8 μέ επιμονή ότι θά εξοργιστεί ἄν ἐκεῖνος ἀρνηθεῖ. Ἄλλά ὁ Φωκίων δέ δέχτηκε καί ὁ Ἀλέξανδρος πολύ σύντομα πέθανε.

Τό σπίτι τοῦ Φωκίωνα τό δείχνουν ἀκόμα στή *Μελίτη*. Εἶναι στολισμένο μέ φύλλα χαλκοῦ, μά κατά τά ἄλλα εἶναι ἀπέριττο καί ἄπλό.

Περίληψη κεφ. 19-20

Ὁ Φωκίων παντρεύτηκε δύο φορές. Ἡ πρώτη του γυναίκα ἦταν ἀδελφή τοῦ διάσημου γλύπτη Κηφισόδοτου. Γιά τή δεύτερη λένε πώς ἦ φρονιμάδα καί ἡ ἀπλότητά της ἦταν τόσο φημισμένη, ὅσο ἦταν καί ἡ τιμιότητα τοῦ ἀντρα της. Κάποτε πού μιά ξένη ἀπό τήν Ἰωνία τῆς ἔδειχνε ἓνα πολύτιμο κόσμημα εἶπε: «Ἐμένα στολίδι μου εἶναι ὁ Φωκίων».

Διηγοῦνται ἐπίσης πώς ὅταν ὁ γιός του Φῶκος θέλησε νά πάρει μέρος στοὺς ἀγῶνες τῶν Παναθηναίων, ὁ Φωκίων τοῦ ἔδωσε τήν ἀδεία ὄχι τόσο γιά νά ἐπιδιώξει τή νίκη, ὅσο γιά νά ἀσκηθεῖ. Καί ὅταν ἐκεῖνος νίκησε, ὁ Φωκίων δέ θέλησε νά πάει στά πολυέξοδα συμπόσια πού ἔκαναν οἱ φίλοι του γιά πανηγυρισμό. Γιά νά ἀποτραβῆξει μάλιστα τό γιό του ἀπό τήν εὐκόλη ζωή τῆς Ἀθήνας, τόν πῆγε λίγο καιρό στή Σπάρτη, γιά νά ζήσει σύμφωνα μέ τήν αὐστηρή σπαρτιατική ἀγωγή μία ἐνέργεια πού δυσaráστησε τοὺς Ἀθηναίους.

ΚΕΦ. 21

*Ὁ Φωκίων καί
τά χρήματα τοῦ
Ἄρπαλου.*

- 1 Ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ἔγραψε στοὺς Ἀθηναίους παραγγέλλοντας νά τοῦ στείλουν τριῆρεις καί οἱ ρήτορες ἔφερναν ἀντίρρηση, ἡ βουλή κάλεσε τό Φωκίωνα νά μιλήσει. «Λοιπὸν σᾶς λέω», εἶπε ἐκεῖνος, «ὅτι πρέπει ἢ νά εἴστε στρατιωτικά οἱ πιό
- 2 ἰσχυροί ἢ φίλοι τῶν ἰσχυρῶν.» Στόν *Πυθέα* πάλι, πού τότε γιά πρώτη φορά ἄρχιζε νά μιλάει μπροστά στοὺς Ἀθηναίους καί ἦταν κιόλας φλύαρος καί θρασύς εἶπε: «Δέ θά σωπάσεις κι ἐσύ, πού μόλις τώρα σ' ἀγόρασε ὁ δῆμος;»
- 3 Ὅταν ὁ Ἄρπαλος παίρνοντας πολλά χρήματα ἔφυγε κρυφά ἀπό τόν Ἀλέξανδρο καί ἔφτασε ἀπό τήν Ἀσία στήν Ἀττική, οἱ ρήτορες πού ἦταν συνηθισμένοι νά κερδίζουν χρήματα ἀπό τήν πολιτική, ἔτρεξαν κοντά του καί συναγωνίζονταν ποιός θά ἐπωφεληθεῖ περισσότερο. Σ' αὐτούς ὁ Ἄρπαλος πέταξε καί σκόρπισε, γιά νά τοὺς δελεάσει, μικρά ποσά ἀπό τά πολλά χρήματα πού εἶχε στό Φωκίωνα ὁμῶς ἔστειλε καί τοῦ πρόσφερε

έπτακόσια τάλαντα και θέλησε μόνο σ' εκείνο να εμπιστευτεί για φύλαξη και όλα τ' άλλα που είχε και μαζί μ' αυτά και τον έαυτό του.

Ο Φωκίων του απάντησε με τραχύτητα ότι, αν δεν πάψει να 4
διαφθείρει με χρήματα την πόλη, θα κλάψει πικρά και τότε ο
"Αρπαλος μαζεύτηκε και σφαμάτησε. "Υστερα από λίγο, όταν οι
"Αθηναίοι συνεδρίαζαν για αυτό το ζήτημα, ο "Αρπαλος είδε ότι
οσοι είχαν πάρει χρήματα από αυτόν είχαν αλλάξει στάση και
μιλούσαν έναντιον του για να μη φανερωθούν, ενώ ο Φωκίων,
που δεν είχε πάρει τίποτε, μαζί με το κοινό συμφέρον νοιζόταν
κάπως και για τη σωτηρία εκείνου. Τότε λοιπόν ο "Αρπαλος 5
θέλησε πάλι να τον καλοπιάσει, έβλεπε όμως, καθώς τον τριγύρι-
ζε προσεκτικά, ότι ο Φωκίων ήταν ένα όχυρό από παντού απόρ-
θητο από το χρυσάφι. Με το Χαρικλή όμως, το γαμπρό του
Φωκίωνα, έγινε οικείος και φίλος, και καθώς τον είχε εμπιστο
και τον χρησιμοποιούσε σε όλα, στάθηκε αιτία ν' αποκτήσει κακή
φήμη.

Περίληψη κεφ. 22

"Όταν έφτασε στην "Αθήνα η είδηση για το θάνατο του "Αλέξαν- 323 π.Χ.
δρου ο Δημάδης συμβούλεψε να μην την πιστέψουν, γιατί, όπως
είπε, αν είχε πεθάνει ο "Αλέξανδρος, όλη η οικουμένη θα μύριζε από
τό νεκρό. Ο Φωκίων για να συγκρατήσει τους "Αθηναίους που τό
είχαν πιστέψει και ήταν έτοιμοι να ξεσηκωθούν, είπε: «"Αν ο "Αλέ-
ξανδρος πέθανε σήμερα, θα είναι πεθαμένος και αύριο και μεθαύριο.
"Έχετε λοιπόν καιρό να σκεφτείτε, ώστε να μην πάρετε λαθεμένη
απόφαση.»

Ο ΛΑΜΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ (Κεφ. 23-33)

"Όταν ο Λεωσθένης έριξε την πόλη της "Αθήνας στο Λαμιακό
πόλεμο, ο Φωκίων έναντιώθηκε. Ο Λεωσθένης τότε τον ρώ-
τησε περιπαικτικά τί καλό έκαμε στην πόλη τόσα χρόνια που
ήταν στρατηγός. «Τό καλό που έκαμα δεν είναι μικρό » απάντη-

1 **ΚΕΦ. 23**
Σοβαρές αντί-
ρήσεις του
Φωκίωνα για

τον πόλεμο.

- 2 σε ὁ Φωκίων. «Ἦταν τό νά ἐνταφιάζονται οἱ πολίτες στά οἰκογενειακά τους μνήματα.» Καί καθώς ὁ Λεωσθένης ἀποθρασύνθηκε καί μιλοῦσε μέ κομπασμό στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου, ὁ Φωκίων τοῦ εἶπε: «Τά λόγια σου, νεαρέ μου, μοιάζουν μέ τά κυπαρίσσια· εἶναι μεγάλα καί ψηλά, ἀλλά δέν κάνουν καρπούς.»
- 3 Ὅταν πάλι ὁ Ὑπερείδης σηκώθηκε καί τόν ρώτησε: «Πότε λοιπόν, Φωκίων, θά συμβουλέψεις τοὺς Ἀθηναίους νά πολεμήσουν;», εἶπε: «Ὅταν δῶ τοὺς νέους ἀποφασισμένους νά κρατήσουν τή θέση τους στή γραμμὴ τῆς μάχης, τοὺς πλουσίους νά συνεισφέρουν καί τοὺς ρήτορες ν' ἀποφεύγουν νά κλέβουν τό δημόσιο χρήμα.» Ἄλλη φορά, ὅταν πολλοὶ θαίμαζαν τὴ στρατιωτικὴ δύναμη ποὺ εἶχε συγκεντρώσει ὁ Λεωσθένης καί ρωτοῦσαν τὸ Φωκίωνα πῶς τοῦ φαίνεται ἡ πολεμικὴ προετοιμασία, εἶπε: «Καλὴ γιὰ τό στάδιο φοβοῦμαι ὅμως τό δόλιχο τοῦ πολέμου, γιατί ἡ πόλη δέν ἔχει οὔτε ἄλλα χρήματα, οὔτε πλοῖα, οὔτε στρατιῶτες.» Τὰ γεγονότα ἐπιβεβαίωσαν τὰ λόγια του. Στὴν ἀρχὴ ὁ Λεωσθένης ἐγίνε ἐνδοξός μέ τὰ κατορθώματά του καί τοὺς Βοιωτοὺς νίκησε καί τὸν Ἀντίπατρο περιορίσει στὴ Λαμία.
- 6 Τότε λένε ὅτι ἡ πόλη ἀρχισε νά τρέφει μεγάλες ἐλπίδες, καί ὅτι γιόρταζε συνεχῶς καί πρόσφερε θυσίες στοὺς θεοὺς γιὰ τίς εὐχάριστες εἰδήσεις. Ὁ Φωκίων ὅμως ἀπαντώντας σ' αὐτοὺς ποὺ νόμιζαν ὅτι τὸν ἐλέγχουν γιὰ τὸ λάθος του καί τὸν ρωτοῦσαν ἂν δέ θά ἤθελε νά εἶχε κάμει ἐκεῖνος τὰ κατορθώματα αὐτά, εἶπε:
- 7 «Καί βέβαια, ἀλλά κι ἡ ἀρχικὴ μου γνώμη νά μὴν ἦταν διαφορετικὴ». Καί ὅταν πάλι ἔφταναν τὸ ἓνα ὕστερ' ἀπὸ τὸ ἄλλο γράμματα καί μηνύματα ἀπὸ τὸ στράτευμα μ' εὐχάριστες εἰδήσεις, εἶπε: «Πότε πιά θά πάψοι με νά νικῶμαι;»

ΚΕΦ. 24

Ὁ Φωκίων ἀποτρέπει τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ νὰ ἰσχυραθῶν

- 1 Ὅταν ὁ Λεωσθένης σκοτώθηκε, μερικοὶ εἶχαν τὸ φόβο μήπως σταλεῖ ὡς ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ ὁ Φωκίων καί ταρματίσει τὸν πόλεμο. Γι' αὐτὸ ἔβαλαν ἓναν ἄνθρωπο ἄσημο, ποὺ σηκώθηκε στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου καί εἶπε ὅτι σάν φίλος καί παλιὸς σύντροφος τοῦ Φωκίωνα ποὺ εἶναι, συμβουλεύει τοὺς Ἀθηναίους νά διαφυλάξουν καί νά προστατέψουν τὸν ἄντρα αὐτόν, ἐπειδὴ δέν ἔχουν ἄλλο ὄμοιο του, καί νά στείλουν ἀρχηγὸ τοῦ στρατοῦ τὸν Ἀντίπατρο. Οἱ Ἀθηναῖοι συμφώνησαν μέ τὴν πρότα-
- 2

ση. Ὁ Φωκίων ἀνέβηκε στό βῆμα καί εἶπε πῶς οὔτε σύντροφος παλιός ὑπῆρξε ποτέ μέ τόν ἄνθρωπο αὐτόν οὔτε καί μέ κανένα τρόπο τοῦ ἦταν γνώριμος ἢ οἰκεῖος. «Τώρα ὅμως», τοῦ εἶπε, «ἀπό σήμερα καί φίλο μου σέ κάνω καί δικό μου ἄνθρωπο, γιατί συμβούλεψες αὐτά πού μέ συμφέρανε.»

Ἦταν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπιδιώκων μέ ἐπιμονή νά ἐκστρατεύσουν 3
ἐναντίον τῶν Βοιωτῶν, ὁ Φωκίων στήν ἀρχή ἀντιστεκόταν. Καί ὅταν τοῦ ἔλεξαν οἱ φίλοι του ὅτι θά πεθάνει, γιατί ἔρχεται σέ σύγκρουση μέ τοὺς Ἀθηναίους, εἶπε: «Ἄδικα θά πεθάνω ἂν κά-
νω ὅ,τι συμφέρει, δίκαια ὅμως ἂν κάνω καίτι βλαβερό.» Ἐπειτα, 4
βλέποντας ὅτι δέν ὑποχωροῦσαν, ἀλλά ἐξακολουθοῦσαν νά φωνάζουν, ἔδωσε διαταγή στόν κήρυκα νά διαλαλήσει ὅτι ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπό τήν ἐφηβική ἡλικία ὡς τά ἐξήντα πρέπει νά πάρουν 5
τρόφιμα γιά πέντε ἡμέρες καί νά τόν ἀκολουθήσουν ἀμέσως μετά τή συνέλευση. Ἐγινε πολὺς θόρυβος καί καθώς οἱ γεροντότεροι τινάζονταν ἐπάνω καί φώναζαν, ὁ Φωκίων τοὺς εἶπε: «Δέν εἶναι τίποτα φοβερό· ἐγώ ὁ στρατηγός σας, πού εἶμαι ὀγδόντα χρόνων, θά εἶμαι μαζί σας.» Ἔτσι λοιπόν τότε τοὺς συγκράτησε καί τοὺς ἄλλαξε τή γνώμη.

Περίληψη κεφαλαίων 25-33

Στή διάρκεια τοῦ Λαμιακοῦ πολέμου ἓνα τμήμα μακεδονικοῦ 322 π.Χ.
στρατοῦ ἔκαμε ἀπόβαση στό Ραμνούντα καί λεηλατοῦσε τήν Ἀττική.
Ὁ Φωκίων τοὺς ἀντιμετώπισε νικηφόρα καί τοὺς ἔδιωξε.

Στό μεταξύ οἱ Ἀθηναῖοι καί οἱ σύμμαχοί τους μέ στρατηγό τώρα 322 π.Χ.
τόν Ἀντίφιλο νίκησαν στή Θεσσαλία τό στρατό τοῦ Ἀντίπατρο.
Σύντομα ὅμως ἔφτασε ἀπό τήν Ἀσία ὁ Κράτερος γιά νά βοηθήσει
τόν Ἀντίπατρο, καί σέ νέα μάχη στήν Κραννῶνα τῆς Θεσσαλίας ὁ
συνασπισμός τῶν Ἀθηναίων καί τῶν συμμάχων τους νικήθηκε. Ὁ
Ἀντίπατρος βάδιζε τώρα ἀνεμπόδιστα μέ τό στρατό του πρός τήν
Ἀθήνα. Οἱ κυριότεροι ἀντίπαλοι τῶν Μακεδόνων καί ἀνάμεσά τους ὁ
Δημοσθένης καί ὁ Ὑπερείδης ἔσπευσαν νά ἐγκαταλείψουν τήν πόλη.
Ὁ φιλομακεδόνας Δημάδης, πού τώρα ἀποκοτοῦσε ἰσχύ, πρότεινε στό
ἄσπαστο νά στείλουν οἱ Ἀθηναῖοι στόν Ἀντίπατρο πρέσβεις γιά νά κά-
μουν εἰρήνη. Ἡ πρόταση ἔγινε δεκτή καί ἡ ἀποστολή μέ ἐπικεφαλῆς
τό Φωκίωνα συνάντησε τόν Ἀντίπατρο στή Θήβα. Ὁ Ἀντίπατρος

γιά χάρη τοῦ Φωκίωνα δέχτηκε νά μὴν προχωρήσει περισσότερο μέ τό στρατό του, στά ὑπόλοιπα ὅμως ζητήματα ἀπαιτοῦσε νά ἐπιβάλει τοὺς δικούς του ὅρους. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀναγκάστηκαν νά δεχτοῦν τίς ἀξιώσεις πού τοὺς μεταβίβασαν οἱ πρέσβεις, καί ἡ ἀποστολή ξεκίνησε πάλι, μαζί μέ τό φιλόσοφο Ξενοκράτη τῆ φορά αὐτή, γιά νά κάμει τήν τελική συμφωνία. Ὁ Ἀντίπατρος, ἀφοῦ τοὺς ἄκουσε ἄλλη μιὰ φορά, ἔθεσε τοὺς ὅρους του: Ἔπρεπε, γιά νά γίνει φίλος καί σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων, νά τοῦ παραδώσουν τό Δημοσθένη καί τόν Ὑπερείδη καί νά δεχτοῦν νά ἐγκατασταθεῖ στήν Ἀθήνα τιμοκρατικό πολίτευμα. Ἀπαίτησε ἐπίσης νά δεχτοῦν οἱ Ἀθηναῖοι μακεδονική φρουρά στή Μουνοχία καί νά πληρώσουν τά ἐξόδα τοῦ πολέμου. Ὁ Φωκίων παρακάλεσε νά ἀφαιρεθεῖ ὁ ὅρος γιά τή μακεδονική φρουρά, μά ὁ Ἀντίπατρος ἀρνήθηκε. Ἔτσι οἱ πρέσβεις ἀναγκάστηκαν νά δεχτοῦν ὅλους τοὺς ὅρους καί μόνο ὁ Ξενοκράτης τοὺς χαρακτηρίσε ἐπιεικεῖς γιά δούλους, ἀλλά σκληροὺς γιά ἐλεύθερους ἀνθρώπους.

322 π.Χ.

Ἐγκαταστάθηκε λοιπόν στή Μουνοχία ἡ μακεδονική φρουρά μέ ἀρχηγό τό Μένυλλο, ὁ ὁποῖος εἶχε φιλικές σχέσεις μέ τό Φωκίωνα. Κι ἔτσι ὅμως, οἱ Ἀθηναῖοι θεώρησαν τήν ἐγκατάσταση τῆς φρουρᾶς σάν ταπεινώση καί προσβολή, παρόλο πού ἡ ἴδια ἡ φρουρά δέν τοὺς φέρθηκε ἄσχημα, χάρη στό Μένυλλο. Ἰδιαίτερα ἐπίσης ταπεινωμένο θεώρησαν τόν ἑαυτό τους οἱ πολῖτες πού ἔχασαν τά πολιτικά τους δικαιώματα ἐξαιτίας τῆς φτώχειας τους, ἐπειδή τό νέο πολίτευμα ἔδινε δικαιώματα μόνο σέ ὅσους εἶχαν ὀρισμένη περιουσία. Ἐξᾶλλου τό τραγικό τέλος τοῦ Δημοσθένη καί τοῦ Ὑπερείδη, πού πέθαναν κυνηγημένοι καί καταδικασμένοι ἔκαμε τοὺς Ἀθηναίους νά νοσταλγοῦν τό Φίλιππο καί τόν Ἀλέξανδρο πού ἦταν περισσότερο γενναῖοψυχοι καί δέν ἦταν σκληροὶ καί τυραννικοὶ ὅπως ὁ Ἀντίπατρος.

322 π.Χ.

Παρόλα αὐτά ὁ Φωκίων διοικοῦσε τήν ἐποχή αὐτή τήν πόλη μέ σύνεση καί καλωσύνη καί ἔδειχνε ἰδιαίτερη φροντίδα γιά τά ζητήματα τῶν πολιτῶν. Ἀνάμεσα στά ἄλλα γλίτωσε καί πολλοὺς ἀπό τήν ἐξορία. Θέλησε ἐπίσης νά βοηθήσει τόν Ξενοκράτη, ἀλλά ἐκεῖνος ἀρνήθηκε. Στό Μένυλλο, τό διοικητῆ τῆς μακεδονικῆς φρουρᾶς, καί στόν Ἀντίπατρο ὁ Φωκίων συμπεριφερόταν μέ ἀξιοπρέπεια, χωρίς νά δέχεται τά δῶρα τους οὔτε νά τοὺς κάνει χάρες. Λένε πῶς ὁ Ἀντίπατρος εἶχε πεί ὅτι ἀπό τοὺς δύο φίλους πού εἶχε στήν Ἀθήνα, τό Φωκίωνα καί τό Δημάδη, τόν ἓνα δέν μπόρεσε ποτέ νά τόν πείσει νά πάρει χρήματα καί τόν ἄλλο νά τόν χορτάσει.

Στό μεταξύ οί Ἀθηναῖοι ζητοῦσαν ἀπό τό Φωκίωνα νά πείσει τόν Ἀντίπατρο νά ἀποσύρει τή μακεδονική φρουρά. Ἐκεῖνος ὁμως τό ἀπέφρωνε, ἴσως ἐπειδή τό θεωροῦσε δύσκολο. Πέτυχε ὁμως ν' ἀναβάλλει κάθε τόσο τήν εἰσπραξή τῶν χρημάτων πού χρωστοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι στόν Ἀντίπατρο. Τήν ἀποστολή στή Μακεδονία γιά τό ζήτημα τῆς φρουρᾶς ἀνέλαβε τελικά ὁ Δημάδης. Ἐφτασε ὁμως ὅταν ὁ Ἀντίπατρος βρισκόταν στά τελευταῖα του καί τήν ἐξουσία εἶχε οὐσιαστικά ὁ γιός του Κάσσανδρος. Ὁ Κάσσανδρος εἶχε ἀνακαλύψει μία ἐπιστολή πού ἐνοχοποιοῦσε τό Δημάδη. Σ' αὐτήν ὁ ἴδιος ὁ Δημάδης παρακινούσε τόν Ἀντίγονο (ἢ μᾶλλον τόν Περδίκκα) νά ἔρθει ἀπό τήν Ἀσία στή Μακεδονία καί νά πάρει αὐτός τήν ἐξουσία, πού τώρα κρεμόταν ἀπό μία σάπια κλωστή. Ὁ Κάσσανδρος ἔπιασε τό Δημάδη καί τό γιό του, πού τόν εἶχε μαζί του, καί τοὺς θανάτωσε.

Σέ λίγο πέθανε ὁ Ἀντίπατρος ἀφοῦ διόρισε στρατηγὸ τόν Πολυπέρχοντα καί χιλιάρχο τόν Κάσσανδρο. Ὁ Κάσσανδρος, πού σχεδίαζε νά ἐκτοπίσει ἐντελῶς τόν Πολυπέρχοντα ἔστειλε στήν Ἀθήνα, γιά νά ἐξασφαλίσει τήν κυριαρχία του ἐκεῖ, τό φίλο του Νικάνορα νά ἀντικαταστήσει τό Μένυλλο στή διοίκηση τῆς φρουρᾶς. Καί μέ τό νέο διοικητή, ὁ Φωκίων κατόρθωσε νά δημιουργήσει καλές σχέσεις. Ὁ Πολυπέρχων ὥστόσο γιά νά ἀποσπάσει πάλι τήν Ἀθήνα ἀπό τόν Κάσσανδρο ἔγραψε στοὺς Ἀθηναίους (ὅπως εἶχε κάμει καί γιά ἄλλες πόλεις) ὅτι τοὺς ξαναδίνει τό δημοκρατικό πολίτευμα καί τὰ πολιτικά δικαιώματα πού πολλοὶ εἶχαν χάσει. Γιά τό Φωκίωνα, πού εἶχε συνδεθεῖ μέ τήν πολιτική τοῦ Ἀντίπατρο καί τοῦ Κάσσανδρου ἢ πράξη τοῦ Πολυπέρχοντα ἦταν πλῆγμα, ἐνῶ γιά τοὺς ἀντιπάλους του μεγάλη ἐνίσχυση. Ὁ φίλος τοῦ Κάσσανδρου Νικάνορας προσπαθοῦσε στό μεταξύ νά κερδίσει χρόνο. Ὁ Φωκίων κατηγορήθηκε ὅτι τόν προστάτεψε καί κάποτε πού κινδύνεψε τόν βοήθησε νά ξεφύγει. Καί πράγματι ὁ Φωκίων ἔδειξε στό Νικάνορα ἐμπιστοσύνη πού δέν τὴν ἄξιζε: ὑπηρετώντας τὰ σχέδια τοῦ Κάσσανδρου ὁ Νικάνορας ἐκτός ἀπό τή Μουνηχία κατέλαβε καί ἀπέκλεισε ὅλο τόν Πειραιά. Ἐναντίον του κατέφθασε ὁ γιός τοῦ Πολυπέρχοντα Ἀλέξανδρος μέ τό πρόσχημα νά βοηθήσει τοὺς Ἀθηναίους, στήν πραγματικότητα ὁμως γιά νά καταλάβει τήν πόλη. Ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου κυριαρχημένη ἀπό τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Φωκίωνα καί γεμάτη ἐλπίδες ἀπό τίς ὑποσχέσεις τοῦ Πολυπέρχοντα ἀφαίρεσε ἀπό τό Φωκίωνα τό ἀξίωμα τοῦ στρατηγοῦ καί ἔβαλε στή θέση του ἄλλους. Μέσα στόν ἀναβρα-

319 π.Χ.

319 π.Χ.

σμό πού επικρατούσε ὁ Φωκίων καί οἱ φίλοι του κατηγορήθηκαν ἀπό τὸ ρήτορα Ἀγωνίδη ὡς προδότες καί βρέθηκαν σέ πολύ δύσκολη θέση. Ἀποφάσισαν λοιπόν νά καταφύγουν στὸν ἴδιο τὸν Πολυπέρχοντα γιὰ ν' ἀπολογηθοῦν. Ἡ συνάντηση ἐγινε στὴ Φωκίδα (ἢ Λοκρίδα), ὅπου ὁμως εἶχαν φθάσει καί οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Φωκίωνα μέ τὸν Ἀγωνίδη. Οἱ ἐξηγήσεις τοῦ Φωκίωνα στάθηκαν μάταιες. Ὁ Πολυπέρχων ὑποχώρησε στὸν Ἀγωνίδη καί δέχτηκε νά παραδῶσει τὸ Φωκίωνα γιὰ νά δικαστεῖ στὴν Ἀθήνα.

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΦΩΚΙΩΝΑ

(Κεφ. 34-38)

ΚΕΦ. 34

Ὁ Φωκίων μεταφέρεται στὴν Ἀθήνα καὶ δικάζεται.

- 1 Γύρω ἀπὸ τὸ Φωκίωνα καί τοὺς φίλους του τοποθετήθηκε φρουρά. Μόλις τὸ εἶδαν ὅσοι ἀπὸ τοὺς συντρόφους του ἔτυχε νά μὴ βρίσκονται ἐκεῖ κοντά, κάλυψαν τὸ πρόσωπό τους καί σῶθηκαν φεύγοντας. Τοὺς ἄλλους, μαζί μέ τὸ Φωκίωνα, τοὺς ὀδηγοῦσε πάλι στὴν Ἀθήνα ὁ Κλεῖτος μέ τὸ πρόσχημα ὅτι θά δικαστοῦν, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα ἦταν κίόλας καταδικασμένοι σέ θάνατο. Ἀκόμα καί ὁ τρόπος τῆς μεταφορᾶς ἦταν θλιβερός, καθὼς τοὺς μετέφεραν ἐπάνω σέ ἄμαξες μέσα ἀπὸ τὸν Κεραμεικὸ πρὸς τὸ θέατρο. Ἐκεῖ τοὺς ἔφερε ὁ Κλεῖτος καί τοὺς κρατοῦσε, ὥσπου νά συναθροίσουν οἱ ἄρχοντες τὴν ἐκκλήσια τοῦ δήμου. Δέν ἀπέκλεισαν οὔτε δοῦλο, οὔτε ξένο, οὔτε πολίτη στερημένο ἀπὸ τὰ πολιτικά του δικαιώματα, ἀλλὰ ἔφησαν τὸ βῆμα
- 2 καί τὸ θέατρο ἀνοιχτό σέ ὅλους καί σέ ὄλες. Ὅταν διαβάστηκε ἡ ἐπιστολή τοῦ βασιλιᾶ, πού ἔλεγε ὅτι ὁ ἴδιος ἔχει ἤδη κρίνει πῶς οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ στάθηκαν προδότες, ἀλλὰ ὅτι ἀφνειὴ τὴν ἀπόφαση στοὺς Ἀθηναίους, ἀφοῦ εἶναι ἐλεύθεροι καί αὐτόνομοι, ὁ Κλεῖτος ὀδήγησε μέσα τοὺς κατηγορουμένους. Μόλις φάνηκε ὁ Φωκίων, οἱ πῖο καλοὶ πολῖτες σκέπασαν τὸ πρόσωπό τους, ἔσκυψαν κάτω τὸ κεφάλι καί ἔκλαιγαν, ἕνας μάλιστα σηκώθηκε καί τὸλμησε νά πεῖ ὅτι ἀφοῦ ὁ βασιλιάς ἐμπιστεύτηκε στὸ δῆμο τόσο σοβαρὴ ἀπόφαση καλὸ θά ἦταν νά φύγουν
- 3 ἀπὸ τὴ συνέλευση οἱ δοῦλοι καί οἱ ξένοι. Τὸ πλῆθος ὁμως δέν τὸ δέχτηκε, ἀλλὰ κραύγαζε ὅτι πρέπει νά λιθοβοληθοῦν οἱ ὀλιγαρχικοὶ καί οἱ ἐχθροὶ τοῦ δήμου κι ἔτσι κανεὶς ἄλλος δέ δοκί-

μασε νά υπερασπιστεί τό Φωκίωνα. Τότε ό ίδιος ό Φωκίων μέ 7
 δυσκολία καί μόλις πού άκούόταν, είπε: «Τί θέλετε από τά δύο,
 δίκαια ή άδικο νά μάς καταδικάσετε σέ θάνατο;» «Δίκαια», άπο-
 κρίθηκαν μερικοί· καί τότε ό Φωκίων είπε: «Καί πώς θά τό κρί-
 νετε αυτό, άν δέ μάς άκούσετε;» Έπειδή όμως καί πάλι δέν τόν 8
 άκουαν πλησίασε πιό κοντά τούς καί είπε: «Έγώ όμολογώ πώς
 είμαι ένοχος καί ζητώ νά τιμωρηθώ μέ θάνατό γιά τήν πολιτεία
 μου. Αυτός έδώ όμως, Άθηναίοι, γιατί νά τούς θανατώσετε,
 χωρίς νά φταιζουν σέ τίποτα;» «Έπειδή είναι φίλοι σου», άπο- 9
 κρίθηκαν πολλοί. Τότε ό Φωκίων άποτραβήχτηκε καί σώπασε.
 Κατόπιν ό Άγωνίδης διάβασε ένα ψήφισμα πού είχε έτοιμο·
 σύμφωνα μ' αυτό ό δήμος έπρεπε ν' άποφασίσει μέ ψηφοφορία
 άν θεωρεί ένόχους τούς κατηγορουμένους, καί άν τούς καταδι-
 κάσει, νά θανατωθούν.

Όταν διαβάστηκε τό ψήφισμα, μερικοί άπαιτούσαν νά προ- 1
 στεθεί ότι ό Φωκίων έπρεπε νά βασανιστεί προτού θανατωθεί,
 πρόσταζαν μάλιστα νά φέρουν τόν τροχό καί νά καλέσουν τούς
 δημίους. Ό Άγωνίδης όμως βλέποντας ότι καί ό Κλειτός 2
 δυσανασχετούσε καί έπειδή θεωρούσε ό ίδιος τό πράγμα βαρβα-
 ρικό καί άποκρουστικό, είπε: «Άθηναίοι, όταν πιάσουμε τόν
 άχρειό Καλλιμέδοντα, θά τόν βασανίσουμε· γιά τό Φωκίωνα ό-
 μως, έγώ δέν μπορώ νά προτείνω τέτοιο πράγμα.» Άπαντώντας 3
 τότε κάποιος από τούς δίκαιους πολίτες φώναξε: «Σίγουρα κά-
 νεις καλά· γιατί άν βασανίσουμε τό Φωκίωνα, έσένα τί θά σέ
 κάνουμε;» Όταν τό ψήφισμα έγινε δεκτό καί τό έθεσαν σέ ψη- 4
 φοφορία, κανείς δέν έμεινε καθισμένος, αλλά σηκώθηκαν όλοι,
 οί πιό πολλοί μάλιστα φορώντας καί στεφάνια, καί ψηφισαν κα-
 ταδική σέ θάνατο. Μαζί μέ τό Φωκίωνα ήταν ό Νικοκλής, ό 5
 Θεούδιππος, ό Ηγήμων, καί ό Πυθοκλής. Ό Δημήτριος ό Φαλη-
 ρέας, ό Καλλιμέδων, ό Χαρικλής καί μερικοί άλλοι, καταδικά-
 στηκαν σέ θάνατο έρήμην.

ΚΕΦ. 35
Καταδίκη τοῦ
Φωκίωνα.
(318 π.Χ.)

Όταν διαλύθηκε ή συνέλευση καί τούς όδηγοῦσαν στή φυλα- 1
 κή οί άλλοι βάδιζαν μέ κλάματα καί δυνατούς θρήνους άγκαλια-
 σμένοι από τούς φίλους καί τούς συγγενείς τούς. Γι' αυτό, όταν ό

ΚΕΦ. 36
Οἱ τελευταῖες
στιγμές τοῦ
Φωκίωνα.

- κόσμος εἶδε τὸ Φωκίωνα νά ἔχει ὄψη ἴδια μ' ἐκείνη πού εἶχε ὅταν τὸν συνόδευαν ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τοῦ δήμου ὡς στρατηγό,
- 2 θαύμαζε τὴν ψυχραιμία καὶ τὴ γενναιοῦτητα τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ ἐχθροὶ του ὠστόσο, τρέχοντας κοντά του τὸν ἐβρίζαν· ἕνας μάλιστα ἤρθε κοντά, ἀπέναντί του, καὶ τὸν ἐφτυσε. Τότε λένε πὼς ὁ Φωκίων ἔστρεψε τὸ βλέμμα στοὺς ἄρχοντες καὶ εἶπε: «Δέ θά σταματήσει κανεὶς τὶς ἀσχημίες αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου;»
- 3 Ὅταν ὁ Θούδιππος βρέθηκε στὴ φυλακὴ καὶ εἶδε νά τρίβουν τὸ κόνειο ἀγανάκτησε καὶ ἄρχισε νά κλαίει δυνάτῃ τῆ συμφορὰ του λέγοντας ὅτι δέν ἦταν σωστό νά χαθεῖ μαζί μὲ τὸ Φωκίωνα. Ἐκεῖνος τότε τοῦ εἶπε: «Καὶ δέν εἶσαι ἱκανοποιημένος, πού πε-
- 4 θαίνεις μαζί μὲ τὸ Φωκίωνα;» Κάποιος ἀπὸ τοὺς φίλους του πάλι, τὸν ρώτησε ἂν εἶχε νά ἀφήσει καμιά παραγγελία γιὰ τὸ γιό του τὸ Φῶκο. «Βέβαια» εἶπε. «Νά μὴ μνησικακεῖ ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων.» Κι ὅταν ὁ Νικοκλῆς, πού ἦταν ὁ πιό πιστός φίλος του, τὸν παρακάλεσε νά τὸν ἀφήσει νά πιεῖ πρῶτος τὸ δηλητήριο, εἶπε: «Βαρύ εἶναι αὐτὸ πού ζητᾶς, Νικοκλῆ, καὶ ὀδυνηρό. Ἀφοῦ ὅμως καμιά χάρη δέ σοῦ ἀρνήθηκα ποτέ στὴ
- 6 ζωή μου, στέργω καὶ σ' αὐτό.» Ὅταν ὅλοι οἱ ἄλλοι εἶχαν ἤδη πιεῖ, σώθηκε τὸ δηλητήριο καὶ ὁ δήμιος εἶπε ὅτι δέ θά τρίψει ἄλλο, ἂν δέν τοῦ δώσουν δώδεκα δραχμές, ὅσο ἀγόραζε τὴ δό-
- 7 ση. Καὶ ἐπειδὴ περνοῦσε ἡ ὄρα καὶ καθυστεροῦσαν, ὁ Φωκίων κάλεσε ἕναν ἀπὸ τοὺς φίλους του λέγοντας: «Ἀφοῦ δέν μπορεῖ κανεὶς οὔτε νά πεθάνει δωρεάν στὴν Ἀθήνα!» Καὶ τὸν παρακάλεσε νά δώσει στὸν ἄνθρωπο τὸ μικρὸ ποσό.

ΚΕΦ. 37*Ἡ ταφή του.*

- 1 Ἦταν ἡ δεκάτη ἐνάτη τοῦ μηνὸς *Μουνυχιῶνος* καὶ οἱ ἰπτεῖς πού συνόδευαν τὴν πομπή *πρὸς τιμὴν τοῦ Δία* περνοῦσαν μπροστά ἀπὸ τὴ φυλακὴ. Ἀπὸ αὐτοὺς ἄλλοι ἐβγαλαν τὰ στεφάνια πού φοροῦσαν καὶ ἄλλοι ἔστρεψαν τὰ μάτια τους δακρυσιμένοι
- 2 πρὸς τὴ θύρα τῆς φυλακῆς. Ὅσοι δέν ἦταν τελείως ἄσπλαχνοι καὶ δέν εἶχε διαφθεῖρει τὴν ψυχὴ τους ἡ ὀργή καὶ ὁ φθόνος θεώρησαν ἰδιαίτερα ἀνόσια πράξι τὸ γεγονός ὅτι δέν ἐμπόδισαν τὴν ἐκτέλεση τὴν ἡμέρα ἐκείνη, οὔτε κράτησαν καθαρὴ ἀπὸ δη-
- 3 μόσιο φόνου τὴν πόλη πού γιόρταζε. Παρόλα αὐτά, σάν νά μὴν ἦταν ἀρκετὴ ἡ νίκη τους, οἱ ἐχθροὶ τοῦ Φωκίωνα ἀποφάσισαν

νά πετάξουν καί τό σῶμα του ἔξω ἀπό τά σύνορα τῆς χώρας καί
 κανεῖς Ἄθηναῖος νά μὴν ἀνάψει φωτιά στήν ταφή του. Γι' αὐτό 4
 κανεῖς φίλος του δέν τόλμησε ν' ἀγγίξει τό σῶμα του, ἀλλά κά-
 ποιος Κωνωπίων, πού συνήθιζε νά προσφέρει τέτοιου εἶδους
 ὑπηρεσίες μέ ἀμοιβή, μετέφερε τό νεκρό πέρα ἀπό τήν Ἐλευσίνα
 καί τόν ἔκαψε παίρνοντας φωτιά ἀπό τήν περιοχή τῶν Μεγά- 5
 ρων. Ἡ γυναίκα του, πού ἦρθε μέ τίς θεραπαινίδες τῆς, ἔκαμε
 στό μέρος ἐκεῖνο ἓνα κενοτάφιο σωριάζοντάς χῶμα καί πρόσφε-
 ρε σπονδές. Κατόπιν, ἔκρυψε στόν κόρφο τῆς τά ὀστά του, τά
 ἔφερε νύχτα στό σπίτι τῆς καί τά ἔθαψε κοντά στήν ἐστία λέ-
 γοντας: «Σ' ἐσένα ἀγαπημένη μου ἐστία, ἐμπιστεύομαι αὐτά τά
 λείψανα ἐνός ἐνάρετου ἀνθρώπου· κι ἐσύ, ὅταν οἱ Ἄθηναῖοι θά-
 λουν μυαλό, παράδωσέ τα στόν προγονικό του τάφο.»

Καί πράγματι, ὅταν πέρασε λίγος καιρός, τά γεγονότα ἐδειξαν 1
 τί ἀρχηγό καί τί φύλακα τῆς σωφροσύνης καί τῆς δικαιοσύνης
 ἔχασε ὁ δῆμος. Τοῦ ἔστησαν λοιπόν χάλκινο ἀνδριάντα καί 2
 ἔθαψαν μέ δημόσια δαπάνη τά ὀστά του. Ὅσο γιά τοὺς κατηγο-
 ροὺς του, τόν Ἀγνωνίδη τόν καταδίκασαν οἱ ἴδιοι οἱ Ἄθηναῖοι
 σέ θάνατο καί τόν σκότωσαν· τόν Ἐπίκουρο καί τό Δημόφιλο,
 πού εἶχαν διαφύγει ἀπό τήν πόλη, τοὺς ἀνακάλυψε ὁ γιός τοῦ
 Φωκίωνα καί τοὺς τιμώρησε...

Ὅσα ἔγιναν μέ τό Φωκίωνα θύμισαν καί πάλι στοὺς Ἕλληνες 5
 τό τέλος τοῦ Σωκράτη. Γιατί αὐτό τό σφάλμα ἦταν ἀκριθῶς ὁ-
 μοιο μ' ἐκεῖνο καί δυστυχία ἀκριθῶς ὅμοια χτύπησε τήν πόλη.

*Νόμισμα τοῦ Φιλίππου Β'
 μέ τή μορφή του*

ΚΕΦ. 38
*Ἡ ἀποκατά-
 σταση.*

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Σελ. 187

ΚΕΦ. 5

Χάρης: Ἀθηναῖος στρατηγός (περίπου 400-325 π.Χ.) ἄν-
ηκε στήν ἀντιμακεδονική μερίδα. Στήν πλουσιότατη πολεμική
δράση του συγκαταλέγονται οἱ ἀγῶνες του κατά τοῦ Φιλίππου
στήν Ὀλυμπο, στή Θράκη, στό Βυζάντιο καί στή Χαιρώνεια.
Ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ζήτησε ἀπό τοὺς Ἀθηναίους τήν παράδο-
σή του (335 π.Χ.) ἔφυγε ἀπό τήν Ἀθήνα.

Σελ. 188

Ζήνων (335-263 π.Χ.) ἀπό τό Κίτιο τῆς Κύπρου. Ὁ ἰδρυ-
τής τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας. Σπούδασε καί δίδαξε στήν Ἀθήνα.
Τό μόνο ἀληθινό ἀγαθό κατά τόν Ζήωνα εἶναι ἡ ἀρετή, πού τήν
κατέχει ὁ πραγματικά σοφός καί πού κανεῖς δέν μπορεῖ νά τοῦ
τή στερήσει, γι' αὐτό καί εἶναι εὐτυχής.

Πολύεγκτος ἀπό τόν Σφηττό: Ἀθηναῖος ρήτορας, πού ἀνή-
κε στήν ἀντιμακεδονική μερίδα.

Σφηττός: ἀρχαῖος δῆμος στήν περιοχή τῶν σημερινῶν
Μεσογειῶν Ἀττικῆς.

ἐνδ' τό θέατρο γέμιζε ἀπό κόσμον γινόταν δηλαδή ἡ ἐκκλη-
σία τοῦ δήμου (συνέλευση τοῦ λαοῦ). Ὁ τόπος γιά τή συνάθροι-
ση αὐτή ἦταν πρῖν ἀπό τόν Κλεισθένη (508 π.Χ.) ἡ ἀγορά καί
κατόπιν γιά πολλά χρόνια ἡ Πνύκα. Λίγο ὕστερα ἀπό τά μέσα
τοῦ 4 αἰ. π.Χ. ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου μεταφέρθηκε στό θέατρο
τοῦ Διονύσου.

Δημοσθένης, (384-322 π.Χ.). Ὁ μέγας ρήτορας καί πο-
λιτικός τῆς ἀρχαιότητος. Διακρίθηκε ἀρχικά σέ δίκες γύρω ἀπό
ιδιωτικές ὑποθέσεις καί ἀρχισε τήν πολιτική του σταδιοδρομία
ἀπό τό 351 μέ τόν πρῶτο ἀπό τοὺς περίφημους *Φιλίππικούς* λό-

γους του. Ἀγωνίστηκε ἐναντίον τῆς πολιτικῆς τοῦ Φιλίππου Β' (359-336 π.Χ.) μέ ὅλες του τίς δυνάμεις καί ἐξακολούθησε τόν ἀντιμακεδονικό του ἀγώνα καί στά χρόνια τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὑστερ' ἀπό τήν ἡττα τῶν Ἀθηναίων ἀπό τοὺς Μακεδόνες κατά τὸ Λαμιακὸ πόλεμο (322 π.Χ.) καταδικασμένος καί κυνηγημένος κατέφυγε στήν Καλαύρεια (Πόρο) καί ἀναγκάστηκε ν' αὐτοκτονήσει γιά νά μὴν τόν συλλάβουν.

Σελ. 189

δίνοντας του εἴκοσι πλοῖα τὰ μέλη τῆς συμμαχίας τῶν Ἀθηναίων ἦταν πιθανό ν' ἀντιδράσουν ἢ ν' ἀρνηθοῦν τήν καταβολή τῶν *συντάξεων*, δηλαδή συνεισφορῶν, πού στήν πραγματικότητα ἦταν φόροι. Γι' αὐτό οἱ Ἀθηναῖοι χρησιμοποιοῦσαν καμιὰ φορά πιεστικά μέσα. Χαρακτηριστικό εἶναι τὸ παρακάτω κεφάλαιο II.

ΚΕΦ. 6-7
Περίληψη

ἔγινε στρατηγός οἱ στρατηγοὶ ἦταν οἱ σπουδαιότεροι Ἀθηναῖοι ἄρχοντες. Ἦταν δέκα καί τοὺς ἐξέλεγε μέ «*χειροτονία*» ἢ ἐκκλήσια τοῦ δήμου, ἓναν ἀπὸ κάθε φυλῆ. Ἐνας ἀπὸ αὐτοὺς ὀριζόταν ἄρχιστράτηγος. Οἱ ἐξουσίες του κάλυπταν καί ἄλλους τομεῖς ἐκτός ἀπὸ τήν ἀρχηγία τοῦ στρατοῦ. Στὸ τέλος τῆς θητείας τους οἱ στρατηγοὶ λογοδοτοῦσαν γιά τὰ πεπραγμένα καί τῆ διαχείρισή τους. Τὸ ἴδιο μπορούσε νά γίνει καί κατά τῆ διάρκεια τῆς στρατηγίας τους, ἂν προτεινόταν ἡ παύση τους (*ἀποχειροτονία*) (βλ. παρακάτω κεφ. 9,4).

ΚΕΦ. 8

μετὰ τὸ πλούσιο τῶν χειρῶν ἐννοεῖ τὸ πλούσιμο τῶν χειρῶν πρὶν ἀπὸ τὸ γεῦμα. Χρησιμοποιοῦν δηλαδή τοὺς κόλακες κάπως σάν γελωτοποιούς καί τοὺς ἀκοῦνε στῆ διάρκεια τοῦ γεύματος μόνο καί ὄχι σέ ὄρες σοβαρῶν ἀσχολιῶν.

Σελ. 190

δὲ θά μέ φᾶτε πρόκειται γιά μῦθο τοῦ Αἰσώπου, πού ἀναφέρεται στοὺς δειλοὺς. Ὁ Φωκίων φαίνεται νά λέει στοὺς Ἀθηναίους, πού ἐδῶ εἶναι τὰ κοράκια: «Φωνάζτε ὅσο θέλετε τὰ χρήματά μου δὲ θά τά πάρετε».

ΚΕΦ. 9

νά λογοδοτήσει· βλ. παραπάνω κεφ. 8,1, για τούς στρατηγούς.

Σελ. 191

διαφορά με τούς Βοιωτούς: τή διαφορά για τόν Ώρωπό, πού κατέλαβε ό τύραννος τής Έρέτριας τό 366. Όταν απειλήθηκε από τό Χάρη μέ στρατό, παραχώρησε τήν πόλη στους Θηβαίους καί ζήτησε τήν προστασία τους. Οί Άθηναίοι ανάγκαστηκαν νά δεχτούν τά γεγονότα, έπειδή δέν μπορούσαν μόνοι τους νά πολεμήσουν κατά τών Θηβαίων.

Πολύευκτος: βλ. παραπάνω σημ. κεφ. 5, σελ. 210.

Λυκούργος (390-324 π.Χ.). Άθηναίος ρήτορας σύμμαχος του Δημοσθένη καί άνθρωπος μέ παροιμιώδη άκεραιότητα. Στά χρόνια 338-325 περίπου π.Χ. διαχειρίστηκε τά οικονομικά τής πόλεως κάνοντας μεγάλο άγώνα, σε μιά δύσκολη έποχή, ν' άνορθώσει τήν άθηναϊκή πολιτεία. Στάθηκε αντίπαλος του Φωκίωνα, ό όποίος άν καί μετριοπαθής άνήκε στή φιλομακεδονική παράταξη.

νά παραδώσουν δέκα πολίτες: όταν ό Άλέξανδρος κατάπνιξε τήν έξέγερση στή νότια Έλλάδα έναντίον του (335) καί κατάστρεψε έντελώς τή Θήβα, άξίωσε από τούς Άθηναίους νά του παραδώσουν τούς δέκα κυριότερους αντίπαλους του, πέντε πολιτικούς καί πέντε στρατηγούς. Άνάμεσά τους ήταν καί ό ίδιος ό Λυκούργος.

ΚΕΦ. 10

Λακωνιστής: δηλαδή μιμητής, όπαδός τών Λακώνων (τών Σπαρτιατών).

μακριά γένια κτλ. Έτσι έβλεπαν οί Άθηναίοι τόν τύπο του Σπαρτιάτη.

τρίθωνας: κοντό ίμάτιο από χοντρό ύφασμα, πού τό φορούσαν κυρίως οί Σπαρτιάτες, οί φιλόσοφοι, ιδίως οί κυνικοί, καί στήν Άθήνα καμιά φορά οί εφηβοί. Φτηνό ρούχο καθώς ήταν, θεωρήθηκε σημείο όλιγάρκειας καί ζωής σκληραγωγημένης. (Ή λέξη τρίθων μπορούσε νά σημαίνει καί άπλά τριμμένο ίμάτιο).

Σελ. 192

γιατί δέν ζυρίστηκες· δηλαδή εφόσον δέ φάνηκες αύστη-
ρός, ὅπως ἐξωτερικά ἔδειχνες, ἀλλά κολάκευες τούς Ἀθηναίους,
θά ἔπρεπε νά εἶχες ἀλλάξει καί ἐμφάνιση, γιά νά μήν ξεγελάς.

Ἀριστογείτων· ρήτορας τῆς ἐποχῆς, τύπος συκοφάντη καί
πολιτικοῦ τυχοδιώκτη. Ὁ Δημοσθένης ἔγραψε δύο λόγους ἐναν-
τίον του.

συκοφάντης· στήν ἀρχαία Ἀθήνα συνήθως σήμαινε τόν
ἄνθρωπο πού εἶχε ὡς ἀσχολία νά υποβάλλει ψεύτικες καταγγε-
λίες, παριστάνοντας τόν ἄγρυπνο φρουρό τῆς πολιτείας καί τῶν
νόμων, καί νά ἐκθιάζει ἔπειτα τά θύματά του.

τόν εἶδε ἀπό μακριά· οἱ στρατηγοί εἶχαν ἀνάμεσα στ' ἄλ-
λα καί τήν ἐπίβλεψη τῆς στρατολογίας.

Υπερείδης, (389-322 π.Χ.). Ἀθηναῖος ρήτορας, ὁμοϊδεά-
της τοῦ Δημοσθένη καί τοῦ Λυκούργου. Στάθηκε ἀπό τούς πῖο
ἀδιάλλακτους τῆς ἀντιμακεδονικῆς μερίδας καί ἀπό τούς ὑποκι-
νητές τοῦ Λαμιακοῦ πολέμου (βλ. παρακάτω κεφ. 23 κ.έ.). Ἡ
μοίρα του ἦταν παρόμοια μέ τοῦ Δημοσθένη (βλ. παραπάνω
σημ. κεφ. 5). Μετά τό τέλος τοῦ Λαμιακοῦ πολέμου οἱ νικητές
τόν συνέλαβαν καί τόν ἐκτέλεσαν (322 π.Χ.).

Σελ. 193

ὡς ἐχθρούς· βλ. παραπάνω σημ. στήν περίληψη τῶν
κεφ. 6-7, σελ. 211.

ΚΕΦ. 11

Σελ. 194

σέ φανερή ἐχθρότητα· εἶναι οἱ παραμονές τῆς μάχης τῆς
Χαιρώνειας. Ὁ Φίλιππος ἔχει καταλάβει τήν Ἐλάτεια (στή Φω-
κίδα) καί οἱ Ἀθηναῖοι συμμαχοῦν μέ τούς Θεβαίους γιά νά τόν
ἀντιμετωπίσουν.

ΚΕΦ. 16

ἄλλους στρατηγούς· τό Χάρη, τό Στρατοκλῆ, τό Λυσι-
κλῆ. Ὁ Φωκίων βρισκόταν σέ κάποια ναυτική ἀποστολή χωρίς
σημασία.

Ἡλιαία· βλ. Σόλων σημ. κεφ. 18 (*ἔφεση*), σελ. 51.

συκοφαντία: βλ. πιό πάνω σημ. κεφ. 10 (*συκοφάντης*) σελ. 213.

Όταν οί Ἀθηναῖοι νικήθηκαν πρόκειται γιά τή μεγάλη ἦττα τῶν Ἀθηναίων καί τῶν Θηβαίων στή Χαιρώνεια (338), πού σήμανε τό τέλος τῆς ἐλευθερίας τῶν ἐλληνικῶν πόλεων καί τήν ἀρχή μιᾶς καινούριας ἐποχῆς, μέ τήν ἄνοδο τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας.

Σελ. 195

Χαριδῆμος: ἀρχηγός μισθοφορικῶν στρατευμάτων ἀπό τήν Εὐβοία, πού ἀναδείχθηκε στρατηγός τῆς Ἀθήνας καί διακρίθηκε στούς πολέμους κατά τοῦ Φιλίππου. Όταν ὁ Ἀλέξανδρος ζήτησε τήν παράδοσή του (παρακάτω κεφ. 17,2) κατέφυγε στούς Πέρσες.

Βουλῆ τοῦ Ἀρείου Πάγου βλ. Σόλων σημ. κεφ. 19, σελ. 51.

Δημάδης: βλ. Σόλων σημ. κεφ. 17, σελ. 50. Μέ τό Δημάδη, πού εἶχε αἰχμαλωτιστεῖ στή Χαιρώνεια, ὁ Φίλιππος ἔστειλε τίς προτάσεις του στούς Ἀθηναίους.

συνέδριο τῶν Ἑλλήνων: μετά τή νίκη του στή Χαιρώνεια καί τήν ὑποταγή ὀλόκληρης τῆς Ἑλλάδος ὁ Φίλιππος ἱδρυσε ὑπό τήν ἡγεμονία του τήν ἔνωση τῆς Κορίνθου, δηλαδή συμμαχία ὄλων τῶν Ἑλλήνων, πού τά μέλη τῆς θά διατηροῦσαν μεταξύ τους διαρκή εἰρήνη (τήν *κοινή εἰρήνη*). Τό συμβούλιο τῆς συμμαχίας αὐτῆς λεγόταν *συνέδριον τῶν Ἑλλήνων*.

πέθανε ὁ Φίλιππος: δολοφονήθηκε τό 336 π.Χ. ἀπό ἕναν ἄνθρωπο τοῦ περιβάλλοντός του, τόν Πausανία.

ΚΕΦ. 17

Τέτοιο ἀγριάνθρωπο κτλ. Ὀδύσσεια ι, 494 (Μετάφραση Ἀργ. Ἑφταλιώτη). Τά λόγια αὐτά ἀπευθύνουν στόν Ὀδυσσεύα οἱ σύντροφοί του, ὅταν ἐκεῖνος προκαλεῖ τόν Κύκλωπα τήν ὥρα πού ἐγκαταλείπει τό νησί του.

Σελ. 198

Όταν ἡ Θῆβα καταστράφηκε βλ. παραπάνω κεφ. 9 (*νά παραδώσουν κτλ.*), σελ. 212.

Δημοσθένης, βλ. σημ. κεφ. 5, σελ. 210.

Λυκοῦργος, βλ. σημ. κεφ. 9, σελ. 212.

Ἵπεριδης, βλ. σημ. κεφ. 10, σελ. 213.

Χαριδῆμος, βλ. σημ. κεφ. 16, σελ. 214.

Τό δεύτερο ψήφισμα: μέ τό ψήφισμα αὐτό, πού τό πήγαν ὁ Φωκίων καί ὁ Δημάδης, οἱ Ἀθηναῖοι παρακαλοῦσαν τόν Ἀλέξανδρο νά ἐπιτρέψει νά δικαστοῦν οἱ ἔνοχοι ἀπό ἀθηναϊκό δικαστήριο. Ὁ Ἀλέξανδρος δέχτηκε τό συμβιβασμό.

Δοῖρης: ἱστορικός ἀπό τή Σάμο (περίπου 340-260 π.Χ.), μαθητής τοῦ Θεόφραστου.

«*χαίρειν*»: χαιρετισμός πού ἔβαζαν στήν ἀρχή τῶν ἐπιστολῶν τους οἱ Ἀρχαῖοι. Μιά ἐπιστολή, γιά παράδειγμα, τοῦ Φωκίωνα θά ἀρχιζε ἔτσι: *Φωκίων Ἀλεξάνδρω χαίρειν*.

Ἀντίπατρος, (387-319 π.Χ.). Στενός συνεργάτης τοῦ Φιλίππου Β' καί τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ξεκίνησε γιά τήν ἐκστρατεία του, τόν ἄφησε πίσω του νά κυβερνᾷ τή Μακεδονία καί νά ἐπιβλέπει τή νοτιότερη Ἑλλάδα. Γιά τή δράση του γίνεται λόγος καί πιό κάτω.

Σελ. 199

Χάρης: τελετάρχης ἀρχικά τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔγραψε ἀργότερα ἕνα ἱστορικό ἔργο γι' αὐτόν, στό ὅποιο γινόταν τό πιό πολύ λόγος γιά τήν ἰδιωτική ζωή τοῦ μεγάλου κατακτητῆ.

τάλαντα: βλ. Θεμιστοκλῆς σημ. κεφ. 24, σελ. 113

τριβώνιο: μικρός τρίβωνας βλ. παραπάνω σημ. κεφ. 10, σελ. 212.

ΚΕΦ. 18

Κράτερος, (περ. 370-321 π.Χ.), στρατηγός τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Ὁ βασικότερος στρατιωτικός του συνεργάτης ὕστερ' ἀπό τό θάνατο τοῦ Παρμενίωνα.

ἀσιατικές πόλεις: παράβαλε τήν ἀνάλογη μαρτυρία στό βίο τοῦ Θεμιστοκλῆ, κεφ. 29,11. Οἱ πόλεις βρίσκονται: *Κίος* στή Βιθυνία (ἄκτῃ Προποντίδας), *Γέργιθος* στήν Τρωάδα, *Μύλασα* στήν Κερία, *Ἐλαία* στή Λυδία.

Σελ. 200

Μελίτη: βλ. Σόλων σημ. κεφ. 10, σελ. 45.

ΚΕΦ. 21

Πυθίας: φιλομακεδόνας ρήτορας τῆς ἐποχῆς.

σ' ἀγόρασε ὁ δῆμος: ὁ ρήτορας δηλαδή θεωρεῖται ἀπὸ μίαν ἄποψη σκλάβος τοῦ δήμου, τοῦ λαοῦ.

Ἄρπαζος: ὁ ταμίας τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὑστερ' ἀπὸ σπατάλες καὶ καταχρήσεις πού εἶχε κάνει, διέφυγε τὸ 324 ἀπὸ τῆ Βαβυλώνα μὲ πολλὰ χρήματα καὶ μισθοφόρους καὶ ζήτησε καταφύγιο στὴν Ἀθήνα. Ἐκεῖ, μολονότι δωροδόκησε διάφορους πολιτικούς, δὲν πέτυχε τὸ σκοπὸ του. Ἐπειτα ἀπὸ διάφορες περιπέτειες δολοφονήθηκε στὴν Κρήτη.

Σελ. 201

ΚΕΦ. 23

Λεωσθένης: Ἀθηναῖος στρατηγὸς μὲ σημαντικὴ δρᾶση, σφοδρὸς πολέμιος τῶν Μακεδόνων. Ὑπῆρξε ὁ ἀρχηγὸς τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ στὸ Λαμιακὸ πόλεμο (323-322 π.Χ.). Ὁ φόνος του κατὰ τὴν πολιορκία τῆς Λαμίας συνετέλεσε πολὺ στὴν τελικὴ ἥττα τῶν Ἀθηναίων.

Σελ. 202

Ὑπερείδης, βλ. σημ. κεφ. 10, σελ. 213.

στάδιο-δόλιχος: στάδιο: ἀγώνας δρόμου μικρῆς ἀποστάσεως, ἀντίθ. δόλιχος: ἀγώνας δρόμου μεγάλης ἀποστάσεως. (Ὡς μονάδες μήκους: στάδιο=184 μέτρα, δόλιχος=12 στάδια).

Σελ. 203

ΚΕΦ. 24

Ἀντίφιλος: ἀξιόλογος Ἀθηναῖος στρατηγὸς τῆς ἐποχῆς. ἐναντίον τῶν Βοιωτῶν πού τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἦταν σύμμαχοι τῶν Μακεδόνων (βλ. στὸ προηγούμενο κεφ. παρ. 5).

ὡς τὰ ἐξήντα ἀπὸ τὰ πενήντα ὡς τὰ ἐξήντα, οἱ Ἀθηναῖοι ὑπηρετοῦσαν στὸ στρατό σὲ ἐξαιρετικὲς περιστάσεις (ὅπως καὶ οἱ μέτοικοι καὶ οἱ ἔφηβοι) καὶ μόνο σὲ ὀρισμένες ἀμυντικὲς θέ-

σεις μέσα στά ὄρια τῆς Ἀττικῆς. Γι' αὐτό καί ἡ διαταγή τοῦ Φωκίωνα προκάλεσε τόση ἀναστάτωση.

Σελ. 204

τιμοκρατικό πολίτευμα, σύμφωνα μέ τό ὅποιο τά δικαιώματα τῶν πολιτῶν εἶναι ἀνάλογα μέ τό τίμημα, δηλ. μέ τήν περυσιακή κατάστασή τους (βλ. *Σόλων* κεφ. 18).

Μουνυχία: βλ. *Σόλων* σημ. κεφ. 12, σελ. 48.

Ἐξάλλου τό τραγικό τέλος κτλ. Βλ. πιο πάνω σημ. κεφ. 5 (*Δημοσθένης*) καί σημ. κεφ. 10 (*Ὑπερίδης*), σελ. 210, 213.

Σελ. 205

Κάσσανδρος (περ. 358-297 π.Χ.). Ἕνας ἀπό τοὺς στρατηγούς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Ὄταν πέθανε ὁ Ἀντίπατρος κατόρθωσε νά ἐκτοπίσει τόν Πολυπέρχοντα, πού ἐκεῖνος εἶχε ὀρίσει διάδοχό του. Στά ἐπόμενα χρόνια πῆρε μέρος σέ πολλοὺς ἄλλους ἀγῶνες ἀνάμεσα στοὺς διαδόχους τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἐξαιρετικά ὀργανωτικός, ἰδρυσε κοντά στ' ἄλλα καί τήν πόλη Θεσσαλονίκη, πού τῆς ἔδωσε τό ὄνομα τῆς γυναίκας του.

Πολυπέρχων, (γενν. 380 περ. π.Χ.). Ἀπό τοὺς πιο παλιούς ἀξιωματικούς τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ Ἀντίπατρος τόν ὀρισε διάδοχό του, ἡ μετέπειτα σταδιοδρομία του ὅμως ἦταν γεμάτη ἀποτυχίες.

χιλίαρχος, τό δεύτερο μετά τό στρατηγό ἀξίωμα. Τό ἐσπίσε ὁ Ἀλέξανδρος σύμφωνα μέ περσικό πρότυπο.

Σελ. 206

Ἀγωνίδης, ρήτορας καί συκοφάντης. Βλ. παρακάτω κεφ. 34-35, 38.

Κλείτος: ἀξιωματικός τοῦ Ἀλεξάνδρου, (ἄσχετος μέ τόν ὁμώνυμο ἀρχηγό τοῦ ἵππικοῦ του). Στό Λαμιακό πόλεμο ἦταν ναύαρχος τοῦ μακεδονικοῦ στόλου (322). Ὁ Ἀντίπατρος τοῦ παραχώρησε κατόπιν τή σατραπεία τῆς Λυδίας (321). Ὄταν τήν

ΚΕΦ. 25-33
Περίληψη

ΚΕΦ. 34

έχασε και γύρισε στη Μακεδονία, ο Πολυπέρχων τον έκανε διοικητή του στόλου του.

σε ἄμαξες: ο Φωκίων ήταν πολύ γέρος και δεν μπορούσε να κάμει την πορεία πεζός. (Είχε γεννηθεί το 402 και πέθανε το 318).

Κεραμειός: η περιοχή του δήμου Κεραμείων, που έκτεινόταν ΒΔ από την Ἀκρόπολη. Χωριζόταν από το τείχος των Ἀθηνῶν στον Ἐσω Κεραμεικό, από τις σπουδαιότερες συνοικίες της Ἀθήνας, και στον Ἐξω Κεραμεικό, όπου και το νεκροταφείο. Οἱ ἄμαξες θά περνοῦσαν μέσα από τον Κεραμεικό για να φτάσουν στο θέατρο του Διονίσου, όπου θά γινόταν ἡ δίκη στην ἐκκλησία του δήμου.

στερημένο από πολιτικά δικαιώματα βλ. Θεμιστοκλῆς σημ. κεφ. 6 (*ἀτιμασμένοι πολῖτες*), σελ. 102.

βασιλιᾷ: βασιλιάς της Μακεδονίας, μετά το θάνατο του Μ. Ἀλεξάνδρου, ήταν ο Φίλιππος Ἀρριδαῖος, ἀδελφός του από ἄλλη μητέρα. Ἐπειδή ήταν πνευματικά καθυστερημένος, τον ἐπιτρόπευε ο Πολυπέρχων και πρὶν ἀπὸ αὐτόν ο Ἀντίπατρος.

Σελ. 207

ΚΕΦ. 35

Καλλιμέδων: ρήτορας που είχε συνδεθεί στενά με τον Ἀντίπατρο και τον Κάσσανδρο και γι'αὐτό ἐγκατέλειψε τὴν Ἀθήνα μόλις εἶδε ὅτι θά κυριαρχοῦσε ὁ Πολυπέρχων.

Νικοκλῆς: ὁ φίλος του Φωκίωνα βλ. πῶ πάνω 17,3 και πῶ κάτω 36,5.

Ἡγήμων: ρήτορας τῆς φιλομακεδονικῆς μερίδας.

Δημήτριος ὁ Φαληρέας: πολιτικός και συγγραφέας που λίγο ἀργότερα κυβέρνησε τὴν Ἀθήνα (317-307 π.Χ.).

Χαρικλῆς: γαμπρός του Φωκίωνα (βλ. και πῶ πάνω 21,5).

Σελ. 208

ΚΕΦ. 37

Μουνηζίων: ὁ δέκατος μῆνας του ἄττικου ἔτους, που ἀντιστοιχεῖ με τον Ἀπρίλιο. (Γιὰ τὸν ἄττικό μήνα και τὴν ἀρίθμηση τῶν ἡμερῶν βλ. Σόλων σημ. κεφ. 25, σελ. 53).

πρός τιμὴν τοῦ Δία: τὰ Ὀλυμπιεῖα, γιορτὴ τοῦ Δία, ποὺ γινόταν τὴν ἡμέρα ἐκείνη.

Σελ. 209

ὄταν πέρασε λίγος καιρὸς: ἡ ἀποκατάσταση τοῦ Φωκίωνα ἔγινε τὸ 317 π.Χ., ὄταν ὁ Δημήτριος ὁ Φαληρέας ἀνέλαβε γιὰ λογαριασμό τοῦ Κύσσανδρου τὴ «στρατηγία» στὴν Ἀθήνα.

ΚΕΦ. 38

*Δελφοὶ Χαιρωνεῦσιν ὁμοῦ Πλούταρχον ἔθηκαν
τοῖς Ἀμφικτυόνων δόγμασι πειθόμενοι
(Ἐπιγραφή ἀπὸ τοῦς Δελφούς ποῦ μνημονεῖται
τὴν ἀνίδρωση ἀνδρῶντα τοῦ Πλουτάρχου.)*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ σελ. 5 - 10

ΣΟΛΩΝ

Προσωπογραφία	»	12
Ὁ Σόλων μιλάει γιὰ τὸ ἔργο του		13 - 14
Μετάφραση	»	15 - 43
Σημειώσεις	»	44 - 56

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ

Προσωπογραφία	»	58
Χαρακτηρισμός ἀπὸ τὸ Θουκυδίδη	»	59
Μετάφραση	»	61 - 94
Σημειώσεις	»	95 - 120

ΠΕΡΙΚΛΗΣ

Προσωπογραφία	σελ.	122
Χαρακτηρισμός από τον Θουκυδίδη	»	123
Μετάφραση	»	125 - 162
Σημειώσεις	»	163 - 181

ΦΩΚΙΩΝ

Προσωπογραφία	»	184
Ὁ Πλούταρχος γιά τό Φοκίωνα	»	185
Μετάφραση	»	187 - 209
Σημειώσεις	»	210 - 219

ΕΚΔΟΣΗ ΕΠΕΛΘ'7Δ' 1981 ΑΝΤΙΤΥΠΑ: 165.000 ΣΥΜΒΑΣΗ: 3482/13-10-80
ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Γ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ & ΥΙΟΣ Ο.Ε.

Handwritten signature in blue ink, appearing to be "C. P. P."

Handwritten signature in black ink, appearing to be "A. P."

